

GLASUL BISERICII

REVISTA OFICIALĂ
A SFINTEI MITROPOLII A UNGROVLAHIEI

ANUL XXVI Nr. 9-10 SEPTEMBRIE-OCTOMBRIE 1967

GLASUL BISERICII

REVISTA OFICIALĂ
A SFINTEI MITROPOLII A UNGROVLAHIEI

ANUL XXVI Nr. 9 - 10
SEPT. - OCT.
1967

Redacția și Administrația : Sectorul Cultural-Social al Arhiepiscopiei Bucureștilor
Str. Patriarhiei Nr. 21 — Râdonul Nicolae Bălcescu

COMITETUL DE REDACȚIE

PREȘEDINTE :

Prea Fericitul Părinte
J U S T I N I A N
Mitropolitul Ungrovlahiei
și Patriarhul României

VICEPREȘEDINȚI :

P. S. Dr. ANTIM
Episcopul Buzăului

P. S. CHESARIE
Episcopul Dunării de Jos

MEMBRI :

P. S. Dr. ANTIM TÎRGOVIȘTEANUL
Episcop vicar patriarhal

P. C. Pr. ALEXANDRU IONESCU
Vicar mitropolitan

REDACTOR RESPONSABIL :

P. C. Pr. STAN DIMANCEA
Consilier cultural mitropolitan

C U P R I N S U L

Pag.

ÎNDRUMĂRI PASTORALE ȘI OMILETICE

Arhim. BENEDICT GHIUȘ, <i>La Nașterea Maicii Domnului</i>	877
Pr. MIHAIL MARINESCU, <i>La înălțarea Sfintei Cruci</i>	881
Pr. GH. IORDĂCHESCU, <i>La Duminica după Înălțarea Sfintei Cruci</i>	883
Pr. GH. IORDĂCHESCU, <i>La Duminica XIX după Rusalii</i>	886
Pr. Prof. IOAN RĂMUREANU, <i>La Duminica XX după Rusalii</i>	890
Diac. Prof. N. BALCA, <i>Inima curată și cuvîntul dumnezeiesc</i>	893
Pr. Prof. AL. I. CIUREA, <i>Despre stăruința în nădejde</i>	896

PENTRU PACEA A TOATĂ LUMEA

REDACȚIA, <i>Acțiuni în slujba păcii (septembrie-octombrie)</i>	900
O. B., <i>Știri ecumenice</i>	914

ARTICOLE ȘI STUDII

G. F. ȚEPELEA, <i>Date noi despre izvoarele și glosele Noului Testament de la Bălgrad, 1648</i>	924
Diac. Prof. EMILIAN VASILESCU, <i>Cugetări morale românești</i>	934

DOCUMENTARE

Pr. Prof. ENE BRANIȘTE, <i>Biserica Monofizită Coptă</i>	942
PAVEL CHIHAI, <i>Data construirii casei domnești de lângă biserica Sfîntul Nicolae-Domnesc din Curtea de Argeș</i>	967

VIAȚA BISERICESCĂ ÎN CUPRINSUL MITROPOLIEI

ASISTENT, <i>Vizita Sanctității Sale Patriarhul Ecumenic Athenagoras al Constantinopolului</i>	1001
REDAȚIA, <i>Conferințele de orientare a clerului din luna septembrie 1967</i>	1004
ASISTENT, <i>Întâlnire colegială</i>	1010
— „ — <i>Biserica din satul Trenu</i>	1012
— „ — <i>Biserica Tîrca din București</i>	1013
— „ — <i>Biserica Bărbătescu-Vechi din București</i>	1015

RECENZII

« <i>Studii și Cercetări de Istoria Artei</i> », seria «Artă Plastică», tom. 14, nr. 1/1967, Editura Academiei Republicii Socialiste România, de IOAN F. STĂNCULESCU	1016
ANA-MARIA POPESCU și ALEXANDRU MACHEDON, <i>Constantin Aristia</i> , București, Editura Meridiane, 1967, de ADRIAN POPESCU	1027

ÎNDRUMĂRI PASTORALE ȘI OMILETICE

PREDICI

LA NAȘTEREA MAICII DOMNULUI

Pricina de căpetenie pentru care cinstim și vom cinsti pe Maica Domnului în vecii vecilor este că Ea, a fost *Aleasa* fără seamăn, care a primit Darul și vrednicia de neînchipuit de a fi Mamă lui Dumnezeu pe lume, în înțelesul cel mai adevărat cu putință.

Nu-i aici un simplu fel de a vorbi. Cînd cinstim pe Fecioara Maria, ca Mamă a lui Dumnezeu, vrem să spunem, că ea este aceea care a dat din ființa ei trup și ființă de om lui Dumnezeu Atotputernicul; vrem să spunem că ea este aceea care L-a hrănit și L-a crescut ca o mamă adevărată, la ceasul covârșitor cînd Dumnezeu cel veșnic a hotărît să Se smerească pentru noi: să Se nască adică ascuns într-o ființă de om, să trăiască și să sufere printre noi: la ceasul covârșitor cînd El, Dumnezeu făcut din om, a întemeiat în lume, căile care mîntuiesc, străbat, înobilează și îndumnezeiesc ființa și viața.

O asemenea alegere și o asemenea faptă din partea ei sînt un lucru atît de neînchipuit și de unic în lume, încît niciodată n-o vom cinsti pe Maica Domnului atît cît se cuvine.

În modul cel mai firesc, cea dintîi Maica Domnului însăși a presimțit că așa va fi. Era după Bunavestire, în timpul vizitei la Elisabeta, rudenia sa și maica Botezătorului, și abia înmugurise în pîntecele Fecioarei trupul lui Dumnezeu, «prin umbrirea Duhului Sfînt», cînd Maica Domnului, fericită, și-a rostit în adevăr recunoștința ei plină de covârșire că se știe Mamă lui Dumnezeu și a străluminat viitorul cu uimitoarea ei profeție:

«Mărește, suflete al meu, pe Domnul — a zis ea — și se bucură Duhul meu de Dumnezeu Mîntuitorul meu, că a căutat spre smerenia roabei Sale... și mi-a făcut mie mărire Cel Puternic, că *iată, de acum mă vor ferici toate neamurile*» (Luca I, 46—49).

Și așa s-a și întâmplat, chiar din timpul Evangheliei: «Fericit este pîntecele care Te-a purtat și pieptul ce ai supt» (Luca XI, 27) — a zis în adevăr o simplă femeie din Templu, cea dintîi cinstitoare a Maicii Domnului, de bună seamă, ascultînd odată vorbind pe Domnul Iisus, Dumnezeu făcut om și «fiul Mariei».

Și de atunci, așa facem cu toții, în toate zilele.

Pe scurt, Fecioara Maria, ca mamă a lui Dumnezeu, se descoperă în adevăr în amiaza slujirii Ei pe lume.

Sărbătorind astăzi, din toată ființa, Nașterea Maicii Domnului, înțelegem din capul locului și fără greutate că, de fapt, Biserica ne poartă în această zi să ne oprim, să medităm un pic la unul din momentele de pregătire a Maicii Domnului pentru slujirea ei de neînchipuit și unică, de mamă a lui Dumnezeu. Și trebuie să recunoaștem că e vorba de un moment de pregătire hotărîtor, în adevăr: ca să slujești ceva, trebuie să exiști, trebuie să te naști înainte de toate. Dar nu-i numai atît...

Îată: orice copil, cînd se naște este o minune dar și o taină pecetluită cu zeci de mii de peceti. Cine dintre oameni poate ști dinainte ce se ascunde în ghemul de viață pe care-l strîngi în brate? Și apoi, orice ființă care este destoinică să fie mamă a lui Dumnezeu Mîntuitorul lumii». E de la sine înțeles că într-o asemenea situație Dumnezeu însuși Se simte angajat să intervină. Care-i partea directă a lui Dumnezeu la nașterea Maicii Domnului? Care-i semnul intervenției Lui în această împrejurare?

Cine dintre noi nu cunoaște istoria *atît de mișcătoare* a Sfinților Ioachim și Ana, părinții Fecioarei Maria? E limpede, din capul locului, că Maica Domnului s-a născut din părinții ei, pe cale firească, ca noi toți. Și totuși, e ceva în toată această istorie, ceva care ne încredințează că Maica Domnului nu s-a născut oricum.

Îată: Să fie, oare, o simplă întîmplare faptul că părinții Maicii Domnului, pînă la nașterea ei, au fost sterpi? Să fie, oare, fără însemnătate faptul că, sterpi fiind, ei aveau totuși o atît de aprigă dorință să le hucure Dumnezeu viața cu un copil? Să n-aibă nici un înțeles apoi faptul că, în dorința și în încrederea lor fără margini, au mers pînă acolo, încît fiecare din ei s-a retras într-un loc singuratic, s-au rugat, au postit, au lăcrămat, și-au sfărîmat inima, fiecare în felul său, pînă ce li s-a trimis răspuns că Dumnezeu le-a primit cererea? Nu, de bună seamă; toate aceste amănunte au un tîlc neînchipuit de însemnat.

În adevăr, nu vedem noi, din Sfintele Scripturi, că pruncii care vin pe lume ca odrasle dorite de părinții lor, ca niște copii ai dragostei și ai rugăciunii, sînt socotiți ca niște oameni de elită, ca niște copii de o calitate omenească superioară în ochii lui Dumnezeu?

Vădit lucru așadar, Dumnezeu a întocmit înadins așa viața Sfinților Ioachim și Ana, tocmai pentru ca să ne dăm seama cu ce putere și pînă la ce punct Maica Domnului a fost un copil dorit, iubit, așteptat, cerut ca un dar dumnezeiesc de sfinții săi părinți, pînă la ce punct Maica Domnului a fost un copil dobîndit prin rugăciune, — într-un cuvînt, pînă la ce punct

Dumnezeu a pregătit-o ca pe un instrument al Său de elită, deși, precum am spus, Maica Domnului s-a născut ca toți ceilalți oameni.

Iată dar unde trebuie să vedem semnul și intervenția lui Dumnezeu la nașterea Maicii Domnului.

E un fapt: oridecâteori a fost vorba de slujiri deosebite, la mari întorsături ale istoriei sfinte, constatăm, că Dumnezeu Și-a ridicat dinadins slujitori dintre oamenii aceștia veniți pe lume ca odrasle dorite cu putere de părinții lor, ca odrasle ale rugăciunii. Așa s-au petrecut lucrurile la vremea proorocului Samuel, când Dumnezeu a încuviințat pentru prima dată evreilor regi; așa a fost la vremea Sfântului Ioan Botezătorul, când, duhovnicește, lumea trecea de la Vechiul la Noul Testament. Se putea să fie altfel cu Fecioara Maria, acum când era vorba de însăși venirea în lume a Mamei lui Dumnezeu?

Și trebuie să adăugăm că Maica Domnului nu este numai așteptarea și dorirea părinților săi.

Să reținem, în tot cazul, că aici stă pregătirea pe care Dumnezeu a dat-o, încă de la nașterea ei, copilei care avea să fie mama lui Dumnezeu pe lume; a întocmit adică în așa fel împrejurările nașterii ei, că ea a venit pe lume ca un copil dorit cu putere, ca un copil cerut lui Dumnezeu în dar; în scurt, ca un copil al rugăciunii.

O veche tradiție a Bisericii, păstrată de Sfântul Grigorie Palama, ne îndreptățește să credem că Maica Domnului, ca un adevărat copil al rugăciunii ce era, pe când își ducea viața la templu, în Ierusalim, a întemeiat o rânduială de rugăciune numită rugăciunea chemării lui Mesia să vină în lume, sau rugăciunea chemării nesfârșite, rugăciune care în Biserica Răsăritului este socotită ca însăși «inima de foc a Ortodoxiei» (S. Bulgakov).

Iată câteva stihuri prin care creștinătatea preamărește pe Maica Domnului ca întemeietoare a acestei sfințite rugăciuni:

Cine este Aceasta, ca zorile de albă și curată?
 E împărăteasa rugăciunii, e rugăciunea întrupată,
 Stăpîna și Doamna Dimineții,
 Logodnica Mîngîietorului, preschimbător al vieții.
 Spre Tine și noi alergăm, arși, mistuiți de dor.
 Ia-ne și pe noi părtași ai Sfîntului Munte Tabor
 Și fă-te și nouă umbră și rouă,
 Tu, adumbrirea de dar.
 Să-și afle și firea noastră înoirea
 Din zămislirea de har,
 Ca să-ți strigăm cu toată făptura,
 Dintr-o deplină închinăciune:
 Bucură-Te, Mireasă, întemeietoare
 De nesfîrșită rugăciune!

O, Maică a lui Dumnezeu.
 De-a pururi curată!

Ca nouă alăute
 Și nouă potire
 Fiecare rugăciune a noastră să fie
 În revărsarea ei necurmată
 Și către Sfinta Treime
 Sută bucurie.

Ca, într-o îmbrățișare covârșitoare,
 Să-ți putem cu cerurile toate striga
 Pe cel mai deplin Aliluia!

Cînd privim acum lucrurile cu ochii lui Dumnezeu, cu alte cuvinte, cînd privim istoria bisericii, cu tot ce știm noi astăzi, despre rostul Maicii Domnului în iconomia duhovnicească a vieții creștine, în modul cel mai firesc, nașterea Maicii Domnului ne apare dintr-o dată, în țesătura evenimentelor, ca o neînchipuită surpriză, ca marea bucurie pe care, la vremea ei, Dumnezeu, în cea mai mare taină, a pregătit-o: Maica Domnului ivită pe nămnînt este Aurora care vesteste Dimineața, este luceafărul care anunță Soarele, este steaua care arată, pe Hristos, este Începutul în care stă ascunsă toată vestea nouă a lui Hristos ce avea să vină.

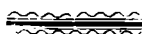
Cu înțelesul acesta ne și îndeamnă Biserica astăzi să cinstim nașterea Maicii Domnului.

«Nasterea Ta, de Dumnezeu Născătoare Fecioară, bucurie a vestit la toată lumea, că din Tine a răsărit Soarele Drențăii, Hristos Dumnezeuul nostru: că dezlegînd blestemul, a dat binecuvîntare și stricînd moartea, ne-a dăruit nouă viață veșnică» (*Troparul zilei*).

Să mulțumim așadar lui Dumnezeu din inimă astăzi, pentru bucuria nasterii Maicii Domnului pe lume, bucurie pe care la vremea ei Dumnezeu a pregătit-o. Să-i mulțumim că bucuria aceasta, atunci acoperită, astăzi o cunoaștem. Să-i mulțumim că ne-a făcut parte să și trăim din darurile acestei neînchipuite bucurii. Să-i mulțumim mai ales, din adîncuri, că bucuria aceasta o cunosc astăzi și din ea trăiesc și vor trăi pînă la sfîrșitul veacurilor milioane și milioane de creștini pe suprafața pămîntului și, plini de toată sfînta bucurie, să zicem și noi cu recunoștință Născătoarei de Dumnezeu: «Bucură-te, stea care totdeauna ne arăți Soarele».

O, Maică Prealăudată, care ai născut pre Cuvîntul care este mai sfînt decît toți sfinții, primind această puțină laudă a noastră de acum, izbăvește-ne de tot răul, dăruiește lumii pace, bunăvoință și ajută pe toți care cîntă Ție: Aliluia! Amin!

Arhim. BENEDICT GHIUȘ

LA ÎNĂLȚAREA SFINTEI CRUCI

În această zi frumoasă, de început de toamnă, 14 septembrie, prăznuim, cu toată evlavia și cuviința, sărbătorirea Înălțării Sfintei Cruci.

Slujba bisericească de astăzi, cu cântările sale sfinte de la Vecernie, Utrenie și Sfânta Liturghie, este înveșmântată în imne de laudă și de preamărire a Sfintei Cruci. — Sfânta Cruce închipuind de-a pururi pe Mîntuitorul Hristos cel răstignit pe Golgota, ea fiind altarul pe care noi, murind păcatului, viem lui Dumnezeu prin Iisus Domnul nostru (Romani VI, 11).

Din lemn de ocară și de tortură a sclavilor, prin sîngele nevinovat vărsat de Mîntuitorul pe lemnul crucii, s-a sfințit pentru totdeauna acest semn de pătimire, Sfânta Cruce, devenind în creștinism semnul răscumpărării și al mîntuirii, steagul de luptă și de biruință al creștinătății, simbolul jertfei și al suferinței ispășitoare, — lemn ce are viață și virtute dumnezeiască și semnul prin care se cunosc și se recunosc închinătorii creștini.

Crucea și semnul ei se fac pe pămînt, dar puterea ei minunată îi vine din cer.

Și dacă, timp de aproape trei sute de ani de la Răstignirea și Învierea Domnului, Crucea de pe Golgota a rămas ascunsă în negura vremii, apoi, în timpul înțeleptului și blindului împărat Constantin cel Mare, răsărind soarele libertății pentru creștini, evenimentul de seamă rîvnit de evlavia creștină de atunci a fost aflarea și cinstirea Sfintei Cruci.

Și iată că, în vremea aceea, prin osîrdia și evlavia împărătesei Elena, mama împăratului Constantin cel Mare, s-a scos și s-a înălțat Sfânta Cruce a răstignirii Domnului de pe coastele sterpe ale Golgotei și s-a așezat cu mare cinste în biserica zidită anume pe mormîntul Domnului, drept mărurie și icoană a jertfei de pe Golgota.

De atunci, în orice altar creștin, lingă Sfânta Masă care preînchipuie mormîntul Domnului, străjuiește Sfânta Cruce a răstignirii, pe care o scoatem în mijlocul bisericii o dată pe an, în Joia cea Mare.

Popasul acesta creștin, al Înălțării Sfintei Cruci, ne dă prilejul prea ales să ne înălțăm privirea și inima spre semnul izbăvirii din păcat, ca odinioară poporul iudeu în pustie, spre șarpele de aramă (Numeri XXI, 8—9), făcînd neputincios veninul șarpelui, și să grăim despre Sfânta Cruce ca altar de jertfă mîntuitoare, altar pe care însuși Dumnezeu l-a ales ca cel mai potrivit pentru nimicirea păcatului și așezarea iubirii între semenii, pentru dobîndirea mîntuirii.

În adevăr, jertfa de ispășire a Fiului lui Dumnezeu s-a făcut pe cruce. Din sîngele vărsat pe cruce a răsărit viața creștină, viața care se împodobește atît de frumos cu florile dragostei dumnezeiești.

Sfânta Cruce este semnul și dovada iubirii nemărginite a lui Dumnezeu pentru noi, oamenii.

Dumnezeu a dat pe Fiul Său, ca «tot cel ce crede în El să nu piară, ci să aibă viață veșnică». Jertfa Fiului aduce ca roadă viața veșnică pentru noi. Din dragostea lui Dumnezeu răsar rîuri de viață nemuritoare. Harul lui Dumnezeu este așa de plin de iubire, că el se revarsă asupra noastră fără să aibă nevoie de dragostea noastră. «În aceasta este dragostea, nu

fiindcă noi am iubit pe Dumnezeu, ci fiindcă El ne-a iubit pe noi și a trimis pe Fiul Său jertfă de ispășire pentru păcatele noastre» (I Ioan IV, 10).

Sfinta Cruce este semnul pe care Mîntuitorul Iisus l-a sădit adînc în pămînt ca dovadă că ne-a iubit și ne iubește așa cum numai Dumnezeu iubește, adică fără margini și peste fire. «Priviți Sfinta Cruce — zice Fericitul Augustin — Mîntuitorul are capul plecat pentru a săruta pe oameni; inima deschisă (de sulită) pentru a-i primi în ea; brațele întinse pentru a-i îmbrățișa; corpul întins pentru a-i răsumpăra. Gîndiți-vă cît de mari sînt aceste dovezi de iubire; cîntăriți-le cu cîntarul inimilor voastre, pentru ca în întregime să vi se imprime în inimă Cel ce în întregime a fost pironit prin cruce».

Crucea este marea carte a iubirii lui Dumnezeu pentru oameni; este leacul cel mai bun pentru sănătatea noastră morală; este cea mai bună școală a virtuții; este cartea izbăvirii omului de păcate și izvorul de unde vine creștinului toată puterea de a birui forțele răului, ale păcatului.

Sfinta Cruce ne arată cît de mare este păcatul și urmărirea lui și ne face atenți că, ori de cîte ori păcătuim, nu numai că batjocorim Crucea și patimile Domnului pe care ea ni le amintește, dar reînnoim suferințele Mîntuitorului.

De aceea, prezența sfintei cruci în casele și în inimile noastre este permanent necesară și ea creează climatul de puritate, liniște și pace trebuincios trăirii noastre creștinești.

Dar Sfinta Cruce este nu numai dovada iubirii nemărginite a lui Dumnezeu pentru noi și prețul păcatului, ci este și semnul biruinței lui Hristos.

Prin Cruce, Mîntuitorul a biruit păcatul, a înfrînt moartea și a deschis raiul; ne-a împăcat cu Tatăl Ceresc. Crucea — zice Sfîntul Damaschinul — este chiar raiul, prin depărtarea tuturor relelor și începutul tuturor bunurilor.

Prin Cruce a venit răsumpărarea — cum zice Sfîntul Grigore de Nisa — arătînd ca însăși forma crucii, plecînd dintr-un punct central, se îndreaptă în patru puncte opuse, reprezentînd universala revărsare a puterii și a bunătații Celui răstignit pe Cruce. Iar Sfîntul Ioan Gură de Aur, privindu-i brațele întinse, cu unul — zice — chiamă pe poporul Său, iar cu celălalt pe fiii neamurilor. Și adaugă în altă parte: Crucea este nădejdea creștinilor, învierea morților, căldura orbilor, frîul celor bogați, pierzarea celor îngîmfați, pedeapsa celor răi.

Ea este cartea în care poate citi orice suflet binecredincios, de orice vîrstă și chiar și acela care nu cunoaște cititul, căci e scrisă cu literele Jertfei divine. Prin Cruce, cel slab găsește întărire, cel ispitit găsește har de a birui ispita; prin Cruce, cel descurajat află nădejde; prin ea se alungă toate uneltirile vicleanului diavol; prin cruce, cel credincios găsește rezim și curaj spre izbîndă.

Crucea străjuiește în orice clipă asupra vieții noastre, de la naștere și pînă la moarte, sfîntîndu-ne ființa, îmbunătățîndu-ne firea și binecuvîntîndu-ne traiul.

Iisus a luat cu sine semnul Crucii și va veni iar pe norii cerului: cu același semn (Matei XXIV, 27), ca pe altarul ei să ardă păcatele cu fulgerul dreptății și să strălucească cei buni la Judecata din urmă.

Cinstind deci, cu toată cuviința, Sfinta Cruce, cinstim pe Acela care Și-a jertfit viața pentru mântuirea sufletelor noastre, pe Domnul nostru Iisus Hristos, pe însuși Dumnezeu, iar nu lemnul, argintul sau aurul din care este făcută Sfinta Cruce.

Însemnându-ne chipul cu semnul Sfintei Crucii, mărturisim că sîntem urmași ai lui Hristos, al cărui ajutor îl dorim și-l cerem a fi prezent în toate actele vieții noastre.

Să ne închinăm — ne îndeamnă cîntarea sărbătorii — preacinstuitului lemn pe care S-a înălțat Făcătorul tuturor; care ne stă înaintea, sfințind pe cel ce se apropie de dînsul cu sufletul și cu trupul, curățind spurcăciunea păcatului celor ce postesc cu credință și le dă puterea, pe Hristos, pe Unul — Făcător de bine.

Bucură-te, Sfintă Cruce. biruința credinței noastre sfinte — glăsuiește Acatistul zilei — raiul cel frumos al Bisericii, arma cea nebiruită prin care se alungă uneltirile diavolilor, pomul nestrucăciunii, care ne-ai înflorit desfătarea slavei celei veșnice.

Îngenuncheați cu smerenie la picioarele Crucii Domnului, să-i pătrundem înțelesul său adînc și, înfrățiți în același gînd de pace și bună înțelegere între oameni și popoare, să cîntăm cu toții: «Crucii Tale ne închinăm, Hristoase, și Sfintă Învierea Ta o lăudăm și o mărim». Amin!

Pr. MIHAIL MARINESCU

LA DUMINICA DUPĂ ÎNĂLȚAREA SFINTEI CRUCI

Cuvintele Mîntuitorului Iisus Hristos, pe care le-ați auzit citindu-se azi din Sfinta Evanghelie, ne atrag atenția nouă creștinilor asupra valorii nebănuite a sufletului omenesc. Cum acest lucru nu este cunoscut și apreciat îndeajuns de noi creștinii, din care cauză mulți își pierd, cu ușurință, sufletul prin păcatele pe care le săvîrșesc și o dată cu el și mîntuirea, am socotit potrivit, ca pornind de la cuvintele de mai sus, să vorbesc, astăzi despre valoarea netrecătoare a sufletului omenesc, valoare pe care trebuie s-o cunoaștem toți creștinii și să ținem, pe deplin seama de ea în viața noastră.

Valoarea sufletului omenesc provine din trei lucruri: întii, din originea sa dumnezeiască, al doilea, din faptul că este nemuritor, și al treilea, că prin el dobîndim mîntuirea. Aceste trei lucruri fac ca sufletul nostru

să fie de o valoare neegalată cu nimic în lumea aceasta și a cărui pierdere să nu poată fi acoperită cu nimic.

Așa după cum am spus, primul lucru care ridică valoarea sufletului omenesc este originea sa dumnezeiască. El este scînteia de viață pe care Dumnezeu a sădit-o în om după ce l-a plămuit pe acesta din pămînt, făcînd o ființă vie și rațională, unind la un loc trupul și sufletul, potrivit cuvîntului Sfintei Scripturi: «Domnul Dumnezeu a făcut pe om din tărîna pămîntului, i-a suflat apoi suflare de viață și omul s-a făcut astfel un suflet viu» (Geneza II, 7). Cînd Sfînta Scriptură spune că Dumnezeu a făcut pe om după chipul și asemănarea Sa, prin chip se înțelege sufletul, căci numai prin acesta se poate asemana omul cu Dumnezeu, și nicidecum prin trup, pentru că Dumnezeu nu are trup. El fiind duh, după cuvîntul Sfîntului Evanghelist Ioan care spune: «Duh este Dumnezeu» (Ioan IV, 24). Dintre toate făpturile create de Dumnezeu, numai omul este făcut după chipul Său, adică numai el are suflet, iar sufletul însemnează mă-nunchiul de daruri spirituale cu care Dumnezeu a înzestrat pe om: minte, memorie, sentiment, voință, conștiință, daruri care prin viața spirituală la care dau naștere, duc la crearea personalității morale, intelectuale și spirituale a fiecăruia dintre noi. Prin sufletul său și prin viața sa sufletească, omul întrece toate vietuitoarele pămîntului și prin acestea Dumnezeu îl pune stăpîn peste ele. Sufletul fiind din Dumnezeu, el este icoana lui Dumnezeu în noi. În suflet, noi vedem chipul Sfintei Treimi: în minte, cu puterea sa de gîndire și pătrundere, noi vedem pe Tatăl cu înțelepciunea Sa: în cuvînt, care exprimă gîndirea și este o manifestare a sufletului în afară, noi vedem icoana Fiului, iar în libertatea vointei, spre bine și bună-tate, noi vedem icoana Duhului Sfînt. Pentru aceasta și crearea omului s-a făcut cu totul deosebit de a celorlalte vietuitoare. Pe cînd la acestea Dumnezeu a zis numai cu cuvîntul și s-a făcut, la facerea omului s-a făcut mai întii un sfat în sînul Sfintei Treimi, după cuvîntul Sfintei Scripturi care spune că a zis Dumnezeu «Să facem pe om după chipul și asemănarea Noastră», și după ce s-a hotărît acest lucru, cînd l-a făcut, Dumnezeu a intervenit direct cu mîna Sa, alcătuiind trupul omului din pămînt, ceea ce n-a mai făcut la nici-o altă vietuitoare și mai mult decît aceasta, i-a dat și ceva din Sine, suflarea de viață sau sufletul. Astfel sufletul fiind de la Dumnezeu, o plămuire a lui Dumnezeu după asemănarea Sa, prin el omul avînd o viață sufletească care-l situează deasupra tuturor făpturilor, ne putem da seama de însemnătatea și valoarea sa. Pentru că el nu este o zidire din cele pămîntești, ci din cele ale lui Dumnezeu, nu-și poate găsi nici un echivalent ca valoare în lumea aceasta. Pentru aceasta a și spus Mîntuitorul că pierderea lui nu poate fi acoperită nici de cîștigarea întregii lumi. El este un bun de natură spirituală care nu poate fi evaluat în bunuri materiale. Pentru aceasta valoarea lui este permanentă, totdeauna aceeași, adică netrecătoare, care nu se pierde niciodată, spre deosebire de bunurile lumii acesteia a căror valoare se urcă sau coboară, după situații sau împrejurări.

Al doilea motiv care ridică valoarea sufletului este nemurirea sa. Fiind o plâsmuire spirituală și nu trupească, sufletul are această însușire de a nu muri niciodată, asemeni lui Dumnezeu. Pentru aceasta sufletul este alături de îngeri, cea mai înaltă făptură a lui Dumnezeu. Prin spiritualitatea sa, sufletul are aceleași însușiri ca și îngerii, deși, despre aceștia nu se spune că sînt creați după chipul lui Dumnezeu. Prin însăși originea sa, sufletul fiind viață, prin unirea lui cu trupul, el dă viață și întreține viața în trup. Pentru aceasta moartea omului nu este altceva decît despărțirea sufletului de trup, acesta din urmă neputînd via nici o clipă fără suflet. De o moarte a sufletului în înțelesul obișnuit al cuvîntului nu se poate vorbi niciodată, el fiind nemuritor. Este însă și o moarte a sufletului, aceea pe care o dă viața de păcat, care face ca sufletul deși viu după despărțirea de trup, să fie mort pentru împărăția cerurilor, adică să nu poată intra în fericirea pentru care a fost creat, adică să fie pierdut, după cuvîntul Mîntuitorului.

Al treilea motiv care ridică valoarea sufletului este aceea că prin el dobîndim mîntuirea. Trupul și sufletul, strîns unite de mîna lui Dumnezeu în făptura omenească, lucrează împreună pentru dobîndirea unei fericiri comune: trupul ajută la desfășurarea activității sufletești în viața de acum, iar sufletul ajută la ridicarea și înduhovnicirea trupului, pregătindu-l și pe el pentru fericirea viitoare. Această conlucrare presupune un echilibru deplin în ființa omului, potrivit căruia, trupul cu toate ale sale se pleacă și ascultă de îndrumările sufletului. Aceasta era starea primului om, stare care-i da deplină fericire. Păcatul rupînd acest echilibru din ființa omului, trupul s-a descătușat de sub conducerea spirituală a sufletului și s-a deslănțuit cu toate patimile și pornirile sale pămîntești, ducînd la înăbușirea sufletului, la moartea lui, adică la pierderea fericirii veșnice. Omul face acest lucru, pentru că așa cum am spus la început, nu cunoaște îndeajuns valoarea sufletului și este înclinat să aprecieze mai degrabă lucrurile care se văd decît acelea care nu se văd. Trupul își caută o fericire în lumea aceasta și prin viața sa de păcat duce la moartea sufletului, dar moartea sufletului este și moartea definitivă a trupului, pentru că la învierea cea de obște cînd se va uni din nou cu sufletul, va împărtăși și el soarta de nefericire a acestuia, adică omul va pierde mîntuirea. Iar dacă trupul în viața aceasta se supune întru totul sufletului în acel deplin echilibru de la început, și conlucrează cu acesta, trăind o viață virtuoasă, plină de fapte bune și alese, după voia lui Dumnezeu, la învierea cea de obște cînd se va uni din nou cu sufletul, se va împărtăși și el de fericirea acestuia, adică va dobîndi mîntuirea.

Se poate vedea astfel că pierderea sufletului prin viața de păcat însemnează pierderea mîntuirii. Ce poate fi mai de preț decît mîntuirea? Cu ce vom putea noi înlocui acest bun de mare preț pentru noi? Acest lucru vrea să ni-l arate Mîntuitorul cînd spune: «Ce va folosi omul de ar dobîndi lumea toată, și-și va pierde sufletul său?»

Din cele arătate, rezultă valoarea nepieritoare și de neegalat a sufletului omenesc.

Că este așa ne-o arată însuși Dumnezeu care a dat o atenție cu totul deosebită creierii omului, sfătuindu-se la început întru Sine, lucrând apoi cu miinile Sale la alcătuirea trupului și dându-i suflare de viață din Sine. Că Dumnezeu a făcut toată zidirea pentru suflet, pentru această aleasă plâsmuire a sa, făcând pe om stăpîn deplin peste lume și peste toate viețuitoarele dintr-însa. Că din dragoste pentru suflet, Dumnezeu a jertfit pe propriul și unicul Său fiu pentru a-l desrobi de sub puterea păcatului și a-l duce în fericirea pentru care a fost creat. Pentru acest suflet a întemeiat Dumnezeu Biserica pe pămînt pentru a-l curăți, sfinți și mîntui.

Iată adevăruri de care noi creștinii trebuie să ținem seama în viața noastră. Să nu uităm nici o clipă originea dumnezeiască a sufletului nostru, să-l prețuim totdeauna la adevărata lui valoare, cunoscînd că de pierderea sau cîștigarea sufletului, depinde pierderea sau dobîndirea mîntuirii noastre.

Pr. GH. IORDĂCHESCU

LA DUMINICA A XIX-a DUPĂ RUSALII

«Faceți bine și dați împrumut, nimic nădăjduind» (Luca VI, 35).

Pornind de la aceste cuvinte ale Mîntuitorului Iisus Hristos, pe care le-ați auzit citindu-se azi din Sfînta Evanghelie, socotesc că este potrivit să vă vorbesc despre generozitate și urmările ei bune în viața noastră. Voi vorbi adică despre acea purtare pe care trebuie s-o avem noi creștinii, ca urmași ai Mîntuitorului Iisus Hristos, prin care ne arătăm buni, darnici, binevoitori, gata oricînd să ajutam pe semenii noștri, fără să nădăjduim vreun cîștig oarecare de la ei.

Cuvîntul «generozitate» în înțelesul său obișnuit însemnează mărînire, dărnicie, bunăvoință, idei și sentimente alese. De aceea se socotește om generos acela care se arată totdeauna îndatoritor și plin de atenție și respect față de semenii săi, care-i ajută pe aceștia cu grabă și bunăvoință, arătînd tuturor dragoste și bunătate. Generozitatea presupune un fond sufletească bun, un suflet ales și nobil, o fire desinteresată. Acestea fiind însușiri cu totul alese și presupunînd o viață sufletească îmbunătățită, nu le întîlnim la toți oamenii. De aceea oamenii buni și generoși sînt rari, cei mai mulți fiind cu totul lipsiți de generozitate în raporturile cu semenii lor, arătîndu-se răi și interesați. Dușmanul cel mai de seamă al generozității este iubirea de sine sau egoismul. Cine este stăpînit de interesul personal în legăturile sale cu semenii săi nu poate fi niciodată un om generos,

căci acolo unde este egoism, nu este iubire de oameni, nici dărnicie, nici ajutorare desinteresată, nici respect pentru semenii, nici bunătate, ci numai grija ca din orice acțiune să se dobândească un câștig personal, chiar dacă acesta este de multe ori în paguba altor oameni.

Creștinul, ca următor al Mîntuitorului Iisus Hristos, este dator să lupte neîncetat și cu toate puterile sale împotriva egoismului firesc din sine și să se străduiască a fi plin de generozitate în raporturile cu semenii săi, tocmai prin aceasta arătînd că este creștin, căci astfel a spus Mîntuitorul despre urmașii săi: «Întru aceasta vor cunoaște toți că ai Mei ucenici sînteți de veți avea dragoste între voi» (Ioan XIII, 35). Dragostea este aceea care înfrînge egoismul din noi și ne face buni, darnici, îndatoritori cu toată lumea, binevoitori, desinteresați, gata să ajutăm pe semenii noștri în toate ocaziile vieții. Fără dragoste de oameni nu poate fi vorba de generozitate creștină, căci după cuvîntul Sfîntului Apostol Pavel «dragostea îndelung rabdă, se milostivește, nu pizmăiește, nu se semețește, nu se poartă cu necuviință, nu caută ale sale, nu se întărită, nu gîndește răul, nu se bucură de nedreptate, ci se bucură de adevăr, toate le suferă, toate le nădăjduiește, toate le rabdă, dragostea niciodată nu cade» (I Cor. XIII, 4—8). Dar de obicei noi creștinii nu înțelegem generozitatea ca ceva dezinteresat, pentru că sîntem generoși mai degrabă față de cei apropiați nouă: rude, prieteni, cunoscuți. Pe aceștia-i iubim, pe aceștia-i ajutăm pentru că așteptăm ca și ei la rîndul lor să ne iubească sau să ne ajute. La o generozitate față de cei străini sau față de cei ce nu ne pot întoarce binele, ne gîndim mai puțin. Generozitatea noastră se limitează atunci în cadrul intereselor noastre personale și-și pierde valoarea ei creștină, de faptă bună. Dar nu aceasta este generozitatea pe care o dorește Mîntuitorul de la noi, ci aceea care îmbrățișează pe toți oamenii, și apropiați și străini, fără să nădăjduim și fără să urmărim vreun câștig personal pentru noi, o generozitate deplină dusă pînă la dăruirea de sine. În aceasta constă și superioritatea vieții creștine, fapt pe care îl arată, în mod destul de lămurit Mîntuitorul Iisus Hristos în evanghelia de azi, cînd spune: «De iubiți pe cei ce vă iubesc pe voi, ce dar este vouă, că și păcătoșii iubesc pe cei ce-i iubesc pe ei. Și de faceți bine celor ce vă fac vouă bine, ce dar este vouă că și păcătoșii aceeași fac. Și de dați împrumut celor de la care nădăjduiți a lua, ce dar este vouă? că și păcătoșii dau păcătoșilor împrumut ca să ia întocmai». (Luca VI, 32—34).

Se arată astfel că dacă noi creștinii facem binele din interes la fel ca și oamenii păcătoși, nu ne deosebim cu nimic de aceștia și nu avem nici un merit în plus față de ei. Creștinii însă trebuie să-i întrecă pe aceștia săvîrșind binele cu totul desinteresat, pentru aceasta și adaugă Mîntuitorul: «Faceți bine și dați împrumut nimic nădăjduind» (Luca VI, 35). Cu un cuvînt, să săvîrșim binele din dragostea de bine și de oameni, precum și din convingerile noastre religioase de creștini.

Dar generozitatea creștină nu se oprește aci, ea merge mai departe cerîndu-ne ca să îmbrățișăm în dragostea noastră și să ajutăm în în același chip fără nici un fel de deosebire. Este cea mai înaltă treaptă de gene-

rozitate la care dorește să ne ridice Mîntuitorul, la care dacă ne ridicăm, ne asemănăm lui Dumnezeu care revarsă darurile sale peste toți.

Iubirea este piatra de încercare a creștinilor. Iubim cu ușurință pe cei apropiați nouă: rude, prieteni cunoscuți pentru că în aceștia ne găsim pe noi și interesele noastre. Iubim și ajutăm cu multă ușurință pe aceia care ne iubesc și ne ajută la rindul lor, pentru că la mijloc este interesul personal. Iubim și ajutăm și pe aceia de la care nu nădăjduim nimic, pentru că așa ne cere legea noastră creștină, deși cu mai multă greutate și luptă sufletească. Dar, cînd este vorba să iubim să facem bine celor care ne fac rău, ni se pare că este pe de-a dreptul cu neputință. Ni se pare că sîntem chemați să săvîrșim un lucru care întrece puterile noastre omenești. Și totuși acest lucru este cu puțință pentru că altfel nu ni s-ar fi cerut. Ni l-a dovedit că este cu puțință chiar acela care ni l-a poruncit, Mîntuitorul Iisus Hristos, care s-a jertfit pe cruce. Ni l-a dovedit apoi Sfîntul și Marele Mucenic Arhidiaconul Ștefan. Ni l-au dovedit apoi numărul nesfirșit al mucenicilor. Avînd aceste pilde, creștinii sînt încredințați că și ei pot să urce această înaltă treaptă a generozității creștine, învingînd deplin egoismul legat de firea lor și să învăluie pe toți în generozitatea lor. Această înaltă ținută morală a fost o noutate pentru lumea păgînă și iudaică, pe care n-au înțeles-o. Pentru aceasta și Crucea Mîntuitorului Iisus Hristos, semnul acestei jertfelnicii pentru alții, a fost după cuvîntul Sfîntului Apostol Pavel «pentru păgîni nebunie, iar pentru iudei, sminteală» (I Cor. I, 23). «Nebunie» pentru păgîni, pentru că ei nu concepeau facerea binelui decît celor apropiați, de la care nădăjduiau să ia înapoi binele făcut de ei, neîntinzîndu-se asupra celor îndepărtați sau străini și cu atît mai puțin asupra celor potrivnici. Orînduirea societății lor se baza pe multe nedreptăți, care împărțeau pe oameni în stăpîni și robi. Raporturile dintre oameni sau dintre popoare erau dictate nu de iubire și generozitate, ci de puterea și dreptul celui mai tare. Într-o astfel de societate nu se putea vorbi de generozitate, nu era cu puțință acest lucru, cînd însăși orînduirea socială se baza pe atîtea nedreptăți. Creștinismul pornește la schimbarea mentalității lumii vechi prin schimbarea lăuntrului omului, adică al sufletului, smulgînd din el egoismul, rădăcina tuturor relelor dintre oameni, prin sadirea iubirii și generozității, care apropie pe oameni, îi unește și-i face să trăiască în pace și fericire.

«Sminteală» pentru iudei, pentru că nici ei n-au înțeles generozitatea crucii Mîntuitorului, ca unii care aveau iubirea înscrisă în Lege dar o mărgineau numai la cei din neamul lor. Binele era condiționat de bine și răul de rău. Fă bine celui ce-ți face bine și rău celui ce-ți face rău! Nici păgînii și nici iudeii nu s-au putut ridica la o concepție de viață altruistă, bazată pe generozitate și iubire, care să ducă la îmbunătățirea raporturilor dintre oameni, la înțelegere, pace și fericire, neputînd învinge egoismul. Pentru aceasta ei sînt cei înțeleși de Mîntuitorul prin cuvîntul «păcătoșilor» din Sfînta Evanghelie de azi, pe care creștinii trebuie să-i întreaacă prin săvîrșirea binelui dezinteresat și prin întinderea iubirii și asupra celor potrivnici.

Din cele spuse pînă acum, este ușor de înțeles că acolo unde este generozitate este iubire între oameni. într-ajutorare, bunătate, înțelegere, încredere, pace. — Acestea sînt urmările bune pe care generozitatea le aduce în viața creștinilor, pentru că ea fiind o trăire duhovnicească, roadele ei sînt aceleași ca ale duhului, potrivit cuvîntului sfîntului apostol Pavel care spune că: «Roada duhului este dragostea, bucuria, pacea, îndelunga răbdare, bunătatea, facerea de bine, credința, blîndețea, înfrînarea poftelor» (Gal. VI, 22), în opoziție cu roadele trupului sau ale iubirii de sine, care după același sfînt apostol sînt: «necurăția, înverșunarea, vrajba, certurile, zavistiile, mîniile, gilceville, împerecherile, pizmele, uciderile» (Gal. VI, 20—21).

Din comparația roadelor generozității cu cele ale iubirii de sine, reiese destul de lămurit însemnătatea generozității pentru viața noastră a creștinilor.

Noi trebuie să ne străduim să trăim o viață plină de generozitate, pentru că este o poruncă a Mîntuitorului Iisus Hristos, care ne îndeamnă la iubirea desinteresată a tuturor oamenilor. Pentru că însuși Mîntuitorul Iisus Hristos a trăit această generozitate, dusă pînă la dăruirea de Sine, iar noi în calitatea noastră de creștini sîntem datori să-L imităm întru totul. — Pentru că avem exemple înaintea noastră pe Sfîntul Mare Mucenic și Arhidiacon Ștefan, pe sfinții mucenici și pe toți sfinții bisericii care și-au dăruit în mod generos, viața pentru credință și semenii lor. Pentru că omul este o ființă socială, nu poate trăi izolat de semenii săi avînd nevoie în viață de ajutorul acestora, generozitatea ducînd la raporturi de înțelegere, într-ajutorare și pace. Pentru că făcînd așa, noi devenim — după spusa Mîntuitorului — fii ai lui Dumnezeu, izgonind egoismul din noi, ne facem mai buni, mai drepți, mai iubitori, mai pașnici. Pentru că făcînd așa, noi ne ridicăm din ce în ce mai sus pe scara curăției și a desăvîrșirii creștine și ne apropiem de Dumnezeu, a cărui bunătate și iubire de oameni o imităm. Pentru că generozitatea aduce mulțumire sufletească celui ce o are, bucurie și fericire celor peste care se revarsă. — Pentru că prin acest chip de viață ne arătăm cu adevărat creștini, vrednici urmași ai Mîntuitorului Iisus Hristos.

Pentru aceasta să nu uităm niciodată cuvintele cu care Mîntuitorul ne îndeamnă la trăirea acestei vieți generoase: «Faceți bine și dați împrumut, nimic nădăjduind».

Pr. GH. IORDĂCHESCU

LA DUMINICA A XX-a DUPĂ RUSALII

«De nu se va naște cineva din nou, nu poate să vadă împărăția cerurilor» (Ioan III, 2—3).

Sfânta Evanghelie amintește despre învierea unicului fiu al unei văduve din Nain, faptă minunată, prin care Domnul Hristos a adus nespusă mîngîiere și bucurie mamei tînărului înviat.

Tot atît de importantă, ba chiar cu mult mai importantă, este pentru noi, creștinii, învierea sau renașterea sufletească.

În una din cele mai interesante convorbiri pe care Mîntuitorul a avut-o cu Nicodim, bărbat din tagma fariseilor și fruntaș între iudei, care a venit noaptea la Iisus să se informeze mai lămurit asupra învățaturii Sale, Mîntuitorul i-a grăit: *«Amin, amin, grăiesc ție: de nu se va naște cineva din nou, nu poate să vadă împărăția cerurilor»* (Ioan III, 2—3).

La aceste cuvinte, Domnul Hristos a mai adăugat: *«Nu te mira că ți-am zis: trebuie să vă nașteți din nou. Vîntul suflă unde vrea și tu auzi vuietul lui, dar nu știi de unde vine, nici încotro se duce. Astfel este cu oricine e născut din Duhul»* (Ioan III, 7—8).

Este lămurit din cuvintele spuse apoi lui Nicodim de Domnul Hristos că nu e vorba pentru om de a doua naștere trupească, ci de învierea sau de renașterea sufletească a fiecăruia dintre noi, învățatură asupra căreia vom stărui în continuare.

În fiecare om se află în străfundurile tainice ale sufletului său năzuința nobilă după cunoașterea adevărului, a binelui și a frumosului, năzuința după curăție și sfințenie, care înfrumusețează sufletul nostru cel nemuritor, trăiește dorul necurmat după locașul cel veșnic și după Dumnezeu Părintele nostru cel din ceruri.

Viața este dăruită fiecăruia din noi ca să ne pregătim pentru viața veacului celui nefirșit de dincolo.

Dar în calea năzuinței și suirii noastre către cele cerești intervin ispitele diavolești, rautatea și pacatul. De multe ori, iubirea noastră față de Dumnezeu și de aproapele se împuținează, se răcește și devenim «căldicei». Iar despre cei căldicei, Domnul Hristos a spus îngerului bisericii din Laodiceea: *«Știi faptele tale: că nu ești nici rece, nici fierbinte... Dar fiindcă ești căldicel... am să te vărs din gura Mea»* (Apoc. III, 15—16).

În marea Sa iubire de oameni, Dumnezeu dorește însă ca ei să nu piară pentru păcatele și răutățile lor, *«ci voiește ca toți să se mîntuiască și să ajungă la cunoștința adevărului»* (I Tim. II, 4).

Domnul Hristos însuși ne încredințează de acestea, spunînd: *«Dumnezeu așa de mult a iubit lumea, încît a dat pe Fiul Său cel Unul-Născut, pentru ca oricine crede într-însul să nu piară, ci să aibă viață veșnică»* (Ioan III, 16).

Pentru a ne elibera de viforul ispitelor, de apăsarea răutății, și de tot felul de păcate și fărădelegi, fiecare din noi trebuie să se renască la o viață nouă în Hristos.

Dar, va zice cineva: Cum să ne renaștem noi, cei slabi, neputincioși și păcătoși, la o viață nouă? Cum să ne asemănăm noi cu Mîntuitorul nostru Hristos, Fiul lui Dumnezeu, întru care păcat nu s-a aflat?

La acestea, marele Apostol Pavel ne răspunde, zicînd: «*Toate le pot în Hristos cel ce mă întărește*» (Filip. IV, 3).

Iisus Hristos este pentru noi nu numai un model de imitat în calea vieții, ci El este lucrător întru noi prin puterea sfințitoare a Duhului Sfînt, care luminează mintea noastră, curăță simțămintele noastre și întărește voința noastră spre a stăruii în cele drepte, adevărate, plăcute și sfînte.

Dumnezeu ne trimite harul și ajutorul Său, iar noi trebuie să întîmpinăm harul lui Dumnezeu cu credință fierbinte în El, să săvîrșim faptele cele bine plăcute lui Dumnezeu.

Nașterea din nou, sau nașterea duhovnicească, se face prin baia curățitoare de păcate a Sfîntului Botez; creșterea și întărirea noastră spre bine ni se dăruiește de Sfîntul Duh prin Taina Mirungerii; învierea din moartea păcatelor și curăția morală se face prin Taina Pocăinței; hrana duhovnicească și unirea cu Domnul Hristos se face prin Sfînta Cuminecătură; sfințirea legăturii căsătoriei se face prin Taina Nunții; puterea de a învăța, a sfinți și a conduce se dăruiește prin Taina Preoției, iar tămăduirea de suferințele trupești și sufletești ni se dăruiește prin Taina Sfîntului Maslu.

Prin Taina Sfîntului Botez în deosebi, intrăm în sînul Sfîntei Biserici, devenim membrii ei și părtași la bunătățile cerești cu toți cei bine plăcuți lui Dumnezeu din toate veacurile.

Sfîntul Botez ne dăruiește nașterea cea din nou, căci — după cuvîntul Sfîntului Apostol Petru — el se face «*spre iertarea păcatelor și dăruirea darurilor Sfîntului Duh*» (Fapte II, 38). El este, cum ne învață și Sfîntul Apostol Pavel, o «*inoire a vieții*» (Romani VI, 3—5), căci trăim urmînd pilda vieții curate și sfînte a Domnului Hristos. «*Cîți în Hristos v-ați bollezat, în Hristos v-ați și îmbrăcat*» (Gal. III, 27).

Unirea cu Domnul Hristos se face în deosebi prin Taina Sfîntei Împărtășanii, după cum El însuși ne spune: «*Cel ce mănîncă Trupul Meu și bea Sîngele Meu, întru Mine petrece și Eu întru el. Și cel ce Mă mănîncă, viu va fi prin Mine*» (Ioan VI, 56—57).

Modelul nostru în curăție și în renașterea sufletului este Mîntuitorul Hristos, despre care Sfîntul Apostol Petru spune să «*n-a săvîrșit nici un păcat și viclesug nu s-a aflat în gura Lui*» (I Petru II, 22).

Harul lui Dumnezeu și puterea Domnului Hristos și a Duhului Sfînt a înnoit sufletește milioane de oameni.

Pildă în această privință este Sfîntul Apostol Pavel, de la a cărui moarte mucenicească s-au împlinit anul acesta o mie nouă sute de ani.

În zorile creștinismului, Saul din Tars prigonea Biserica lui Hristos. Cînd Domnul Hristos i S-a arătat însă în slavă, pe calea Damascului, spunîndu-i: «*Eu sînt Hristos pe care tu îl prigonești. Greu îți este să lovești cu piciorul în țepușe*» (Fapte IX, 5), Saul s-a transformat complet și a devenit vas ales al Mîntuitorului, după cum însuși mărturisește: «*Fîindcă Dumnezeu, care a zis: Strălucescă din întunerice lumina! El a făcut ziua*

în inimile noastre, ca să strălucească cunoștința mării lui Dumnezeu pe fața lui Hristos» (II Cor. IV, 6).

Cum se poartă o făptură nouă în Hristos?

La această întrebare, marele Apostol Pavel răspunde: *«Să avem în noi simțirile care erau în Iisus Hristos»* (Filip. II, 5). Să ne pătrundem adică de dragostea lui Hristos față de Dumnezeu-Tatăl; să avem iubirea Lui față de oameni, smerenia Lui, răbdarea Lui, supunerea și ascultarea Lui față de Tatăl, liniștea, bucuria, seninătatea și pacea Lui, adică însușirile care împodobesc chipul cel duhovnicesc și dumnezeiesc al Domnului Hristos.

«Dragostea lui Hristos ne strânge cu putere, — spune Sfântul Apostol Pavel — ...Deci, de este cineva în Hristos, este o făptură nouă» (II Cor. V, 14, 17).

Despre nașterea din nou sau renașterea noastră sufletească ne vorbește și Sfântul Apostol Petru, spunând: *«Dumnezeu, după îndurarea Lui cea mare, ne-a născut din nou, prin învierea lui Iisus Hristos din morți»* (I Petru I, 3). Iar la aceste cuvinte, adaugă: *«Deci, lepădând toată răutatea și tot vicleșugul și fățarniciile și pismele și toate clevetirile, ca niște prunci de curînd născuți să sorbiți laptele cel duhovnicesc și curat, pentru ca prin el să creșteți spre mîntuire»* (I Petru II, 1—2).

Tot astfel și Sfântul Apostol Pavel ne îndeamnă pe toți, cu autoritatea cuvîntului său apostolic: *«Să vă schimbați prin înnoirea minții, ca să fiți în stare să deosebiți care este voia lui Dumnezeu, ce este bun, plăcut și desăvîrșit»* (Rom. XII, 2). Iar la acestea, el mai adaugă: *«Să umblăm cuviincios, ca la lumina zilei: nu în ospete și beții, nu în desfrînări și destrăbălare, nu în ceartă și pizmă. Ci vă îmbrăcați în Domnul nostru Iisus Hristos, iar purtarea de grijă a sufletului să n-o faceți spre pofte»* (Rom. XIII, 13—14).

În Epistola către Galateni, Sfântul Apostol Pavel ne arată precis de ce fapte trupești să ne ferim, spunînd: *«Faptele trupului sînt cunoscute, ca unele care sînt: desfrînarea, necurăția, destrăbălarea, slujirea idolilor, fermecătoria, vrăjitoria, sfada, zavistiile, mîniile, gîlcele, dezbinările, deosebiriile, pizmuirile, bețiile, chefurile și cele asemenea acestora, despre care vă spun dinainte... că cei ce fac unele ca acestea, nu vor moșteni împărăția lui Dumnezeu»* (Gal. V, 19—20).

În petrecerea noastră pămîntească, ne încintă o grădină cu flori, cîmpul bogat cu grîne aurii, legănîndu-se domol în adierea vîntului, pașiștile, poienile și fînețele cu flori multicolore și cu mireazmă îmbătăitoare. Nu ne mai săturăm să sorbim și să respirăm mireazma florilor.

Dar cu mult mai mult ne încintă frumusețea, dulceața și blîndețea sufletească a omului renăscut în Hristos, în sufletul cărui cresc și pe care-l împodobesc virtuțile creștine: credința, dragostea și nădejdea, smerenia, blîndețea, mila, dreptatea și răbdarea.

Pentru ca fiecare din noi să fim ca o lumină pentru semenii noștri, trebuie să înfăptuim ceea ce ne îndeamnă Sfântul Apostol Petru, care spune: *«Iubiți-vă unii pe alții cu dragoste frățească; în cinste, fiecare să dea întîietate altuia... Bucurați-vă în nădejde; stăruiți în rugăciune... Bucurați-vă cu cei ce se bucură, plîngeți cu cei ce plîng... Nu răsplățiți ni-*

*mănuși răul cu rău... Trăiți în bună pace cu toți oamenii... Nu vă răzbu-
nați singuri... Nu te lăsa biruit de rău, ci biruiește răul cu binele» (Rom.
XII, 10, 12, 15, 17—19, 21).*

Sintem înclinați în genere să vedem mai de grabă paiul din ochiul
aproapelui nostru, adică greșalele altora și nu vedem birna din ochii noș-
tri. Adesea, sintem gata să aruncăm cu pietrele osîndirii în slăbiciunile și
păcatele semenului nostru, chiar atunci cînd noi înșine îl întrecem în păcate.

Dar, iată, Domnul nostru Iisus Hristos bate la ușa inimii noastre și ne
poruncește ca în restul zilelor noastre să ne lepădăm de răutate, să ne fe-
rim de ispite, să ne eliberăm de greutatea păcatelor, ca să devenim buni,
curați cu inima, iar goliciunea și pustiirea sufletească s-o umplem cu
bucuria lacrimilor pocăinței, cu bucuria reînnoirii sufletului, prin harul și
ajutorul lui Dumnezeu.

Domnul Hristos așteaptă să ne renaștem sufletește, spre a moșteni
viața cea veșnică. El așteaptă să ne îndreptăm ochii sufletului și pașii
faptelor spre împărăția Sa cea cerească, care-i împărăția luminii, a bi-
nelui, a frumosului și a adevărului.

Avem credința neclintită, după încredințarea dumnezeiescului Apos-
tol Ioan, că Dumnezeu, cînd vom ajunge în împărăția Sa, «*va șterge orice
lacrimă din ochii oamenilor și moarte nu va mai fi: nici plîngere, nici
strigăt, nici durere nu vor mai fi, căci cele dintîi au trecut*» (Apoc. XXI, 4).

Învrednicește-ne și pe noi toți, Doamne Iisuse Hristoase, să intrăm
curați și reînnoiți sufletește în împărăția Ta cea cerească și veșnică, spre
a ne bucura și desfăta de lumina cea preacurată a dumnezeirii și de cu-
noașterea tainelor celor mai presus de fire ale Sfintei și celei de o ființă
Treimi. Amin!

Pr. Prof. IOAN RĂMUREANU

INIMA CURATĂ ȘI CUVÎNTUL DUMNEZEIESC

Pericopa din Sfînta Evanghelie de la Luca (VIII, 5—15), ne relatează
că norod mult se adunase în jurul Mîntuitorului pentru a-l asculta dumne-
zeiasca învățătură. Și Mîntuitorul a început să învețe poporul, folosind una
din cele mai frumoase pilde pentru a arăta cît de necesară este inimă
curată și bună pentru rodirea cuvîntului lui Dumnezeu în fapte creștine.
El a vorbit despre sămînța dumnezeiască a Cuvîntului lui Dumnezeu, des-
pre Semănătorul acesteia și despre pămîntul cel roditor. La întrebarea uc-
enicilor Săi, ce este pilda aceasta, Mîntuitorul i-a lămurit, stăruind mai ales
asupra faptului că ogorul ce are să primească sămînța este inima oamenilor,

care, ca și pământul, poate fi de mai multe feluri. Trei din aceste feluri de pământ n-au rodit sămînța, din diferite pricini, și abia al patrulea, ce nu era nici lîngă cale, nici pietros, nici cu spini, a rodit și a făcut rod înșutit, spre lucruria semănătorului. Acest pământ se aseamănă cu inima omenească curată și bună, care «auzind cuvîntul lui Dumnezeu, îl ține, îl păstrează și face rod, întru răbdare» (Luca VIII, 15).

Sfînta Scriptură este o carte mare și sublimă pentru inima omenească. Aproape pe fiecare pagină a ei ni se vorbește despre inimă și importanța acesteia în procesul mîntuirii noastre. Poate numai cuvintele «pace» și «iubire» sînt mai des pomenite în paginile Sfintei Scripturi. Dar ce se înțelege în Sfînta Scriptură prin «inimă»? În nici un caz nu se înțelege inima ca organ al corpului, ci este vorba despre o inimă duhovnicească. Sfîntii Apostoli și Sfîntii Părinți spun că inima la care se referă Mîntuitorul în această parabolă desemnează lăuntricul omului, ființa cea mai intimă a acestuia, «locul» unde se întîlnește cugetul omului cu cuvîntul lui Dumnezeu.

Pentru Apostolul Pavel, inima aceasta duhovnicească este organul care primește descoperirea lui Dumnezeu (II Cor. I. 22; Rom. V. 5), iar dacă ea este înăbușită de spini păcatului, o refuză. Inima este «izvorul voinței și originea hotărîrilor de destin ale vieții omenești» (II Cor. IX. 7; I Cor. IV. 5). Ea este punctul cardinal al vieții noastre lăuntrice, originea tuturor energiilor sufletești, căci în ea se plămădesc toate sentimentele și afectele ce mișcă viața noastră sufletească, îmboșătind-o sau sărăcind-o, ridicînd-o la mari înălțimi spirituale sau coborînd-o în mocirla păcatelor.

În inimă își au obîrșia nădeidea, credința și iubirea (II Cor. VII. 3), pacea (Col. III, 15), mila, mîngîierea, năzuințele nobile, cunoașterea supranaturală a tainelor împăratiei lui Dumnezeu și puterile darului Duhului Sfînt, ce ni s-a dat prin botez (Rom. V. 5). Dar, înăbușită de spini păcatelor, de povara grijilor «pămîntesti», a bogăției și a plăcerilor vieții, inima noastră devine împietrită și învirtoșată (Evr. III, 12) și din această pricină nu poate primi și nici rodi cuvîntul dumnezeiesc.

Dar, ce este inima bună și curată despre care vorbește Mîntuitorul în această parabolă? Inima curată și bună este inima deschisă Cuvîntului lui Dumnezeu (Fapte XVI, 14), fiindcă numai într-o asemenea inimă Cuvîntul lui Dumnezeu devine viu și lucrător (Evr. IV, 12).

Inima curată și bună este inima în care s-a înstăpînit suverană legea iubirii (Matei XXII, 37), a acelei iubiri care se depășește pe sine în fiecare clipă, fiindcă în fiecare clipă descoperă mereu noi și noi motive de a iubi pe Dumnezeu și pe oameni. Este inima ce «îndelung răbdă, este plină de bunătate, ce nu știe de pizmă, nu se laudă, nu se trufește, nu se poartă cu necuviință, nu caută ale sale, nu se aprinde de minie, nu pune la socoteală răul, nu se bucură de nedreptate, ci toate le suferă, toate le crede, toate le nădăjduiește» (I Cor. XIII, 4—7). O asemenea inimă este teren bun în care

a rodit Cuvîntul lui Dumnezeu. Este inima înveșmîntată cu o puritate asemenea cu aceea a crinilor. Deși asemănarea aceasta nu reprezintă credincios, ceea ce voim să exprimăm, căci nici crinii, cu toată splendoarea veșmîntului lor împărălesc și curățenia lor imaculată, n-au frumusețea unei inimi curate și bune. în care «auzînd cuvîntul lui Dumnezeu, îl ține și face rod, întru răbdare». Toate comorile și toată frumusețea lumii nu este nimic în alăturarea cu o inimă curată și bună. în care a rodit însutit sămînța Cuvîntului dumnezeiesc.

Iată de ce se roagă psalmistul: «inimă curată zidește întru mine. Doamne, și duh nou dăruiește-mi» (Ps. I., 12). Și nu este puțin lucru să avem o inimă în care Cuvîntul lui Dumnezeu a prins rădăcini adînci; comoara de învățături a Aceluia al cărui nume se aude deodată în cer și pe pămînt. De bucuria acestui privilegiu ne putem împărtăși toți cei cărora ni s-a dăruit harul Duhului Sfînt în baia botezului. Depinde de noi să voim, să avem o inimă curată și bună. Căci, deși nu ne este hărăzit fiecăruia să creiăm lucruri mari în lume, care să uimească veacurile, totuși fiecare din noi putem fi, într-o măsură mai mare sau mai mică, dăltuitoarii inimii noastre curate și bune, ca să se poată sălășlui în ea sămînța dumnezeieștilor: învățături evanghelice.

Dar Mîntuitorul nu ne-a descoperit numai înțelesul adînc al legăturii dintre Semănător, sămînța divină și inima omenească, ci El a întemeiat și Biserica Sa, în care a așezat și mijloace eficace, cu ajutorul cărora noi putem să ne curățim inimile, așa că, cu elemente luate din adîncurile ființei noastre, din lumea vremelniceii noastre, să sculptăm cu trudă imaginea unei lumi desăvîrșite: inima noastră curată și bună, pămînt bun și roditor pentru rodirea dumnezeieștei semințe. El a așezat în Biserica Sa Sfintele Taine, prin care ni se dăruiește harul Său sfîntitor, fără de care nu putem izbîndi în lupta cu patimile și spinii păcatelor, care ne rănesc și ne întinează inima.

Căci în El însuși ne-a asigurat zicînd: «Fără de Mine nu puteți face nimic» (Ioan XV. 5). Chiar dacă am fi oricit de osîrditori cu vrerea, nu vom putea să pregătim inimile noastre ca să devină «pămînt curat și bun» fără ajutorul harului divin, fără să alergăm la ajutorul Sfintei Treimi, așezate de El în Biserica Sa. Și accentuăm mai ales puterea Tainei dumnezeiești a Mărturisirii și a Sfintei Cuminecături, care ne unește cu Hristos și ne ajută să ne curățim inimile de toată tina păcatelor.

Alătura de post, rugăciune și teama de Dumnezeu, Sfînta Taină a Mărturisirii este mijlocul cel mai eficace de a ne putea retrage în inimile noastre și de a le cerceta adîncurile cu o asprime mîntuitoare și a le curăți de germenii tuturor răutăților. Cu ajutorul dumnezeieștei taine, putem deveni curați la inimă. Căci Biserica cinstește pe sfinți, tocmai fiindcă aceștia, oameni ca și noi, au năzuit cu mare ardoare — în alianță cu Hristos — să-și curețe inimile, pentru ca acestea să devină un pămînt bun, în care sămînța cea nemuritoare a dumnezeiescului Semănător să prindă rădăcini adînci și să producă roade îmbelșugate în lanurile vieții creștine. Și reve-

neala arzătoarei lor iubiri pentru Hristos și pentru oameni, care le încălzea inima, și harul Duhului Sfânt au făcut ca sămînța cea mîntuitoare a cuvîntului lui Dumnezeu să crească și să rodească nestemate virtuți creștine, ce i-au înălțat spre cer peste mlaștinile vieții.

Dar se pune întrebarea: *oare astăzi mai iese Semănătorul să-și semene sămînța?* Da, și astăzi, și va ieși mereu pînă la sfîrșitul veacurilor. Căci El Se află mereu în Biserica Sa și seamănă sămînța învățaturii Sale mîntuitoare prin preoții Săi în inimile curate și bune ale aceluia care vor să se mîntuiască. El privește din Sfîntul Său altar spre ogorul cel întins al omenirii și gîndul Lui se îndreaptă spre semănătorii sfințiți ai tuturor timpurilor.

Iată de ce porunca cea mare pentru noi, creștinii care ne-am rugat astăzi în fața acestui sfînt altar, este de a năzui să fim treji la granițele inimii noastre și «cu toată străjuirea să păzim curățenia și bunătatea inimii» (Prov. IV, 23), unde ne pîndesc forțele patimilor, ce caută să pătrundă în împărăția inimii noastre, să-i usuce glia, s-o umple de spinii păcatelor și s-o facă neroditoare. Dar să știm că în această lucrare nu putem face nimic fără ajutorul lui Dumnezeu. Pentru aceea, să ne rugăm: Doamne, ajută-ne să ne transformăm inima într-o țarină în care învățătura dumnezeiescului Tău Fiu să prindă rădăcini, să crească și să rodească în faptele vieții creștine. Amin!

Diac. Prof. N. BALCA

DESPRE STĂRUINȚA ÎN NĂDEJDE (DUMINICA A XXIV-a DUPĂ RUSALII)

«Pentru aceea, lucrînd întru voiața voastră, fiți cu toată paza și nădăjduiți desăvîrșit în darul ce s-a adus vouă prin arătarea lui Iisus Hristos (I Petru I, 13).

Viața creștinească îndeobște, ca și viața fiecărui ucenic al Mîntuitorului Hristos și Fiu al Bisericii întemeiată de El, trebuie să se desfășoare, să se adîncească și să se desăvîrșească, avînd drept temelie statornică, drept însoțitori nedesmințiți, drept călăuze credincioase, trei alese virtuți, trei netrecătoare podoabe ale sufletului, trei călăuze sigure, cu ajutorul cărora putem să dobîndim mîntuirea, după care de-a pururea însetează sufletul creștin.

Aceste trei mari virtuți, podoabe și călăuze, mai mari decît toate celelalte, sînt: Credința, Nădejdea și Dragostea. Ele se mai numesc și virtuți teologice pentru că au drept scop să ne apropie de Dumnezeu, printr-o cit

mal dreaptă cunoaștere și o cit mai strînsă dragoste, ca rezultat al conlucrării dintre puterile noastre sufletești și harul dumnezeiesc ce se revărsă asupra credinciosului.

Este știut de toți că, fără Credință, Nădejde și Dragoste, nimeni nu poate dobîndi nici un fel de roade duhovnicești. Pentru aceea fiecare dintre noi trebuie să se trudească a le cîștiga pe acestea mai întii, căci avîndu-le pe ele, ne facem părtași și al multor altora.

Dar, dintre toate aceste trei virtuți ale viețuirii în Hristos, despre credință și mai cu osebire despre dragoste, se vorbește foarte adesea în sfințele noastre biserici și în chip direct și în chip indirect, pentru că de fapt cu credința se începe și cu dragostea se sfîrșește viața noastră cea duhovnicească.

De aceea, în cele ce urmează vom spune cîte ceva despre Nădejde și mai ales despre stăruința în Nădejde.

Lăsînd la o parte toate înțelesurile pe care le are sau le poate avea cuvîntul nădejde, în vorbirea de toate zilele, care nu ne interesează aici, vom spune cu Sfînta Biserică că nădejdea creștină este: «O virtute teologală care ne face să dorim pe Dumnezeu ca pe binele nostru cel mai înalt și să așteptăm cu toată încrederea împlinirea tuturor făgăduințelor făcute de El, cu privire la fericirea veșnică și la mijloacele prin care se poate ajunge la aceasta».

Prin nădejde dorim deci, cum am spus-o cu alte cuvinte, în primul rînd, să ne apropiem cu toată puterea și cit mai mult, de Dumnezeu, Soarele Cel ce face să odrăslească toate cîte există, și să trăim astfel în nesfîrșit lîngă izvorul tuturor bunătăților și a toată fericirea.

Prin nădejde dorim, în al doilea rînd, să se plinească toate cîte le-a făgăduit Domnul Hristos celor ce împlinesc sfînta voie a Tatălui Ceresc. Care sînt aceste făgăduințe? Ei bine, mai întii, făgăduința *vieții veșnice*, (Ioan XIV, 2; Matei XXII, 1; Marcu XII, 1; Luca XIV, 16; I Ioan II, 25 etc.) cuvînt care ne spune atît de mult nouă și care înseamnă viață nesfîrșită alături de Dumnezeu și de toți aleșii Săi.

Dar, Domnul Hristos nu ne-a făgăduit numai viața desăvîrșită, adică cea fără de moarte și veșnică, ci și ajutorul dumnezeiesc și mijloacele pentru cîștigarea acestei fericiri nesfîrșite, adică *harul lui Dumnezeu*, fără de care n-am putea dobîndi mare lucru, oricît ne-am strădui, căci este mai presus de orice îndoială că Dumnezeu dorește ca toți să se mîntuiască (I Tim. II, 4) și să vină la cunoștința adevărului celui veșnic.

Ne-a mai făgăduit apoi, Hristos Mîntuitorul, un lucru foarte mare, care despovărează atît de mult biata noastră ființă și anume: *iertarea păcatelor*, dacă însă ne pocăim cu toată zdrobirea inimii și ne îmbunătățim viața, părăsind calea păcatului. Avem în această privință atîtea temeuri încurajatoare, spuse chiar de Domnul: pilda cu oaia cea rătăcită (Luca XV, 3—6), cu fiul cel risipitor (Luca XV, 11—32), în care ne regăsim fiecare dintre noi și cuvîntul binecuvîntat al lui Hristos că, mai mare bucurie se face în cer pentru un păcătos ce se pocăiește, decît pentru 99 de drepți, care n-au nevoie de pocăință (Luca XV, 7) și multe altele. Să nu uităm

însă că, noi înșine ne rugăm să ne ierte Dumnezeu păcatele. așa cum și noi iertăm aproapelui nostru. Prin urmare, condiționăm iertarea ce o așteptăm noi de la Dumnezeu, de iertarea pe care trebuie s-o dăm noi celor ce ne greșesc.

Dar, Mîntuitorul Hristos ne-a făgăduit nouă tuturoara, pe lîngă cele arătate pînă acum și o sumedenie de alte lucruri, tot atît de binecuvîntate, deși acestea privesc mai mult trăirea noastră de toate zilele. Ne amintim făgăduința celor *trebuincioase vieții* (Matei VI, 25 și 32), atunci cînd ne-a vorbit, atît de mișcător, despre hrana păsărilor cerului și îmbrăcămintea crinilor pămîntului. Ne-a promis apoi: *ajutor întru necazuri* (Matei VIII, 26; Ps. XLV, 1) și în sfîrșit ne-a făgăduit un lucru cu totul minunat: *ascultarea rugăciunilor noastre*, atunci cînd a spus cu dumnezeiască putere: «Ori cite veți cere de la Tatăl Meu, întru numele Meu, se va da vouă» (Ioan XVI, 23) și cînd ne-a făcut predanie rugăciunii «Tatăl Nostru», prin care ne-a învățat ca să cerem și cum să cerem de la Părintele tuturor harurilor, bunătățile de care avem nevoie.

Iată deci, cît de multe și folositoare lucruri a făgăduit Domnul Hristos celor ce-i vor urma învățătura, și Dumnezeu nu poate să nu-și respecte făgăduielile făcute. De aceea noi trebuie să le dorim pe toate la un loc și pe fiecare în parte, fără încetare, și să așteptăm cu toată încrederea împlinirea lor, așa cum nădăjduind cu putere femeia ce s-a atins de poala veșmîntului Său, din Sfînta Evanghelie. a dobîndit lecuirea minunată și mult așteptată.

Nădejdea este deci o mare parte a sufletului, prin care creștinul, cu ajutorul Sfîntului Duh, nădăjduind cu toată încrederea către bunurile făgăduite de Dumnezeu, pe care le-am înfățișat, le și dobîndește. Nădejdea este ca «o ancoră a sufletului, neclintită și tare» (Evrei VI, 19), cum o numește Sfîntul Apostol Pavel, căci după cum ancora nu lasă corabia, care se află pe mare, ca să fie jucăria valurilor, ci o apără de vînturile cele primejdioase și-i dă stabilitate. tot așa este și nădejdea pentru sufletul creștinului. Ea îl sprijină și îl apără de furtuna ispitelor. a păcatului ajutîndu-l să ajungă cu bine la limanul mîntuirii și păstrîndu-i încrederea.

Nădejdea este deci una dintre virtuțile cele mai folositoare pentru trăirea noastră duhovnicească și cîștigătoarea vieții veșnice, dar, din nefericire, cîți dintre noi nu uită adesea de făgăduielile Domnului, ceea ce este atît de păgubitor pentru noi și este pe deasupra și un păcat greu împotriva lui Dumnezeu?

Sau, cîți dintre noi, avînd o prea mare încredere în bunătatea lui Dumnezeu, nu trăiesc, fără încetare în păcat, ei crezînd că oricît de mult ar păcătui, li se va ierta lor? Aceștia însă uită că Dumnezeu nu este numai milostiv, ci și drept (I Ioan III, 7) și că El a orînduit pocăința și Sfintele Taine, spre iertarea păcatelor (Luca XIII, 3).

Pentru aceea, încrederea și frica de Dumnezeu trebuiesc cumpănite cu toată înțelepciunea de creștin, căci, după cum este păcat, atunci cînd frica prea mare înlătură nădejdea, tot așa este păcat și atunci cînd cutezanța prea mare înlătură teama.

Știind acest lucru, Sfântul Apostol Petru ne îndeamnă cu toată rivna să fim cu multă atenție la felul cum nădăjduim și la nădejdea pe care o avem atunci când ne zice: «Pentru aceea, incingînd mijloacele cugetelor voastre, fiți cu toată paza și nădăjduiți desăvîrșit în darul ce s-a adus vouă, prin arătarea lui Iisus Hristos» (I Petru I, 13).

Ori, a fi cu pază și a nădăjdui desăvîrșit înseamnă, mai înainte de toate, a trăi cu nădejdea bunătăților veșnice, a-ți face din nădejde, un ideal și o călăuză spre cele bune.

De aceea și dumnezeiescul Apostol al neamurilor ne îndeamnă: «Să ținem mărturisirea nădejdei cu neclintire, pentru că credincios este Cel ce a făgăduit» (Evrei X, 23).

A nădăjdui desăvîrșit înseamnă apoi, a ne păstra nădejdea curată, așa cum ne-a dat-o Domnul Hristos și a o păzi de toate greșelile la care ne poate duce încrederea prea mare sau lipsa cu totul a încrederii în puterea lui Dumnezeu, ca și prea exagerata încredere în puterile noastre.

Încredințați că nădejdea este, alături de credință și de dragoste, una din podoabele cele mai de preț cu care se cere neapărat îmbrăcat sufletul creștin, pentru a avea cuviincioasă haină de nuntă, pretinsă tuturor celor chemați la masa fericirii veșnice, să ne facem din rugăciune, din meditație și din viețuirea creștinească, un puternic mijloc de afirmare a nădejdei noastre, de stăruința noastră în bunătățile ei, de curățirea ei pînă la ceea ce Dumnezeu a orînduit ca să fie, pentru a fi vrednică de El.

Depășind cîte unul, toate adevărurile și făgăduielile cerești, cite le cuprinde nădejdea creștină, așa cum se deapănă boabele mătâniilor, și nădăjduind cu putere în împlinirea acestora ne vom dovedi statornici întru nădejde și însoțiți, zi de zi și clipă de clipă, de binefacerile ei, atît pentru viața aceasta, cît și pentru cea care urmează acesteia.

Mulțumind cu recunoștință Mîntuitorului Hristos, pentru acest balsam cîresc, care ne ușurează, ne perfecționează și ne înaripează viața, să ne silim «a nădăjdui desăvîrșit în darul ce ni s-a adus nouă, prin arătarea lui Iisus Hristos», bine știind că nădăjduind desăvîrșit, vom căpăta viața desăvîrșită de nespūsă fericire, pe care Dumnezeu a pregătit-o tuturor celor ce-l împlinesc voia, totdeauna, acum și pururea și în vecii vecilor. Amin.

Pr. Prof. AL. I. CIUREA

PENTRU PACEA A TOATĂ LUMEA

ACȚIUNI ÎN SLUJBA PACII

(septembrie-octombrie)

VIZITA ÎN ȚARA NOASTRĂ A PRIMULUI MINISTRU AL AFACERILOR EXTERNE AL DANEMARCEI, JENS OTTO KRAG. — Presa centrală din 1 septembrie, publică în coloanele sale știri în legătură cu vizita înaltului oasepte danez care, la invitația președintelui Consiliului de Miniștri al Republicii Socialiste România, Ion Gheorghe Maurer, a făcut împreună cu soția, o vizită oficială în România.

În timpul vizitei, oaspeții au vizitat Capitala, orașul Constanța, stațiunile Mamaia, Eforie Nord, Eforie Sud, Muzeul Arheologic din Constanța, stațiunea experimentală hortivitică Murfatlar, Valea Prahovei și unele obiective economice din regiunile Ploiești și Brașov, constatînd avîntul pe care îl cunosc astăzi diferite domenii de activitate ale țării noastre.

Cu prilejul acestei vizite între președintele Consiliului de Miniștri, Ion Gheorghe Maurer și primul ministru al Danemarcei, Jens Otto Krag, au avut loc convorbiri oficiale, la care au participat:

Din partea română: Corneliu Mănescu, ministrul afacerilor externe, Pompiliu Macovei, președintele Comitetului de Stat pentru Cultură și Artă, George Macovescu, prim-adjunct al ministrului afacerilor externe, Vasile Răuță, adjunct al ministrului comerțului exterior, Gheorghe Ploșteanu, ambasadorul Republicii Socialiste România la Copenhaga și N. Atanasiu, director ad-interim în Ministerul Afacerilor Externe.

Din partea daneză: Svend Aage Sandager Jeppesen, ambasadorul Danemarcei în Republica Socialistă România, Jens Christensen, ambasador, subsecretar de stat adjunct în M.A.E., Gunnar Seidenfaden, ambasador, subsecretar de stat adjunct în M. A. E., Kai Johansen, subsecretar de stat adjunct în M.A.E., Richard Wagner Hansen, consilier al Ambasadei Danemarcei la București, Per Green și Soren-Ole Olsen, secretari ai primului ministru.

În timpul convorbirilor, printre alte probleme de interes comun, au fost examinate și unele probleme actuale ale situației internaționale și a

fost evidențiat rolul tot mai important al statelor mici și mijlocii în asigurarea legalității internaționale, în promovarea cauzei păcii.

S-a mai subliniat, tot cu acest prilej, că, *bunele relații statornicite între cele două țări contribuie la consolidarea securității europene, la crearea unui climat de pace, înțelegere și colaborare între toate popoarele lumii, indiferent de orînduirea lor socială.*

VIZITA ÎN REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA A UNEI DELEGAȚII A ADUNĂRII NAȚIONALE FRANCEZE. — La invitația Marii Adunări Naționale a Republicii Socialiste România, o delegație a Adunării Naționale Franceze condusă de Achile Peretti, a sosit într-o vizită oficială în țara noastră.

Președintele Consiliului de Miniștri al Republicii Socialiste România, Ion Gheorghe Maurer, a primit delegația Adunării Naționale Franceze.

Au mai fost de față acad. Ștefan S. Nicolau, vicepreședinte al Marii Adunări Naționale, președintele grupului parlamentar de prietenie România-Franța, deputați în M.A.N. și Jean Louis Pons, ambasadorul Franței la București.

Au fost discutate probleme privind relațiile dintre cele două țări.

— Președintele Marii Adunări Naționale, Ștefan Voitec, a oferit un dejun în cinstea delegației Adunării Naționale Franceze.

Au luat parte Roman Moldovan, vicepreședinte al Consiliului de Miniștri, acad. Ștefan S. Nicolau și Mia Groza, vicepreședinți ai Marii Adunări Naționale, Ion Cosma, membru al Consiliului de Stat, președintele Sfatului Popular al orașului București, Vasile Șandru, adjunct al ministrului afacerilor externe, președinți ai unor comisii permanente și secretari ai Marii Adunări Naționale, deputați, oameni de știință și cultură, reprezentanți ai cultelor.

A participat Jean Louis Pons, ambasadorul Franței la București.

În toastul său, vicepreședintele Adunării Naționale Franceze, a spus printre altele: *«În prezent trebuie să facem totul, trebuie să luptăm cot la cot, așa cum am mai făcut-o în decursul istoriei, pentru întărirea păcii, aceasta fiind o preocupare comună a popoarelor francez și român. Trebuie să subliniem necesitatea îndreptării tuturor eforturilor spre înțelegere, spre colaborare între popoare, spre pace, căci numai aceasta asigură prosperitatea popoarelor».*

OBIECTIVELE ADUNĂRII GENERALE A ORGANIZAȚIEI NAȚIUNILOR UNITE. — Cu ocazia unei vizite în țara noastră, secretarul general adjunct al O.N.U. pentru probleme politice, C. V. Narasimhan, (India) a acordat redactorului Cristian Popișteanu un interviu pentru cititorii revistei «Lumea» (nr. 37 din 7 septembrie 1967, p. 6) referindu-se în special la atribuțiile Organizației, așa cum sînt ele definite în actele sale constitutive.

La întrebarea: — *Care este, după aprecierea domniei voastre, contribuția pe care Adunarea Generală a adus-o de-a lungul anilor la promovarea cooperării și înțelegerii internaționale, la asigurarea menținerii și consolidării păcii?* — înaltul diplomat internațional a binevoit să răspundă următoarele:

— «Se poate aprecia că examinarea de către Adunarea Generală a problemelor cooperării internaționale în domeniul economic, social și cultural a dus deseori la stimularea relațiilor internaționale, la întărirea păcii și înțelegerii între popoare». O serie de acțiuni adoptate sub formă de rezoluții de către Adunarea Generală — a precizat în continuare înaltul diplomat internațional — s-au reflectat pozitiv, în mod direct, asupra unei mai bune înțelegeri între națiunile lumii. Între acestea, este amintită și rezoluția inițială, la propunerea țării noastre de către 9 state europene, privind *promovarea relațiilor de bună vecinătate și înțelegere reciprocă între statele europene aparținând unor sisteme social-politice diferite*.

În încheiere referindu-se la apropiata sesiune a Adunării Generale, Dl. C. V. Narasimhan a spus: «Sper că rezultatele sesiunii a XXII-a vor fi pozitive, urmărind un singur scop: destinderea și îmbunătățirea climatului internațional».

MINISTRUL AFACERILOR EXTERNE AL REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA, CORNELIU MĂNESCU, ALES PREȘEDINTE AL CELEI DE A XXII-a SESIUNI A ADUNĂRII GENERALE A O. N. U. — Printr-un consens general a fost ales noul președinte al actualei sesiuni a Adunării Generale a Organizației Națiunilor Unite în persoana ministrului de externe al României, Corneliu Mănescu. Aceasta a constituit, «după părerea unanimă, un rezultat extrem de valoros în raport cu voturile anterioare», numeroși delegați felicitând călduros pe noul președinte, în aplauzele furtunoase ale sălii.

Ziarul american «New York Times», consideră consensul general al alegerii președintelui Adunării Generale, «ca un element pozitiv primordial, de bun augur, al actualei sesiuni, care reclamă în cel mai înalt grad eforturile convergente ale delegaților în soluționarea problemelor aflate pe ordinea de zi». Iar claritatea scrutinului este apreciată «ca element al unui climat propice, atât de necesar unei sesiuni căreia opinia publică internațională îi solicită o muncă stăruitoare, o contribuție certă și eficace».

Cu această ocazie a fost rostit cuvântul inaugural al președintelui.

Referindu-se la dreptul popoarelor de a dispune liber, fără amestec străin de soarta lor, președintele arată ca încălcarea acestui drept cardinal a dus întotdeauna la crize internaționale care periclitează grav pacea lumii. Interesele păcii generale, cer ca în Asia de sud-est conflictul care provoacă mari suferinți curajosului popor vietnamez să înceteze, punându-se astfel capăt unui focar susceptibil să genereze noi primejdii pentru pace.

Președintele Adunării Generale consideră că problema Orientului Apropiat reclamă concentrarea tuturor eforturilor «în vederea unei examinări aprofundate, care să permită găsirea unei soluții trainice, în conformitate cu interesele vitale ale popoarelor din această regiune».

Astăzi problema păcii și securității — s-a spus în continuare — este indisolubil legată de satisfacerea aspirațiilor legitime de bunăstare și progrese ale celei mai mari părți a omenirii.

Vorbind de problema dezarmării, Corneliu Mănescu, a apreciat că «Lipsa de rezultate a negocierilor în domeniul dezarmării, nu satisface așteptările legitime ale popoarelor, iar situația din lume reclamă o re-

inoire a eforturilor în această direcție. Realizarea dezarmării ar duce la promovarea legalității internaționale, la așezarea relațiilor interstatale nu pe forță, ci pe rațiune. Forța, și în primul rând forța armelor, nu poate să rezolve problemele internaționale, ci, dimpotrivă, ea nu face decât să inaugureze și să îndepărteze soluționarea lor».

Președintele a lansat apelul ca Organizația Națiunilor Unite «să reflecte cu fidelitate imaginea lumii contemporane, să devină universală, astfel încît toate statele, fără discriminări, să-și poată aduce contribuția la cauza comună a păcii și cooperării».

La efortul comun de consolidare a păcii și securității sînt chemate să contribuie toate statele.

În încheiere, președintele și-a exprimat convingerea că delegațiile vor desfășura o activitate fructuoasă în folosul păcii și securității internaționale. («Lumea», nr. 39 din 21 septembrie 1967, p. 2—4).

VIZITA ÎN REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA A PRIMULUI MINISTRU AL REPUBLICII TURCIA, SULEYMAN DEMIREL. — După cum s-a anunțat de presa noastră centrală, primul ministru al Republicii Turcia, a făcut o vizită oficială în România, între 13 și 17 septembrie a.c., ca răspuns la vizita pe care a făcut-o în Turcia, în vara trecută, președintele Consiliului de Miniștri al Republicii Socialiste România, Ion Gheorghe Maurer.

În timpul șederii în România, între președintele Consiliului de Miniștri al Republicii Socialiste România, Ion Gheorghe Maurer și primul ministru al Republicii Turcia, Suleyman Demirel, au avut loc convorbiri, la care au participat:

Din partea română: Alexandru Boabă, ministrul petrolului, Mihai Marinescu, ministrul industriei construcțiilor de mașini, George Macovescu, prim-adjunct al ministrului afacerilor externe, Dumitru Bejan, prim-adjunct al ministrului comerțului exterior, Vasile Șandru, adjunct al ministrului afacerilor externe, Ion Drînceanu, ambasadorul extraordinar și plenipotențiar al Republicii Socialiste România în Turcia.

Din partea turcă: Ihsan Sabri Caglayanğil, ministrul afacerilor externe, Mehmet Turgut, ministrul industriei, Refet Sezgin, ministrul energiei și al resurselor naturale, Kâmuran Gürün, ambasadorul extraordinar și plenipotențiar al Republicii Turcia în România, Perteo Subași, secretar general adjunct pentru problemele economice din Ministerul Afacerilor Externe, Ilter Turkmen, secretar general adjunct pentru probleme politice din Ministerul Afacerilor Externe.

După cum se arată în Comunicatul dat publicității cu privire la vizita în țara noastră a primului ministru al Republicii Turcia, Suleyman Demirel, cei doi prim-miniștri au avut în timpul convorbirilor un schimb de păreri asupra situației internaționale, subliniind existența în diferitele regiuni a unor focare de tensiune. Aceasta reclama ca să se depună eforturi din partea tuturor statelor, fie ele mari sau mici, pentru realizarea unui climat de destindere și de înțelegere internațională, în interesul **păcii și securității în lume.**

O deosebită însemnătate pentru pacea și înțelegerea internațională — se spune în Comunicat — o are înfăptuirea securității europene. De aceea este necesar ca toate statele de pe acest continent să-și aducă contribuția lor la cauza *păcii* și a securității în Europa, într-un spirit pozitiv și realist. S-a subliniat ca un act pozitiv pe această linie amplificarea contactelor și dezvoltarea relațiilor între țările europene cu orinduirii sociale diferite menite să accelereze reglementarea problemelor continentului, și să creeze o atmosferă de încredere reciprocă.

În problema dezarmării, părțile au reafirmat că înfăptuirea dezarmării generale sub un control internațional eficace ar servi drept *garanție reală pentru o pace trainică în lume*.

Cele două părți și-au exprimat îngrijorarea în legătură cu situația din Asia de sud-est, ce constituie un pericol grav pentru pacea mondială. S-a subliniat în continuare, necesitatea rezolvării problemei vietnameze în baza acordurilor de la Geneva din 1954 și a dreptului acestui popor de a-și hotări singur soarta.

Cu privire la situația din Orientul Apropiat, părțile și-au exprimat regretul că, în urma recentelor ostilități, «problemele care se pun în această regiune au fost agravate și consideră că stabilirea unei păci trainice în regiune nu poate fi realizată decît prin rezolvarea pașnică a acestor probleme, respectînd dreptul, precum și principiile Cartei O.N.U.».

Cei doi prim-miniștri au avut un schimb de vederi asupra problemei Ciprului și s-a căzut de acord ca această problemă să se rezolve prin mijloace pașnice, conform intereselor legitime ale părților, aceasta fiind în interesul păcii în această regiune.

Referindu-se la Organizația Națiunilor Unite, cei doi prim-miniștri au subliniat contribuția pe care această organizație o poate aduce la menținerea *păcii* și colaborării între popoare.

-- La încheierea vizitei sale în România, primul ministru al Republicii Turcia a avut amabilitatea de a răspunde la cîteva întrebări ce i-au fost adresate de revista «Lumea» (nr. 39 din 21 septembrie 1967, p. 8).

La întrebarea: -- *Cum apreciați stadiul actual al relațiilor dintre Turcia și România și perspectivele lor de dezvoltare?* — Suleyman Demirel a subliniat că relațiile dintre România și Turcia, în special cele economice, comerciale și culturale, cunosc «o serioasă și importantă realizare», datorită atmosferei de înțelegere reciprocă și de sinceritate existentă între cele două țări. Continuării acestei atmosfere — a spus vorbitorul — noi îi acordăm o mare importanță. Cooperarea dintre Turcia și România «corespunde intereselor relațiilor reciproce dintre cele două țări și este totodată în interesul cauzei păcii, atît în regiunea noastră geografică cît și în lume».

— *Ce rol acordați unei tot mai bune înțelegeri între statele din Balcani în procesul consolidării păcii și securității Europei?* — Turcia — a precizat primul ministru —, este convinsă că pacea mondială reprezintă un tot unitar. Pornind de la aceasta, instaurarea și consolidarea unui climat de înțelegere și cooperare între țările din Balcani, pe baza respectului reciproc, vor aduce, o contribuție însemnată la realizarea destinderii în

întreaga Europă. Semnificația și importanța dezvoltării relațiilor dintre țările balcanice pot fi mai bine înțelese dacă vom avea în vedere faptul că Peninsula Balcanică este de mai mulți ani o regiune a stabilității. Turcia va face tot ce-i va sta în putință pentru a continua și dezvolta aceste relații de colaborare dintre statele balcanice.

Schimbul de idei care a avut loc cu prilejul vizitei înaltului demnitar turc, a scos în evidență faptul că raporturile de bună vecinătate și colaborare dintre România și Turcia aduc o importantă contribuție la evoluția favorabilă a relațiilor din această regiune, la întărirea păcii și securității internaționale.

CONSULTAȚIE PREGĂTITOARE ÎN VEDEREA CONFERINȚEI CREȘTINE PENTRU PACE. — În seara zilei de 18 septembrie a început la Institutul teologic din București, la invitația Patriarhiei Bisericii Ortodoxe Române, lucrările consultației pentru cea de a treia Adunare generală a Conferinței Creștine pentru pace, care se va ține la Praga în primăvara anului 1968 și a cărei temă principală va fi: «*Salvează omul, pacea este posibilă*». Tema are drept scop «angajarea confesiunilor creștine pe tărîmul unor acțiuni practice, menite să asigure *un climat de pace* și de destindere internațională».

Au participat următoarele personalități: J. Hromadka (Cehoslovacia), președintele Conferinței; Prof. Dr. G. Casalis (Franța), Dr. H. Kloppenburg (R. F. a Germaniei), I. P. S. Mitropolit Dr. Nicodim al Leningradului (U.R.S.S.), P. S. Episcop Dr. Tibor Bartha (R. P. Ungaria), R. Andriamanjato, primarul orașului Tananarive (Madagascar), A. R. Thampy (India) — vicepreședinți; Pastor dr. J. N. Ondra (Cehoslovacia) secretar general. Au mai fost prezenți invitați din diferite țări ale Europei, Asiei, Americii și Africii, precum și delegați ai cultelor din Republica Socialistă România («*România Liberă*» din 19 septembrie 1967).

STADIUL ACTUAL AL RELAȚIILOR ECONOMICE DINTRE ITALIA ȘI ROMÂNIA. — Giovanni Pieraccini, ministrul bilanțului și al programării economice al Italiei care ne-a vizitat țara între 11—18 septembrie a.c., la invitația președintelui Comitetului de Stat al Planificării, Maxim Berghianu, — vorbind despre stadiul avansat al relațiilor economice italo-române, și-a exprimat speranța că discuțiile care vor începe la Roma între cei doi miniștri ai comerțului exterior, vor însemna o nouă etapă în dezvoltarea relațiilor dintre cele două țări. Sînt convinși — a spus în continuare vorbitorul — că cooperarea economică se poate intensifica și diversifica în interesul comun al țărilor noastre și, în același timp, în interesul păcii».

Referindu-se la impresiile făcute în urma vizitei în România, d-sa a spus:

«Am fost frapat de marele efort pe care-l depune poporul român pentru a construi o economie modernă, cu o industrie multilateral dezvoltată, efort pe care l-am văzut reflectat pretutindeni în înfăptuirea planului dvs. cincinal.

Sînt bucuros că am putut vizita incintătoarele minăstiri ale Moldovei, care m-au impresionat nu numai ca monumente de o valoare artistică remarcabilă, ci și prin semnificația lor. Minăstirile Moldovei sînt centre care evocă marea luptă a poporului român pentru apărarea independenței, împotriva numeroaselor invazii străine, luptă care nu s-a rezumat numai la cadrul național, ci a contribuit la apărarea și salvagardarea întregii civilizații europene, a valorilor nemuritoare ale întregii umanități» («*Lumea*», nr. 40 din 28 septembrie 1967, p. 7).

— Peste 2.000 de persoane, în majoritate tineri, au participat recent la Montreal (Canada) la o manifestație împotriva războiului purtat de S.U.A. în Vietnam.

Tot la Montreal a sosit la 6 august coloana Marșului pentru pace New-York-Montreal, organizat de *Comitetul pentru acțiuni neviolente în New York*.

— În memoria celor 200.000 de victime ale catastrofei atomice ce a avut loc cu prilejul lansării primei bombe atomice asupra orașului martir Hiroshima, în ziua de 6 august 1945, a avut loc aici o impresionantă solemnitate. Cu acest prilej s-a păstrat un minut de reculegere în memoria celor dispăruți.

La cea de a 13-a conferință internațională împotriva bombardamentelor atomice și cu hidrogen, — întrunire care a devenit tradițională aici, — participanții au cerut să nu se mai îngăduie repetarea bombardamentelor atomice și să înceteze imediat războiul din Vietnam.

— În semn de solidaritate cu lupta poporului vietnamez, comitetul japonez *Pace Vietnamului* a adoptat hotărîrea de a trimite ajutoare în valoare de 10 milioane yeni în R. D. Vietnam.

— În prima jumătate a lunii august, a fost organizat la Istambul de către Federația națională a studenților din Turcia, un Festival internațional pentru pace, la care au participat peste 600 de studenți reprezentînd 11 țări.

— Pentru încetarea agresiunii S.U.A. în Vietnam, au manifestat și locuitorii din orașul Tananarive, capitala Republicii Malgașe și oameni ai muncii din Tokio. (Revista «*Pentru Apărarea Păcii*», nr. 9/1967).

«O CERINȚĂ FUNDAMENTALĂ A VIETII INTERNAȚIONALE — RESPECTAREA DREPTULUI FIECĂRUI POPOR DE A-ȘI HOTĂRÎ SINGUR SOARTA» — este titlul cuvîntării conducătorului delegației române, Mircea Malița, la actuala sesiune a Adunării Generale a O.N.U. Referindu-se printre altele la relațiile fructuoase pe care țara noastră le întreține cu Austria, Belgia, Danemarca, Finlanda, Franța, Italia, R. F. a Germaniei, Olanda, Suedia și cu alte țări care au încurajat atmosfera de destindere și înțelegere ce se dezvoltă în Europa, șeful delegației române a declarat:

«Viața impune desființarea barierelor artificiale, înlăturarea scindării lumii în blocuri militare opuse, care au împiedicat circulația valorilor materiale și de idei. Blocurile militare trebuie înlocuite printr-un climat

de colaborare între toate țările continentului, condiție sine qua non a soluționării problemelor mari ale păcii și securității».

Pretutindeni în lume, sînt resimțite urmările războiului agresiv purtat de S.U.A. în Vietnam, gravă încălcare a normelor de conduită internațională și a păcii.

În legătură cu situația din Orientul Apropiat s-a reafirmat poziția Guvernului român: — retragerea trupelor izraeliene din teritoriile ocupate pe linia dinaintea începerii ostilităților, considerînd nejustă măsura anexării Ierusalimului ca și orice pretenții de a se obține avantaje teritoriale prin folosirea forței. Principala sarcină pentru rezolvarea problemelor din Orientul Mijlociu, de care depinde dezvoltarea social-economică și pacea în țările respective, revine guvernelor și popoarelor din această parte a lumii.

Referindu-se la problema dezarmării, conducătorul delegației române, a spus că «asigurarea dreptului egal al statelor la pace și securitate îl oferă dezarmarea generală și în primul rînd dezarmarea nucleară».

Împreună cu alte țări, România a cerut să se înscrie pe ordinea de zi a actualei sesiuni, problema restabilirii drepturilor legitime ale R. P. Chineze în O.N.U. și sprijină cererea Republicii Democrate Germane, de a deveni membru al Organizației Națiunilor Unite, «fapt ce ar contribui la realizarea universalității ei și s-ar înscrie pe linia întăririi păcii și securității internaționale».

În încheiere Mircea Malița a precizat că, astăzi, cînd omenirea este legată prin interese multiple, Organizația Națiunilor Unite a fost și rămîne un teren de încercare și permanentă exercitare a principiilor internaționale, unanim recunoscute, în folosul păcii și securității, în care popoarele sînt în mod egal interesate». («Lumea» nr. 42 din 12 octombrie 1967, p. 3—4; «România Liberă» din 11 octombrie 1967).

«NOI ARGUMENTE ȘI IDEI CONSTRUCTIVE». — Cu acest titlu revista «Lumea» (numărul citat), publică o corespondență de la trimisul nostru special la O.N.U., din care desprindem:

Ministrul afacerilor externe al Finlandei, Ahti Karjalainen, referindu-se la relațiile internaționale, a subliniat că «orice națiune trebuie să fie liberă să-și rezolve propriile treburi fără intervenție ori presiune din afară, orice stat are dreptul la pace și securitate, orice stat trebuie să respecte integritatea teritorială și independența politică a celorlalte state».

Ca elemente dintre cele mai semnificative ale curentului de opinie manifestat la actuala sesiune sînt interpretate gradul de condamnare a agresiunii americane împotriva Vietnamului și cererea cvasi unanimă ca S.U.A. să pună capăt, imediat și fără condiții, bombardamentelor asupra R. D. Vietnam. Apelul ministrului afacerilor externe al Olandei, Luns, s-a adăugat la suita «de declarații» surprinzătoare pentru cercurile oficiale americane, de a curma necondiționat bombardamentele asupra R. D. Vietnam.

În consensul, aproape general al cererii de a înceta bombardamentele asupra teritoriului R. D. Vietnam, s-a înscris «cu autoritate» cuvîntarea

șefului delegației Indiei, Swaran Singh — țară din aceeași regiune geografică cu Vietnamul, membru și președinte al Comisiei internaționale de control: «Prima măsură indispensabilă, în această privință — a spus delegatul indian — ni se pare a fi încetarea fără condiții a bombardării Vietnamului de nord».

Cele trei săptămâni de dezbateri generale — se spune în corespondență — au scos în evidență un sentiment de îngrijorare față de primejdiile care amenință pacea lumii, dar și un climat de aflare a unor soluții practice pentru abordarea problemelor ce frământă lumea contemporană. În acest sens, cuvântarea șefului delegației române este considerată în cercurile O.N.U. ca «integrându-se în acest curs al dezbaterii generale, prin tonul său încurajator, dar mai ales prin spiritul său de realism și constructivitate».

Corespondenții agențiilor de presă au transmis pasajii întregi din cuvântare arătând pe larg poziția țării noastre în problemele Vietnamului, Orientului Apropiat și al securității europene. («Lumea», nr. 42 p. 5—6).

SĂRBĂTOAREA ZILEI NAȚIUNILOR UNITE.— Cu prilejul zilei Națiunilor Unite, la 24 octombrie a.c. a fost dat publicității la New York mesajul D-lui Corneliu Mănescu, președintele celei de a XXII-a sesiuni a Adunării Generale a O.N.U.

«Națiunile Unite — se spune în mesaj —, au menirea să promoveze aspirațiile de pace, înțelegere și colaborare între popoare. Prezența a zeci de noi state independente în acest înalt for internațional, este una din mărcurile profundelor transformări care-și pun amprenta asupra întregii dezvoltări a lumii contemporane».

Toate statele, au datoria — a spus în încheiere președintele Adunării Generale —, de a acționa în spirit de respect reciproc, de a-și lărgi contribuția la soluționarea problemelor ce frământă omenirea.

— Cu același prilej, secretarul general al O.N.U., U Thant, a dat publicității un mesaj.

«Cu 22 de ani în urmă, se arată în mesaj, când a fost semnată Carta Națiunilor Unite, cei care au semnat-o în numele popoarelor lumii, au proclamat un obiectiv fundamental: salvarea generațiilor viitoare de flagelul războiului și construirea unei lumi a progresului social și a unui nivel de trai mai înalt, în condițiile unei mari libertăți pentru toți. Pentru asigurarea acestui obiectiv, au fost prescrise norme de conduită care ar putea fi rezumate în aceste cuvinte: bună vecinătate, toleranță și acceptarea procedurilor legale în viața internațională».

În încheierea mesajului său, Secretarul General al O.N.U. a subliniat: «Această zi de aniversare constituie prilejul de a ne reaminti principiile proclamate cu 22 de ani în urmă și a reafirma valabilitatea lor în lumea de astăzi. Idealurile Cartei nu sint doar un vis într-o lume în care mijloacele de distrugere în masă devin tot mai numeroase. Asemenea idealuri reprezintă singura alternativă de antedistrugere. («România Liberă» din 25 octombrie 1967).

VIZITA ÎN REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMANIA A PRIMULUI MINISTRU AL REPUBLICII INDIA, DOAMNA INDIRA GANDHI. — Ca oaspete al președintelui Consiliului de Miniștri al Republicii Socialiste România, Ion Gheorghe Maurer, primul ministru al Republicii India, doamna Indira Gandhi a făcut o vizită oficială în Republica Socialistă România, între 16 și 19 octombrie 1967.

În timpul vizitei între președintele Consiliului de Miniștri al Republicii Socialiste România, Ion Gheorghe Maurer, și primul ministru al Republicii India, Indira Gandhi, au fost purtate convorbiri.

La convorbiri au participat din partea română: George Macovescu, prim-adjunct al ministrului afacerilor externe, Marin Mihai, adiunct al ministrului afacerilor externe, Alexandru Constantin Albescu, adiunct al ministrului comerțului exterior, Aurel Ardeleanu, ambasadorul extraordinar și plenipotențiar al Republicii Socialiste România la New Delhi, Nicu Șerban, director a.i. al Protocolului Ministerului Afacerilor Externe, și Gheorghe Iason, director a.i. în Ministerul Afacerilor Externe.

Din partea indiană au participat: Rajeshwar Dayal, secretar pentru probleme externe în Ministerul Afacerilor Externe, P. N. Haksar, secretar al primului ministru, Amrik Singh Mehta, ambasadorul extraordinar și plenipotențiar al Indiei la București, J. I. Romachandran, secretar adițional în Ministerul Comerțului, J. S. Mehta, secretar adițional în Ministerul Afacerilor Externe, S. Bikram Shah, șeful Protocolului, și K. Natwar Singh, directorul Secretariatului primului ministru.

Cei doi miniștri au fost de acord că se poate lărgi sfera cooperării economice, culturale și tehnico-științifice reciproc-avantajoase dintre România și India.

În timpul convorbirilor, printre altele, s-a făcut și un schimb de păreri asupra situației internaționale, subliniindu-se preocuparea continuă a celor două țări pentru asigurarea și menținerea păcii și pentru înfăptuirea securității europene. Cele două părți consideră că «toate statele au datoria de a depune eforturi susținute în vederea realizării unui climat de destindere și înțelegere internațională, de a-și aduce contribuția la rezolvarea problemelor litigioase. Ei și-au afirmat respectul față de principiul potrivit căruia nu poate fi încurajată nici o încercare de a schimba prin forță frontierele stabilite».

A fost subliniată în continuare, importanța pe care o are statornicirea și promovarea între toate statele lumii, indiferent de orînduirea lor politică și socială, a relațiilor bazate pe respectarea principiilor independenței naționale, egalității în drepturi, neamestecului în treburile interne și avantajului reciproc.

După ce și-au exprimat îngrijorarea pe care o reprezintă situația din R. D. Vietnam, pentru pacea lumii, părțile au fost de acord că, soluționarea se poate face de poporul vietnamez, fără nici un amestec din afară, în baza prevederilor acordurilor de la Geneva din 1954.

Privitor la situația din Orientul Apropiat, s-a exprimat părerea că o pace trainică în această parte a lumii nu se poate obține decât prin «rezolvarea pașnică a diferendelor, pe baza respectării aspirațiilor legitime

ale popoarelor și a suveranității și integrității teritoriale a tuturor statelor din această regiune».

Înfăptuirea dezarmării generale sub un control internațional eficace — se spune în Comunicatul dat publicității cu acest prilej — ar servi drept garanție reală pentru o pace trainică în lume» («*România Liberă*» din 20 octombrie 1967).

PRIMUL MINISTRU AL INDIEI — DOAMNA INDIRA GANDHI DESPRE UNELE PROBLEME ALE COOPERĂRII INTERNAȚIONALE. — Primul ministru al Indiei, Doamna Indira Gandhi a avut amabilitatea să răspundă la întrebările puse de revista «*Lumea*» (nr. 44 din 26 octombrie 1967), din care reținem pe următoarea: *Evoluția vieții politice internaționale demonstrează necesitatea introducerii unei noi etici în relațiile interstate. Care sînt după părerea Excelenței Voastre, principiile ce pot servi cel mai bine, în practica curentă a acestor relații, cauza înțelegerii și cooperării internaționale?».*

— «După părerea mea, — a spus înaltul oaspete — lucrul cel mai important este a milita pentru realizarea păcii. Aceasta înseamnă reglementarea disputelor prin mijloace pașnice și renunțarea la război ca mijloc de soluționare a litigiilor internaționale: credem în principiul coexistenței pașnice între țări cu sisteme deosebite, în principiul neamestecului în treburile interne ale altor țări și al egalității suverane a tuturor națiunilor». («*Lumea*» nr. 44, din 26 octombrie 1967, p. 10).

NOI ACȚIUNI PE TOATE MERIDIANELE LUMII PENTRU ÎNCETAREA AGRESIUNII AMERICANE ÎN VIETNAM. — Potrivit hotărârii *Conferinței de la Stockholm pentru Vietnam*, data de 21 octombrie a constituit în întreaga lume manifestații de masă pentru încetarea agresiunii în această parte a lumii.

În legătură cu aceasta, *Consiliul Mondial al Păcii* a dat publicității un apel semnat de Isabelle Blume, președintă-coordonatoare a C.M.P. și de Romesh Chandra, secretar general. Apelul se adresează opiniei publice mondiale, tuturor forțelor ce militează pentru pace, chemându-le să întreprindă noi acțiuni «pentru încetarea necondiționată și definitivă a bombardamentelor și a oricărui act de război contra Republicii Democratice Vietnam, a agresiunii americane, pentru retragerea necondiționată și completă a forțelor armate ale Statelor Unite și aliaților lor».

— *Liga internațională a drepturilor omului*, a publicat la Paris o declarație de condamnare a bombardamentelor aviației americane asupra R. D. Vietnam.

— *Comitetul femeilor japoneze* a strîns semnături pe un apel chemînd la încheierea agresiunii S.U.A.; pe una din lozincile purtate de una din membrele comitetului era scris: «Mamele spun: Oprîți războiul din Vietnam».

— Aderenții la Mișcarea Mondialistă (grupare ce cuprinde membrii cu vederi liberale dintr-o serie de țări ale Europei occidentale, din Japonia, S.U.A. etc.), s-au întrunit la Oslo în cadrul unui congres. Majorita-

tea participanților au abordat tema organizării forțelor de salvagardare a păcii. În partea finală a adunării au fost adoptate cereri de încetare a bombardamentelor americane în Vietnam.

— În orașul Bratislava a avut loc între 6 și 12 septembrie o reuniune la care au luat parte 20 de reprezentanți ai unor organizații de masă din R. D. Vietnam și Vietnamul de Sud și un grup aparținând mișcării pacifiste din S.U.A. Reprezentanții poporului vietnamez au expus situația la nord și sud de paralela 17, iar interlocutorii lor despre activitatea desfășurată împotriva agresiunii S.U.A. în Vietnam.

— În Olanda o delegație a *Comitetului pentru apărarea Vietnamului* a înminat președintelui celei de a doua Camere a parlamentului o petiție purtând 60.000 de semnături prin care se cerea să se protesteze de către parlament împotriva bombardamentelor americane asupra Vietnamului de nord, și încetarea necondiționată a acestora.

— «Le Courrier», revistă ce apare sub egida Organizației Națiunilor Unite pentru educație, știință și cultură (U.N.E.S.C.O.), a închinat numărul dublu pe august-septembrie, «cele mai arzătoare probleme care frământă azi omenirea»: «*Război sau pace?*»

Sînt publicate rezultatele unei vaste anchete internaționale efectuate în 14 țări pe tema: «Cum își imaginează oamenii zilelor noastre viitorul într-o lume fără arme?» Philip Noel-Baker, personalitate politică britanică și autcritate de renume mondial în problemele dezarmării, laureat al Premiului Nobel pentru pace (1959), semnează un apel prin care se cere unirea tuturor forțelor animate de dorința de a trăi într-o lume fără arme și războaie. Se amintește că atît înainte cît și după Hiroshima, cei mai mari savanți atomiști — Einstein, Niels Bohr, Oppenheimer — au atras atenția asupra necesității înlăturării războiului din relațiile dintre state. «*Dacă umanitatea nu renunță la război, războiul va pune capăt umanității*».

Autorul se referă în continuare la Conferința generală a U.N.E.S.C.O. din noiembrie 1966 a cărei rezoluție cheamă toate statele să excludă războiul ca instrument al politicii lor naționale și să contribuie prin toate mijloacele la impunerea dezarmării generale și totale sub control internațional.

— Peste 150.000 de persoane au demonstrat la Washington în fața Pentagonului, scandînd — «Pace în Vietnam!»

DIMITRIE GUSTI ȘI ȘTIINȚA PĂCII (2) INSTITUTUL SOCIAL AL NAȚIUNILOR. — Vorbînd în 1966 la al IV-lea Congres Mondial de Sociologie de la Evian despre acțiunile întreprinse de savantul român, în favoarea păcii, tînărul sociolog român dr. Ovidiu Bădina sublinia că «ideea de a crea un organism internațional care să contribuie la cunoașterea reciprocă a popoarelor era în mod indiscutabil de o mare valoare, ea reprezenta o acțiune menită să servească activitatea pașnică, apropierea între popoare, precum și o încercare de a întări pe această cale pacea, atît de necesară omenirii. Faptul că Dimitrie Gusti — a spus în continuare Ovidiu Bădina — concepușe Institutul Social al Națiunilor ca un organ care să funcționeze în cadrul O.N.U., și anume pe lîngă Consiliul Economic și

Social, adică în cadrul organismului care materializează aspirațiile popoarelor spre comprehensiune reciprocă, spre o pace trainică, demonstrează că savantul român a înțeles care era problema esențială a epocii de după al doilea război mondial».

Dl. Octavian Neamțu, semnatarul prezentului articol din revista «Pentru Apărarea Păcii» (nr. 10/1967 p. 9—12), încheie cu cuvintele:

«Reexaminarea concepțiilor și tezelor sale fundamentale pot justifica însă reluarea lui în condițiile actuale de strălucire a inițiativelor românești pentru pacea lumii».

— În legătură cu inițiativa lui D. Gusti cu privire la apărarea păcii, periodicul mexican «*El universal*», din 25 aprilie 1967 a publicat un articol intitulat: *Natiunea și lumea în gândirea românească*, semnat de sociologul Oscar Uribe-Villegas, din care reținem:

«Pacea a fost temă scumpă sociologiei românești încă din timpul lui Gusti. (...)

România și Gusti sînt două nume care, în viața internațională și în cunoașterea sociologică a acesteia, nu pot să fie lăsate la o parte, mai ales în momentul în care se încearcă să se construiască o ordine mai justă în lume și o pace durabilă».

PRESFINTELE AYUB KHAN — OASPETE AL ȚĂRII NOASTRE. — Președintele Republicii Islamice Pakistan, feldmaresalul Mohammad Ayub Khan, a făcut o vizită oficială în România între 20 și 26 octombrie a.c., la invitația președintelui Consiliului de Stat al Republicii Socialiste România, Chivu Stoica.

Dună cum se subliniază în Comunicatul Comun ce s-a publicat cu privire la această vizită, președintele Consiliului de Stat al Republicii Socialiste România, Chivu Stoica și președintele Republicii Islamice Pakistan, feldmaresalul Mohammad Ayub Khan, au avut convorbiri oficiale dezbătîndu-se probleme ce interesează ambele părți.

Din partea română la convorbiri au participat Ilie Murgulescu, vicepreședinte al Consiliului de stat, Grigore Geamănul, secretarul Consiliului de Stat, George Macovescu, prim-adjunct al ministrului afacerilor externe, Marin Mihai, adjunct al ministrului afacerilor externe, Alexandru Constantin Albescu, adjunct al ministrului comerțului exterior, Alexandru Balaci, vicepreședinte al Comitetului de Stat pentru Cultură și Artă, Mihai Magheru, ambasadorul extraordinar și plenipotențiar al Republicii Socialiste România la Islamabad și Gheorghe Iason, director a.i. în Ministerul Afacerilor Externe.

Din partea pakistaneză au participat Syed Sharifuddin Pirzada, ministrul afacerilor externe, Jamsheed K. A. Marker, ambasadorul extraordinar și plenipotențiar al Republicii Islamice Pakistan la București, S. Fida Hassan, secretarul principal al președintelui, Altaf Gauhar, secretarul Ministrului Informațiilor și Radiodifuziunii, și Kamaluddin Ahmad, director general în Ministerul Afacerilor Externe.

În timpul convorbirilor a fost efectuat un schimb de vederi privind unele probleme ale situației internaționale.

Cei doi președinți au fost de acord că diferitele focare de încordare din anumite părți ale lumii prezintă pericol pentru pacea mondială; de aceea pentru toate statele se impune unirea tuturor eforturilor pentru înfăptuirea unui climat de înțelegere și destindere internațională, aducând o contribuție activă la soluționarea problemelor în suspensie.

Subliniindu-se pericolul grav ce-l reprezintă pentru pacea lumii, intensificarea războiului din Vietnam, președintele Consiliului de Stat al Republicii Socialiste România și președintele Republicii Islamice Pakistan, au fost de acord asupra rezolvării urgente a situației din această țară de poporul vietnamez însuși în baza acordurilor de la Geneva din 1954.

Asupra situației din Orientul Apropiat a fost expus punctul de vedere al celor două guverne și au fost de acord că trebuiesc depuse eforturi în vederea reglementării situației pe cale pașnică, în conformitate cu principiile Cartei O.N.U.

Părțile s-au pronunțat în favoarea dezarmării generale, drept garanție pentru o pace trainică în lume, întreprinzându-se măsuri eficace pentru înlăturarea completă a pericolului nuclear.

«Cei doi președinți au relevat importanța întăririi rolului și eficacității Organizației Națiunilor Unite în promovarea colaborării internaționale și menținerea păcii în lume». («România Liberă» din 27 octombrie 1967).

CONFERINȚA DE PRESĂ A PREȘEDINTELUI ADUNĂRII GENERALE A O.N.U. — După cum s-a anunțat în presa noastră centrală, la invitația Filialei din Los Angeles a asociației pentru O.N.U. din S.U.A., președintele celei de a XXII-a sesiuni a Adunării Generale a făcut o vizită în acest oraș.

Cu această ocazie a fost organizată o conferință de presă în dimineața zilei de 28 octombrie a.c. la care au participat numeroși ziariști.

Corneliu Mănescu a răspuns la întrebările privind problemele actuale aflate în debaterile O.N.U.

Președintele filialei, Charles Dakker, a oferit un dejun în cinstea înaltului oaspete.

La sfârșitul dejunului președintele Adunării Generale a ținut o expunere intitulată: *Etica relațiilor internaționale contemporane*.

«PROGRAM DE LĂRGIRE A MIȘCĂRII PENTRU PACE ADOPTAT DE PREZIDIUL CONSILIULUI MONDIAL AL PĂCII». — Cu prilejul încheierii sesiunii Prezidiului Consiliului Mondial al Păcii, a fost lansat un apel către popoarele lumii și s-a elaborat un program de lărgire a mișcării pentru pace.

Prezidiul Consiliului Mondial al Păcii, după cum s-a arătat la o conferință de presă, a condamnat agresiunea americană din Vietnam, și a cerut rezolvarea conflictului din Orientul Apropiat pe baza reglementării suveranității și integrității teritoriale a statelor. S-a anunțat de asemenea convocarea unei conferințe internaționale în problemele securității europene («România Liberă» din 31 octombrie 1967).

REDACȚIA

ȘTIRI ECUMENICE

— Sfântul Sinod al Bisericii Ruse l-a numit pe Arhimandritul Teodosie (Dicum), rectorul seminarului duhovnicesc din Odesa, episcop de Perejoslavl — Chmel'nizki și vicar al eparhiei Kievului.

— Arhimandritul Antonie (Savgorodni) de la catedrala din Leningrad a fost numit conducător al misiunii bisericești ruse din Ierusalim: locțiitor al său a fost numit ieromonahul Ieronim (Sinoviev), membru al numitei misiuni, iar ierodiaconul Gavriil (Stebljutsenco) din eparhia Leningrad a fost numit secretar al misiunii.

— Dimitrie P. Ogizi, docent la Academia duhovnicească din Moscova, a fost numit secretar al Comisiei încredințate cu elaborarea temelor pentru prosinodul panortodox.

— Monahia Sofronia (Rebri) a fost numită stareță a Mănăstirii Gornevski din Ierusalim.

— Sfântul Sinod al Bisericii Ruse a acceptat invitația cardinalului Bea, președintele secretariatului pentru unitatea creștină (Vatican), de a trimite trei observatori la al treilea congres mondial al Apostolatului laic al Bisericii Romano-Catolice.

— Biserica Ortodoxă Rusă a trimis pentru studii la Institutul ecumenic din Bossey (Elvetia) pe preotul W. Sorokin, lector la Academia duhovnicească din Leningrad și pe V. Ponomarenco, referent pentru externe la patriarhie și L. Svistun, aspirant al Academiei duhovnicești din Moscova.

— C. Komarov, docent la Academia duhovnicească din Moscova a ținut la Steglitz (R.F.G.) o conferință cu subiectul: «Mărturia mirenilor în învățătura și practica ortodoxiei». Mirenii ortodocși sînt membri ai Trupului lui Hristos. Aceasta înseamnă, spre deosebire de conceptul romano-catolic, că adevărurile de credință nu sînt păstrate de un singur reprezentant al clerului superior (papa) și mai înseamnă, spre deosebire de interpretarea protestantă, că adevărurile de credință nu sînt păstrate și interpretate de credinciosul singular, ci de totalitatea credincioșilor.

— Primatul Bisericii evanghelice luterane din Finlanda, Arhiepiscopul Martti Simojoki — însoțit de Dr. Kaulo Pirinev, profesor pentru is-

toria bisericească la Facultatea de teologie de pe lângă Universitatea din Helsinki, și de Esko Rintala, secretarul Comisiei pentru relațiile externe, — a vizitat între 25 aprilie—5 mai 1967 Biserica Ortodoxă Rusă.

Biserica Ortodoxă Rusă a mai fost vizitată de un grup de creștini de diferite confesiuni din S.U.A., — de creștini din Berlinul apusean, asistând și la servicii religioase, de creștini japonezi, participând asemenea la servicii divine, — de creștini olandezi, sub conducerea Prof. Dr. Iohannes de Graaf, membru al comitetului de lucru al Conferinței creștine pentru Pace.

La invitația Patriarhiei din Moscova, Arhimandritul Spartos Mukasa din Uganda, Vicarul general al Bisericii Ortodoxe din Africa răsăriteană, a vizitat Biserica Rusă, instituțiile ei școlare și mănăstiri, asistând și la diferite servicii divine.

— În aprilie—mai un grup de preoți și mireni ai Bisericii Ortodoxe Ruse, a făcut, sub conducerea Arhiepiscopului Ioan de Pscov și Porhov, un pelerinaj la locurile sfinte din Israel și Iordania.

— Între 3—11 mai 1967 s-a întrunit la Praga Comitetul executiv al Alianței studențești creștine mondiale. Protopresbiterul P. S. Sokolovski a participat, ca observator, din partea Bisericii Ortodoxe Ruse.

— Secretariatul Comisiei pentru «Credință și organizație bisericească», ținând de Consiliul ecumenic al Bisericilor, a organizat, între 15—19 martie 1967 la Geneva, o consultație teologică asupra temei: «Creațiune, nouă creațiune și unitatea Bisericii». (Termenul «nouă creațiune» se referă la textul neotestamentar: «Iată, pe toate le fac noi» (Apoc. XXI, 5). Ca temei de discuție a servit referatul: «Dumnezeu în natură și în istorie» prezentat de Dr. H. Berkhof, profesor pentru teologia sistematică la Universitatea din Leiden (Olanda). «Consultația teologică» a fost organizată ca pregătire pentru adunarea generală a Consiliului ecumenic al Bisericilor din 1968.

— Facultatea teologică din Bratislava (Cehoslovacia) a Bisericii evanghelice luterane a conferit, la 21 ianuarie 1967, pastorului Jaroslav Ondra (Biserica evanghelică «Frații boemi»), secretar general al Conferinței creștine pentru Pace, titlul de «doctor în teologie» pentru lucrarea: «Premise teologice și ecumenice pentru lucrarea creștină pentru pace». (*Stimme der Orthodoxie*, nr. 6, 7/1967).

— După cea mai nouă statistică publicată de Alianța mondială a societăților biblice, Sfinta Scriptură este tradusă în 1280 de limbi și anume Biblia întregă în 240 de limbi. Noul Testament în 301 de limbi și diferite cărți singulare în 739 de limbi.

Anul trecut Biblia întregă a fost tradusă în limbile: *lugbara*, vorbită în Congo și Uganda, în limba *otetela*, vorbită asemenea în Congo și în limba *sango*, vorbită în Congo și în Africa centrală. În prezent se lucrează la traduceri ale Bibliei în 375 de limbi de circulație mai redusă.

— Societatea biblică din Ghana și-a reluat activitatea la Accra. Președintele comitetului ei consultativ, preotul A. L. Kwansa a declarat că

societatea va distribui «cuvîntul lui Dumnezeu, fără adnotări și comentarii, în toate limbile cunoscute locuitorilor țării, la un preț convenabil».

— La Kapstadt a apărut traducerea Bibliei întregi în limba *nama*, vorbită de o populație de aproximativ 50.000 de indigeni din Africa de sud.

— În aprilie 1967 a apărut exemplarul de probă a noii traduceri a evangheliilor sinoptice în limba ungară. Se lucrează la traducerea și a celorlalte cărți ale Noului Testament, precum și a celor din Vechiul Testament. În curînd va apare Biblia întreagă într-o nouă traducere în limba ungară.

— Cu ocazia jubileului de 400 de ani a existenței Bisericii reformate în Ungaria, Academia teologică reformată din Debrețin a acordat titlul de «doctor honoris causa» unei serii de personalități bisericești, între care și episcopului Gyula Nagy din Cluj.

— «Biserica evanghelică a Uniunii» a organizat în aprilie 1967 o «întîlnire ecumenică» la Berlin — Weissensee (R.D.G.), cu tema: «Mărturia creștină în lumea marilor religii». A participat ca oaspete Dr. D. T. Niles din Ceylon, secretarul general al «Conferinței creștine est-asiatice», care a făcut o expunere asupra activității acestei conferințe.

— Bisericile: metodistă, valdenză și baptistă din Italia editează împreună, săptămînal, o nouă revistă bisericească: «*Nuovi Tempi*», militînd pentru întemeierea unei «alianțe a Bisericilor evanghelice din Italia».

— Biserica reformată prezbiteriană din Cuba a fost primită ca membră (102) a alianței reformate mondiale.

— O conferință a preoților luterani din toate Bisericile-membre ale «Alianței Bisericilor evanghelice luterane în Africa de sud» a condamnat politica de apartheid ca fiind «nebiblică».

— Dr. Hans Iochen Marguli, fost secretar al secțiunii pentru evanghelizare în centrala de la Geneva a Consiliului ecumenic al Bisericilor, a fost numit profesor pentru «misionarism și relațiile ecumenice dintre Diacerici» la universitatea din Hamburg (R.F.G.). În cursul inaugural a vorbit despre «Situații ca obiect de reflexiune teologică».

— Philippe Maury, directorul Biroului de informații al Consiliului ecumenic al Bisericilor a decedat în luna iunie 1967 în vîrstă de 50 de ani.

— Dr. Carl Ihmels, cunoscutul profesor de teologie protestantă de la Leipzig, a decedat în vîrstă de 79 de ani. (Z.d.Z. nr. 7, 8, 9/1967).

— Între 15—22 iulie a.c. s-a organizat în cantonul Freiburg (Elveția) o «întîlnire ecumenică», la care au participat tineri din întreaga Elveție. S-au ținut conferințe despre istoria, învățătura și viața Bisericilor, Ortodoxă, Romano-Catolică, Veche-Catolică și Protestantă. («*Christlich-Katholisches Kirchenblatt*», 16/1967, Berna, Elveția).

— În arhiva Bisericii luterane din Budapesta se află testamentul original al lui Martin Luther din anul 1542. Documentul are 5 foi, cuprinde

«ultima voință» a lui Luther și este confirmat de trei martori, cu semnături originale, și anume: Philipp Melancton, Caspar Creuziger și Johannes Bugenhagen. Manuscrisul a fost zeci de ani proprietatea moștenitorilor lui Luther, îndeosebi a familiei Carpvov. La moartea în 1803 a ultimului membru al acestei familii, a profesorului Johann Benedikt Carpvov, biblioteca acestuia, cu toate manuscrisele, a fost vindută la licitație, în orașul Helmstedt. Întimplător se afla atunci la Helmstedt colecționarul ungar, Nikolaus von Jankovich, care a cumpărat manuscrisul Testamentului lui Luther, donându-l în 1815 Bisericii luterane (confesiunea augsburgică) din Ungaria.

— Luther, voind să se îngrijească de familia sa numeroasă și în deosebi de soția sa Käthe, lasă acesteia prin testament toate bunurile sale (terenuri, case, bijuterii), fiindcă e mai bine, scria Luther, ca «mama, să îngrijească de copii, decît copiii de mamă». (Z.d.Z. 8/1967).

— Revista germană «Union Pressedienst» (UPD) nr. 10/1967 publică «Chemarea» către conducătorii, slujitorii și credincioșii cultelor religioase și către toți oamenii de bună credință din lume — adresată de consfătuirea frățiască a conducătorilor cultelor religioase din Republica Socialistă România, inițiată și prezidată de Prea Fericitul Patriarh Justinian al Bisericii Ortodoxe Române, și avînd ca temă de discuție pacea și condamnarea războiului. «Condamnăm — se spune — cu hotărîre pe toți cei care în Vietnam sau în alte părți ale lumii pregătesc întinderea războiului, fără nici un respect față de opinia publică mondială...

Chemăm cultele religioase din întreaga lume... chemăm pe toți oamenii de bunăcredință să se unească și să ceară guvernelor lor solidarizarea cu lupta dreaptă a poporului Vietnamez...» (Vezi «Biserica Ortodoxă Română», nr. 3—4/1967).

— I. P. S. Mitropolit Iustin al Moldovei și Sucevei, însoțit de preotul Vasile Ștefan, consilier patriarhal, a participat, din partea Patriarhiei Ortodoxe Române, la a 13-a sesiune a Bisericii evanghelice din Germania, organizată între 21—25 iunie 1967 la Hanovra. Tema generală de discuție: pacea.

— I. P. S. Mitropolit Iustin al Moldovei și Sucevei a participat la sesiunea Comitetului central al Consiliului ecumenic al Bisericilor, ținută între 15—26 August 1967 la Heraklion (Creta). S-a publicat o declarație împotriva războiului din Vietnam.

— «Conferința Bisericilor Europene și-a ținut a cincea adunare generală la Nyborg Portsach (Austria), între 29 septembrie—5 octombrie. Din partea Bisericii Ortodoxe Române au participat: I. P. S. Mitropolit Iustin al Moldovei și Sucevei, I. P. S. Mitropolit Nicolae al Ardealului și profesorii de teologie Diac. Dr. Nicolae Nicolaescu, Pr. Dr. Ioan G. Coman și prot. reformat Leo Parker din Timișoara. Tema principală: «A sluji și a împăca». Probleme discutate în legătură cu această temă: «Slujirea împăcării în lumea modernă»; «Creștinul și lumea modernă»; «Creștinul, cetățeanul, Statul» ș.a. P. C. Profesor Dr. Ioan G. Coman a pre-

zentat referatul: «Răspunderea Bisericilor pentru promovarea păcii, securității și a unei mai mari cooperări a tuturor națiunilor în Europa și în toată lumea». Asemenea la încheierea lucrărilor, în ședința plenară, profesorul Dr. Ioan G. Coman a rostit în limba germană predica cu subiectul: «A sluji și a împăca», mult apreciată de toți participanții.

— Între 25—29 iulie 1967 s-au întâlnit la Bristol (Anglia), într-o convorbire neoficială, teologi ai Bisericilor ortodoxe (Patriarhia ecumenică din Constantinopol, Patriahiile: Rusă, Română, Bulgară, Biserica Greacă) și teologi ai Bisericilor precalcedoniene (copte, armeană, etiopeană, ortodoxă siriană), discutând probleme hristologice, care în veacul V au produs sciziunea între cele două grupuri de Biserici. Din partea Bisericii Ortodoxe Române a participat profesorul Dr. Nicolae Chițescu, prorectorul Institutului teologic universitar din București, care a prezentat referatul: «Poziția unor teologi ortodocși și romano-catolici în privința voințelor persoanei Domnului nostru Iisus Hristos și problema relațiilor cu Bisericile precalcedoniene». «În pofida unei separări de veacuri, aceste Biserici, după toate aparențele, dispun de o tradiție comună și de aceleași instituții fundamentale în dezvoltarea lor hristologică, liturgică și spirituală. Deosebiri teologice dintre ele, evident, nu sînt azi de natură ca să nu poată fi înlăturate printr-un studiu făcut cu răbdare și printr-o crescîndă înțelegere reciprocă» s-a spus în conferința de la Bristol.

— Comisiunea pentru «Credință și constituție a Bisericii», ținînd de Consiliul ecumenic al Bisericilor, s-a întrunit între 29 iulie—9 august 1967 la Bristol (Anglia). Din partea Bisericii Ortodoxe Române a participat profesorul Dr. Nicolae Chițescu, prorectorul Institutului teologic universitar din București. Au participat și observatori romano-catolici.

Comisiunea s-a ocupat de pregătirea materialului dogmatic pentru Adunarea generală de la Upsala din 1968. Profesorul Edmund Schlink (Heidelberg) a menționat că proximal obiectiv al activității conferinței să fie de a arăta deosebirile confessionale compatibile cu unitatea Bisericii, utilizînd în acest scop teologia critic-istorică. În felul acesta se va evidenția necesitatea istorică a multor forme deosebitoare în doctrină, în serviciile divine și în propovăduirea cuvîntului divin. Comisiunea a trecut în revistă și rezultatele conferinței «Biserica și societatea», ținută anul trecut la Geneva. Comisiunea și-a ales un nou președinte în persoana Episcopului Hans Heinrich Horms (Hamburg).

— Profesor Dr. Nicolae Nicolaescu, rectorul Institutului teologic universitar din București, a ținut în ziua de 6 octombrie 1967, în Aula Universității din Viena (Austria), sub egida fundației «Pro Oriente» și a Facultății de teologie romano-catolică o conferință intitulată: «Biserica Ortodoxă Română și preocupările ei ecumenice».

— P. C. Pr. Profesor Dr. Liviu Stan, «Doctor honoris causa» al Facultății de teologie ortodoxă de pe lingă Universitatea Aristoteliană din Tesalonic (Grecia).

Prin hotărîrea unanimă a Consiliului Profesorial al Facultății de teologie ortodoxă din Tesalonic, de la 27 ianuarie 1967, i s-a conferit P. C.

Profesor Dr. Liviu Stan, de la Institutul teologic universitar din București, titlul de «doctor honoris causa» al acelei Facultăți «pentru marile servicii aduse Teologiei și Bisericii».

P. C. Sa este priinul teolog ortodox român căruia i s-a conferit această distincție din partea Facultății de teologie din Tesalonic, — distincție care se răsfringe și asupra Bisericii și teologiei ortodoxe române. — Felicitări.

— La invitația Facultății de Teologie evanghelică a Universității din Heidelberg, asemenea la invitația Academiei Evanghelice Germane și a altor instituții din R. F. G., P. C. Prof. Dr. Liviu Stan a călătorit, cu binecuvântarea Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian, în R. F. a Germaniei, unde, timp de o lună de zile (12 iulie — 10 august 1967) a ținut o serie de prelegeri, conferințe, referate și alte expuneri științifice, în diferite orașe: Heidelberg, Bad Dürkheim, Göttingen, Kiel, Köln, Schleswig-Holstein ș.a., tratând următoarele teme: *Poziția laicilor în Biserica Ortodoxă; Natura Dreptului Bisericesc: instituire divină și devenire istorică; Originea și dezvoltarea istorică, raportul cu Dreptul Roman, cu Dreptul Bizantin și cu Dreptul popoarelor ortodoxe; Situația Dreptului Bisericesc în Ortodoxie și raportul lui cu Dreptul Internațional; Principiile canonice de bază ale Ortodoxiei; Raporturile dintre Biserică și Stat în general și în special în România; Viața religioasă în România; Biserica Ortodoxă Română. Profilul contemporan, organizare și activitate, personalitatea Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian; Teologia Ortodoxă Română, învățământul teologic și publicațiile religioase din România; Biserica Ortodoxă și Mișcarea Ecumenică. Teologia Ecumenică în perspectivă ortodoxă; Sinteza eclesiologică. Biserica și mântuire în perspectivă ecumenică.*

Solicitat, în baza ecoului pe care l-a avut activitatea dezvoltată, P. C. Pr. Prof. Dr. Liviu Stan a dat și trei interviuri la posturile de radio din R. F. a Germaniei în legătură cu viața religioasă din România, cu Biserica Ortodoxă Română, cu personalitatea Prea Fericitului Patriarh Justinian, cu latinitatea limbii și a Bisericii Române, cu perspectivele ecumenice după conciliul Vatican II și cu impresiile D-sale din R. F. a Germaniei.

— Arhiepiscopul Ieronim, întiiistătătorul Bisericii Ortodoxe din Grecia, însoțit de Mitropolitul Constantin din Patras și Mitropolitul Sinesiu din Kassandreia (Cholkidike), a făcut o vizită de trei zile (8—10 iunie 1967) Patriarhului ecumenic Atenagora. Cu această ocazie s-a discutat și despre o mai strînsă conlucrare între Bisericile din Constantinopol și Grecia și despre probleme ecumenice.

— Biserica Ortodoxă Greacă a înființat în Minăstirea Penteli din apropierea Atenei un seminar teologic pentru bărbați mai în vîrstă (profesori, medici și diferiți funcționari) care ar dori să se dedice slujirii preoțești.

— Arhiepiscopul Ieronim a convocat, în septembrie 1967, pe toți predicatorii eparhiali și profesorii de religie din Biserica Ortodoxă Greacă, la o conferință ținută la Atena, la care s-au discutat probleme de ordin predicatorial, catehetic și cultic.

— Biserica Ortodoxă Greacă intervine pentru reactivarea de către Patriarhia din orașul sfânt a facultății de teologie «Sfinta Cruce» din Ierusalim și anume ca centru ortodox de studii biblice și pentru formarea clerului din Orientul apropiat.

— Facultatea teologică din Salonic propune înființarea unui institut pentru studii afro-asiatice.

— În martie 1967, Gabriel d'Arboussier, secretar general adjunct la ONU și profesorul Alexander Salaj, conducătorul institutului de cercetare științifică de la ONU, au vizitat Minăstirea Sfântului Sergiu și Academia duhovnicească de la Zagorsk (Moscova). Aceeași vizită a făcut-o în luna mai Arhiepiscopul Alfredo de Silva, rectorul universității romano-catolice din Santiago (Chile). (*Stimme der Orthodoxie*, 8/1967).

— Tradiționala expoziție de obiecte de artă restaurate, rusești și vest-europene, din Academia sovietică pentru arte, cuprinde anul acesta 250 de icoane vechi rusești de sfinți, din sec. XIII—XVIII, precum și sculpturi în lemn și broderii cu fir de aur reprezentând scene biblice. Dintre exponate reține atenția în mod deosebit icoana restaurată reprezentând «Catedrala Arhanghelului Mihail», fiind una dintre primele încercări făcute de pictorii ruși din secolul al XIII-lea de a se elibera de sub influența bizantină și a dezvolta un stil propriu de pictură bisericească.

— Cu ocazia unor săpături arheologice făcute în nordul Bulgariei s-a descoperit o impozantă bazilică zidită la începutul veacului IX, probabil de țarul bulgar Boris I.

— «Comisiunea Tineretului» ținând de «Conferința creștină pentru pace» s-a întrunit între 11—16 iunie 1967 la Berlin-Kladow. Au participat 44 membri și oaspeți din 17 țări.

Din seria problemelor discutate reținem: «Foame în lume», «Teorii despre revoluție», «Războiul din Vietnam».

— Comisiunea instituită de Biserica Veche Catolică pentru discuții unionale cu Bisericile ortodoxe își propune următorul program de lucru:

I. Probleme istorice și teologice: a) Documentare asupra relațiilor și tratativelor de pînă acum (între Bisericile ortodoxe și Biserica Veche-Catolică). b) Precizarea acordurilor existente, ținînd seama de Conferința de la Bonn din 1931, îndeosebi în ce privește: autoritatea Sfintei Scripturi în raport cu Tradiția, — episcopatul în succesiunea apostolică — însemnătatea Duhului Sfînt pentru înțelegerea Bisericii, a sfintelor taine și a relației dintre ierarhie și credincioși, — autoritatea celor șapte sinoade ecumenice, — respingerea lui «filioque» ca dogmă, — respingerea dogmelor de la Vatican I privitoare la primatul de jurisdicție și la autoritatea doctrinară a episcopului din Roma. c) Stabilirea problemelor teologice și canonice încă nelămurite, îndeosebi: «filioque» ca teologumen, — aplicarea și explicarea noțiunii teologice a transsubstanțiației în doctrina euharistică, — precizarea autorității Bisericii, — «iregularitatea» hirotoniilor săvîrșite în secolul al XVIII-lea de episcopul Varlet, — căsătoria preoților după hirotonire, — alegerea preoților căsătoriți ca episcopi, — comunitatea cu pri-

vire la sfintele taine între Biserici fără a dispune de acord dogmatic deplin, — necesitatea și posibilitatea — și anume printr-o declarație bisericească obligatorie — a explicării învățăturilor Bisericii vechi catolice, care, după concepția ortodoxă, nu sînt formulate suficient de «lîmpede».

II. Probleme de natură principală-metodică încă nelămurite între cele două Biserici: a) condiții fundamentale pentru o deplină comunitate bisericească. Lămurirea însemnătății dogmei despre Biserică și învățătura teologică, despre rînduiala canonică și obiceiul bisericesc, despre tradiția doctrinară acceptată în întreaga Biserică și despre dezvoltarea ei determinată de împrejurări temporare și locale. b) Însemnătatea normativă a Bisericii vechi și neîmpărțite pentru precizarea celor «necessaria». c) Sensul și competența reunirii Bisericilor.

— Consiliul Ecumenic al Bisericilor își va ține a patra sa adunare generală între 4—20 iulie 1968 la Upsala (Suedia). Prima adunare generală s-a ținut în 1948 la Amsterdam (Olanda), a doua în 1954 la Evanston (S.U.A.), a treia în 1961 la New-Delhi (India). Vor participa aproximativ 800 delegați oficiali ai celor 223 Biserici membre: ortodoxe, anglicane, vechi-catolice și protestante. Bisericile asiatice vor avea peste 100 delegați, cele africane peste 80 delegați, America de Nord peste 180, America Latină 20 delegați, Europa 300 delegați. Sub aspect confesional, grupa ortodoxă va fi pentru prima dată cea mai numeroasă. Cifrele menționate sînt în corespondență cu numărul credincioșilor de care dispun Bisericile membre în diferite continente. Pe lîngă delegații oficiali va mai participa un număr de oaspeți și consilieri specialiști pentru diferite probleme, — vor fi invitați și reprezentanți ai Bisericii Romano-Catolice. Presa, radio-ul și televiziunea vor avea cca. 750 reporteri.

Tema principală de la Upsala este: «Iată, le fac pe toate noi» (Apoc. XXI, 5). Adunarea se va ocupa de ea, sub diferite aspecte, în șase secțiuni. Secțiunea I. «Unitatea Bisericii într-o lume care se îngustează»; II. «Biserica în misiune»; III. «Rolul Bisericii în dezvoltarea socială și economică»; IV. «Rolul Bisericii în problemele internaționale»; V. «Serviciul divin într-o epocă secularizată»; VI. «Spre un nou spirit de viață». Temeiurile lucrării în secțiuni vor fi referate biblice care se vor ocupa de toate problemele cuprinse în tema principală.

Adunarea se va ocupa și de problema unei strînse colaborări cū Bisericile ne-membre, cum este și Biserica Romano-Catolică. Se va alege și un nou prezidiu (șase membri) și comitetul central (100 membri), care se întrunesc anual în intervalul dintre adunările generale (Z. d. Z., 9/1967).

— La 26 septembrie 1967 Papa Paul VI a împlinit vîrsta de 70 de ani. Este al 262 papă.

— «Comisiunea comună de lucru» înființată în anul 1965 pentru a găsi modalitatea și posibilitatea unui dialog și a unei colaborări între Consiliul Ecumenic al Bisericilor și Biserica romano-catolică s-a întrunit, în vara 1967, în a cincea sa sesiune la Ariccia (Roma) sub președenția Episcopului Willebrands, secretarul secretariatului Vatican pentru promovarea unității creștine și a Dr. Eugene Carson Blake, secretarul general al Con-

siliului Ecumenic al Bisericilor. S-a discutat despre rolul bisericilor în lume și despre datoria bisericilor de a lucra împreună, în sectorul serviciului social, pentru dreptate și dezvoltare economică, apoi despre probleme internaționale și pacea mondială. S-a mai anunțat înființarea la Vatican a unei comisii pentru dreptate și pace.

— De la începutul veacului IV, când în conciliul de la Elvira s-a cerut, printr-o lege bisericească, celibatul preoților, discuțiile în jurul acestei probleme n-au încetat de-a lungul veacurilor. Dispozițiile de la Elvira numai cu greu s-au impus, căci până în plin ev mediu papii au trebuit să intervină împotriva căsătoriilor și concubinajelor unor slujitori și, fapt curios, desființarea celibatului e cerută mai puțin de clerici și mai mult de mireni. Într-un sondaj făcut în S.U.A., 48% din rîndurile mirenilor catolici cer desființarea celibatului pentru păstoria sufleteste. În Olanda, din 5500 de preoți numai exact un sfert s-a pronunțat împotriva obligativității generale a celibatului la clerici. Papa Paul al VI-lea în recenta enciclică: «*Sacerdotalis caelibatus*» (a șasea sa enciclică) afirmă că Biserica Romano-Catolică ține la celibat, ceea ce, de altfel, cere și Vaticanul II în schema «*Despre slujirea și viața preoților*». Cîteva zile după publicarea enciclicii menționate, Papa Paul al VI-lea a dat *Motu proprio*: «*Sacrum diaconatus ordinem*» care permite conferințelor episcopale naționale să introducă diaconatul ca grad ierarhic permanent. Se face însă deosebire între diaconi necăsătoriți — vîrsta minimă 25 de ani — care după 3 ani de pregătire pot fi hirotoniți în preoți, fiind obligați la celibat, — și între diaconi căsătoriți — vîrsta minimă 35 de ani. Serviciile îndeplinite de diacon sînt: săvîrșirea Botezului, împărtășirea Sfintei Euharistii, asistența la cununii, conducerea înmormîntării și chiar săvîrșirea unui serviciu divin, în absența unui paroh. Dar cu aceste două dispoziții papale nu s-au terminat desigur discuțiile în privința celibatului. În ultimii trei ani Vaticanul a înregistrat 3000 de cereri pentru eliberare de celibat. Un grup de teologi e de părere să se lase pe seama fiecărui preot hotărîrea pentru celibat sau căsătorie (N. Z., 170—967).

— Dr. Ludwik Dembinski (polon catolic) a fost ales secretar general al Mișcării catolice internaționale pentru pace: «*Pax Romana*».

— Între 3—7 iulie 1967 s-a ținut la Königstein (R. D. G.) a treia «Întrunire bisericească ecumenică» germană, organizată de «Cercul fraților slujirii ecumenice», din care fac parte pe lîngă preoți evanghelici și cîte un preot ortodox, romano-catolic și anglican. Au participat reprezentanți ținînd de 15 confesiuni. La prima întîlnire de acest fel, tema discuției a fost «Biserica și harul», la a doua «Biserica și slujirea», iar la a treia «Botezul cel unul». În legătură cu această temă s-au prezentat referatele următoare: «Simbolica apei», date scripturistice despre «Botezul în comunitatea primară», «Botezul la Apostolul Pavel», «Botezul la apostolul Ioan și în celelalte scrieri ale Noului Testament», «Practica Botezului și însemnătatea ei», subiect tratat în patru referate din punct de vedere: ortodox, romano-catolic, evanghelic-luteran și baptist, «Legătura personală de viață cu Iisus

Hristos», «Botezul în Duhul Sfint», «Botezul și factorul profan», «Botezul și Împărăția lui Dumnezeu», iar ca încheiere «Botezul cel unul».

Întîlnirea a patra de acest fel se va ține între 2—6 iulie 1968, tot la Königstein.

— Biserica Veche Catolică polonă și-a publicat dreptul ei canonic aprobat de sinodul V al Bisericii catolice vechi din Polonia, ținut în iulie 1966. Lucrarea cuprinde 200 canoane repartizate pe 8 capitole, reglementînd viața organizatorică și religio-bisericească a Bisericii (vechi) catolice polone.

— Al 8-lea Congres mondial al Menoniților, ținut în vara aceasta la Amsterdam, a adresat un apel tuturor țărilor în care cere să se intervină cu mijloace pașnice pentru libertate și dreptate cuvenite tuturor oamenilor. Dr. Vincent Harding — cetățean de culoare din Atlanta, Georgia, S. U. A. — a afirmat că creștinătatea mondială nu poate sta la o parte de mișcările revoluționare împotriva exploatării și împilării oamenilor și grupelor de oameni. La Detroit (S. U. A.) credincioșii ortodocși, romano-catolici și protestanți lucrează împreună pentru ajutorarea celor căzuți jertfă teroarei rasiste.

— Fragmente de scrieri buddhiste vechi de 800 de ani au fost descoperite cu ocazia restaurării orașului burman, Pagan. Fragmentele sînt scrise pe frunze de palmieri lungi de 5 cm.

— «Asociația împotriva înjurăturilor» înființată în Olanda în anul 1917 de către un învățător și-a prăznuit jubileul de o jumătate de veac de existență. Succesele?!

Prof. O. BUCEVSCHI

ARTICOLE ȘI STUDII

DATE NOI DESPRE IZVOARELE ȘI GLOSELE NOULUI TESTAMENT DE LA BALGRAD, 1648

În trei articole anterioare, apărute în «Biserica Ortodoxă Română», nr. 7—8; 1962 și celelalte în «Limba română», nr. 3, 1963 și nr. 2, 1964¹, am subliniat contribuția acestei lucrări la îmbogățirea și normarea limbii române vechi atît prin expunerile teoretice cît și prin explicarea marginală a neologismelor și a termenilor considerați mai puțin cunoscuți de către toți românii. Articolul de față, completînd pe cele mai vechi, își propune să aducă alte precizări în privința izvoarelor și gloselor Noului Testament de la Bălgrad, reliefind îndeosebi amploarea explicațiilor marginale și contribuția acestora la îmbogățirea limbii cu noi termeni precum și la consolidarea în limbă a unor termeni mai vechi de o circulație mai restrînsă.

În predoslovia către cititori traducătorii arată că au utilizat de asemenea și izvoade «sirbești» și că au «socotit și izvorul slavonesc carele-i izvodit slovenește din grecească și e tipărit în țara Moscului». Utilizarea textului slavon nu mai are nevoie să fie demonstrată prin însăși situația de limbă oficială bisericească pe care slavona o avusese pînă atunci în țările române. Chiar și Noul Testament — care preconiza cuvîntul evangheliei în limba română — nu poate trece peste situația privilegiată pe care o avusese limba slavonă ca limbă de cult și în consecință dă la sffrșitul cărții tabla de materii, un tipic, antifoane și prochimene în limba slavonă.

Situația privilegiată a limbii slavone se reflectă și în glosele marginale: aici cuvintele slavone sînt arareori explicate cu ajutorul lor de cele mai multe ori se explică cuvintele considerate mai puțin literare sau mai puțin cunoscute. Cînd traducătorii glosează pe «de nou = de iznoavă» demonstrează că mai atribuiu limbii slavone, fără voia lor, un anumit prestigiu literar.

1. Vezi titlul exact la p. 928.

Textul

Marginal

«Iară Is. fiind i(n) Vitania i(n) casa lui simon *stricatul*... (Matei, f. 34b. c. 27, v. 7)

...«și strângând Pavel ceva *surceale*» (Fapte, f. 172, c. 28, v. 3)

«Iară acum cunoscând pre dumnezău și mai vărtos fiind cunoscut(i) de dumnezău, cum vă întoarceți(i) iară la aceale slabe și proaste stihii cărora *de nou* veț să le slujiți» (Fapte, f. 254, c. 4, v. 9).

...«filosofilor»... (Predosl. Matei, f. 26)

«Deci că te va *opăci* ochiul tău cel drept...» (Matei, f. 7 a, c. 5, v. 29)

«gubavul» (leprosul, bolnavul n.n.)

«hrasture» (Biblia 1938: «găteje» n.n.)

«de iznoavă»

«văsvilor»

« БЛЪЗНИ » (blăzni)

Traducătorii utilizează rareori în cadrul glosarului termeni de origine slavonă care n-au rămas în limba curentă sau a căror evoluție fonetică și semantică îi face de nerecunoscut ca: a *hrăbori*, explicat prin a *smeri* ...«înaintea lui hrăborim inimile noastre», Fapte, f. 195 a, c. 3, v. 19; «*mîndrii*» explicat prin «filosofii» (...Mîndrii de la răsărit..., Matei, f. 4, c. 2); sau termeni ca *văsvi*, *gubav*, a *blăzni*, *deavăstăvnic* (celibatari) menționați mai înainte cu ajutorul cărora dădeau explicații altor termeni. Cei mai mulți termeni de origine veche slavă sînt atestați de *Dicționarul limbii române moderne*: săbor, osebit, stepene, poticneală, țircovnic, prundos, a meni, a blagoslovi, pribeag, poreclă, a visli, buecie, jitniță, soroc, nălucă <bg.; podnojie <bg.; zlătar <bg.; crîsnic, comp. bg.).

O notă de la sfîrșitul cărții vine să confirme în plus față de predoslovie utilizarea textului slavon. După ce își cer scuze pentru eventualele greșeli traducătorii precizează:

«...Am scris de cartea Esthiriei că nu-i scris într-u ea numele lui Dumnezeu Savaoth, căci la *biblia slovenească* o au învăluit unii cu nește adăușături, iar la *biblia jidovească* nu iaste». Această notă pune în discuție și consultarea textului ebraic. După cum se știe *Psaltirea* tipărită tot la Alba Iulia în 1651 a fost «izvodită den limba jidovească pre limba românească ca să o poată ceti înțelegîndu-o mic și mare» (B.R.V., t. I, p. 188). Or este firesc să presupunem că traducătorii Psaltirei, cunoscători ai limbii ebraice, au luat parte și la traducerea Noului Testament tipărit cu trei ani mai înainte în același oraș și sub patronajul aceluiași mitropolit, Simion Ștefan. În sprijinul acestei ipoteze ar pleda în afara argumentelor enumerate și procedeele identice utilizate de traducători: introduceri cu date despre «scriitorul cărții», *summa*, citarea cu exactitate a capitolelor, metoda didactică cu întrebări și răspunsuri, expunerea pe puncte etc. Cităm un fragment care amintește de metoda de lucru și stilul predosloviilor Noului Testament: «Întăiu arătăm că psaltirea iaste carte sf(î)ntă și-i lăudată și foarte-i de folos sufletului omului. A doua oară despre *summa psaltirii*. A treia oară despre părțile și despre rîndul psaltirii. A patra oară să știm de scri-

soarea psaltirei, cine au scris psaltirea. D(a)v(i)d numai singur au și alții»². Credem însă că în cazul Noului Testament textul ebraic a fost utilizat doar pentru confruntări la unele texte în discuție.

Marginal sînt glosați și termeni ebraici și aramaici fără a constitui însă o dovadă a unei traduceri directe.

*Textul**Marginal*

- «Atuncea răspunzând pătru zise lui «î(n)vătătoare»
Is. *raabi*» (Marcu, f. 52 a, c. 9, v. 5)
«dară cine arî zice fratelui său ra- «Ce să zic(e) u(n) om făr(ă) minte»
ha» (Matei, f. 7 a, c. 5, v. 22)
«Cine nu va iubi pre domnul Is. «lepădat de la dumnezău î(n) veac»
Hs., să fie blăstămat: *Maranatha* (Explicația marginală nu poate să
(Fapte, f. 239 a, c. 16, v. 23) se refere decît la «blăstămat» deoa-
rece «Maranatha» însemnează
«Domnul nostru vine» (n.n.)
«Și î(n)tră î(n) casa Zahariei și să «ce să zice KB ð, voi u bine, și-i
î(n)chină elisaftei» (Luca, f. 66 b, zice binețe, au zua bună»
c. 1, v. 40)
«Mamon» (f. 8 b. c. 6. v. 24)
«sirieneaste lăcomia lumii» («Lăco-
mia lumii este o traducere figurată,
în aramaică Mamon însemnează te-
zaur, comoară).

Traducătorii nu menționează dacă au consultat sau nu și izvoare calvine maghiare. Se pare că sursa maghiară nu este indicată intenționat pentru ca acțiunea de calvinizare să nu pară dirijată de principele Rákoczy și superintendentul Geleji, creind bănuiele în rîndurile românilor pe care voiau să-i convertească asupra sincerității «cărtularilor» calvinizați³. Chiar dacă traducătorii au urmat o școală calvină, chiar dacă citeau și vorbeau limba maghiară, — cum este de presupus — țelul lor era de a se adresa tuturor românilor, și deci, *s-au străduit așa cum se arată în prefață să alcaagă cuvinte care puteau fi înțelese de toți*.

În glosarul Noului Testament cuvintele de origine maghiară care n-au rămas în limba literară sînt putine. Ele au fost utilizate pentru a explica nume de popoare, măsuri, profesioni:

*Textul**Marginal*

- «După aceea era un bărbat î(n) Che- «carii să chiamă acum *oloși*» <magh.
saria anume Corneliu sutaș de î(n) Olasz = italian.
șireag carea să chiema a *italii*»...
(Fapte, f. 147 a, c. 10, v. 1)
«Iară Maria luînd o *litră* de nardos «un font» <magh. font = 1/2 kg.
topit»... (Ioan, f. 122 a, c. 12, v. 3)
«...un *urătoriu*, anume Tertulie»... «carele e grăitor sau procatăr
(Fapte, f. 167 a, c. 24, v. 1) <magh. prokător, avocat <lat. me-

2. *Psaltirea*, 1651, f. 7 a.

3. Vezi și părerea lui Ion Bălan, *Limba cărților bisericești*, 1914,

*Textul**Marginal*

«Venit cătră mine toți cei usteniț(i) și *i(n)povărați*. (Matei, f. 14 b, c. 11, lor <magh. terhelt. v. 28)

...«povăraiei» (Fapte, f. 170 b, v. 10) «tărhatului».

dievală. (Termen utilizat și astăzi regional în Transilvania. n.n.).

Este de presupus că traducătorii au avut în vedere în acest caz pe unii români din Transilvania care în contact cu școala și administrația maghiară aveau noțiunile de *font* și *procatâr* și în consecință acești termeni îi ajutau să-și contureze mesajul din text. De cele mai multe ori termenii maghiari utilizați în text sînt explicați marginal pentru românii din celelalte provincii. Exemplu: «alean» = «*i(n)potrivă*» (Fapte, f. 270, c. 2, v. 14); «betejeaște» = «nebunește» (Fapte, f. 282 b, c. 6, v. 4); «lăm-pașele lor» = «fânarele lor» (probabil de la tc. fener + ar, Matei, f. 32 b, c. 25, v. 1).

Credem că ținînd seama de împrejurările în care a apărut cartea, felul în care traducătorii au utilizat limba maghiară dovedește simțul măsurii al acestor cărturari și nu slugărnicia lor așa cum se pronunță I. Bălan⁴. Evident în cuprinsul traducerii există și alți termeni de origine maghiară negloșați dar aceștia au intrat în circulația generală, cei mai mulți. Se detașează net de sistemul limbii noastre calchierile după limba maghiară. În glose întîlnim o singură calchiere. «și toate țeremoniile lui moisi *le lua sus* <magh. felvesz (Fapte, f. 136 b, c. 2, v. 10), calchierile fiind în schimb destul de frecvente în predoslovii, «șumă» și în interiorul traducerii.

Un alt izvor atestat de notele marginale este «întorsura cea de mult», probabil traducerea lui Coresi. Utilizarea vechii traduceri reiese din Faptele Apostolilor.

«Și arătîndu-să chypul (desigur o greșală în loc de Chyprul) și lăsîndu-l în stînga vânslim în siria și venim în tyr.» Marginal: «Întorsura cea de mult zice *înotăm* iar noi am scris vânslim căci vânsla cu corabia pre apă». Pe baza notei marginale putem conchide că traducătorii au urmărit paralel cu originalul grecesc. cu surse secundare latinești, slovenești etc., și partea corespunzătoare din Faptele Apostolilor. confirmîndu-se mai vechea afirmație a lui M. Gaster că traducătorii au utilizat «Praxiul lui Coresi»⁵.

Sînt glosați de asemenea termeni pe care D.L.R.M. îi dă de proveniență neogrecescă: *arvuna*, *denar*, *stomah*.

*Textul**Marginal*

...«și deade *arvuna* d(u)hului *i(n)tru* «zălogul» inimile noastre» (Fapte, f. 241^a, c. 1, v. 22 și Fapte, f. 243 a, c. 5, v. 5).

«Deci tocmindu-să cu lucrătorii cîte *un denar* pre zi, trimise pre ei *i(n)* «denariul face zece bani» via sa. (Matei, f. 25 b, c. 19, v. 2)

4. I. Bălan, *op. cit.*, p. 138.

5. M. Gaster, *Crestomație... Introducere*, p. XXX.

«stomahul» (Fapte, f. 282 b, c. 5, «rânza» v. 23)

Unii termeni li se par traducătorilor regionali sau populari și în acest caz ei recurg marginal la un corespondent considerat literar, de origine neogrecescă.

Textul

Marginal

«Iară el cumpără *giulgiu* (comp. «bogasie» magh. *gyolcs*) (Marcu, f. 63 b, c. 15. v. 46)

«să facem trei *colibi*» (Matei, f. 22 a, «corturi» c. 17, v. 4. și Marcu, f. 53 a. c. 9. v. 5)

Tot la un termen neogrecesc recurg traducătorii și pentru a preciza înțelesul substantivului *cruce*, care avea două sensuri: *cruce* = obiect și *cruce* = crucificare. Nevoia de diferențiere semnatică îi face pe autori să gloseze *cruce* prin *patimă*.

Textul

Marginal

...«pre vrăjmașii *cruciei* lui Hs.» «ce să zice *patima* lui Hs.»

Explicația termenilor și a sensurilor cu excepția sinonimei forțate *giulgiu* = *bogasie*, este remarcabilă pentru epoca respectivă.

Pe lângă glosele marginale citate în legătură cu diversele izvoare ale traducerii există încă aproximativ 150 de alte note care demonstrează că traducătorii n-au uitat enunțarea din prefață că vor izvodi «așea ca să înțeleagă toți». Aceste note adăugate la notele marginale de mai înainte (cu excepția celor ce semnaleză o simplă preluare de neologisme și se rezumă la explicarea lor) conturează un început de dicționar de sinonime. În afara semnalărilor noastre din articolele: 1) *Sinonimele în Noul Testament de la Bălgrad* în «Biserica Ortodoxă Română» nr. 7—8, 1962; 2) *Cîteva precizări în legătură cu izvoarele și glosele Noului Testament de la Bălgrad*, în «Limba română», nr. 3, 1963 și 3) *Predosloviiile Noului Testament de la Bălgrad*, în «Limba română», nr. 2, 1964 și a articolului lui I. Iliescu, *Considerații asupra gloselor din Noul Testament de la Bălgrad*, în «Analele Universității din Timișoara», seria II-a, 1964, p. 21—33, apărut în urma contribuției noastre (deși după cum precizează d-*sa*, independent de această contribuție, — pe care de altfel o citează —) cercetătorii noștri nu s-au oprit decât în trecere asupra acestor glose, importante, credem noi pentru începuturile lexicografiei noastre. Parcurgerea acestor explicații ne arată, pe de o parte, care erau termenii considerați de traducători ca avînd o mai largă circulație, pe de altă parte, care erau posibilitățile de exprimare ale limbii române literare de la mijlocul secolului al XVII-lea.

Traducătorii explică marginal «beseareciei» prin «săborului»; «săborul» prin «beseareci»; «beseareca» prin «adunarea credincioșilor»; «s-au întors de la mine» prin «s-au lepădat de mine»; «au adormit» = «au murit»; «în desfătare» = «în buecie»; «î(n)tru «tăcere» = «î(n) taină» «să se închine lui» = «să-i zică zua bună» «un duh» = «o nălucă»; «un ce-

dac» = «loc de cină au prânzu»; «surceale» «hrasture»; «stăpînii lor» = «domnii lor» etc.

Desigur tabelul de sinonime rezultat din glosele marginale îndreptățește întrebarea dacă ne găsim într-adevăr în fața a ceea ce se înțelege în mod obișnuit prin sinonime. După unii lingviști sinonimie în sensul de «mai multe cuvinte pentru aceeași noțiune» nu există decît accidental. Semnatic sinonimele se diferențiază adică fiecare termen reprezintă o altă noțiune fiindcă altfel s-ar zdruncina unitatea dintre limbă și gândire⁶.

Aducînd în discuție acest punct de vedere am voit să subliniem că sinonimia poate fi contestată și în fazele mai evolute ale limbii literare și deci cu atît mai mult la începuturile ei. După cum se știe în perioada veche a limbii noastre literare, înainte de contactul cu limbile romanice de la care am împrumutat masiv termenii corespunzători noii faze economico-sociale, în limba română exista tendința de a exprima noțiunile abstracte prin perifraze, calchieri sau prin extinderea sferei unor termeni. Prin acest din urmă procedeu termenul «gînd», bunăoară, avea pe lîngă sensul de idee, intenție, reflecțiune, închipuire, convingere, dorință care a rămas pînă astăzi și sensul de rațiune. De exemplu: «Tratatul despre rațiunea dominantă» înserat în Biblie, ed. 1688, la p. 740—750 apare sub titlul «Pentru singurul țiitorul gînd»⁷ «unde» «gînd» redă ideea de rațiune iar *întregăciunea minții* ideea de *temperanță, prudentă*».

Pentru a putea înțelege la justa ei valoare contribuția gloselor Noului Testament trebuie deci să facem apel la un punct de vedere istoric, la stadiul de atunci al limbii noastre.

Părerea curentă este că acțiunea de glosare a Noului Testament se rezumă la neologisme. Este adevărat că traducătorii pun pentru prima dată problema necesității neologismelor în limbă și aceea a modalității de preluare a lor, adică în forma originală din limba greacă, cum procedează și alte limbi. Dar în glosar sint explicați și termeni considerați încă de pe atunci arhaici (agrul = holda; aua = poama; sicari = lotri, tîlhari) termeni regionali (lămpașele = fânărele) etc. Procedeu alternează: cînd termenul arhaic este explicat printr-un termen considerat literar, cînd dimpotrivă, termenul considerat nou sau literar, este explicat prin termeni arhaici, populari sau regionali. Singurul criteriu avut în vedere într-o perioadă cînd nu exista o limbă codificată a fost: accesibilitatea termenului pentru toți românii.

Predomină în aceste juxtapuneri sinonimice funcția de comunicare a limbii și mai rar aceea a expresivității, după cum este și firesc. Cele mai multe sinonime sînt analogice, noționale și sînt reprezentate prin substantive. Izolate de epocă și de context relațiile sinonimice stabilite aici par uneori arbitrare. Dacă conținutul noțiunii *stomah* poate fi redat prin popularul *rînză* în schimb relațiile sinonimice *cruce* = *chin* și *cruce* = = *patimă* pot provoca nedumeriri. Din context se poate vedea însă că termenul *cruce* avea în afara sensului predominant *cruce* = *obiect* și pe acel de *crucificare* introdus pe baza derivării, mai tîrziu, sub influența fran-

6. Cf. Iorgu Iordani, *Limba română contemporană*, București, 1956, p. 43, 45 și 46.

7. Vezi V. Cîndea, *Tratatul despre rațiunea dominantă*, cea dintîi operă filozofică publicată în «Viața Românească», nr. 3, 1963, p. 88.

ceză. Traducătorii au simțit nevoia diferențierii și în consecință le-au explicat marginal odată prin *chin* a doua oară prin *patimă*, adică prin tot ce le oferea vocabularul epocii. Nedumerire poate provoca și glosarea «gali-lea limbilor» prin «ce se zice păgânilor» când sensul arhaic al cuvîntului «limbă» este explicat în D.L.R.M. prin «popor, neam, națiune». În cărțile bisericesti «limbă» apare ca și în glosarea din Noul Testament cu un sens mai restrîns de popoare păgîne⁸. Un caz simplu ar părea izolat de context, echivalența *tîrg* = *piață*. Apostolul Pavel zice «eșiră înaintea noastră pînă la trăgul apiei», glosat prin «piață» <magh. piac. <it. piazza, contextul ne arată deci că nu poate fi vorba aici de «tîrg» în sensul de loc de vînzare-cumpărare, ci de piața respectivă din Roma. Dovada acestui sens o face și traducerea lui Gala Galaction din 1938, unde pasajul respectiv este redat prin «au venit întru întîmpinarea noastră pînă la forul lui Apiu» (Fapte c. 28, v. 15). În acest fel stabilim nu numai sensul cuvîntului ci și *data* și *căile* introducerii lui în limbă, altele decît cele menționate în D.L.R.M.

Glosatorii intervin și pentru precizarea sensului unor expresii care li se par la reexaminarea traducerii prea figurate ca de exemplu «*glas mut* = *fără înțeles*»; «*să-l prinză cu cuvîntul*» = «*să-l amăgească*»; «*viețuind cu răsipeală* = *curveaște*» etc.

Alteori explicațiile marginale aduc comunicării nu numai precizie ci și expresivitate; de exemplu «le părea că văd un duh» = «o nălucă»; «î(n)tru tăcere» = «în taină», etc.

Reproducem fragmente din traducere însoțite de explicațiile marginale. Această transcriere va fi în măsură să arate și amploarea gloselor marginale ale Noului Testament:

Textul

Marginal

«*preazbiter*» (Fapte, f. 197 b, c. 1, v. 1) «cărstnic au ț(i)rcovnic»

«Și rânduind lor *preazbiteri* în toate adunările credincioșilor» (Fapte, f. 154, c. 14, v. 23) «preazbiterii să zic popii, diaconii și toț(i) ce-s î(n) cinul besearicii».

«*galilea limbilor*» (f. 6, c. 4, v. 5) «ce să zice păgînilor». (Deci «limbă» în accepțiunea glosatorilor are o sferă mai restrînsă fiind sinonim cu popor păgîn n.n.)

«Și fu când șădea î(n) casa lui și mulți *publicani* și păcătoși șădea cu *Is*» (Marcu, f. 43 a, c. 2, v. 15) «mitranici»

(Aceeși explicație apare încă de două ori pe aceeași pagină. În alt loc publican = vameș n.n.).

«numai să se ferească ei de carele-s jrătvite idolilor și de sänge și de *sugrumări și de curvie*» (Fapte, f. 163 b, c. 21, v. 25) «morteciuni»

8. Vezi în acest sens și O. Densușianu, *Istoria limbii române*, ed. șt. 1961, vol. II, p. 286.

- «Și de acolo auzind frații ...eșiră înaintea noastră pînă la *trăgul* apiei» «*piat(ă)*» (Fapte, f. 172 b, c. 28, v. 15)
- «iară Pavel zise eu-s și născut *î(n)-tr-aceea*» (Adică în Roma n.n.) (Fapte, f. 165 b, c. 22, v. 28) «*părgariu*»
- «cu episcopii și *diaconii*» (f. 264 a, c. 1, v. 2) «*diacon să zice vistiarnicul besearcei*»
- «Și va tîmpina pre voi un om purtînd *un vas cu apă*» (Marcu, f. 60, c. 14, v. 15) «*urcior*»
- «Iară sosind la *treaptă* tîmplă-se a-l duce nește viteaji pentru năvala multimei» (Fapte, f. 164 a, c. 21, v. 35) «*grădice, stepene, pre carele să sue sus, au în foisor, au în besearcă*»
- «Au nu ești tu cel egiptean care-le înaintea cestor(a) zile ai scornit(u) rădicare și ai scos(u) *î(n)* pustie *patru mie de sicari*»... (Fapte, f. 164 a, c. 21, v. 38) «*sicarii sînt lotri. tîlhari*»
- ...și să nu fie *î(n)*tru voi *usebire*» (Fapte, f. 224 b, c. 1, v. 11) «*pritce*»
- Explicații și completări*
- «Dară iară vă zic voao mai lesne iaste *cămilei pre î(n) ureachea acului* a trece decît bogatul *î(n)*tru *î(m)-părăția* lui Dumnezeu a *î(n)tra*» (Matei, f. 25 a, c. 19, v. 24) «*cămila să zice că-i funea corabii iar în acest loc să înțeleage cămila*»
- ...«și veniră *î(n) betfagiia* cătră muntele măslinilor» (Matei, f. 26 b, c. 21, v. 1) «*ce să zice casa izvorului*»
- «Și mergea după el mulțime multă de *î(n)* Galilea și din Decapolia» (f. 6, c. 4, v. 25) «*noi zicem oraș*»
- «Întoarseră Dumnezeu de cătră ei și deade pre ei să slujească șiragului ceriului»... (Fapte, f. 144 a, c. 7, v. 42) «*ce să zice soarelui, luna și stelelor*»
- «...Ceia ce lăcuia *î(n)* Ierosalim și mai mării lor pre acesta necunos-cându-l și pre glasurele prorocilor carele să citia *î(n)* toată sâmbăta giudecând pre el *împlură*» (Fapte, f. 152 b, c. 13, v. 27) «*Tot ce era scris despre Hs.*»
- «Și după aceastea, după patru sute și cincizeci de ani deade lor giude-

- cătoriu până la samuil proroc» (Fapte, f. 152 a, c. 13, v. 20). «Iară deaca să răsfireă adunarea mearseră mulți de î(n) jidovi și cre- «ce să zice carii venia den păgân(i) dincioși de î(n) păgâni după pavel»... de să făcea creștini» (Fapte, f. 153 a, c. 13, v. 43).
- «Scriind prin mânilor lor apsliei și preazbiterii și frații cari sint întru Antiohia și în Siria și Kilikia, fraților de î(n) păgâni închinăciune» (completare) «scriem» (Fapte, f. 155 a, c. 15, v. 23).
- «...vănslând(u) noi î(n) adria» (Fapte, f. 171 a, c. 27, v. 27). «Î(n) marea adriei»
- «...să erneze la vadul critului carele sint către liva și cătră hor» (Fapte f. 170 b, c. 27, v. 12). «carele-i spre amiază și spre apus»
- «Iară deaca să săturară de bucate ușurară corabia aruncând hrana î(n) mare» (Fapte, f. 171 b, c. 27, v. 38). «au grăul»
- «Și abia trecând pre lângă ea venim la un loc ce-l chiamă vad bun» (Fapte, f. 170 b, c. 27, v. 8). «era loc de-a lega corabia, grecește îl chiama acel loc pulcru» (În Biblia 1938, orașul Lasea n.n.)
- «În ziua Domnului nostru Is. Hs.» (Fapte, f. 224 a, c. 1, v. 8). «la ziua de giudecată»
- «Huliț(i) fiind rugămu-ne: ca șerpilor fum lumii și tuturor călcare pînă acum» (Fapte, f. 227 a, c. 4, v. 3). «ca gunoiul ce-l mătură den casă»
- «Și stealele ceriului căzură pre pământ cumu-ș leapadă smochinul poamele sale cându-l scutură vânt mare...» (Fapte, f. 308, c. 6, v. 13). «celea săci și viermănoase»
- «că aimintrea ce fac cei care să botează...» (Fapte, f. 237 b, c. 15, v. 28). «botezul să zice spălarea trupului mort adecă scăldarea dacă moare»
- «Și nu ca Moisi de-ș acoperia fața ca să nu o vază fii lui Israil sfârșania care era trecătoare» (Fapte, f. 242 a, c. 3, v. 13). «a strălucirei»
- «Iară pare-mi aciasta a fi bine pentru lipsa carea iaste, că bine iaste omului a fi așa...» (Fapte, f. 229 b, c. 7, v. 26). (completare) «în vergurie»
- «cu episcopii și diaconii» (Fapte, f. 264 a, c. 1, v. 2). «diacon să zice vistiarnicul besearecei».
- «că va fi mare înaintea Domnului și vin și sykera nu va bea» (Luca, f. 65 b, c. 1, v. 15). «beătură de beție»
- «Temându-să să nu cumva cază (i)n» «mățele de fier carele țân corabia în

vreun loc prundos î(n) pisc arun- loc de nu mearge că-s unghi de fie-
când patru mățe pohtia să fie zuă»... ru» (În Biblia 1938, *ancore*, n.n.).
(Fapte, f. 171 a, c. 27, v. 29).

«Și viind o văduă săracă aruncă doi «a patra parte de un ban face un
fileari ce iaste un *condrat*» (Marcu *condrat*»
f. 58 a, c. 12, v. 42).

«Și deaca zise aceasta slobozi *adu-* «cei ce-s adunarea».
narea»... (Fapte, f. 161 a, c. 19, v. 40).

*

Existența gloselor marginale ale Noului Testament a fost observată mai de mult de către cercetători. Astfel T. Cipariu vorbește de niște «corecture în margini ce explică cuvintele mai vechi»⁹. Glosele Noului Testament au fost menționate în treacăt de alți cercetători ca fiind destinate să explice unele neologisme. În realitate este vorba de o acțiune mai vastă care cuprinde atât cuvinte vechi cit și neologisme, regionalisme, conform principiilor afirmate în prefață «adică să înțeleagă toți».

Traducătorii Noului Testament indică în glosele marginale originea unor cuvinte: grecești (cele mai multe), latinești, ebraice și «sirienesti». Sintem în fața primei încercări de acest fel în cadrul unui text tipărit. În predoslovii traducătorii fac un pas înainte din punct de vedere etimologic explicând termeni ca *evangelion*, antroponime ca *Ioan, Petru, Iuda* etc.

Trebuie să subliniem de asemenea că termenii explicați sau cu ajutorul cărora se explică deci termenii asupra cărora traducătorii insistă spre a-i face cunoscuți *sint din toate domeniile: bisericesc* (prezbiter, maghi, săboarele, sinagogă, etc.) *administrație* (pretor, publicani) *măsuri* (stadii, litră), *monezi* (statir, denar, *condrat*, aspru), *medicină* (gangrenă, vintre, gubav) *geografie* (sîn de mare, vintul evrochilidon, miță = ancoră) *botanică* (mintă, izmă, cimbru, chemin). O istorie a terminologiei științifice și sociale nu poate face deci abstracție de vechile cărți bisericesti și în primul rînd de Noul Testament.

Pe lângă introducerea unor cuvinte noi — în general greu de determinat pînă la apariția unui dicționar al limbii române vechi — Noul Testament contribuie la încetățenirea în limbă a unor termeni considerați ca insuficient cunoscuți și răspîndiți.

G. F. TEPELEA

9. T. Cipariu, *Pincipia de limba și scriptura*, Blaș, 1866, ed. II, p. 105.

CUGETĂRI MORALE ROMĂNEȘTI

Învățatul domnitor român Dimitrie Cantemir a spus că vrednicia unui profesor nu stă atît în activitatea științifică pe care o desfășoară la catedră cît în rîvna sa de a face educația școlărilor săi. Iată propriile lui cuvinte: «Nu dascălul carele în toate zilele în școală învață, ce cela ce împodobește viața ucenicilor cu vrednicii și învățături fericit și la nume vestit este, și a fi se cade». La fel, mai curînd, profesorul Titu Maiorescu, eminentul îndrumător al culturii românești din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, spunea: «Într-un petec de grădină arunci sămînța plantei, te îngrijești de florile ce ies, și să rămii rece la înflorirea sufletească a elevilor tăi?»

Într-adevăr, e greu de închipuit ca un profesor să poată rămîne rece la «înflorirea sufletească» a elevilor săi. De aceea, pentru a contribui cu ceva, și pe această cale, la înflorirea sufletească a studenților noștri teologi și a seminaristilor, am socotit că ar fi bine să le împărtășim miezul cugetării morale a unora dintre cei mai de seamă oameni pe care i-a dat poporul român, știut fiind că, la astfel de oameni, tineretul a avut totdeauna și are și astăzi enorm de mult de învățat. Și astfel, cu ajutorul unor mijloace rapide de informare — dicționare, crestomații, florilegii etc. — sau cercetînd direct lucrările unor oameni de seamă români, am strîns un mănunchi de cugetări morale, pe care le vom prezenta în cele ce urmează, pe cît posibil în ordinea cronologică a autorilor și cu scurte lămuriri.

Cît despre folosul sufletesc pe care tinerii teologi îl pot scoate din astfel de cugetări, credem că nici nu mai este cazul să insistăm, deoarece, după frumoasa expresie a poetului și filozofului Lucian Blaga, un aforism, o cugetare, «e un simplu grăunte de metal nobil, dar poate avea greutatea unei lumi» (*Discobolul*, p. 49).

Începem, cum e și firesc, cu cronicarii. Astfel, într-o poezie pe tema Ecleziastului, cronicarul Miror Costin (1633—1691), a cărui operă a apărut de curînd într-o nouă ediție (ed. P. P. Panaitescu, 1958), spunea că trebuie să făptuim în viață numai binele, gîndindu-ne că vine curînd moartea: «Orice faci, fă și caută sfîrșitul care vine. / Cine nu-l cunoaște nu petrăce bine. / Sfîrșitul cine caută vine la mărire, / Fapta nesocotită

duce la pieire». De asemenea, referindu-se la impresia adîncă pe care o lasă moartea oamenilor mari în sufletul contemporanilor lor, Miron Costin spunea: «Copacii cei mai înalți mai mult sunet fac, cînd se doboară». Și tot el recomanda cu căldură cititul cărților, spunînd: «Nu este alta și mai de folos în toată viața omului zăbava decît cetitul cărților».

Alt cronicar român, Nicolaie Costin (1660—1712), atrăgea atenția asupra faptului că «feciorii cei buni adaugă și cresc numele părinților și-l fac fără moarte, iar feciorii cei răi ocărăsc și sting numele părinților buni».

În fine, cronicarul Ion Neculce (1672—1745) atrăgea și el atenția asupra faptului că «*pasărea vicleană dă singură în laț*», vestejind prin aceasta viclenia, care poate izbuti pînă la un punct, dar care pînă la urmă tot se incurcă și-și primește pedeapsa.

Trecem acum la Dimitrie Cantemir (1673—1723), marele istoric, orientalist, etnolog și gînditor român de la începutul secolului al XVIII-lea, care a avut cîntea să fie ales membru al Academiei din Berlin (1714). Lucrarea acestuia intitulată *Istoria ieroglifică*, apărută recent într-o ediție foarte bine îngrijită și care este prima încercare de roman social din literatura română, este plină de cugetări de toată frumusețea. Iată numai cîteva din ele: «Pierderea vremii bune este maica și sămînța vremii rele». «Cine nu a învățat a purta nevoia pentru toți, acela nici fericirea nu o va împărtași împreună cu toți». «Sufletele înțelepte se pleacă chiar și în fața dreptei socoteli a vrăjmașilor». «Toată vrednicia omenească într-aceasta se împlinește: pe neputincios să ajute și neștiutorului nu numai cu cuvîntul ci mai vîrtos cu fapta, pildă aieva să-i arate». «Fii mai cu deadinsu în fapte înțelept, decît în cuvinte». «Inima neașezată, din pricina lăcomiei după cînstiri, în mai mari valuri înoată, decît corabia pe ocean». «Fericirea grabnică curînd obosește». «Răbdarea, cu vremea mai mult izbutește». «Precum arșița scarelui pielea o schimbă din albă în neagră, așa pizma inimii mută gîndul din bun în rău». «Gîndește-te pururea la moarte, dar de dînsa să nu te temi». Și, în fine, o cugetare în care Dimitrie Cantemir aducea un omagiu lecturii, studiului: «Cei ce topesc multe luminări în citirea cărților, tocesc și vederea trupului; dar cei care n-au căutat niciodată pe slove, măcar că și-au păzit mai ascuțită vederea ochilor, însă neștiința i-a vîrit în întuneric și în tartarul necunoștinței».

Ceva mai tîrziu, cărturarul Dinicu Golescu (1777—1830) spunea în scrierea sa cea mai de seamă, *Însemnare a călătoriei mele*: «În fericirea obștii ne vom găsi fieșcare în parte și pre a sa» (Precuvîntare). Iar fratele acestuia, Iordache Golescu (circa 1768—1848), cărturar și el și autor al unei importante culegeri de proverbe intitulată *Pilde, povătuiri și cuvinte adevărate*, spunea, între altele: «Vai de poporul acela la care cei mai puternici vor stăpîni pe cei mai înțelepți». «Nici o avere mai cu temei ca înțelepciunea». «Unirea biruiește pe cel mai tare vrăjmaș». «Nu cu palavre, nici cu meștesuguri sau fățarnicii, să te arăți om mare, că toate se vădesc și rămii de necinste».

Dar acela a cărui operă poate fi considerată în întregime ca un adevărat tezaur de cugetări morale, culese de peste tot și mai ales din înțelepciunea poporului român, este desigur scriitorul, muzicianul și folclo-

ristul Anton Pann (1794—1854), atât de bine cunoscut și de aceea ne vom mărgini numai la câteva crîmpeie din opera sa: «Științele — zicea Anton Pann — sînt uși, iar cheile lor sînt cercetările» (*Despre timp și vîrstă iarăși*). «De multe ori limba taie mai mult decît sabia» (*Despre vorbire iarăși*). «Foamea se uită la poarta omului muncitor și nu îndrăznește să intre» (*Despre lucrare*).

Iată și o frumoasă cugetare a scriitorului și omului politic Ion Heliade-Rădulescu (1802—1872), personalitate complexă, care s-a afirmat și ca lingvist, gînditor social-politic etc. în a doua jumătate a secolului al XIX-lea: «Este o viață moartă, precum ș-o moarte vie, / Ci este și viață ce nu mai are moarte» (*La Schiller*).

La fel de frumos se exprima scriitorul Costache Negruzzi (1808—1868) cînd spunea: «Nimic nu este statornic în lume: nici norocul cel mai înflorit, nici prietenia cea mai strînsă, nici dragostea cea mai aprinsă; numai fapta bună este nemuritoare».

Frumoase cugetări se pot găsi și în opera marelui om politic, istoric și gînditor democrat-revoluționar Nicolae Bălcescu (1819—1852). «Vai de acele nații — spunea el — unde un mic număr de cetățeni își întemeiază puterea și fericirea lor pe robirea gloatelor» (*Puterea armată și arta militară de la întemeierea Valahiei pînă acum*).

De asemenea, în lucrările scriitorului și înflăcăratului patriot Alecu Russo (1819—1859), autorul nepieritoarei scrieri *Cîntarea României*, sînt cugetări înalte ca acestea: «Numai atunci omenirea va hălădui în bine și pe cînd dragostea evanghelică își va relua locul ce i se cuvine în organizarea societăților». «Munca — mai spunea Alecu Russo — este o bogăție veșnică». «Pentru un om care se crede nenorocit, singurul mijloc de mîntuire este de a munci toată ziua», spunea și C. A. Rosetti (1816—1885), om politic și publicist, cunoscut mai ales prin activitatea sa în timpul revoluției de la 1848 și în lupta pentru unirea principatelor.

Admirabile cuvinte despre muncă și despre o viață pusă cu bărbăție în slujba unor înalte idealuri a rostit și marele bard de la Mircești, Vasile Alecsandri (1821—1890). În cunoscuta sa poezie *Plușurile*, el se extazia în fața muncii de la țară: «Sfîntă muncă de la țară, / Izvor sacru de rodire, / Tu legi omul cu pămîntul în o dulce înfrățire». În alte poezii. Alecsandri spunea: «Un singur om de viță tare / Poartă-n sîn mii de oameni tari / Precum o ghindă-n coaja-i are / Un verde codru de stejari» (*Sfințirea Curtii de Argeș*). «Decît o viață moartă, mai bine o moarte vie!» (*Dumbrava roșie*).

Cuvinte pline de adînc înțeles, mai ales acestea din urmă, ca și acelea ale marelui poet român Mihail Eminescu (1850—1889), care sună astfel: «Pasiunile înjosec, pasiunea înaltă» (*Cugetări*). Și cît de frumos a știut Eminescu să arate ce înseamnă adevăratul patriotism! «Naționalitatea trebuie să fie simțită cu inima și nu vorbită numai cu gura. Ceea ce se simte și se respectă adînc, se pronunță arareori» (*Archaeus*). «Între caractere și inteligențe — a mai spus Eminescu — nu ar trebui să existe alegere. Inteligențele se găsesc foarte adesea, caracterele foarte arari». Și o invitație făcută de Eminescu la lectură, la citit: «Citește! Citind mereu, creierul

tău va deveni un laborator de idei și imagini din care vei întocmi înțelesul și filozofia vieții».

Gînduri înalte găsim și la o serie de alți oameni de largă cultură din a doua jumătate a secolului trecut. Astfel, filozoful Vasile Conta (1845—1882) spunea că «ideile mari pornesc totdeauna din sufletele mari» și că «răutatea întunecă spiritul, precum norii lumina». «Deșertăciunea — mai spunea V. Conta — este un călător întîrziat, ce bate la poarta sufletului omenesc. Cei slabi, dornici de glorie, în sfîrșit invalizii care speră să se ridice în societate, fără muncă, vor primi cu multă dragoste și alai pe acest strălucit oaspe. Însă oamenii de știință, filozofii și visătorii timpului, care urmăresc un ideal în viață, nu se vor osteni să deschidă măcar o poartă acestui drumet, temîndu-se să nu li se tulbure liniștea lor sufletească». Pe cei răzbunători, V. Conta îi înfieră astfel: «Cel ce caută satisfacție prin răzbunare își goleşte sufletul de orice demnitate, arătîndu-i micimea lui». Și în alt loc: «Un zîmbet sau o vorbă bună, spusă unui bătrîn, este a-i dărui o zi mai mult de viață». «Popoarele vor fi fericite — mai spunea V. Conta — atunci cînd educația integrală a cetățenilor se va bizui pe adevăr și dreptate». Și, «dacă un popor n-are o tinerime entuziasă, cultă și cu dor de țară, este pierdut pentru totdeauna. Aceste vlăstare ale tineretii țin pe umerii lor viitorul, precum odinioară Atlas ținea pămîntul». În fine, și din partea lui V. Conta un îndemn la lectură: «O carte bună înlocuiește o prietenie, — o prietenie nu poate înlocui o carte bună».

Tot în a doua jumătate a secolului trecut, Alexandru Odobescu (1834—1895), cunoscutul scriitor și om de știință, care, printre altele, a inițiat primele cercetări arheologice sistematice în România, recomanda discipolilor săi multă, foarte multă răbdare: «Pentru ca omul să facă bine un lucru — spunea el — trebuie mai întii de toate să aibă foarte multă răbdare; de aceea și înțelepciunea poporului te învață ca să prinzi iepurile cu carul».

Iată și cîteva cugetări ale mult eruditului lingvist, istoric și scriitor Bogdan Petriceicu Hasdeu (1838—1907), una dintre cele mai proeminente figuri ale culturii românești din secolul al XIX-lea: «Pentru cine vrea — spunea Hasdeu — în timp puțin și din nimica se fac multe și mari» (*Ioan Vodă cel Cumplit*). Iar în altă parte: «Răzbuinerea cea mai crudă este cînd dușmanul tău / E silit a recunoaște că ești bun și dînsu-i rău» (*Răsvan și Vidra*). Despre cărți spunea: «Cele mai bune cărți nu sînt tocmai acelea care ne învață, ci acelea care ne fac a cugeta peste cele cuprinse în ele».

Dintr-un volum de *Cugetări* ale poetului și prozatorului Traian Demetrescu (1866—1896), preluăm numai două aforisme, caracteristice pentru scrisul său îndreptat împotriva societății burgheze din vremea sa: «Sunetul banilor este pentru urechi; sunetul științei pentru minte. Cei mai mulți oameni n-au decît urechi». «Cînd vîd prostia locuind în cele mai strălucitoare palate, înțeleg de ce Diogene trăia într-un butoi».

Desigur însă că Traian Demetrescu nu l-a întrecut nicidecum în genul pamfletului pe marele scriitor clasic, dramaturg, prozator și publicist Ion Luca Caragiale (1852—1912). Replicile acestuia din urmă, tăioase, devenite arhicunoscute, ne scutesc de citații mai largi din opera sa. Iată

numai o cugetare din *O scrisoare pierdută*: «Un popor, care nu merge înainte, stă pe loc, ba chiar dă înapoi».

Cîteva cugetări se cuvine să extragem din opera poetului liric Panait Cerna (1881—1913), mort din nefericire prea devreme, la 32 de ani, cîrînd după ce își luase doctoratul în filozofie la Leipzig. «Folosul curat al existenței noastre sufletești — spunea P. Cerna — se măsoară după puterea dragostei și a prieteniei, pe care am putut-o dezvolta noi și în alții, în trecerea noastră prin viață». Iar în alt loc proslăvea iubirea astfel: «Se vor scri adînc în inimi, / După veacuri de mizerii, / Că-n iubirea fără margini / Este marginea durerii».

Ne vom opri însă ceva mai mult la Alexandru Vlahuță (1852—1919), scriitorul atît de apropiat de sufletul nostru, care a cultivat cu multă sîrguință genul didactic, moralizator, și al cărui volum de *Gînduri ar merita* să fie reprodus aici aproape în întregime. «Fericirea adevărată — spunea Vlahuță — nu are, nu poate s-o aibă, decît acela care o dă... Și, ca s-o dai, nu e nevoie s-o ai; iar ca s-o ai, trebuie să-ncepi prin a o da». «Cei răi pot avea noroc, numai cei buni pot fi fericiți». «Sufletul egoistului! închis, rece, întunecat. un fel de pivniță părăsită, în care toate cîte trăiesc iau forme ciudate, grozave, respingătoare. Cum să credem c-ar răsări acolo floarea cea mai însetată de soare: frageda floare a fericirii?». «Este o biruință mai presus de noi și de gălăgia deșertăciunilor noastre, e biruința faptelor bune, care trăiesc și luminează dincolo de viața din care au izvorit. Că tu, drumețul zilei care urece, vei gusta sau nu din rodul pomului pe care-l sădești, e un lucru de puțină însemnătate. Singurul fapt, în adevăr important, e ca pomul sădit de tine să rodească».

Cu o deosebită insistență a preamărit Vlahuță iubirea față de semenii, spiritul de sacrificiu: «Jertfele oamenilor sînt florile care se aruncă în calea dreptății». «Cînd vrei să faci un lucru bun, nu te gîndi prea mult la tine». «Viața, dacă nu mai poți face bine, nu mai are nici un preț și nici un sens». «La baza oricărui talent e dragostea de semenii tăi, care-ți dă puteri neașteptate și te face mare în adevăratul înțeles al cuvîntului».

O întregă serie de poezii ale lui Vlahuță sînt pătrunse de același duh al jertfirii pentru idealuri mari, pentru binele obștesc: «Trudește, făcătoare de bine. / Veni-vor roii alții după tine / Și vor culege rodul — bogăția. / Tu fii ostașul jertfei mari, depline: / Ca dintr-un bob să odrăslească miia, / Cu singele tău cald stropește glia» (*Semănătorul*). «Nebiruit e omul ce luptă cu credință! / El știe că pe lume nimic zadarnic nu-i; / Că, dincolo de truda și jertfa clipei lui, / În taină, vremea țese la sfînta biruință» (*Triumful așteptării*). «Căci «Veșnică-i dreptatea și veșnici sînt martirii, / Care-și jertfesc viața pentru triumful ei. / În sbuciumul de lupte și noaptea asupririi. / Renasc semănătorii eternelor idei» (*Eroilor martiri*). «Bine e să știi, la moarte, că o dungă lași — un nume: / C-ai scăpat la zidul nopții — c-ai muncit să-ți scoți în lume / Din al creierului sbucium ca pe-un diamant, ideea» (*Din prag*). Și prea cunoscuta poezie închinată de Vlahuță munci: «Sfîntă muncă e aceea / Ce răsplata-n ea-și găsește / De-nțelegi tu asta — cheia / Fericirii tale-o ții. / Urgisit de toți să fii, / Tu de-a pururea iubește; / Iar ca să trăiești în pace, — / Nimic lu-

mii să nu-i cei — / Binele te-nvaț-a-l face / Ca albina mierea ei» (*Sfântă muncă*).

Dar, mai ales, cu ce cuvinte frumoase a militat Vlahuță, în aceeași scriere a sa intitulată *Gînduri*, pentru bunătate, împotriva urii, pentru iubirea patriei! «Ce este bunătatea? O frumusețe pe care o percepi direct cu sufletul». «Ce larg ar fi pămîntul să nu-l strimteze ura». «Adevărata măsură după care se judecă orice putere: cît bine a produs pe lume, nu cît zgomot a făcut». «Tot ce creează tace. Naura-și deschide florile ei în cea mai adîncă tăcere. Numai distrugerea vrea gălăgie. Nu e războiul cel mai mare zgomot ce-l face omul pe pămînt?» «Nimic trainic nu se poate face pe pămînt fără credință: făr-o pasiune mare». Și dintre marile pasiuni nobile, care poate fi mai înaltă decît iubirea de patrie? «Sfîntă iubire de patrie — exclama Vlahuță — nimic nu înalță pe om, nimic nu-l îndumnezeiește ca iubirea de țară și de neamul lui». «Stringeți-vă laolaltă — exorta el — cîți simțiți în voi dorul de muncă și setea sfîntă de adevăr, umpleți-vă sufletul de cea mai adîncă evlavie pentru trecutul glorios al neamului acestuia, — încălziți-vă de cea mai entuziastă iubire pentru patria voastră apărată cu atîtea jertfe, pentru frumusețile acestui pămînt frămîntat cu singele atîtor viteji, și faceți ca fiecare gînd și fiecare pas al vostru să fie pentru binele și înălțarea neamului românesc».

Aceeași iubire de patrie o vădea și poetul St. O. Iosif (1875—1913) cînd scria: «Să știe toți, că un popor nu moare, / Cînd veacuri a luptat necontenit!» (*La arme!*).

La fel întreaga operă a marelui nostru poet George Coșbuc (1866—1918) a fost pătrunsă de iubirea de patrie și de spiritul de jertfă pentru binele obșteșc: «O luptă-i viața; deci te luptă / Cu dragoste de ea, cu dor. / Pe seama cui? Ești un nemernic / Cînd n-ai un țel hotărîtor. / Tu ai pe-ai tăi! / De n-ai pe nimeni. / Te lupți pe seama tuturor». (*Lupta vieții*). «Viața-i datorie grea / Și lașii se-ngrozesc de ea — / Să aibă tot cei lași ar vrea / Pe nelucrat... O fi viața chin răbdat, / Dar una știu: ea ni s-a dat / Ca s-o trăim!» (*Moartea lui Fulger*).

George Coșbuc a tradus, cum se știe, și o serie de minunate cugetări indiene, publicîndu-le în versuri în volumul intitulat *Antologie sanscrită*, apărut de curînd într-o nouă ediție. Chiar dacă aceste cugetări nu sînt ale lui, proprii, dar și numai pentru că a știut ce să aleagă dintre miile de cugetări indiene și pentru că le-a redat în atît de frumoase versuri românești, merită să reproducem aici măcar două-trei dintre ele: «Acela ce și-n fericire / Nu-și pierde capul și-i cînsit, / Cel ce rămîne umilit / Cînd are avere și mărire, / Și-acel ce-și ține jurămîntul / Și față de dușmanii săi; / Tu dă-mi tovarăși p-acești trei / Și-ți biruiesc cu ei pămîntul». «Cei ce privesc cu multă seamă / La alții, cum privesc la sine: / Cei ce privesc ca la o mamă / La orișice femeii străine; / Cei ce privesc cu ris și teamă / La bani ca la un rău ce vine: / Acestia toți cumînți se cheamă, / Căci toți privesc precum e bine». «Cel ce-și încuie bogăția / Și pe săraci nu-i dăruiește, / Nici pentru el nu cheltuiește. / E o momie ce păzește / Pe seama altuia cîmpia».

Un alt om de seamă român, care a risipit cu dărnicie cugetări morale deosebit de frumoase și cu adânc înțeles, a fost marele nostru istoric, publicist, orator, om potilic și scriitor Nicolaie Iorga (1871—1940). Din volumul de *Cugetări* pe care el l-a publicat încă în anul 1911, nu știi ce să alegi mai întâi. «Scrisul tău — spunea acest extraordinar de fecund publicist — să fie ca rășina ce curge din brad: viață revărsată». Și, într-adevăr, așa a fost scrisul lui Nicolaie Iorga: viață revărsată. «Ferice — zice el — de acela care înfățișează nația sa cum este, dar mai ferice de acela în care se poate ghici cum va fi nația sa urmînd pe calea însă-mîntată de dînsul — cu singele viu al inimii sale». «Ce deosebește diamantul de carbune? — întreba N. Iorga — Nu că primește mai multă lumină, ci că trimite mai multă înapoi». «Sburînd sus, te faci nevăzut, dar vezi». «În sufletul înțeleptului curge un veșnic izvor de întărire a lumii, ale cărui izvoare nu sînt pe pămînt». «Înțelepciunea nu se împrumută cu carul, ci se cîștigă cu bobul». «Întîi se plivește buruiana și într-un tirziu se culege roada». «Faima se ruginește dacă n-o cureți prin muncă în fiecare zi». «Talentul neîntrebuințat este un furt». «Lenea ne face să credem că totul e greu»: «Lenea nu e odihnă și de aceea îi lipsește mulțămirea». «Lenea e o sinucidere blîndă». «Să zici «Dumnezeu să mă ajute», cînd vei fi cu mîna pe săpă, nu cînd vei șede pe cuptor». «Viciile sînt călăii care te omoară încet, ca o sabie neascuțită». «Cel care își dă seama de menirea sa pe pămînt, lucrează cu aceeași dragoste și cu același devotament, pe orice țărîm, fără să ceară altă răsplată, decît mulțumirea pe care a avut-o cînd și-a făcut datoria». «Să știi unde ești, să descoperi ce trebuie acolo, să încerci tot ce poți încerca în vederea acelei nevoi, sînt cele trei rădăcini ale înțelepciunii». «Dăruiește semenilor tăi măcar zîmbetul de toate zilele! Și inima ta se va încălzi de dînsul de la o vreme». «Un cuvînt plin de iubire prețuiește atît de mult, și totuși el costă atît de puțin». «Caritatea nu e banul, ci aurul sufletului tău în care-l înfășuri». «Un om bun nu e cel care face bine, ci acel care se bucură de bine». «Cu tine ai totdeauna doi tovarăși: tot binele pe care l-ai făcut și tot răul». «Nu e nici un mormînt destul de bine închis, ca să nu pătrundă în sine blestemul, și nici unul destul de adînc, pînă la care să nu se coboare recunoștința». «Scaunul de judecată al lui Dumnezeu se ține în fiecare zi și în fiecare clipă». «Roagă-te lui Dumnezeu prin viața ta». «Rugăciunea se ridică numai pe scara de aur a faptelor bune». «Cea mai bună închinare către Dumnezeu e să păstrăm în sufletele noastre ceva din dumnezeirea Lui».

Și am putea continua așa oricît de mult. Nicolaie Iorga fiind în această privință ca și în altele, inepuizabil. Ne vom mulțumi însă, înainte de a încheia, să mai prezentăm numai cîteva cugetări ale unor alți oameni de seamă români, dintre care prima este aceea a filozofului și psihologului C. Rădulescu-Motru (1868—1957), făuritorul unui sistem filozofic denumit «personalismul energetic» și care a publicat o importantă lucrare intitulată *Puterea sufletească*. «Prima putere pe care omul trebuie să și-o dobîndească — a spus profesorul C. Rădulescu-Motru — este puterea asupra sa însuși. Primul sacrificiu pe care trebuie să-l facă este înlăuntrul său însuși. Izbînda re purtată aici este o izbîndă reală, definitivă».

Iată și câteva cugetări ale filozofului și poetului Lucian Blaga (1895—1961), extrase din volumul său de aforisme intitulat *Discobolul*: «Cea mai frumoasă și în același timp cea mai legitimă urare, ce-o poți face cuiva, este: «Să ajungi în țara făgăduinței. Pe care o porți în tine». Adică să-ți împlinești destinul, să ajungi la desăvârșirea de care este capabilă ființa ta. «Sînt oameni care — de teama să nu abuzeze în vreun chip — preferă să nu făptuiască nimic. Despre acești oameni se poate spune că însăși simpla lor existență — este un abuz». «Cu penele altuia te poți împodobi, dar nu poți zbura. Acest lucru nu-l prea știu oamenii, dar îl știu pasările». Învățătura ce se desprinde din aceste din urmă aforisme credem că este ușor de desprins.

În fine, o ultimă cugetare, a mult regretatului preot scriitor Gala Galaction (1879—1961). «Norocul popoarelor nu este niciodată un câștig la loterie, ci o lentă, avară și dureroasă consolidare seculară».

Așa cum s-a putut vedea, oamenii de seamă români, din ale căror cugetări am ales ce ni s-a părut mai potrivit pentru scopul ce-l urmărim aici, sînt numai dintre cei care nu mai trăiesc astăzi, iar dintre aceștia numai un număr destul de redus. Numeroși alți scriitori, gînditori, savanți, oameni politici, artiști, pe care i-a produs poporul român, au emis cugetări de o mare profunzime și deosebit de frumoase. Credem însă că, și puținele cugetări pe care le-am prezentat, dacă sînt meditate în liniște de un suflet tînăr și plin de nobile rîvnă, pot deveni pietre solide la edificiul personalității sale și imbold spre slujire jertfelnică în folosul Bisericii și al Patriei.

Diac. Prof. EMILIAN VASILESCU

D O C U M E N T A R E

BISERICA MONOFIZITĂ COPTĂ

I. *Origine și istorie.* — Sub denumirea de Biserică Coptă se înțelege, mai ales după cucerirea arabă a Egiptului (639—641), Biserica vechilor creștini din Egipt, care n-au acceptat hotărârile sinodului al IV-lea ecumenic (Calcedon 451) și au adoptat monofizitismul, în contrast cu cea a puținilor creștini ortodocși, care — strânși mai ales în jurul Alexandriei, — au rămas fideli doctrinei ortodoxe stabilită la sinodul al IV-lea ecumenic și pe care monofiziții îi numeau (ca și în Siria) *melkiți*, adică partizani ai religiei oficiale, susținută de rege (mèlek), adică de împăratul bizantin.

Cuvîntul *copt*, pe care unii l-au dedus de la orașul egiptean *Coptos* din Tebaida (la poalele munților, pe țărmul drept al Nilului, la 40 km. de vechea Teba, numită de greci *Diospolis Magna*), iar alții de la grecescul *κόπτειν* (a tăia, vizînd tăierea împrejur, practică de creștinii egipteni), nu este decît o formă coruptă a cuvîntului grecesc *πλύσιος* sau *αἰγύσιος* (egiptean), pronunțat de arabi *Chibt* sau *Cubt*(ios) și devenind în gura europenilor: *copt*. *Copt* este, deci, sinonim cu *egiptean*. Biserica coptă este, prin urmare, Biserica națională egipteană, devenită autonomă și în același timp schismatică în raport cu creștinătatea răsăriteană ortodoxă, prin adoptarea monofizitismului, după sinodul al IV-lea ecumenic.

Istoria Bisericii copte poate fi împărțită în cinci perioade de lungime inegală, corespunzătoare istoriei politice a Egiptului, și anume:

1) Perioada bizantină, care se întinde de la sinodul din Calcedon pînă la sfîrșitul stăpînirii bizantine în Egipt (între 451—641):

2) Perioada dominației arabe, care este și cea mai lungă, ținînd de la cucerirea Egiptului de către arabi (641) pînă la cucerirea lui de către turci. în 1517;

3) De aci înainte se întinde perioada dominației turcești, care ține pînă la sfîrșitul secolului al XVIII-lea (1798), cînd Egiptul trece sub protectorat francez;

4) A patra perioadă, numită perioada egipteană, se întinde pînă în anul 1953, cînd s-a constituit actuala Republică Arabă Unită (R.A.U.), de cînd începe

5) A cincea și ultima perioadă din istoria Egiptului și a Bisericii Copte, care acoperă ultimii ani.

1. *Perioada bizantină*, adică timpul cît Egiptul s-a menținut în cadrul vechiului imperiu roman de răsărit (451—641), este perioada de formare a Bisericii copte,

caracterizată prin lupte necontenite, prin persecuții intermitente ale monofiziților de către conducerea de stat bizantină și prin diviziuni interne numeroase, a cărora istorie este intim legată pe de o parte de istoria generală a Bisericii creștine răsăritene, iar pe de alta de istoria particulară a ereziei monofizite¹.

Biserica Coptă a luat naștere prin adoptarea, de către marea majoritate a creștinilor egipteni, a ereziei lui Eutichie, arhimandritului unei minăstiri din Constantinople (secolul al V-lea), care învăța că în persoana Mântuitorului natura divină a fost așa de strins unită cu cea umană, încât cea dintâi a absorbit pe cea din urmă, așa cum oceanul ar înghiți o picătură de apă, încât s-ar putea spune că, după uniu-neia ipostatică, în persoana Mântuitorului nu mai exista decît o singură fire, și anume cea dumnezeiască (*monofysis*, de aci denumirea de *monofizitism*). Patriarhul de atunci al Alexandriei, Dioscur, nu a îmbrățișat monofizitismul exagerat (real) al lui Eutichie, ci a păstrat formula propusă de Sf. Chiril al Alexandriei, predecesorul său la scaunul patriarhal, pe care însă ortodocșii o respingeau ca incompletă și ambiguă, și anume: *μία φύσις τοῦ Θεοῦ Λόγου σεσαρκωμένη* («o singură Fire întrupată, a lui Dumnezeu-Cuvîntul»). Totuși, Sinodul din Calcedon (451) a condamnat monofizitismul în general și a depus pe Dioscur, care și-a sfîrșit zilele în exil.

Ușurința — în aparență uimitoare și inexplicabilă — cu care marea masă a creștinilor din Egipt, în frunte cu clericii și călugării ei, a îmbrățișat erezia monofizită și a devenit schismatică, are totuși multiple cauze profunde, care pot fi ușor sesizate și dintre care cele mai importante sînt următoarele:

a) Sentimentul național al populației autohtone a Egiptului, și ura nutrită de aceasta împotriva elementului grecesc, privit ca exponent al dominației politice bizantine;

b) Autoritatea nelimitată a patriarhului de Alexandria în domeniul religios și resursele sale materiale considerabile, care făceau din el o putere de temut și în domeniul politic;

c) Ignoranța clerului superior și inferior;

d) Marea influență pe care monahii o aveau asupra poporului, cu toată ignoranța lor, ei fiind cu totul devotați patriarhului lor și acceptînd orbește atît atitudinea lui în materie de credință religioasă, cît și ordinele lui.

Să analizăm mai îndeaproape pe fiecare dintre aceste cauze.

a) Cucerirea Egiptului de către romani nu le asigurase cuceritorilor nici asimilarea culturii latine de către egipteni și nici simpatia acestora.

Egiptul nu s-a asimilat imperiului roman, ca alte provincii, ci își păstrase regiul său politic-administrativ, fiind condus de un prefect imperial cu puteri deosebite și menținîndu-și, mai mult decît alte provincii, caracterul său național. În nici o altă provincie a imperiului nu s-a manifestat mai mult aversiunea față de romanism și de elenism². În afara Alexandriei, oraș cosmopolit, în care grecii dețineau supremația intelectuală, Egiptul rămăsese rebel sufletește și detesta pe cuceritorii străini. Mindri de civilizația lor străveche, egiptenii se considerau ca cea mai veche rasă din lume și au păstrat încontinuu un viu sentiment al naționalității lor. Limba greacă se impusese ca limbă de cultură și comunicații numai în mediul urban; masa poporului păstra însă limba lui maternă, renunțînd doar la vechile hieroglife,

1. Vezi amănunțit la M. Jugic, *Monophysisme*, studiu în «Dict. de Théol. Cath.» t. X (1929), col. 2214—2251 și la T. M. Popescu, *Condițiile istorice ale formării vechilor Biserici Orientale*, în «Ortodoxia» 1956, nr. 1, p. 28 ș.u. 2. T. M. Popescu, *op. cit.*, p. 31.

destul de greoaie și complicate, care au fost înlocuite cu alfabetul grec, complectat cu câteva semne indigene. Deși creștinismul câștigase mulți adepți, vechiul politeism se menținea încă — la începutul secolului al VI-lea el era încă puternic în unele părți, — sprijinit în mare parte pe sentimentul național, care nu se stinsese de fapt nici din inima egiptenilor trecuți la creștinism.

b) Atîta vreme cît scaunul patriarhal de Alexandria și-a păstrat întîietatea în Răsărit (confirmată de can. 6 al Sinodului I ecumenic), liniștea n-a fost turburată în Biserica Egiptului. Dar după ce Constantinopolul a devenit capitală de imperiu, iar scaunul patriarhal de aci a dobîndit întîietatea de fapt (consacrată prin can. 3 al Sinodului II ecumenic și can. 28 al Sinodului IV ecumenic), patriotismul egiptean a devenit un pericol pentru unitatea Bisericii. Tot ceea ce provenea de la basileul bizantin sau de la ierarhul protejat și promovat de el începu să fie privit cu aversiune. Și cum, începînd de la Constantin cel Mare, împărații bizantini se amestecau în permanență în problemele religioase, era ușor de prevăzut că, în ziua cînd decretelor lor ar forța prea tare susceptibilitatea egipteană sau ar avea pretenția să le impună vreo formulă de credință, ruptura va fi inevitabilă și că egiptenii vor îmbrățișa erezia și shisma numai pentru a se opune unei dominații străine detestate, pentru a nu accepta părerea basileului chiar în probleme de credință și pentru a nu fi «*melkiți*».

Pentru izbucnirea unei revoluții religioase trebuia doar ca patriarhul de Alexandria — căpetenia Bisericii egiptene — să dea semnalul revoltei. Acesta avea, într-adevăr, o autoritate necontestată asupra supușilor săi: clerici, călugări și credincioși. Sinodul I ecumenic îi recunoscuse, prin canonul 6, jurisdicția civilă asupra întregului Egipt (Egiptul propriu zis, Libia și Pentapole). Jurisdicția aceasta era nemijlocită și generală, peste toți episcopii egipteni, care, oricît ar fi fost de numeroși, nu cunoșteau decît un singur șef ierarhic: episcopul de Alexandria. Cu excepția Cyrenaicii, Biserica Egiptului nu cunoștea organizarea mitropolitană: singura metropolă adevărată era Alexandria, care ținea sub controlul său toate celelalte episcopii.

La pericolul pe care îl prezenta această centralizare se adăuga faptul că prelatul Alexandriei era o adevărată putere în ordinea temporală, dispunînd de bogății enorme: bani, terenuri și imobile donate de împărați sau de particulari bogați, o flotă de treizeci de vase, care făceau comerț în Mediterana și Adriatica în contul Bisericii, ș.a. În secolul al V-lea, cînd biserica Egiptului atinge culmea strălucirii ei, urmașul Sfîntului Marcu, prin amestecul său în afacerile civile devenise un potentat, în fața căruia totul trebuia să se plece. Patriarhul Dioscur nu cunoaște nici o limită a despotismului său. El își permite să pedepsească, să exileze, să confiscе, să incendieze și să ucidă pe cei ce i-ar fi stat împotriva, la adăpostul legilor, care-i acordă puteri nelimitate și vag definite. El primește darurile în natură, în griu, acordate de împărat bisericilor din Libia, el le păstrează pentru sine sau le vinde în folosul său. El are poliția lui, armata lui, garda lui personală. El execută personal sentințele, pe care le rostește din propria-i autoritate. Nu numai magistrații sînt neputincioși în fața lui, ci el își permite să braveze chiar pe împăratul³. Cu atît mai mult, episcopii, care primesc hirotonia din mîinile lui, nu cutează să schițeze un gest de independență sau de rezistență împotriva lui. Ei nu se consideră decît vicari ai lui și nu îndrăznesc să ia nici o inițiativă fără consimțămîntul lui. Aleși în cea mai mare parte dintre

3. Amănunte la J. Maspéro, *Les patriarches d'Alexandrie, depuis la mort de l'empereur Anastase jusqu'à la réconciliation des Eglises jacobites*, Paris, 1923, p. 62—63.

monahi, ei nu strălucesc nici prin știință și — câteodată — nici prin virtutea lor. S-a văzut mai ales la sinodul din Calcedon pînă la ce punct erau ei dependenți de patriarhul lor. La a patra sesiune a sinodului, cînd au fost invitați să subscrie la scrisoarea papei Leon, ei au declarat că nu pot face aceasta fără consimțămîntul arhiepiscopului de Alexandria. Și fiindcă patriarhul lor, Dioscur (444—451), fusese depus, ei au cerut în cor să li se dea alt patriarh și — dacă acesta va fi de acord — ei vor subscrie; altfel, preferă să fie uciși de mîna împăratului sau a sinodalilor, decît să se înapoieze la scaunele lor, unde ei sînt siguri că vor fi uciși ⁴.

(—d) Puterea nelimitată, de care se bucura arhiepiscopul de Alexandria, făcea din el o autoritate infailibilă, care era urmată orbește nu numai de credincioșii și clerul său, ci și de *călugări*, atunci cînd el se decidea pentru o atitudine sau alta, pentru o formulă de credință sau alta, indiferent dacă era cea justă. Era de ajuns ca pe scaunul Alexandriei să fie ales un patriarh monofizit, pentru ca toată Biserica Egiptului să devină monofizită ⁵. Numărul călugărilor egipteni era considerabil și, după unele evaluări aproximative, în timpul sinodului de la Calcedon el depășea o jumătate de milion. Marea lor majoritate erau ignoranți și cuvîntul arhiepiscopului lor era sfînt pentru ei; la rîndul lor, ei exercitau o influență puternică asupra maseilor de credincioși, așa că, atunci cînd prinseră de veste că Dioscur fusese depus, ei îi luară imediat partea, mărind astfel numărul opozanților împotriva hotărîrilor dogmatice și a măsurilor disciplinare luate de Sinodul de la Calcedon. Puțini dintre ei au rămas credincioși acestor măsuri, iar poporul a imitat pilda majorității, ducînd astfel la schismă Biserica Egiptului, care în epoca persecuțiilor dăduse atîția martiri și strălucise prin mulțimea vestiților dascăli și teologi ai școlii din Alexandria ⁶.

De aci înainte, monofiziții din Egipt, ca toți monofiziții din țările Orientului apropiat, vor vedea în ortodoxia bizantină o formă — și anume cea din urmă — a elenismului și a dominației bizantine, de care ei doreau să se elibereze. «Cele două rase orientale principale ale imperiului bizantin, Sirienii și Egiptenii, căutau să se despartă prin monofizitism de greci, de «romeni», începînd să graviteze tot mai mult spre sfera politică a Asiei...» ⁷.

Iată de ce în Egipt monofizitismul s-a propagat, s-a organizat și s-a întărit mai mult decît oriunde, găsind aci atmosfera și condițiile cele mai favorabile pentru acestea. Egiptul era patria Sfîntului Chiril al Alexandriei, apărătorul cel mai strălucit al Ortodoxiei împotriva lui Nestorie, dar și patria lui Dioscur al Alexandriei, condamnat de Sinodul IV ecumenic ⁸.

Așa începe istoria Bisericii copte, în 451, după condamnarea, de către Sinodul din Calcedon, a lui Dioscur, fostul patriarh al Alexandriei, promotor al monofizitismului, care poate fi considerat totodată și fondatorul Bisericii monofizite copte, prin răsvrătirea sa împotriva unui sinod ecumenic. Coptii l-au socotit totdeauna ca pe un erou al credinței și singurul rămas fidel ortodoxiei la Calcedon. După moartea sa la Gangra, unde fusese exilat (454), partizanii săi au refuzat să recunoască pe succesorul său canonic (ortodox), Proterius, și au ales pe un monofizit,

4. Vezi Actele Sinodului al IV-lea ecumenic, la J. D. Mansi, *Conciliorum nova et amplissima collectio*, t. VII, col. 51—62.

5. Diac. I. Pulpea, *Posibilitatea întoarcerii Bisericilor monofizite la Ortodoxie*, în «Ortodoxia», 1951, nr. 4, p. 596.

6. Cp. Prul Van Ceuwenberg, *Etude sur les moines d'Egypte, depuis le concile de Chalcedoine jusqu'à l'invasion arabe*, Paris 1914, p. 181—188.

7. Diac. I. Pulpea, *op. cit.*, p. 593.

8. T. M. Popescu, *op. cit.*, p. 31.

Timotei Elur (457—460, 475—477). Partida acestuia masacră pe Proterius la 28 martie 457 și luă severe măsuri împotriva procalcedonienilor, înlocuind pe toți episcopii ortodocși ai eparhiilor egiptene cu partizani ai monofizitismului. În anul 460 împăratul Leon I a exilat pe Timotei Elur la Gangra, dar în anul 476, acesta reapăru la Alexandria, reabilitat de împăratul-uzurpator Vasilisc, odată cu toți partizanii lui Dioscur, și primit de populație cu un entuziasm de nedescris. Revenirea împăratului Zenon nu schimbă situația și Timotei putu muri în pace, pe scaunul său, la 477. Succesorul său, *Petru Mong* (477—490), a fost nevoit să se ascundă deocamdată, dar la 482 el reapăru, după ce aderase la «Enotic-ul» împăratului Zenon, care voia să împăce pe monofiziți cu ortodocșii și care făcu pe unii dintre monofiziții egipteni să se rupă de sub conducerea lui Petru Mong și să creieze schisma *acefalilor* (fără episcopi). Condamnarea expresă a Sinodului de la Calcedon, adăugată ulterior de către Petru Mong la promulgarea Enoticului, nu a liniștit spiritele. După moartea sa la 489, succesorii săi, Atanasie II (489—496), Ioan II Hemula (496—505), Ioan III Nisiotis (505—516) și Dioscur II (516—518), au rămas atașați oficial la schisma acaciană (între Constantinopol și Roma), deși nici ei nu au respectat totdeauna condițiile Enoticului, cum făcuse și Petru însuși, prin osinda aruncată împotriva sinodului de la Calcedon.

Împăratul Justin puse capăt schismei lui Acaciu la 519, restabilind raporturile religioase dintre Constantinopol și Roma, dar renunță la politica de concesi față de monofiziți. Monofiziții egipteni au fost singurii care s-au sustras măsurilor de rigoare luate de conducerea de Stat împotriva anticalcedonienilor, Egiptul devenind astfel locul de refugiu al tuturor căpeteniilor monofizite, persecutate în alte regiuni ale imperiului. Aci se întâlniră Sever al Antiohiei și Iulian al Halicarnasului, refugiați din Siria, care reîncepură controversa lor asupra pasibilității trupului Mântuitorului, provocând în sinul Bisericii monofizite *schisma gaianită*, urmată și ea de alte diverse controverse, care dădură naștere unui mare număr de secte ce se certau între ele îndeosebi pe tema întrupării și a Treimii. Controversele acestea și măsurile de represiune luate de Justinian împotriva sectelor monofizite umplu istoria Bisericii copte în tot cursul secolului al VI-lea⁹.

Într-adevăr, după ce Justinian încearcă zadarnic unele măsuri conciliatorii, se hotără să procedeze cu severitate (536) și închise în mânăstiri pe toți episcopii monofiziti, dar împărăteasa Teodora, care favoriza în ascuns pe necalcedonieni, înlesni hirotonia unor noi episcopi monofiziți. După păstorirea liniștită a patriarhului Timotei III (518—535), fu ales ca succesor al său Teodosie, prietenul lui Sever de Antiohia, dar partizanii lui Iulian de Halicarnas aleseră și ei pe Gaianos, iar Teodosie fu exilat (536) și petrecu în exil tot timpul vieții, continuând totuși să exercite și din exil o mare influență în cuprinsul Bisericii sale. Cu permisiunea sa, cunoscutul misionar monofizit, Iacob Baradai († 30 iulie 578), refăcu episcopatul monofizit al Egiptului, decimat de persecuție, hirotonind 12 episcopi monofiziți, printre care Conon și Eugen, partizanii ai triteismului lui Filoponos (542). De aici înainte, monofizitismul a biruit definitiv în Egipt și unitatea creștină a Bisericii Alexandriei s-a rupt pentru totdeauna. La Alexandria apăru în curând un patriarh triteist, cu numele de Atanasie (566—571), alături de patriarhul gaianit.

De la 575, situația patriarhului monofizit al Alexandriei s-a complicat și mai mult. Coptții începură să se certe cu Sirienii din pricina titularilor de Alexandria și

9. Amănunte la M. Jugic, stud. cit. supra și la Diac. I. Pulpea, *op. cit.*, p. 598 ș. u.

de Antiohia, creindu-se o dublă ierarhie, de o parte și de alta: patriarhii de Alexandria hirotoneau partizani de ai lor pentru scaunul de Antiohia și invers. Așa, de exemplu, patriarhul Damian al Alexandriei (578—604), instituindu-se în căpetenie supremă a monofiziților (păpă), hirotoni ca titular al Antiohiei pe Petru de Calinic (582); dar după ce Damian scrisese o carte împotriva triteismului, Petru îl acuză că creiază o nouă erezio: *tetradismul*, introducând în Dumnezeu un al patrulea element peste cele trei persoane, adică o substanță comună acestora (587)¹⁰. Schisma doctrinală dintre patriarhii de Alexandria și cei de Antiohia nu se va termina decât sub împăratul Heraclie, la 616, adică cu puțin înainte de invazia perșilor în Egipt. Un sinod, ținut atunci la Patriarhia Alexandriei, a refăcut — mai mult formal decât real — unitatea, prin promulgarea unui *συνοδικόν*, adică a unui act de împăcare, care condamna atât tetradismul lui Damian cât și triteismul lui Petru de Calinic. Un grup de partizani intransigenți ai lui Damian refuză însă să recunoască Sinodiconul și se constituie în Biserică disidentă, sub conducerea călugărului sirian Ioan din Beith Aftonia¹¹.

Invazia persană (619—629) întrerupsese pentru moment aceste disensiuni, semăna în Egipt moarte și ruine. Numeroasele și strălucitoarele mănăstiri din jurul Alexandriei au fost distruse și devastate, iar cea mai mare parte a călugărilor a fost masacrată. După plecarea Perșilor, patriarhul monofizit Veniamin s-a refugiat în Egiptul de sus, la Alexandria instalându-se Cyrus de Phasis, patriarhul procalcedonian, numit de Heraclius (631—644); în timpul acestuia, clerul și o parte din credincioșii monofiziți moderați («teodosieni») sau partizanii lui Teodosie), acceptară recunoașterea lui pe baza unor formule ciriliene (Edictul dogmatic, numit *ἐκθεσις*, impus de împăratul Eraclie și alcătuit de patriarhul Constantinopolului, Serghie, la 638, în care se făceau unele concesii monotelitilor), la care adăugară mărturisirea unei *activități unice sau activitatea teandrică a lui Hristos*¹². Unirea a fost însă mai mult formală și efemeră: sosirea Arabilor (639—641) îi puse capăt și aduse o eră nouă în istoria Bisericii copte.

2. *Perioada dominației arabe* (641—1517) a fost cea mai lungă, dar și cea mai tristă, din istoria acestei Biserici. Primiți ca liberatori de către populația Egiptului, care își închipuia că sfîrsitul dominației bizantine va aduce pacea și fericirea în Biserica lor¹³, noii stăpînitori arătară la început oarecare bunăvoință față de copti. Ei le lăsară bunurile religioase și le îngăduiră liberul exercițiu al religiei, dar în același timp îi încărcară de biruri și impozite. Li se predară bisericile și mănăstirile rămase încă în folosința ortodocșilor, printre care și *Κατοικηριον*-ul, adică marea basilică patriarhală; se permise întoarcerea patriarhului Veniamin din Tebaida și acesta putu păstori în pace. În schimb ortodocșii sau *melkittii*, cum li se spunea în deridare, fură tratați cu toată asprimea, din pricina fidelității lor față de greci; ei erau de altfel în minoritate numerică (200.000) față de monofiziți (6.000.000), și erau în majoritate greci, coloniști, funcționari și negustori.

Dar Coptii nu se putură bucura prea mult de favorul cuceritorilor arabi. La numai 12 ani de la cucerirea Egiptului aceștia începură tot felul de vexațiuni împotriva autohtonilor. Începutul l-au făcut cu călugării, care fură obligați să poarte, ca

10. Amănunte la M. Jugie, *Stud. cit.*, col. 2248.

12. Textul la J. D. Mansi, *op. cit.*, t. XI, col. 563.

13. Vezi textul din *Cronica* patriarhului Mihail Sirianul (1166—1199), în ed. J.—B. Chabot, III, fasc. I, p. 417 (citată la Silv. Chauleur, *Histoire des Coptes d'Égypte*, Paris, 1960, p. 83).

sclavii de odinioară, o brătară de metal, pe care trebuia să fie gravate numele, vîrsta și mînăstirea de care aparținea fiecare. Cei care nu împliniră ordinul au fost crud pedepsiți, mulți fiind masacrați (sub Yezid I, 679—682). Credincioșii simpli trebuiau să poarte asupra lor un act de identitate, apoi li se impuse să aibă pe mîna un leu tatuat, ca semn distinctiv. Contravenienților li se tăia mîna. Pe la începutul secolului al VIII-lea, creștinii au fost excluși din toate funcțiile administrative, iar egipteana a fost înlocuită în viața de stat cu araba, de către califii din dinastia Omiazilor (705). Impozite și sarcini diverse apăseau pe creștini, iar pentru favorizarea apostasiei, cei care acceptau să treacă la mahomedanism erau scutiți de dări și sarcini. Arabii interzisera construirea de noi biserici creștine în orașele locuite și înființate de ei.

Situația aceasta dură tot timpul pînă la 1517, perioadele de persecuție acerbă alternînd cu cele de relativă relaxare. Soarta creștinilor din Egipt — atît ortodocși cît și monofiziți — în timpul dominației arabe n-a fost mai bună decît a celor din epoca persecuțiilor. Prigoana anticreștină a fost deosebit de feroce mai ales sub crudul sultan Alhakem I din dinastia Fătimizilor, la începutul secolului al XI-lea. Acesta începu popularea masivă a Egiptului cu Arabi; condamnă pe patriarhul Zaharia la fiare, îndepărtă pe ultimii creștini din funcțiile publice, confiscă bunurile bisericilor și mînăstirilor, dădu jos toate crucile de pe locașurile de cult, dar obligă în schimb pe toți creștinii să poarte la gît o cruce de metal, grea de cinci livre. Distruse toate bisericile creștine din Cairo și biserica Sfîntului Mormînt din Ierusalim (1009). Interzise consumul vinului, încît materia jertfei liturgice se găsea greu și cu riscuri. O relativă liniște domni în timpul dinastiei Eyub (1169—1250), fondată de sultanul Saladin, un kurd de origine (1171—1193), dar sub Mameluci prigoana fu reinnoită.

În tot acest timp, Biserica Coptă a vegetat în mizerie; ea a dat și cîțiva martiri. Astfel, în 1218, după debarcarea Francilor la Damietta, zece mii de copti s-au refugiat în Abisinia. Au fost distruse multe biserici, printre care aceea a Sfîntului Marcu din Alexandria. La 1249, cînd regele Franței Ludovic IX cuceră din nou portul Damietta, musulmanii au masacrat pe toți creștinii de acolo. Totuși, în asemenea împrejurări, numărul apostatilor a fost mult mai mare decît al martirilor. Simonia și ignoranța clerului făceau ravagii, încît pe la mijlocul secolului al XII-lea, fu ales ca patriarh (al 71-lea), Mihail V, un călugăr neștiutor de carte, care trebui să învețe pe de rost textul liturghiei și al celorlalte slujbe religioase; noroc că muri după abia șase luni de patriarhat, ucis de călugări, printre care voia să întreprindă o reformă¹⁴.

Cruciadele oferiră primele prilejuri de contacte între copti și latini (catolici). Aceste contacte se soldară însă deocamdată cu simple controverse sterile. Catolicii expulzară pe copti din Locurile sfinte și le interzisera pelerinajul la Ierusalim, ceea ce coptii nu le-au putut ierta niciodată latinilor. Pe timpul Sinodului unionist de la Florența, o scrisoare a patriarhului monofizit Ioan XI către papa Eugen IV (1439—1440) dădu catolicilor vagi și zadarnice speranțe de unire, iar un *Decret* papal pentru iacobiti (1442) rămase literă moartă pentru Egipt¹⁵.

O scurtă perioadă de liniște au avut creștinii din Egipt în vremea lui Malik al Kamil (1218—1238), unul dintre sultanii cei mai buni din dinastia Aiyubizilor, spirit tolerant, din pricina legăturilor lui politice cu Cruciații (a fost vizitat de Sf. Francisc din Assisi la 1219). De reținut este că, începînd cu patriarhul Christodulos (1044—

14. Cp. Eus. Renaudotius, *Historia patriarcharum alexandrinorum*, Paris, 1711, p. 514—516.

15. Amănunte la J. Favre, *Alexandrie*, studiu în «Dict. d'Histoire et de Géographie ecclés.», t. II, col. 359—361.

1075), patriarhii copti luară obiceiul să-și aibă reședința la Babilon-Fostat (azi Vechiul Cairo), dar păstrându-și drepturile și pretențiile asupra vechiului lor scaun de Alexandria. Între 1254—1517 domni în Egipt dinastia Mamelucilor, de la care creștinii au avut mult de suferit. În secolul al XIV-lea au fost distruse 54 de biserici, mulți creștini au fost uciși, iar alții, pentru a-și salva viața, îmbrățișară mahomedanismul.

3. *Perioada dominației turcești* (1517—1798) nu schimbă prea mult condițiile de viață ale creștinilor din Egipt, inclusiv coptii. Aceleași procedee de guvernământ, aceleași metode arbitrare, aceleași asupriri. Biserica coptă continuă aceeași existență de vegetare în mizerie. Numărul credincioșilor ei a scăzut la circa 100.000, spre sfârșitul acestei perioade. De altfel, începînd de la sfârșitul secolului al XV-lea, istoria acestei biserici este rău cunoscută, iar lista patriarhilor ei de la sfârșitul secolului al XVII-lea înainte este greu de refăcut. Viața intelectuală este aproape stinsă sub jugul acestei robii deprimante. Contactele cu catolicii devin mai dese, dar rezultatele încercărilor de unire dintre copti și catolici sînt sterile. Profesiunea de credință catolică, făcută în 1594 de patriarhul copt Gavriil al VIII-lea, a rămas fără urmări¹⁶. Nici eforturile diferiților misionari catolici — franciscani, iezuiți, etc. în cursul secolului al XVII-lea și al XVIII-lea — nu aduseră rezultate mai fructuoase; se recoltă abia un număr infim de prozeliți, recrutați mai mult din familiile culte și crescuți în Școlile Propagandei romane, în afara țării lor natale. Abia în 1741 papa Benedict al XIV-lea a creat un vicariat apostolic pentru coptii catolici (uniți), al căruia prim titular a fost Amba Atanasie, episcopul copt de Ierusalim, convertit la catolicism. Aceasta a fost piatra de temelie a Bisericii Coptilor Uniți (Biserica catolică de rit copt), care a început să se dezvolte însă abia spre sfârșitul secolului trecut¹⁷.

4. *Perioada egipteană* (1798—1953). Scurta trecere a Francezilor lui Napoleon prin Egipt (1798—1801) a însemnat pentru creștinii egipteni sfârșitul unui regim politic tiranic, pe care îl îndurau de 11 secole, și începutul libertății. Plecarea francezilor la 1801, lasă Egiptul în mîna turcilor, mamelucilor și englezilor (debarcați la Abu Kir în 1801). Pașa Mehmet-Ali (albanez de origine), care guvernă Egiptul de la 1805 la 1849, începu lupta pentru eliberarea Egiptului de sub dominația politică a turcilor și acordă creștinilor deplină libertate religioasă, făcîndu-se apel la ei pentru opera de culturalizare și civilizare a țării, întreprinsă de el.

În 1839, sultanul Abdul Megid dădu «Hatișeriful» (scrisoare suverană) de la Gülhane, iar în 1856 «Hatty-Humayum»-ul (scrisoarea autografă), care recunosc oficial libertatea religioasă pentru creștinii din întreg imperiul turcesc. Tot la 1839, sultanul Mahmud II acordă patriarhilor copti oarecare drepturi în ceea ce privește statutul personal al credincioșilor lor (testamente, căsătorii, etc.), dar exercitarea lor produse grave turburări în Egipt. În 1855, Said Pașa desființă impozitul personal pus asupra coptilor («capitația»). Se zidiră multe biserici copte noi, coptii au fost recunoscuți ca națiune cu drepturi politice în Egipt, alături de musulmani. Se îmbunătățiră raporturile dintre creștini și musulmani. Coptii au profitat de acest regim liberal, pentru a se dezvolta în cadrul tradițiilor lor etice și religioase. Numărul lor a crescut neîncetat, de la 100.000 ciți erau prin 1820, la aproape 700.000 în 1909,

16. R. Janin, *Les Eglises orientales et les rites orientaux*, III-e ed., Paris, 1936, p. 589.

17. Amănunte la J. Falvre, *op. cit.*, și la G. Levenq, *La mission in adiutorium Coptorum*, în rev. «Echos d'Orient», 1912. t. XV, p. 405—411.

apoi la 6.000.000, ciți sînt azi. Prin mijlocirea lui Ghali, un copt catolic, care a fost secretarul Sultanului Mehmet-Ali, s-a făcut o nouă încercare de unire cu Roma la 1815, care a eșuat din pricina împotrivirii episcopilor copti (R. Janin, *op. cit.*, p. 589).

Din 1822 Egiptul e ocupat de Englezi prin amiralul Seymour, între 1914—1922 a stat sub protectorat englez, iar din 1922, sultanul Fuad I (1917—1936) proclamă independența Egiptului, luînd titlul de rege (monarhie constituțională). Fiul său Faruk (1936—1952) a fost silit să abdice în iulie 1952. La 18 iunie 1953 regimul monarhic e desființat și Egiptul se proclamă republică.

Constituția din 1922 prevede egalitate deplină între toți egiptenii, independent de religie sau națiune, asigurarea liberului exercițiu al cultului și accesul tuturor la funcțiile oficiale din Stat.

Libertatea de care s-au bucurat coptii a readus însă certurile și diviziunile interne din sinul Bisericii lor. Ea a deschis totodată poarta misionarilor catolici și protestanți, îndeosebi a celor anglicani, mai ales începînd cu ocupația engleză, încît prin 1929—1936 existau circa 30.000 copti anglicani. A crescut și numărul Coptilor catolici (Uniți); papa Leon XIII i-a organizat în Biserică independentă a misionarilor latini, stabilind un patriarhat catolic de rit copt, cu sediul la Alexandria (1899). Prin 1929 numărul credincioșilor lui era de circa 25.000¹⁸. Elita coptă laică se împotrivesc însă puternic uniației, păstrînd cu fidelitate monofizitismul, ca pe o tradiție națională intangibilă.

5. După îndepărtarea protectoratului englez (1922) și creierea actualei Republici Arabe Unite, sub conducerea lui Abdel Gamal Nasser (1958), regimul politic actual se străduiește să atenuieze tensiunea tradițională și rivalitățile naționale și religioase dintre mahomedani (arabi), care constituiesc populația majoritară a Republicii, și creștini în general (printre care și Coptii), pentru a instaura o atmosferă de pace, bună-înțelegere și colaborare spre binele și progresul general al țării.

În timpurile mai noi, ca și în trecut, viața bisericească din cuprinsul Patriarhiei Copte reflectă curentele naționale și tendințele social-politice ale țării. Coptii, rămași o minoritate națională și religioasă, sînt mîndri totuși cu conștiința că ei sînt băștinași. Ei manifestă o deosebită atenție pentru ridicarea tineretului lor, pe care îl educă cu toată grija, ca pe un mijloc de a dobîndi influența în viața parlamentară a țării și de a-și asigura continuitatea națională: de ex., din delegația parlamentară egipteană care în 1930 negocia la Londra libertatea țării, doi membri erau mahomedani și doi copti, iar dintre reprezentanții egiptenilor care în 1936 au obținut independența, doi erau de asemenea copti.

Problema practică pe care trebuie să o rezolve astăzi Coptii provine mai ales din concurența programelor naționale contemporane cu vechile tradiții musulmane. De exemplu, tribunalele bisericești (Consistoriile) ale Consiliului Național Copt (*Maglis Milli*), de sub autoritatea Patriarhiei Copte, alcătuite după modelul tuturor tribunalelor creștine pe baza Dreptului bisericesc, sînt amenințate cu desființarea și înlocuirea lor prin tribunalele de stat sau prin punerea lor sub autoritatea aces-

18. Pentru datele de pînă aci vezi mai ales M. Jugie, *Eglise Copte Monophysite*, în «Dict. de Théol. Cath.», t. X, col. 2251—2258. O listă a patriarhilor de Alexandria ai Bisericii Copte, începînd de la Dioscur, vezi la J. Falvre, *op. cit.*, col. 365—368 și la J. Maspéro, *op. cit.*, p. 359—361. Cp. și Marius Chaine, *La chronologie des temps chrétiens de l'Égypte et de l'Éthiopie*, Paris 1925.

tora, din pricina deosebirilor dintre diferiții creștini egipteni, care, aparținând la mai multe Biserici diverse, au înființat o mulțime de astfel de sisteme; dar tribunalele de stat sînt dominate de spiritul Dreptului musulman. Problema raporturilor dintre populația de naționalitate arabă și cea creștină din R.A.U. este astfel încă nedeplinit rezolvată și soluționarea ei definitivă și mulțumitoare reclamă multă bunăvoință și multe eforturi din ambele părți.

Lăsînd la o parte aceste dificultăți, Biserica Coptilor egipteni este astăzi una dintre cele mai bine organizate și mai înfloritoare Biserici creștine din Africa. Prin relațiile create în ultimul timp cu celelalte Biserici necalcedoniene și cu cele ortodoxe (a se vedea mai departe), ea ar putea să joace un rol important nu numai în familia Bisericilor vechi orientale, ci chiar în cadrul întregii familii creștine, fiind deja membră a Consiliului Ecumenic al Bisericilor și a Comisiei Unității Creștine cu sediul la Cairo, prezidată de episcopul anglican Cwynne, cu care colaborează toți creștinii de diverse confesiuni din acest oraș, afară de romano-catolici. Persecuțiile continue la care au fost supuși în trecut au ascuțit tenacitatea, spiritul de rezistență și voința de supraviețuire a acestei populații creștine greu încercate. Înființarea Bibliotecii Copte pe la jumătatea secolului trecut și a Muzeului Copt sînt semne sigure ale ascuțirii conștiinței de sine și a prețioasei zestre culturale și artistice pe care Coptii au păstrat-o lumii contemporane, cu atîtea jertfe. Majoritatea lor își duc viața în Egiptul de Sus și mai ales în orașele Ganen, Asjut, Girga, Minja și Denâ, unde se găsesc, de altfel, și cele mai numeroase episcopii copte¹⁹.

II. Organizarea Bisericii Copte. — După ultimele statistici, Patriarhia Coptă a Alexandria are azi circa patru milioane de credincioși organizați în 12 episcopii în R.A.U. (fără aceea a Patriarhiei), o episcopie în Sudan și alta în Ierusalim, avînd în total circa 500 parohii și 900 preoți²⁰.

Toți Coptii sînt sub conducerea Patriarhului Copt de Alexandria, cu sediul la Cairo. El e ales și hirotonit de cei 12 episcopi ai eparhiilor copte din Egipt (R.A.U.), care alcătuiesc Sf. Sinod al Bisericii Copte, amintind vechiul «presbiterion» alexandrin, de care vorbesc documente din primele secole. Patriarhul este totdeauna monah, provenit dintr-una din minăstirile copte mai importante, iar în timpurile din urmă din minăstirea Sf. Antonie cel Mare, situată în deșertul de lângă marea Roșie; el trebuie să fie de naționalitate egipteană, nu mai tînăr de 50 de ani și trebuie să trăiască o viață prin excelență austeră. Înainte de anul 700, alegerea patriarhului se făcea totdeauna la Alexandria, apoi pînă aproape de anul 1000 în general la Cairo, apoi alternativ într-unul din aceste două orașe, iar în timpul din urmă numai la Cairo. Întronizarea se face pînă azi la Alexandria. Alegerea se face prin buletine, care mai înainte se sfințesc, fiind așezate sub Sf. Masă. În ziua alegerii un copil mic trage buletinul, prin care e indicat patriarhul. Dacă cel ales e simplu monah, într-un scurt interval de timp el primește primele două trepte ale preoției. Conștiința nevredniciei și teama de responsabilitatea demnității (patriarhale) au făcut deseori necesară transportarea în lanțuri a celui ales, din minăstirea lui, la locul de hirotonie.

Titlatura lui este: «Proa Sfîntul Părinte (Papă) și Patriarh al marelui oraș Alexandria, al întregului Egipt, al sfîntului oraș Ierusalimul, al Abisiniei, Nubiei, Pentapolei și al întregului pămînt unde a propovăduit Sfîntul Marcu»... sau, mai

19. Dr. Athan. Arvanitis, *Biserica Coptă* (în grec.), Atena, 1965, p. 76—78.

20. Datele după «Mitropolia Olteniei», 1965, nr. 7—8, p. 707.

pe scurt: «Papă și Patriarh al Alexandriei și al întregii Africi». Actualul patriarh este Kyrillos al VI-lea (ales în 1959, după Iussab II). De prin secolul al XI-lea patriarhii copti și-au fixat reședința la Cairo (fost Fostat-Babylon, arab *Misr* sau *Mesr*), capitala politică a Egiptului musulman.

Patriarhul este autoritatea cea mai înaltă în Biserica Coptă și nu poate fi demis în nici un caz. Titlul «arġba» (adică πατήρ, *avva*, Părinte), care se dădea odinioară Sfinților, se dă acum exclusiv Patriarhului. Îmbrăcămintea lui obișnuită constă din rasa călugărească, turbanul negru și engolpionul arhieresc. E ajutat în administrarea Bisericii de un Consiliu Spiritual, format din patru episcopi titulari, numiți de el, și are secretari aleși cel mai adesea dintre călugări. În cele materiale îl ajută un Consiliu național, alcătuit din 12 membri, aleși de Adunarea Națională Coptă, care administrează bunurile bisericești, școlile, instituțiile de binefacere, etc.²¹. Patriarhul duce o viață foarte austeră, ca orice călugăr, nu mănincă pește și nu bea vin decât rareori. Veniturile patriarhiei se strâng din contribuțiile credincioșilor, din plata hirotoniilor de episcopi și a altor slujbe, etc.

Patriarhia coptă e împărțită în 15 episcopii, dintre care 13 în Egiptul propriu zis (socotind și pe cea a Alexandriei), una în Sudan (la Khartum) și alta la Ierusalim (al căreia titular rezidă mai mult la Iaffa). La Ierusalim Coptii monofiziți posedă o biserică mare, aproape de Sfântul Mormint, și o capelă adiacentă Sfântului Mormint. Iată lista episcopioilor:²²

- 1) Cairo, administrată de patriarh: 23 biserici, circa 40 preoți.
- 2) Alexandria, cu provinciile Bohaireh și Menufieh (episcopul rezidă la Alexandria, cu titlul de mitropolit): 48 biserici, 60 preoți.
- 3) Mitropolia de Damietta (Dakalieh, Charkieh (Becherieh) și Garbieh (Manufieh): 70 biserici, 100 preoți (mitropolitul rezidă la Alexandria).
- 4) Episcopia de Ghizeh și Fayum: 25 biserici, 40 preoți (reședința la Fayum).
- 5) Episcopia de Beni-Suef: 24 biserici, 70 preoți.
- 6) Episcopia de Minieh și Asmun: 40 biserici, 90 preoți (reședința în Minieh).
- 7) Episcopia de Sanabu (Sambo și Casliam, 32 biserici, 65 preoți (reședința în Daruth).
- 8) Episcopia de Ambub și Manfalut: 28 biserici, 55 preoți (reședința la Manfalut).
- 9) Episcopia de Assiut: 25 biserici, 70 preoți.
- 10) Episcopia de Abutîg: 45 biserici, 105 preoți.
- 11) Episcopia de Akmîn și Girgeh (Graga). 50 biserici, 100 preoți (reședința la Akmîn).
- 12) Episcopia de Keneh și Cos: 24 biserici, 48 preoți.
- 13) Episcopia de Luxor și Esneh: 24 biserici, 48 preoți (reședința la Esneh).
- 14) Episcopia de Khartum și Nubia, înființată la 1835 (reședința la Khartum în Sudan),
- 15) Mitropolia de Ierusalim, cu reședința mai mult la Iaffa (onorifică, dar titularul ei are rangul prim între mitropoliții copti).

21. Prof. N. Chițescu, *Ortodoxia și Bisericile răsăritene mai mici*, în «Ortodoxia», 1961, nr. 4, p. 505.

22. Dăm situația din 1936 (după R. Janin, *op. cit.*, p. 594). După date mai noi, numărul episcopilor Patriarhiei Copte ar fi crescut la 18 (vezi, de ex., Prof. I. Karmiris, *Vechile Biserici anticalcedoniene ale Răsăritului și bazele reunirii lor cu Biserica Ortodoxă sobornicească*, în «Teologia» (Atena), 1965, nr. 2, p. 213).

În plus, pînă la 1949, patriarhul copt din Cairo hirotonea și pe mitropolitul de Abisinia (azi patriarh), care, odată instalat în mitropolia lui, era cu totul independent, primind doar de la Cairo Sfîntului Mir, pe care patriarhul copt îl sfințea în Joia Mare.

De la 1897, stareții celor patru minăstiri mari de la: Moharrak (provincia As-siut), Sfîntul Antonie, Sfîntul Pavel (în deșertul Arabiei) și Baramus (în pustiul Nitriei), au fost ridicați la demnitatea episcopală, încît înaltul cler al Bisericii Copte numără de atunci un patriarh și 18 episcopi.

Titlul de simplu *mitropolit* (fără a avea sufragani) îl poartă numai episcopia Damietei (din secolul al XII-lea) și al Ierusalimului (din secolul al XIII-lea). Îmbrăcămîntea episcopilor — în afară de biserică — e la fel cu a patriarhului. Majoritatea lor rămîne în Cairo, constituind suita patriarhului. Episcopii din Egiptul de Jos, după un vechi obicei (1240), au întietate față de cei din Egiptul de Sus și aceasta pentru următoarele motive:

Mai întii pentru că — după mărturia tradiției, un episcop din regiunea de nord hirotonea pe patriarh;

Al doilea, pentru că Hristos a venit mai întii în Egiptul de Jos, după fuga din Iudeia;

Al treilea, pentru că Sfîntul Evanghelist Marcu a propovăduit mai întii la Alexandria, și

Al patrulea, pentru că pustiul schitic, unde este Minăstirea Sfîntul Macarie, din care altădată erau recrutați patriarhii, se află tot în nordul Egiptului.

Condițiile de vîrstă ale celor aleși pentru episcopat, ca și pentru celelalte trepte ale preoției, sînt analoage cu cele respectate la ortodocși.

Candidatul la episcopat trebuie să fie celibatar, să aibă cel puțin 50 de ani și să ducă, după hirotonie, viața austeră a monahilor. Poate fi ales și un preot văduv din prima hirotonie, dar de regulă episcopii sînt aleși dintre monahi, de către cler și laici delegați. Ei administrează eparhiile respective fără nici un amestec sau control din partea patriarhului. *Duc o viață la fel de sobră ca și a patriarhului.* Nivelul lor cultural nu a fost prea ridicat în trecut, dar în timpul din urmă a început să se ridice treptat. Se editează acum la Cairo două periodice săptămînale, în limba arabă: *Magallat Madaris Al-Ahad* și *Al-Wataui*.

Pregătirea *preoților de mir* a fost inexistentă pînă nu de mult. Preoții știau doar să debiteze pe de rost rugăciunile și formulele liturgice din liturghier și molitfelnic (în limba coptă, pe care n-o mai înțeleg). În timpurile din urmă (înainte de 1929) s-au înființat două seminarii pentru pregătirea clerului: unul la Masara și altul la Mahmasa, în Cairo. La alegerea lui în 1928, patriarhul Ioan al XIX-lea și-a luat între altele, obligația de a ridica nivelul învățămîntului teologic și a trimite în străinătate cîțiva clerici tineri pentru a-și lua titlurile de studii. Unii dintre preoții de enorie poartă titlul onorific de *Kommos* (*ghommos*, de la grecescul *ἑγχομμοσ*) care se dă de regulă stareților de minăstiri, dar care la preoții de mir înseamnă *proestos*, protopresbiter sau *protoiereu*, avînd dreptul de supraveghere peste un număr de biserici și purtînd un capison negru.

O oarecare importanță păstrează încă, la Copti, *arhidiaconul*, care în oficiul liturgic, este un fel de eclesiarh, purtînd grija bunei desfășurări a slujbei. Ca semn distinctiv, el poartă o cruce de metal, ca și patriarhul și episcopii.

Ca îmbrăcăminte de toate zilele, clericii nu se deosebesc de credincioși decât prin turbanul de culoare neagră. Poartă barbă, dar își tund părul scurt.

Cu toate vitregiile îndurate, Biserica Coptă n-a fost niciodată lipsită de *monahi*. Starea de azi a monahismului nu e însă înfloritoare. Din numeroasele mănăstiri de altă dată, abia vreo 7—8 mai sînt locuite. În afară de mănăstirea patriarhală Sfîntul Mercurie din Cairo-ul Vechi, există o mănăstire în pustiul Libiei, trei în pustiul Nitriei (a Sfîntului Macarie, decăzută din splendoarea ei de odinioară, a Sfîntei Fecioare sau a Sirienilor, și a Sfîntilor Maxim și Dometius sau a romanilor, avînd în medie 12—20 călugări), două în pustiul răsăritean dinspre Marea Roșie (Sfîntul Antonie și Sfîntul Pavel) și una din provincia Assiut (din Moharrak, cea mai populată, cu 80 călugări). Stareții de mănăstiri (*ghommos sau kommos*) primesc o consacrare specială, analoagă ritului hirotoniei sacramentale. Viața călugărilor copti de azi nu se deosebește prea mult de a pustnicilor egipteni din chinoviile de odinioară: castitatea perpetuă, posturi lungi și dese, slujbe zilnice, lucru manual moderat, mai rar studiul și munca intelectuală. Călugării își rad capul în întregime și nu si-l descopăr niciodată, nici măcar în biserică. Ca îmbrăcăminte, ei se deosebesc de preoții de mir prin *askim*, o mică fișie de mătase neagră, lată de două degete, care coboară pe ceafă, din turbanul cu care își acoperă capul.

Există și vreo trei mănăstiri de călugărițe, la Cairo.

III. *Relațiile bisericii Copte cu celelalte biserici monofizite.* — a) Complect autonomă și independentă în raport cu celelalte Biserici monofizite, Biserica coptă nu admite nici un amestec din afară în treburile ei interne. În secolele al VI-lea — al VII-lea, patriarhul Alexandriei, care își păstrase înfișetatea în grupa monofizită, încearcă să joace rol de papă și se amestecă și în treburile *Bisericii siriene* (iacobite), mai ales prin patriarhul Damian (vezi în urmă p. 947). Încercările acestea au fost însă curmate prin venirea arabilor. De aci înainte, patriarhii copti păstrară relații de frățietate cu patriarhii sirieni (monofiziți) ai Antiohiei, cărora le trimeteau regulat epistole sinodale sau entronistice, cu prilejul alegerii și întronizării lor: aceștia, la rîndul lor, făceau și ei la fel. Pentru rest, cele două Biserici și-au păstrat fiecare autonomia, obiceiurile particulare, cultul și chiar diferențele de doctrină, fără să încerce vreodată să se apropie mai mult una de alta. Abia în secolul al XIII-lea, cînd a izbucnit între monofiziți o controversă asupra mărlturisirii (spovedaniei), patriarhul Mihail Sirianul al Antiohiei a intervenit, luînd partea susținătorilor doctrinei tradiționale, împotriva abuzurilor inovatoare strecurate în Biserica coptă²³.

Aceste relații prietenești dintre cele două biserici monofizite se întemeiază pe amintirea luptelor comune duse, la începutul formării lor, împotriva calcedonienilor și pe serviciile reciproce pe care și le-au făcut. Egiptenii au păstrat, de exemplu, amintirea lui Sever al Antiohiei, instituind o zi de pomenire a venirii lui la Alexandria (2 Paofi).

b) În schimb, *relațiile Bisericii copte cu Biserica armeană* au început tîrziu și au fost intermitente. Teologii copti îi privesc pe armeni ca pe o sectă, reproșîndu-le în deosebi doctrina lor iulianistă, adică credința lor despre subtilitatea trupului Mîntuitorului (după armeni, trupul Mîntuitorului este mai subtil decît toate

23. Vezi și articolul *Michel le Syrien*, în «Dict. de Théol. Cath.», t. X, col. 1715, 1718, ș.u.

trupurile omenești, pentru că el nu s-a născut din sămînță omenească²⁴; dar ei notează că iacobiții sirieni nu refuză armenilor comuniunea euharistică — din pricina obiceiurilor particulare din Biserica lor, pentru că și ei recunosc o singură fire și voință în persoana Mintuitorului²⁵.

c) Primind organizația creștină de la Alexandria, Biserica din Etiopia (*Abissinia*) a devenit dependentă de metropola egipteană, cu care a păstrat legătura în împrejurările date. Metropola devenind monofizită, după ocupația Egiptului de către arabi (641—642 ș. u.) a favorizat pe monofiziți, persecutînd pe ortodocși; de aceea, Biserica Ortodoxă din Etiopia a ajuns să depindă de Biserica Coptă din Egipt și să devină astfel monofizită. Pentru a o ține în strînsă dependență de ea, Biserica coptă n-a îngăduit celei etiopiene să aibă decît un singur ierarh, cu titlul de *abuna* (Părintele nostru), care trebuia să fie tot copt, hirotonit și trimis din Egipt. Temporar, din pricina împrejurărilor istorice, Biserica Etiopiei a rămas izolată uneori chiar de Biserica coptă (între începutul secolului al VIII-lea și 930), care ea însăși rămînea uneori fără patriarh (1450—1526 și 1618—1637).

Numai de la 1929 s-a recunoscut Bisericii Etiopiei dreptul de a avea episcopi dintre etiopieni, iar de la 1949 ea se proclamă autocelală; peste 10 ani (1959) această autocefalie a fost recunoscută în chip formal, iar Biserica etiopiană este ridicată la treapta de patriarhie. La 28 iunie 1959, la Cairo, întîistătătorul Bisericii etiopiene, Abuna Vasile, a fost investit patriarh al Bisericii copte, de patriarhul copt Chiril al VI-lea²⁶. Monofizismul Bisericii etiopiene este însă mai moderat și ea și-a manifestat deja vechile ei năzuințe de reluare și stringere a legăturilor cu Biserica Ortodoxă²⁷.

IV. *Relațiile Bisericii Copte cu Ortodoxia.* — Dureeroasa sfîșiere a vechii Biserici egiptene în două, după sinodul din Calcedon, a făcut ca relațiile dintre cele două Biserici din Egipt care au rezultat de aci: cea ortodoxă și cea monofizită, să se agraveze cu timpul, din pricina amintitelor împrejurări istorice și motive naționale și religioase. Momentul invaziei arabe (641—642) a fost grăitor în această privință (vezi în urmă, la cap. despre *Istoria Bisericii Copte*). De aceea, încercările de refacere a unității celor două Biserici au fost puține, timide și fără rezultate, ele pornind de obicei din inițiativa ortodocșilor, ca de pildă acțiunea patriarhului ortodox Cosma I (727—768), care, împreună cu Mihail Hail, căpetenia Coptilor, conduce răscoala nereușită a creștinilor, uniți împotriva stăpînirii arabe. La fel stă cazul cu propunerea de împăcare dintre cele două Biserici egiptene, făcută de patriarhul ortodox al Alexandriei, Meletie Pigas, la 1594, după ce patriarhul copt de atunci semnase (la 1593) unirea cu Roma, pe care apoi, la intervenția lui Meletie, a regretat-o. Marele învățat rus Porfirie Uspenski ne informează că, în a doua jumătate a secolului trecut, patriarhul ortodox al Alexandriei, Calinic, ar fi fost dispus să cedeze scaunul său patriarhului copt Chiril al V-lea (1874—1927), care urma să devină «Catolicos» al Egiptului, Libiei și Etiopiei, pentru ca să se facă unirea;

24. Vezi și studiul *Monophysisme*, în «Dict. de Théol. Cath.», t. X, col. 2236.

25. Vezi cartea teologului copt Abul Barakat, în ediția: *Livre de la Lampe des ténèbres par Aboul-Barakât, connu sous le nom d'Ibn Kabar*. Texte arabe édité et traduit par L. Villecourt et E. Tisserant, în «Patrologia Orientalis», t. XX (1928), p. 681. Vezi și *Kabar*, în «Dict. de Théol. Cath.», t. VIII, col. 2293—2296.

26. Prof. Liviu Stan, *O nouă patriarhie: Biserica din Etiopia*, în «Ortodoxia», an. 1960, nr. 1, p. 59—60.

27. T. M. Popescu, *op. cit.*, p. 32.

moartea patriarhului Chiril (1927) a împiedicat însă înlăptuirea acestui proiect, inspirat de Uspenski.

Oarecare înțelegere din partea monofiziților copti (patriarhul Junes) și etiopieni au găsit ortodocșii din Egipt și cu prilejul hirotoniei mitropolitului ortodox de Axum, în Abisinia, de către patriarhul Alexandriei, Meletie al II-lea (1926—1935)²⁸. Dar ruptura dintre cele două Biserici, foste cîndva una, stăruie și azi. Abia după Conferința neoficială a teologilor necalcedonieni de la Aarhus, în august 1964, urmată de Consfătuirea întiiistătătorilor Bisericilor monofizite de la Addis Abeba, în ianuarie 1965. s-a pus în chip serios din partea acestor Biserici — deci și a Bisericii Copte — problema reunirii lor cu Bisericile ortodoxe.

În afară de amintitele contacte mai vechi, din a doua decadă a veacului nostru, oarecare raporturi oficiale între ortodocși și teologii anticalcedonieni în general s-au stabilit în cadrul Mișcării Ecumenice, la care participă acum și Biserica Coptă, ca membră a Consiliului Ecumenic al Bisericilor, la care s-a manifestat de ambele părți o dorință comună de apropiere și conlucrare a lor și, dacă e posibil, de reunirea celor despărțiți. Despre această temă s-a ocupat mai cu seamă Comisia Interortodoxă întrunită la Mînăstirea Vatoped din Sfîntul Munte în 1930, care a înscris ca temă a viitorului Prosinod panortodox, între altele, «Raporturile Bisericii Ortodoxe, în duh de iubire, care — după cum spune Sfîntul Apostol — pe toate le nădăjduiește, — cu Bisericile eterodoxe: a armenilor, a coptilor, a abisinienilor, a haldeilor, a iacobiților..., care tind să se apropie de Biserica Ortodoxă». În lucrările (procese-verbale) ale Comisiei pregătitoare (Mînăstirea Vatoped, 8—23 iunie 1930), s-a înscris: «Creierea de relații și a unirii cu Bisericile despărțite ale Orientului, adică armeană, coptă, abisiniană, iacobită, care s-au despărțit de noi de veacuri, dar s-au păstrat mai aproape de noi decît celelalte Biserici, cu care dorim unirea. Problema aceasta este vrednică să ocupe atenția Sinodului Ecumenic». Din nefericire, prosinodul panortodox proiectat atunci n-a putut să se țină din cauza izbucnirii celui de al doilea război mondial.

În 1951, Patriarhia Ecumenică, cu ocazia aniversării a 1500 de ani de la sinodul din Calcedon, a trimis mesaje de dragoste către Bisericile creștine din Orient, chemîndu-le la reunire.

La *Prima Consfătuire Panortodoxă de la Rodos* (20 sept.—2 oct. 1961), convocați de Patriarhia Ecumenică, s-au prezentat, ca reprezentanți oficiali ai Bisericii copte, împreună cu alții din partea Bisericilor mai mici din Orient, episcopul Clement Kinor Rader, preoții Ioan Grigis Markos și Makarios El-Suryani și laicul Taddos Mihail Taddos. Consfătuirea aceasta a ridicat și problema raporturilor cu Bisericile mai mici. Astfel, Comisia a V-a s-a ocupat cu tema: «Despre relațiile Bisericii Ortodoxe cu Bisericile Orientale», pusă în cap. 5 al temelor din *Catalogul viitorului Prosinod Panortodox*, intitulat «Relațiile Bisericii Ortodoxe cu restul lumii creștine», al cărui articol al doilea, «Ortodoxia și Bisericile vechi mai mici orientale», prevede:

- a) Crearea de relații amicale pentru restabilirea unității cu ele, prin:
 1. Schimburi de vizite,
 2. Schimburi de profesori și studenți,
 3. Contacte cu caracter teologic,

28. Vezi Prof. N. Chișescu, *op. cit.*, p. 512—513.

b) Studiul istoriei, al credinței, al cultului și al organizației acestor Biserici.

c) Conlucrarea cu ele:

1. În întruniri cu caracter ecumenic.

2. În probleme de natură practică²⁹.

În timpul lucrărilor Consfătuirii s-a dat prilejul de contacte și de discuții ca și de manifestări de dorința unirii de ambele părți, exprimându-se și din partea ortodocșilor și din partea orientalilor dorința de a se convoca o Consfătuire a teologilor din ambele părți, pentru discutarea unei posibile îndepărtări a separației de cincisprezece veacuri dintre ele.

După doi ani, la ședințele Secțiunii «Credință și Ordine» a Consiliului Ecumenic al Bisericilor de la *Montréal* în Canada și *Rochester* în Statele Unite, au fost noi întâlniri și discuții între reprezentanții Bisericilor ortodoxe și anticalcedoniene și s-a alcătuit o Comisie pregătitoare de trei membri, dintre cei cu sediul la Geneva, pe lângă Consiliul Ecumenic al Bisericilor: teologul grec Dr. N. Nisiotis, preotul malabarez Dr. Paul Verghese și secretarul Comisiei pentru Credință și Ordine, Lukas Vischer.

Consfătuirea a avut loc în orașul *Aarhus* din Danemarca, între 11—15 august 1964, cu ocazia ședințelor Comisiei Secțiunii «Credință și Ordine» a Consiliului Ecumenic al Bisericilor, ținute tot la Aarhus între 15—27 august. Acolo s-au întâlnit opt teologi ortodocși și zece anticalcedonieni, între care profesorul copt Karam Nazir Khella. Discuțiile care au avut loc au dus la lămuriri și interpretări din ambele părți, producându-se dovezi de înțelegere dar și de dezacord între Biserici. La sfârșitul Consfătuirii s-a făcut următorul raport, în care se consemna, între altele: «Recunoaștem, de o parte și de alta, o credință ortodoxă a Bisericii. Cincisprezece veacuri de izolare nu ne-au depărtat de credința Părinților noștri..., în esența dogmei hristologice, ne găsim în deplin acord. Prin mijlocirea terminologiei diferite, întrebuințate de fiecare parte, vedem exprimat adevărul... Amîndouă părțile s-au găsit fundamental urmînd învățătura hristologică a Bisericii celei una și nedespărțite. formulată de Sfîntul Chiril... Recunoaștem că toate sinoadele trebuie să fie considerate ca stadii (trepte) ale unei dezvoltări integrale și că nici un sinod sau text nu trebuie judecat (înțeles) izolat... Am simțit nevoia să mergem împreună înainte».

După observația profesorului grec I. Karmiris, «înțelegerea, acordul și reunirea dintre Bisericile orientale e posibilă; e deajuns numai ca din toate părțile înteresate «să se depună toată grija și strădania spre înlăturarea neînțelegerilor care stau în calea apropierii și a unirii», și să se păstreze respectul pentru adevărul care se află în Sfînta Scriptură și Sfînta Tradiție³⁰.

Alt prilej pentru întâlnirea anticalcedonienilor cu ortodocșii l-a oferit *Consfătuirea întîistătătorilor Bisericilor mai mici, convocată la Addis-Abeba de împăratul Etiopiei Hailè Selasie, în ianuarie 1965*, la care au fost convocate și toate Bisericile Ortodoxe din sînul Consiliului Ecumenic al Bisericilor. Dorința împăratului ca reprezentanții acestor Biserici să ia parte la Consfătuire ca membri, iar nu ca observatori, a fost zădărnicită din cauza nevenirii acestora.

Precum reiese din cele de mai sus, apropierea, înțelegerea și unirea cu Biserica coptă, ca și cu toate celelalte Biserici anticalcedoniene, este posibilă, pentru că:

29. Vezi Prof. N. Chișescu, *Note și impresii de la Conferința Panortodoxă de la Rodos*, în rev. «Biserica Ortodoxă Română», 1961, nr. 9—10, p. 876—877.

30. Citarea textelor după Dr. Athan. Arvanitis, *op cit.*, p. 70 ș. u.

a) Influența (acțiunea) de altădată a factorilor neteologici, politici, naționali, de rasă, etc., ori a dispărut, ori a încetat să mai joace vreun rol în raporturile dintre Biserici.

b) Bisericile orientale sînt cele care au rămas, dintre toate Bisericile eterodoxe, cele mai apropiate de Ortodoxie, în ceea ce privește dogma, cultul și viața religioasă, avînd comun cu ea vechea tradiție, moștenire și viață bisericească răsăriteană.

c) Cercetătorul nu găsește nici un motiv dogmatico-bisericesc al despărții lor din trupul Bisericii Ortodoxe de Răsărit, constatînd că după 1500 de ani s-a păstrat un acord deplin cu Biserica Ortodoxă în învățătura dogmatică, în cult, viață bisericească și organizare, cu excepția unei neînțelegeri mai degrabă verbale despre formularea literală a dogmei calcedoniene, deosebirea limitîndu-se mai ales la cuvînte și la formulările verbale, provenind și din nepătrunderea învățaturii lor dogmatice în general și din pricina întreruperii dezvoltării dogmatice și teologice ulterioare, ca și celelalte deosebiri secundare și accesorii.

d) Pentru că Bisericile Ortodoxe s-au învrednicit să păstreze creștinismul de aspect ortodox în mijlocul persecuțiilor de-a lungul mult înviforatei lor istorii, devenind cu adevărat Biserici martire. Ele înfățișează astfel creștinismul străvechi al primelor trei sinoade ecumenice.

E semnificativ să amintim în sfîrșit, că, după dogmatistul clasic al Ortodoxiei, Ioan Damaschinul, exprimînd părerea generală a ortodocșilor despre creștinii anticaldedonieni, acestia se caracterizează numai «ca despărțiți de Biserica Ortodoxă prin pretextul respingerii celor hotărîte la Calcedon, dar în toate celelalte sînt ortodocși» (*Despre erezii*, 83)³¹.

V. *Izvoarele de credință și de Drept canonic ale Bisericii Copte*. — Ca și noi și toți orientalii în general, Coptii admit două izvoare principale ale credinței: Sfînta Scriptură și Sfînta Tradiție.

A. În ceea ce privește *Canonul Sfintei Scripturi* a Vechiului Testament, acesta nu diferă la Copti de cel al Bisericii Ortodoxe, iar în Canonul Noului Testament Coptii au inclus Epistola lui Barnaba, Păstorul lui Herma și Epistola lui Clement Romanul.

B. Cît privește *tradiția bisericească*, după Copti ea se exprimă în următoarele:

1) *Simbolul niceo-constantinopolitan* (pe care îl atribuie Sinodul al II-lea ecumenic și îl folosesc la liturghie).

2) *Hotărârile primelor trei sinoade ecumenice*. Dar la Sinodul I ecumenic, în afară de cele 20 canoane recunoscute și la noi, Coptii adaugă încă cinci serii de alte canoane:

a) O nouă serie a celor 20 canoane, într-o redacție cu totul diferită.

b) 30 canoane

c) Cele 84 canoane orientale sau canoanele arabe de la Niceia.

d) O serie de 73 canoane.

e) 33 canoane despre minăstiri și călugări³².

La Sinodul II ecumenic, Coptii nu numără decît 4 canoane, care corespund însă conținutului primelor 6—7 canoane din colecțiile grecești. Coptii mai atribuie Sinodului II ecumenic și 23 anatematisme dogmatice foarte interesante (aceleași pe

31. După Dr. Athan. Arvanitis, *op. cit.*, p. 75.

32. Vezi W. Riedel, *Die Kirchenrechtsquellen des Patriarchats Alexandrien*, Leipzig, 1900.

care Teodoret, în *Ist. bis.*, V, 11, le atribuie sinodului roman din 379, dar unii istorici cred că ele sînt *Tomosul Sinodului II ecumenic*, considerat în general ca pierdut).

Sinodului al III-lea ecumenic, colecțiile copto-arabe nu-i atribuie decît un singur canon, anume al 7-lea din colecțiile grecești.

Ca toți monofiziții, Coptii recunosc numai primele trei sinoade ecumenice, pe care le consideră ca pe glasul infailibil al Bisericii. Resping sinodul de la Calcedon și tomul papei Leon, ca infectate de nestorianism, și nu recunosc nici sinoadele ecumenice ulterioare, ținute după despărțirea Bisericilor. După ei, la Calcedon, Dioscur a fost singurul apărător al ortodoxiei; dar ei nu socotesc ecumenic sinodul al doilea de la Efes (449), prezidat de Dioscur și numit de ortodocși «sinodul tîlhăresc». E curios că teologii copti de mai tîrziu au recunoscut ortodoxia formulelor calcedoniene, dar nu și sinceritatea (buna credință) a membrilor sinodului, care și-ar fi ascuns sub ele credința lor nestoriană. Istoricii copti afirmă că Părinții de la Calcedon ar fi fost favorabili lui Nestorie și partizanilor lui, dar teama de opoziție i-a făcut să nu folosească terminologia nestoriană în hotărîrile lor și au adoptat formula: «două firi (naturi) distincte într-o singură persoană», fără ca convingerea lor să fi fost aceasta.

3. *Canoanele celor șase sinoade particulare*, anterioare Sinodului al III-lea ecumenic, și anume:

- a) Sinodul din Ancira (24 canoane),
 - b) Sinodul din Neocesarea (14—15 canoane, atribuite însă în colecțiile arabe unui sinod din Cartagina),
 - c) Sinodul din Gangra (20 canoane),
 - d) Sinodul din Antiohia 341 (25 canoane),
 - e) Sinodul din Laodiceia (59 canoane, unite în unele colecții cu cele ale Sinodului din Antiohia și numerotate 26—84),
 - f) Sinodul din Sardica (21 canoane).
- g) La acestea se adaugă canoanele celor șapte sinoade de la Cartagina, în număr de 123, însă într-o redacție foarte diferită de cea din colecțiile latine și grecești.

4. O serie de *documente apocrife*, puse sub numele Sfinților Apostoli, sînt de asemenea considerate izvoare ale tradiției, și anume:

- a) *Didascalia Apostolilor* (în 39 cap.).
- b) *Constituțiile (Așezămintele sau Rînduielele) lui Clement* sau 30 canoane bisericesti ale apostolilor, denumite de unii *Constituția (Rînduiala) apostolică egipteană*,
- c) *Constituțiile Apostolice*, în cele 8 cărți, împărțite în două părți, dintre care prima cu titlul «Testamentul Domnului» sau «Didascalia» (cartea I-a), iar restul cuprinde celelalte 7 cărți, publicate însă în limba coptă, fiecare cu un nume (titlu) deosebit, a opta cuprinzînd cele *85 canoane apostolice*, care și în unele colecții canonice grecești sînt cuprinse ca un apendice la Constituțiile Apostolice;
- d) *Canoanele Apostolilor*, în număr de 127, despărțite în colecțiile arabe în două cărți: prima (71 canoane), extrasă din cărțile 2—7 ale Clementinelor, a doua (56 canoane) = cartea 8-a din *Clementine*, cuprinzînd de fapt conținutul celor 85 canoane apostolice din colecțiile grecești³³.

33. Editate de J. Périer și Aug. Périer, *Les «127 Canons des Apôtres, texte arabe et trad. en français*, în «Patrologia Orientalis», t. VIII, fasc. 4, Paris, 1912, p. 551—710.

e) *Epistola lui Petru (Apostolul) către discipolul său Clement* (deosebită de cea cu același titlu, din limba arabă și etiopiană), document posterior invaziei arabe.

5. *Scrierile Părinților ortodocși dinainte de Calcedon și ale primilor teologi monofiziți*. — Ca toți monofiziții, Coptii venerază pe Părinții Ortodocși ante-calcedonieni, ale căror opere le-au tradus în coptă și arabă, dând însă preferință apocrifelor. Dintre teologii monofiziți vin în primul rang Dioscur, Timotei Elur, Sever de Antiohia. Pseudo-Dionisie Areopagitul și Teodosie al Alexandriei.

6. *Consutuțiile (Rînduielele) patriarhilor Copti* (utile sint mai ales mărturisirile de credință făcute la hirotonia și întronizarea lor).

7. *Cărțile de slujbă*. — Mai multe *documente dogmatice și canonice* sint împrumutate de la Părinții antecalcedonieni sau atribuite lor, ca de ex.:

a) *Canoanele lui Ipolit*, în număr de 38.

b) *Mărturisirea de credință a lui Iêrotei*.

c) *Mărturisirea de credință a lui Dionisie Aeropagitul*.

d) *Canoanele Sfîntului Atanasie*, în număr de 107 (nu sint toate ale lui).

e) *Simbolul numit al Sfîntului Atanasie* («Quicumque»), cu filioque.

f) *Canoanele Sfîntului Vasile*, în număr de 106.

g) *Canoanele Sfîntului Grigore de Nisa* (simple extrase din operele acestuia, adunate de un autor necunoscut).

h) *Canoanele Sfîntului Ioan Hrisostom* = 12 extrase din operele acestui Sfînt Părinte, mai ales din cele șase cărți *Despre preoție*³⁴.

i) *Canoanele Sfîntului Timotei I al Alexandriei* (aceleași din colecțiile grecești).

j) *Canoanele atribuite învățătorilor Bisericii* = o serie de 62 canoane date de Abul Barakat și preotul Macarie (sfîrșitul secolului al XIV-lea).

VI. *Învățătura de credință*. — Doctrina dogmatică a Coptilor nu se deosebește de cea ortodoxă decît la capitolul hristologiei, unde ei au adoptat *monofizitismul* (de aceea nu ne vom ocupa aici decît de hristologia coptă).

Hristologia Bisericii Copte e formulată în învățătura celor mai de seamă reprezentanți ai monofizitismului, dintre 450—630 d. Hr., care n-a suferit o evoluție substanțială, adică a lui Eutihie, Dioscur, și mai ales a lui Sever de Antiohia.

Eutihie n-a avansat peste tăgăduirea dogmei că Hristos este de o ființă (ὁμοούσιος cu noi după omenitate: «Mărturisesc că Domnul nostru a fost din două firi înainte de unire, dar după unire mărturisesc o singură ființă (ὐτα ὁμοῦς)». Această depozitie a fost interpretată diferit, după el. Concepția lui că Logosul nu ar fi luat nimic din Fecioara, ci El însuși S-ar fi format într-însa și S-ar fi făcut trup (σ' ῥε' ἕ' precum a voit, «trecînd ca apa prin conductă», n-a fost acceptată niciodată mai ales de monofiziți, ea reflectînd cunoscutele idei gnostice despre eoni. De aceea, deși monofiziții nu acceptă Calcedonul, dezavuiază pe Eutihie.

La *Sever al Antiohiei*, termenii ὁμοῦς. ὁμοούσιος și ὁμοῦσιος sint sinonimi. De aceea, întreaga ceartă se datorește mai ales modului diferit al înțelegerii (interpretării) dogmatice a acestor termeni. Pentru monofiziți, ὁμοῦς și ὁμοῦσιος sint termeni care au același înțeles, pe cînd pentru ortodocși această echivalență este între

34. Canoanele cople enumerate pînă aci sint editate la W. Riedel, *op. cit.*

φύσις și οὐσία. După Sever, φύσις înseamnă πρόσωπον, deși el acceptă că poate să însemne și οὐσία (substanță). În mărturisirea oficială de credință la întronizarea lui, el arăta că crede în Hristos, Care e «de o ființă (ἑμοούσιος) mai înainte de veci cu Tatăl, dar făcându-Se om, S-a făcut de aceeași ființă (ἁμοούσιος) cu mama. S-a făcut om, Dumnezeu fiind. S-a făcut ceea ce mai înainte nu era, rămânând fără schimbare ceea ce era. Unul și același Hristos este Dumnezeu și om». Și în continuare, Hristos este «de o ființă și cu Dumnezeu și cu omul, fără schimbarea nici unei ființe (ἄνευ τροπῆς οὐδεμιᾶς οὐσίας). amîndouă acestea rămînînd neamestecate»..., «nu a intervenit prefacerea Dumnezeirii în trup sau a trupului în Dumnezeire, ci caracterele fiecărei firi au rămas în El. precum spune Sfîntul Chiril».

Sever acceptă clar că firile continuă să existe după unire și că putem vorbi despre două firi, dacă distincția (lor) e numai teoretică. Și în altă parte el mărturisește: «Tăgăduirea celor două naturi (οὐσίῳν) este dovadă de confuzie (neînțelegere). Cele două firi (φύσεις), din care constă Hristos, rămîn neamestecate și neschimbate».

Sever sprijină cu stăruință, în corespondența lui, durată absolută a celor două firi în Hristos. Hristologia monofizită e alexandrină și își are punctul de plecare la Kiril, unde a fost formulată dinainte de sinodul al IV-lea ecumenic și constituia o reacție împotriva inovației nestorieni, prin formula *μία φύσις τοῦ Θεοῦ Λόγου σασαρκωμένη* (vezi în urmă. la cap. despre Istoria Bisericii Copte)³⁵. Sever, ca un discipol în teologia lui Kiril, avea ca obiect sistematizarea dogmei, care în zilele lui constituia mărturisirea lui bisericească, în fața noului pericol din partea Iulianismului. Ca o inovație potrivnică tradiției este considerată pînă azi de către Coptii dogma calcedoniană despre cele două firi, după cum s-a repetat și în timpul din urmă în întâlnirea teologilor ortodocși și anticalcedonieni la Aarhus în Danemarca, de către D-rul copt K. N. Khella, care, în Explicarea la «Apropierea teologică în hristologia despre o fire, a secolului al V-lea», spunea: «Hristologia lui Dioscur a fost și a rămas precalcedoniană. Dioscur a respins *inovațiile calcedoniene* (sic!) la dogma hristologică. Hristologia alexandrină a făcut distincție clară între dumnezeire și omenitate după intrupare și, ceva mai mult, a găsit formulările potrivite prin care a putut să vorbească despre aceasta. Dar poziția negativă a lui Dioscur s-a întors mai mult decît orice altceva împotriva «inovațiilor». Sinodul de la Calcedon a hotărît o schimbare la formularea lui Chiril, care fusese recunoscută de sinodul din Efes; iar aceasta pentru Dioscur însemna abatere de la vechea formulare și introducerea uneia noi. E limpede că Dioscur a continuat hristologia lui Kiril, așa cum a găsit-o, cînd s-a suit pe scaunul patriarhal. Hristos este, așa cum s-a crezut îndeobște, Dumnezeu desăvîrșit și om desăvîrșit, de o ființă cu Tatăl și cu noi. Într-însul dumnezeirea și omenitatea au suferit o amestecare, unire și schimbare. El e una și aceeași persoană πρόσωπον), atît în veșnicia Lui dinainte de intrupare, cît și în iconomie, prin care plinește și limitele divinității și pe acelea ale umanității». Iar profesorul V. C. Samuel din partea Bisericii siro-iacobite, explicînd la aceeași întîlnire tema „*Μία φύσις τοῦ Θεοῦ Λόγου σασαρκωμένη*», acceptă că falsele interpretări (malantandu-urile) au provenit din interpretarea diferită a cuvîntului φύσις (Kyono), luat cînd ca *ființă* (οὐσία) sau chip, după interpretarea platoniciană a lui Sever, cînd ca *persoană* (față: ὑπόστασις, Qnumo), acceptînd după Sever, că:

35. Amănunte la Prof. N. Chițescu, *Formula «O singură Fire Intrupată a Logosului lui Dumnezeu»*, în «Ortodoxia», 1965, nr. 3, p. 295 ș. u.

- a) omenitatea lui Hristos este identică cu a noastră, afară de păcat,
 b) că ea se află numai în unirea ipostatică cu Dumnezeu-Fiul, neexistând independentă de unirea cu Dumnezeu,
 c) unirea nu duce la amestecarea omenității cu divinitatea sau pierderea (nimicirea) omenității în dumnezeire. De unde reiese că în Hristos există dumnezeirea și omenitatea cu însușirile respective, unite între ele în *chip ipostatic* (ἰποστατικὸς), dar cele două nu vor trebui să fie despărțite,
 d) unirea a constituit o persoană (ἐν πρόσωπον) și persoana aceasta este persoana lui Dumnezeu-Fiul, în starea Lui de întrupare³⁶.

VII. *Cultul Bisericii Copte*. — Partea cea mai specifică și mai vrednică de interes a vieții religioase a Coptilor o constituie *cultul*, care reprezintă forma de astăzi, puțin evoluată, a vechiului rit liturgic alexandrin. Cum însă aceasta va constitui tema unui studiu aparte, ne limităm să indicăm aici numai câteva surse mai importante de informație (izvoare și lucrări auxiliare) despre cultul Bisericii Copte (în ordinea alfabetică a autorilor):

1. Athan. Arvanitis, Dr. Teol., *Biserica Coptă* (în grecește), Atena, 1965, p. 83—97.
2. Abou'l Barakât, *La lampe des ténèbres*, cart. I-a și a II-a, ed. de L. Villecourt și E. Tisserant, în «Patrologia Orientalis», t. XX (Paris, 1928), p. 620 ș.u.
3. Pr. Prof., Ene Braniște, *Cultul Bisericilor creștine vechi din Orient. Liturgiile riturilor orientale*, în «Ortodoxia», 1965, nr. 1, p. 28—43 (liturgiile Coptilor la p. 110—116).
4. F. E. Brightman, *Eastern Liturgies...*, Oxford, 1896, p. LXVII ș.u.
5. O. H. E. Burmester, *The Canonical Hours of the Coptic Church*, în «Orientalia Christiana Periodica» (Roma), t. 2 (1936), p. 78—100.
6. O. H. E. Burmester, *The Baptismal Rite of the Coptic Church (a critical Study)*, în «Bulletin de la Société d'Archéologie Copte», t. XI (1945), p. 27—86.
7. O. H. E. Burmester, *Rites and Ceremonies of the Coptic Church*, în «Eastern Church Quarterly», vol. VII—XI, 1948—1956.
8. Marquis of Bute, *The coptic morning Service for the Lord's Day* (Utrenia coptă de duminică), London, 1882 (ed. II, 1908).
9. Silvestre Chauleur, *L'autel copte*, Le Caire. 1955.
10. L. Clugnet, *Le calendrier de l'Eglise Copte d'Alexandrie*, în «Revue de l'Orient chrétien», t. II (1897), p. 307—339.
11. Mihai Colibă (magistrand), *Cultul Bisericii Monofizite Copte*, în «Ortodoxia», 1965, nr. 3, p. 338—353.
12. M. De Fenoyl, *Les sacrements de l'initiation chrétienne dans l'Eglise copte*, în «Proche-Orient Chrétien», t. VII (1957), p. 7—25.
13. De Lacy O'Leary, *The Coptic Theotokia* (după manuscrisul Vatican-Copt 38). London, 1923.
14. De Lacy O'Leary, *The Difnar (Antiphonarium) of the Coptic Church*, 3 vol. London, 1926, 1928, 1930.
15. H. Denzinger, *Ritus Orientalium in administrandis sacramentis*, 2 vol., Würzburg, 1863 (a utilizat lucrarea în manuscris a lui Eus. Renaudot, *Officia varia sacramentalia Coptitarum et Syrorum*, latine versa. cum commentariis).

36. După Dr. Athan. Arvanitis, *op. cit.*, p. 79—82

16. V. Ermoni, *L'Ordinal Copte*, în «Revue de l'Orient chrétien», t. 3 (1896), p. 31—38, 191—199, 282—291, 425—434; t. 4 (1899), p. 104—115, 416—427, 591—604; t. 5 (1900), p. 247—253.
17. V. Ermoni, *Rituel copte du baptême et du mariage*, în aceeași rev., t. 5 (1900), p. 445—460; t. 6 (1901), p. 453—469; t. 7 (1902), p. 303—318; t. 9 (1904), p. 526—536.
18. B. Evetts, *The Rites of the Coptic Church*, Nutt, 1888.
19. J. Forget, *Synaxarium alexandrinum*, în «Corpus Scriptorum Christianorum Orientalium» — Scriptorum arabici, t. XVIII—XIX, Beyrouth-Roma-Louvain, 1905—1926.
20. J. Garrido, *La Messe copte*, Cairo, 1957.
21. J. M. Hanssens, *Institutiones liturgicae de ritibus orientalibus*, t. II și III, Romae, 1930, 1932.
22. Fr. Heiler, *Urchirche und Ostkirche*, München, 1937, p. 476—491.
23. R. Janin, *Les Églises orientales et les rites orientaux*, ed. III, Paris, 1936, p. 570—586.
24. M. Jugie, *Monophysite (Eglise Copte)*, în «Dict. de Théologie Cath.», vol. X, col. 2279—2299.
25. A. A. King, *The Rites of Eastern Christendom*, First vol., Rome, 1947, p. 337—495 (Coptic Rite).
26. Cl. Kopp, *Glaube und Sakramente der koptischen Kirche*, Romae, 1932 (Col. Orientalia Christiana», 75).
27. E. Lanne, *Les ordinations dans le rite copte*, în «Ostkirchliche Studien», 5 (1960), p. 81—106.
28. M. E. Lauzière, *Les Théotokies coptes*, în «Echos d'Orient», t. 93 (1940—1942), p. 312—327.
29. H. Leclercq, *Alexandrie (liturgie)*, în «Dict. d'Archéol. chrét. et de Liturgie», t. I, col. 1182—1204 (cu date bogate, mai ales despre manuscrisele și edițiile cărților liturgice copte).
30. H. Leclercq, *Égypte*, în același dicționar, t. IV, part. II-a (1921), col. 2482—2483 (limba liturgică), 2483—2486 (cult).
31. Cyrille Macaire, *Liturgie copte alexandrine, dite de Saint Basile*, Paris (Picard), 1899.
32. Al-Makrizî, *Les fêtes des Coptes*. Texte arabe, édité et traduit par R. Gri-veau, în «Patrologia Orientalis», ed. R. Graffin — F. Nau, t. X (1915), p. 315—343 (fascicola 4).
33. Malak Hanna (patriarhul copt unit din Cairo), *Les livres liturgiques de l'Église Copte*, în *Mélanges Eugène Tisserant*, vol. III, 2-ème partie, Roma, 1964, p. 1—35.
34. Maximilian de Saxa, *Praelectiones de liturgiis orientalibus*, 2 tomuri, Freiburg im Br., 1908—1913.
35. F. Nau, *Les Ménologes des Évangélistes copto-arabes*, în «Patrologia Orientalis», t. X (1915), p. 165—244.
36. Ignace Ephrem Rahmani, *Les liturgies orientales et occidentales...*, Beyrouth, 1929.
37. Eus. Renaudotius, *Liturgiarum Orientalium Collectio*, t. I, Paris, 1716 (savante note și disertații despre liturgiile Coptilor, cu trad. latină a textului acestora).

36. J. Sauget, *Bibliographie des Liturgies Orientales (1900—1960)*, Rome (Pontif. Inst. Orient. Studiorum), 1962.
39. Eugène Tisserant, *Le calendrier d'Abou'l-Barakât*. Texte arabe édité et traduit, Paris 1915 («*Patrologia Orientalis*», t. X, fasc. 3, p. 247—286).
40. P. Trempelas, *Riturile liturgice ale Egiptului și Orientului* (în grec.) Atena, 1961.
41. Arhim. P.(orfirie) U.(spenski), *Vearoucenie, bogoslujenie, cinopolojenie i pravila žerkovnago blagociniia egipteskih hristian (Koptov)*, Sanktpeterburg, 1856 (trad. rus. după lucrările menționate ale lui Eus. Renaudot).
42. L. Villecourt, *Les observances liturgiques et la discipline du jeûne dans l'Église Copte, d'après la Lampe des ténèbres d'Abou'l Barakât Ibn Kabar*, în «*Le Muséon*», t. XXXVI, XXXVII și XXXVIII (anii 1923—1925).
43. R. M. Woolley, *Coptic Officies*, London, 1930.
44. F. Wüstenfeld, *Synaxarium, das ist Heiligen-Kalender der coptischen Christen*, Gotha, 1879.
45. J. Zaidé, *Orientale (Messe)*, în «*Dict. de Théol. Cath.*», t. XI (1932), col. 1434—1487.
46. Yassa Abd-El-Massih, *The Faith and Practices of the Coptic Church*. Alexandria 1953 (Ed. Inst. de Studii Orientale al Bibl. Patr. din Alexandria, nr. 2).
47. Yassa Abd-El-Massih, *Doxologies in the Coptic Church*, în «*Bulletin de la Société d'Archéologie copte*», t. 4 (1938), p. 97—113; t. 5 (1939), p. 175—191; t. 6 (1940), p. 19—75; t. 11 (1945), p. 95—158.
48. *The Coptic Liturgy*. Autorised by H. H. Abba Kyrillos VI, Pope of Alexandria and Patriarch of the Sec of St. Mark. Cairo — U.A.R., 1963.

VIII. Biserica Coptă are o literatură teologică, destul de bogată, variată și interesantă, scrisă parte în limba coptă, parte în limba arabă. O importanță deosebită are, de asemenea, în cadrul artei religioase creștine, arta bisericească a Coptilor.

Pentru a nu extinde prea mult prezentarea de față, trimitem numai la bibliografia principală privitoare la aceste capitole, pe care le vom dezvolta în lucrări separate.

a) Despre literatura teologică a Coptilor, se pot consulta cu folos, de ex., următoarele lucrări:

1. Dr. Athan. K. Arvanitis, *Biserica Coptă* (în grec.), Atena, 1965, p. 101—106.
2. Abou'l Barakât, *La Lampe des ténèbres*, cart. I și II, ed. de L. Villecourt și E. Tisserant, în «*Patrologia Orientalis*», t. XX, p. 620 ș.u.
3. Dr. A. Baumstark, *Die christliche Literaturen des Orients*, Leipzig, 1911, t. I, p. 106—128 și t. II, p. 7—60.
4. G. Brockelman, *Die christlich-arabische Literatur*, în *Geschichte der christlichen Literaturen des Orients*, Leipzig, 1907, p. 67—74.
5. E. A. W. Budge, *Coptic Biblical Texts in the Dialect of Upper Egypt*. London, 1912.
6. E. A. W. Budge, *Coptic Homilies*, London, 1910.
7. Silv. Chauleur, *Histoire des Coptes*. Paris, 1960, cap. X (p. 166—177).
8. G. Graf, *Die christlich-arabische Literatur bis zur fränkischen Zeit*, în «*Strassburger theologische Studien*», t. VII, 1, Freiburg im Br., 1905 (numai despre Sever de Așmunain).

9. G. Graf, *Geschichte der christlichen-arabischen Literatur*, vol. II: *Das Schrifttum bis zur Mitte des 15 Jahrhunderts*, Citta del Vaticano, 1949 (Die Kopten, la p. 294—475).

10. H. Hyvernat, *The Coptic Church*, în artic. *Egypt* din «The Catholic Encyclopedia», t. V, p. 356—363.

11. Jean Abou Zacharija Ibn Sabâ, *La perle précieuse traitant des sciences ecclésiastiques* (primele 56 capitole), ed. J. Périer, în «Patrologia Orientalis», t. XVI, p. 593—760.

12. M. Jugie, *Monophysite (Eglise Copte)*, în «Dict. de Théol. Cath.», t. X, col. 2265—2270.

13. L. Th. Lefort, *Littérature bohairique*, în «Le Muséon», 44 (1931), p. 115—135.

14. Joh. Leopoldt, *Geschichte der koptischen Literatur*, în *Geschichte der christliche Literaturen des Orients*, VII, 2. Leipzig, 1907, p. 131—183.

15. E. Revillout, *Les apocryphes coptes*, în «Patrologia Orientalis», t. II, p. 123—198 și t. IX, p. 57—139.

16. Sever de Așmunain, *Histoire des Conciles*, texte arabe, trad. fr. par L. Leroy, în «Patrologia Orientalis», t. VI, p. 467—600.

17. *Sinuthii Archimandritae Vita et Opera omnia*, în «Corpus Scriptorum Christianorum Orientalium», Paris. 1903 ș.u. («Scriptores Coptici», Series Secunda, t. II, IV și V).

18. *Littérature copte*, în «Dict. d'Archéol. chrét. et de Liturgie». t. IX, 2, col. 1599—1635 (cu bogată bibliografie).

b) În legătură cu *arta bisericească a Coptilor*, se poate vedea:

1. Annis Apostolaki, *Țesăturile copte din Muzeul artelor frumoase din Atena* (în grec.), Atena, 1932.

2. Dr. Athan. Arvanitis, *Biserica Coptă* (în grec.), Atena, 1965, p. 90—94.

3. Alex. Badawi, *Les premières églises d'Égypte jusqu'au siècle de Saint Cyrille*, în vol. *Kyrolliana*, Cairo, 1947, p. 351—356.

4. O. H. E. Burmester, *A guide to the ancient coptic Churches of Cairo*, Cairo, 1955.

5. O. H. E. Burmester, *A guide of the monasteries of the Wadi Natrum*, Cairo, 1954.

6. Silv. Chaleur, *Histoire des Coptes*, Paris 1960, cap. XI (p. 178—198).

7. J. Clédat, *Le monastère et la nécropole de BaouIt*, Le Caire, 1904—1916.

8. Robert Curzon, *Visits to Monasteries in the Levant*, London, 1881 și 1955.

9. Charles Diehl, *Manuel d'art byzantin*, ed. a II-a, Paris, 1925, 1926 (2 vol.).

10. G. Duthuit, *La sculpture copte*, Paris, 1932.

11. A. Gayet, *L'art copte*, Paris, 1902.

12. W. Grüneisen, *Les caractéristiques de l'art copte*, Florence, 1922.

13. K. M. Kaufmann, *Die Menasstadt*, Frankfurt, 1910.

14. Dr. A. Hackel, *Das Morgenland und die Kunst*, în vol. *Morgenländisches Christentum*, herausgegeben von Dr. Paul Krüger und Julius Tyciak, Paderborn 1940, p. 275—329.

15. H. Leclercq, *Alexandrie (Archéologie)*, în «Dict. d'Archéol. chrét. et de Liturgie», t. I, col. 1098—1182.

16. Liapunova K. și Mate M., *Hudojestvennie tkani kopstskogo Egipta* (Țesături de artă ale Egiptului copt), Moscova-Leningrad, 1951.

17. R. Miedema, *Koptische Kunst*, Amsterdam, 1929.

18. Monneret de Villard Ugo, *Gli studi sull'archeologia christiana d'Egitto 1920—1940*, în «Orientalia Christiana Periodica», t. VII (1941), p. 274—292.
19. E. Pauty, *Bois sculptés d'églises coptes*. Le Caire, 1930.
20. R. Pfister, *Tissus coptes du Musée du Louvre*, Paris, 1932.
21. J. Sauer, *Koptische Kunst*, în «Lexikon für Theologie und Kirche», Zweite Aufl., VI. Band (Freiburg im Br. 1934), col. 196—199.
22. A. L. Schmitz, *Das Weisse und das Rote Kloster*, în rev. *Antike*, 31 (1927), p. 326—350.
23. Markus Simaika, *Führer durch das Koptische Museum*, 2 vol., Kairo, 1930, 1932.
24. Clarke Sommers, *Christian Antiquities in the Nile Valley*, Oxford, 1912.
25. G. A. Sotiriu, *Arheologie creștină și bizantină (în grec.)*, Atena, 1942, p. 267 ș. u.
26. Joseph Strzygowski, *Koptische Kunst*, în «Catalogue général des antiquités égyptiennes du Musée de Caire», vol. XII, Viena, 1904.
27. Același, *Hellenistische und koptische Kunst in Alexandria*, Wien, 1902.
28. N. Toll, *Koptische Stoffe*, Praga, 1928.
29. Keaus Wessel, *Koptische Kunst. Die Spätantike in Ägypten*, trad. fr. de M. Eemans, *L'art copte. L'art antique de la Basse-Époque en Égypte*, Bruxelles, 1964 (Ed. Meddens).
30. Evelyn-White H. G., *The Monasteries of the Wadi'n-Natrun*, 3 vol., New York, 1926—1933 (Publications of the Metropolitan Museum of Art Egyptian Expedition, vol. 1, 7 și 8).

Pr. Prof. ENE BRANIȘTE

DATA CONSTRUIRII CASEI DOMNEȘTI DE LINGĂ BISERICA SFINTUL NICOLAE DOMNESC DIN CURTEA DE ARGHEȘ

Mai toate afirmațiile făcute pînă în prezent în legătură cu data construirii casei domnești de lingă biserica Sfîntul Nicolae Domnesc din Curtea de Argeș au plecat de la postulatul, în genere admis, dar cu caracter vădit conjectural — formulat în urma unor săpături ele înșile neconcludente — că această casă și zidul de incintă care o proteja au fost construite pe la mijlocul secolului al XIV-lea¹, odată cu biserica, a cărei funcție ar fi fost de paraclis voievodal. Cu alte cuvinte, înălțarea bisericii Sfîntul Nicolae Domnesc s-ar fi datorat zidirii, la mijlocul secolului al XIV-lea, a curții domnești a primilor Basarabi, fiind inclusă în incinta acesteia.

Singur N. Iorga a susținut, pe de-o parte, că biserica Sfîntul Nicolae Domnesc a fost primul locaș al Mitropoliei, iar pe de alta, ca un corolar al acestei opinii, că locuința primilor Basarabi «era desigur pe cea mai mare din înălțimile ce se întîmpină în aceste părți, deasupra riului cu același nume. Dar locuința domnească nu se putea fără biserică și astfel se clădi biserica Sfîntul Nicolae, numită, cu numele pe care îl dă poporul acestui sfînt «Sînicoară»... Acela care o făcu din piatră, e Nicolae Alexandru Vodă»².

Tot N. Iorga atrage atenția că voievodul care a inițiat cel dintîi o restaurare la biserica Sfîntul Nicolae Domnesc «trebuie să fi fost Neagoe Vodă... care clădind fructuoasă minăstire... n-a putut să iase în uitare vechea biserică, atît de apropiată a străbunilor săi»³.

Aceste trei opinii ale lui N. Iorga, în legătură cu localizarea curții din Argeș a primilor Basarabi, cu funcția inițială a bisericii Sfîntul Nicolae Domnesc și cu rolul jucat de către Neagoe Basarab în trecutul acestui monument, care nu au găsit credit pînă în prezent, au fost confirmate de noile cercetări în legătură cu vechile monumente din Curtea de Argeș. S-a arătat astfel că Biserica Sfîntul Nicolae Domnesc a fost construită în 1351-52 ca locaș al Mitropoliei Țării Românești și că ea a îndeplinit această funcție pînă în 1439, cînd s-a sfințit noua biserică a Mitropoliei înălțată de către voievodul Vlad Dracul⁴.

1. V. Drăghiceanu, *Curtea domneasca din Argeș*, București, 1923, p. 30, 31 și 76.

2. N. Iorga, *Istoria bisericii românești și a vieții religioase a românilor*, I, București, 1929, p. 37-39.

3. *Ibidem*.

4. Vezi Pavel Chihaia, *Deux armoiries sculptées appartenant aux voïvodes Vlad Dracul et Neagoe Basarab*, în *Revue roumaine d'histoire de l'art*, 1961, tom. I, nr. 1; Idem, *Cele două locașuri*

Probabilitatea ca incinta voievodală să se fi aflat linga biserica Mitropoliei este exclusă. Într-adevăr, o biserică a Mitropoliei trebuia să aibă incinta ei, cu construcții monastice și mitropolitane, după cum și o așezare voievodală solicita construcții anexe, pentru curteni, personal de serviciu și gărzi militare (așa cum ne convingem cercetînd palatul din Tîrgoviște)⁵. Ori, apropierea bisericii Sfintul Nicolae Domnesc de casa domnească exclude de la bun început ipoteza ca în momentul înălțării locuinței voievodale, biserica să fi aparținut Mitropoliei: această locuință nu putea fi construită decît după 1439, cînd Mitropolia s-a mutat în alt locaș.

Dar făcînd abstracție de rezultatele noilor cercetări în legătură cu primul locaș al Mitropoliei Țării Românești — care confirmă opinia lui N. Iorga că acesta a fost biserica Sfintul Nicolae Domnesc — vom încerca să aflăm data construirii casei domnești și a celorlalte edificii legate de ea, analizînd elementele materiale pe care ele ni le oferă în prezent, precum și unele știri pe care ni le-a păstrat timpul.

Aflată pe un platou la marginea rîului Argeș, casa domnească este dominată de panta de la estul drumului către minăstire, reprezentînd poalele unor înălțimi mai domoale înspre nord, dar destul de pronunțate înspre sud, în imediata sa apropiere, unde se înalță botul de deal Sinicoară, înalt de circa 15 m. Considerînd vecinătatea acestui bot de deal, casa domnească ne apare foarte vulnerabilă, putînd fi nu numai de aproape supravegheată, dar și foarte repede distrusă, chiar cu armele secolului al XIV-lea. Este evident că zidul de incintă originar nu a fost înălțat pentru a preveni un asediu sau un atac al unei armate organizate, ci pentru a proteja locuința voievodală de eventualele surprize cu caracter local. O confirmare a acestei deducții este că zidul nu are turnuri de colț sau bastioane din nici o epocă. Lipsa acestor dispozitive de apărare ne îndeamnă să credem, pe de-o parte că zidurile de incintă nu aparțin secolelor XIV-XV, cînd independența țării se manifesta și în libera construire a cetăților, ci perioadei mai târzii de suzeranitate turcească, în care astfel de întărituri erau oprite, iar pe de alta că locuința nu a fost privită niciodată ca «un palat» pentru o statornică așezare sau ca un posibil punct de refugiu pentru familia voievodului (avîndu-se în vedere vulnerabilitatea ei evidentă).

Ceea ce izbește pe cei care privesc temeliiile casei domnești — care permit reconstituirea ei virtuală — este disproporția evidentă între micimea acestei locuințe și mărimea bisericii de alături, care pe nedrept a fost considerată biserica de paraclis. Este adevărat că în incinta voievodală din Tîrgoviște există biserica de mari dimensiuni înălțată de Petru Cerceol, dar și palatul alăturat, construit de acest voievod, a fost de proporții asemănătoare, cum ne permit să deducem ruinele rămase de la acest monument.

Iată deci că din punctul de vedere al așezării și cel al proporțiilor sale ne apare puțin probabil ca locuința domnească care ni s-a păstrat în Curtea de Argeș să fie contemporană cu biserica Sfintul Nicolae Domnesc.

Trecînd la analiza vestigiilor materiale propriu zise, vom observa că asemănarea dintre tehnica zidăriei casei domnești și a turnului incintei voievodale pe de-o parte, și cea a monumentelor din secolul al XIV-lea, bisericile Sfintul Nicolae Domnesc și Sinicoară pe de alta, nu vădește neapărat o contemporaneitate, cum s-a

ale Mitropoliei din Curtea de Argeș, deduse din hrisoavele bisericii lui Neagoe Basarab, în «Mitropolia Olteniei», XIX (1967), nr. 7-8; Idem, Semnificația portretelor din biserica Minăstirii Argeș, în «Glasul Bisericii», XXVI (1967), nr. 7-8.

5. Vezi N. Constantinescu și Cristian Moisescu, *Curtea domnească din Tîrgoviște*. București, 1965, passim.

afirmat. Într-adevăr, remarcăm în primul rând, că într-un ținut unde abundă piatra de râu, această tehnică a zidăriei care constă din alternarea rândurilor de bolovani cu asize de cărămidă, a fost mereu folosită, din cauza avantajelor ei evidente. O găsim în secolul al XIV-lea, dar și la începutul secolului al XVI-lea (la zidul de incintă și la construcțiile monastice ale mănăstirii lui Neagoe), la sfârșitul secolului al XVII-lea, chiar și în prezent.

S-a subliniat că o analogie mai apropiată se poate stabili între tehnica zidăriei casei domnești de care ne ocupăm și cea a zidului de incintă și edificiilor monastice ale mănăstirii lui Neagoe, concludentă pentru datarea primei⁶. La ambele monumente constatăm asize de cărămidă în șiruri deosebite, cele din mijloc compacte, cele liminare, din partea superioară și inferioară discontinue (asizele din secolul al XIV-lea au un caracter mult mai regulat).

Asemănarea merge mai departe, deoarece grosimea zidurilor construcțiilor monastice din incinta mănăstirii lui Neagoe erau de 1,10 m⁷. Grosimea zidului nordic al casei domnești măsura de asemenea 1,00—1,10 m, iar cea a zidului de incintă înconjurător 1,05—1,10 m. (Este semnificativ faptul că zidurile palatului domnesc din Tirgoviște, construit în secolul al XV-lea măsurau în grosime 2,50 m)⁸. După cum vom vedea există și alte similitudini importante, de ordin stilistic, între cele două edificii din Curtea de Argeș.

Prin urmare similitudinea de tehnică a construcției invocată în sprijinul afirmației că locuința voievodală este contemporană cu biserica Sfântului Nicolae Domnesc nu are temei, tehnica constructivă a primei vădind o asemănare cu edificiile din mănăstirea de la începutul secolului al XVI-lea a lui Neagoe Basarab.

Pe de altă parte comparația dimensiunilor cărămizilor bisericii Sfântul Nicolae Domnesc și a construcțiilor din incinta voievodală alăturată este concludentă, ea arătând că biserica a fost construită, în mod evident, într-o altă epocă — desigur mai timpurie, după mărimea cărămizilor — decît complexul domnesc.

Într-adevăr, din minuțioasele măsurători ale lui O. Tafrali⁹ reiese că biserica Sfântul Nicolae Domnesc însușește o varietate de cărămizi a căror lățime constantă este de 0,17 m sau 0,20 m. Pentru lățimea de 0,17 m există lungimile de 0,30 — 0,31 — 0,32 — 0,34 — 0,40, iar pentru lățimea de 0,20 m, lungimile de 0,31 — 0,32 — 0,34 — 0,35 — 0,40. Remarcăm că pentru ambele lățimi există patru lungimi de dimensiuni apropiate cuprinse între 0,30 și 0,35 m, apoi lungimea de 0,40 m.

În ceea ce privește cele trei edificii care compun incinta voievodală (casa domnească, «casa slujitorilor», și turnul incintei), ele au cărămizi de dimensiuni care vădesc o singură fază de construcție, total diferită și la un mare interval de timp, mai târziu, de momentul zidirii bisericii Sfântul Nicolae Domnesc¹⁰.

6. Vezi Pavel Chihaiia, *Etape de construcție în incinta Mănăstirii Curtea de Argeș*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXXXV (1967), nr. 7—8, p. 798 și 813.

7. Al. Odobescu, *Episcopia de Argeș*, în «Convorbiri literare», nr. 1—2, 1915, p. 1114.

8. N. Constantinescu și Cristian Moisescu, *op. cit.*, p. 26.

9. O. Tafrali, *Monuments byzantins de Curléa de Argeș*, Paris, 1931, p. 19, 43 și 44.

10. Comparativ, dimensiunile cărămizilor edificiilor din curtea domnească se prezintă astfel.

Remarcăm faptul că la cărămizile casei domnești găsim lățimi de 0,11 m, 0,13 m, și 0,15 m, la «casa slujitorilor» 0,12 m, 0,13 m și 0,15 m, iar la turn de 0,11 m și 0,15 m. Observăm că dimensiunile unora dintre cărămizile «casei slujitorilor» sînt asemănătoare cu cele de la casa domnească (0,22×0,12; 0,26×0,12). În sfîrșit turnul incintei însumează cărămizi de tipul ambelor construcții, fiind deci zidit în urma locuințelor, cum este și firesc, zidul de incintă succedînd edificiilor, după cum vom vedea. Prin urmare casa domnească, «casa slujitorilor» și turnul incintei au fost construite în aceeași fază de construcție. Nu găsim însă nicăieri în aceste zidiri cărămizi mai late de 0,15 m, în vreme ce lățimea constantă a cărămizilor bisericii Sfîntul Nicolae Domnesc este de 0,17 m și 0,20 m, ceea ce ne încredințează, în mod sigur că edificiile voievodale și biserica Sfîntul Nicolae Domnesc aparțin de două faze de construcție diferită. Constatăm, de asemenea, lipsa totală din zidurile locuințelor și ale turnului și a pietrelor tăiate din tuf vulcanic, atît de abundente în paramentul bisericii și care au existat pe terenul din jur cîteva decenii după încheierea lucrărilor de zidărie (după cum ne relevă o astfel de piatră prinsă în zidăria care pecetluia mormîntul ctitorului Vladislav I)¹¹.

Comparația dimensiunilor cărămizilor de la bisericile Sfîntul Nicolae Domnesc și Sinicoară ne arată dimpotrivă, că aceste două monumente au fost construite în epoci relativ apropiate, anterioare secolului al XV-lea. Ambele prezintă pietre tăiate din tuf vulcanic. Cărămizile lor depășesc lățimea de 0,15 m (ambele au frecvente cărămizi cu lățimea de 0,20 m), iar în lungime cu mult peste 0,31 m. În zidăria bisericii Sfîntul Nicolae găsim abundente lungimi de 0,34, 0,35 și 0,40 m, iar în cea de la Sinicoară 0,33, 0,41 și 0,55 m¹². Este evident că dimensiunile cărămizilor au mers descrescînd în timp și că cele din incinta voievodală aparțin altei epoci, sensibil mai apropiate de noi decît cea a încheierii Țării Românești.

O altă problemă foarte importantă și căreia nu i s-a dat suficientă atenție, în parte datorită și releveului inexact publicat de V. Drăghiceanu¹³, și reprodus aidoma pînă în prezent, deși el contrazice flagrant realitatea, este cea a traseurilor zidurilor de incintă ale casei domnești și ale bisericii, a raporturilor dintre ele.

În primul rînd vom încerca să aflăm dacă zidul de incintă al casei domnești, păstrat parțial pînă la restaurarea din 1921, cînd a fost completat și consolidat (părțile existente înainte de 1921 sînt indicate cu o linie continuă în relevoul V. Drăghiceanu, cele inexistente cu una discontinuă), cu excepția laturei estice, care în mod nejustificat nu a fost reconstituită, tocmai pentru a sublinia o legătură — care nu a existat niciodată — a incintei voievodale cu biserica, a aparținut de la origină

Casa domnească	Casa slujitorilor	Turnul incintei
0,31 × 0,11 × 0,05		0,31 × × 0,04
0,30 × 0,15 × 0,05		0,30 × 0,15 × 0,05
		0,30 × × 0,035
0,275 × 0,13 × 0,04	0,27 × × 0,04	
0,26 × 0,13 × 0,04	0,26 × 0,12 × 0,05	0,26 × × 0,04
	0,25 × 0,15 × 0,035	
	0,25 × 0,12 × 0,035	
	0,24 × 0,13 × 0,04	
0,22 × × 0,04	0,22 × 0,12 × 0,035	0,23 × 0,11 × 0,035
		0,22 × × 0,035

11. V. Drăghiceanu, *op. cit.*, p. 138.

12. O. Taffall, *loc. cit.*

13. V. Drăghiceanu, *op. cit.*, fig. 2, p. 5.

turnului ruinat pe care îl constatăm în prezent sau dacă nu a fost zidit ulterior, primul zid de incintă aparținând eventual unui alt traseu.

Remarcăm că temeliiile fostei încăperi de straže (de sub actuala «casă a paznicului») care se afla la nordul turnului se țin perfect cu temeliiile laturei estice (porțiunea nordică) a zidului de incintă. Pe de altă parte poziția întregii lature estice a zidului de incintă, la sud și nord de turn se află exact în prelungirea fațadei estice a acestuia, ambele având aceeași oblicitate față de fațada bisericii. În mod sigur, turnul a fost deci construit o dată cu întregul zid de incintă pe care l-a încheiat.

Contemporaneitatea casei domnești, «casei slujitorilor» și turnului nu reiese numai din similitudinea dimensiunilor cărămizilor acestor edificii, cum am arătat mai sus, ci și din orientarea pe care o au aceste trei construcții una față de cealaltă, precum și din poziția lor față de terenul pe care îl închide zidul de incintă. Într-adevăr constatăm că liniile est-vest, precum și cele nord-sud ale celor trei construcții sînt aproape paralele, ele încadrîndu-se în orientarea sud/est-nord/est a întregii incinte.

Pe de altă parte, axul longitudinal est-vest al întregii incinte se prezintă într-o oblicitate evidentă față de axul longitudinal est-vest al bisericii, care a fost deci construită într-o altă fază decît cea căreia îi aparține curtea voievodală.

Tot astfel, dacă considerăm raportul dintre zidul sudic al casei domnești și zidul sudic al incinte, apoi cel dintre zidul nordic al «casei slujitorilor» și zidul nordic al incinte, constatăm că aceste ziduri nu sînt tocmai paralele: zidul sudic al casei domnești se apropie la extremitatea vestică cu 2,10 m, iar la cea estică cu 1,60 m de zidul incinte; zidul nordic al «casei slujitorilor» se apropie la extremitatea sa vestică cu 1,60 m, iar la cea estică cu 0,84 m de același zid. Aceste mici deviații ne revelă că zidul de incintă a fost construit după zidirea celor două edificii (contemporane deci între ele), odată cu turnul care îl închidea, așa cum am dedus și din studiul dimensiunilor cărămizilor. Aceeași cronologie a lucrărilor de construcție, clădirile preexistînd zidului de incintă, am semnalat-o și la Minăstirea Argeșului¹⁴, ea fiind consemnată și de martorul timpului Gavriil Protul.

Un alt fapt care trebuie pus în lumină este că, așa cum ne încredințează prezența turnului zidului de incintă, împrejmuirea nu avea nici o «porțiță» către biserică (turnul ar fi devenit inutil), această întrerupere a zidului de incintă fiind practică după 1733, anul distrugerii curții domnești din Argeș. Pe de altă parte zidul de incintă continuu al casei domnești nu avea nici o legătură cu zidul de incintă al bisericii, ambele ziduri ridicîndu-se față în față, lăsînd între ele un drum de circulație înspre nord.

Zidul de incintă al bisericii, cu laturile oblice față de aceasta și foarte apropiate de ea, în mod nejustificat presupus a fi aparținut unui locaș anterior celui actual sau unor consolidări al acestuia din urmă a fost în realitate contemporan cu zidul de incintă al casei domnești: temeliiile sale din sud și din nord au aceeași lățime (1,05 m) ca și zidul de incintă al casei domnești. (După cum am arătat mai sus însuși zidul nordic al casei domnești, precum și zidurile incinte și construcțiilor monastice de la Minăstirea Argeș, construită între 1512—1517 măsurau 1,10 m).

O altă dovadă care poate fi adusă în sprijinul contemporaneității zidurilor de incintă ale casei domnești și bisericii alăturate, este faptul că ambele ziduri nu încadrează perfect construcțiile pe care le închid: astfel, așa cum am arătat

14. Pave! Chihaija, *Etapă de construcție în incinta Minăstirii Curtea de Argeș...*, p. 799.

mai sus, zidul sudic al incintei voievodale trece la 1,60 m (în est) și 2,10 m (în vest) distanță de casa domnească, iar cel nordic la 0,84 m (în est) și 1,80 m (în vest) distanță de «casa slujitorilor». Cel al bisericii trece pe la sud la 6,40 m (în est) și 5,42 m (în vest), iar pe la nord la 4,84 m (în est) și 3,42 m (în vest) de biserică. Ambele patru-laterale tind către pătrat. Astfel, incinta voievodală măsoară: la vest 78,40 m, la sud 95,00 m, la est 81,00 m și la nord 87,50 m, iar cea a bisericii: la vest 25,30 m, la sud 26,20 m, la est 23,20 m și la nord 24,80 m.

În sfârșit se poate dovedi că zidul de incintă al bisericii nu a aparținut unui locaș religios anterior celui actual sau unor consolidări (ci dimpotrivă s-a înălțat de-asupra solului, înconjurând biserica, pînă la 1830, cînd a fost dărîmat) considerîndu-se orientarea temeliiilor «vechei clopotnițe». Într-adevăr știm că această clopotniță (care nu avea gang de trecere, tocmai pentru că nu încheia zidul de incintă al bisericii, aflat la distanța de 2,00 m înspre nord) ruinată la 19 iunie 1830¹⁵, a fost înălțată după incendierea din 1733 a turelor-clopotniță aflate deasupra pronaosului bisericii, deci pe la 1759¹⁶, în partea de sud a bisericii¹⁷, de-asupra temeliiilor care se văd încă, considerate, în mod arbitrar de către V. Drăghiceanu, ca aparținînd unei foste «chilii». Ori constatăm că zidurile acestei clopotnițe au avut ca punct de reper tocmai latura sudică a împrejurării bisericii (nu a zidurilor bisericii), fiind perfect perpendiculare și paralele cu aceasta. Trebuie să presupunem deci că zidul de incintă al bisericii exista la mijlocul secolului al XVIII-lea, cînd a fost înălțată clopotnița; el nu a fost dărîmat decît într-un moment mult mai apropiat de epoca noastră, în 1838, cu prilejul construirii clopotniței actuale, cînd s-a contopit curtea bisericii și a casei domnești într-o singură incintă.

Prin urmare zidurile de incintă ale casei domnești și bisericii Sfîntul Nicolae Domnesc sînt contemporane și traseul lor ne vădește că cele două incinte nu au avut nici o legătură una cu cealaltă. Biserica a păstrat o independență certă față de casa domnească vădînd că ea nu a fost paraclis voievodal ci a avut o altă funcție.

În ceea ce privește îngustimea laturilor de est și de vest ale zidului de incintă al bisericii, care măsurau numai 0,90 m (și nu 1,05 m ca celelalte două) ea se explică prin menajarea drumului nord-sud dintre cele două incinte și obținerea distanței de 2,37 m, necesară trecerii vehiculelor, în colțul nord-vestic al bisericii.

Atît casa domnească cît și «casa slujitorilor» au fost lărgite, prin adăugarea unor noi ziduri, la o epocă pe care urmează să o determinăm. Faptul că lățimea zidului nordic al prispiei casei domnești este aceeași cu cea a «casei slujitorilor» (0,65 m) ne îndreptățește să considerăm aceste lărgiri efectuate în aceeași fază de construcție.

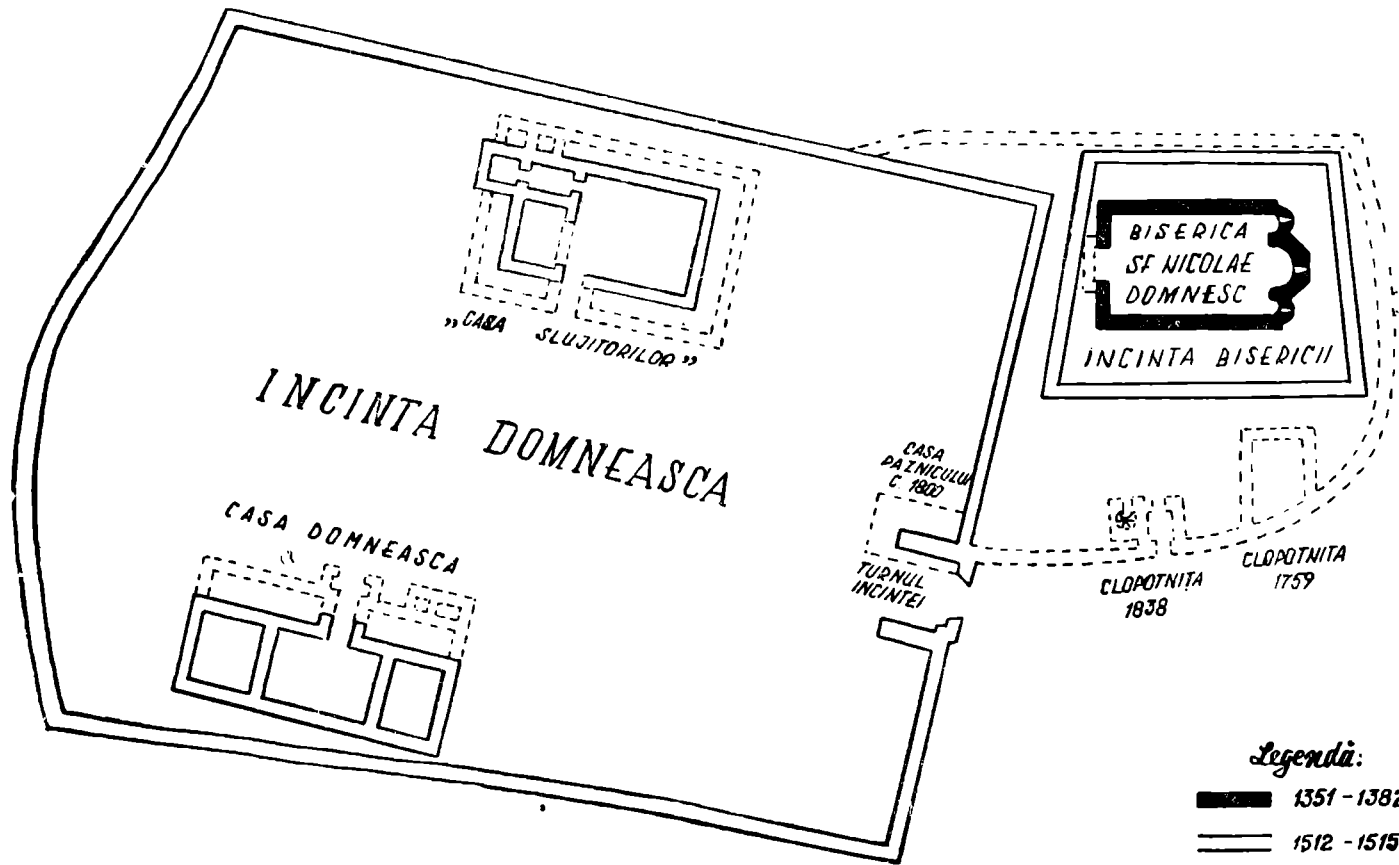
Prin urmare constatăm în actuala incintă a bisericii Sfîntul Nicolae-Domnesc, în urma analizei tehnicei zidăriei, dimensiunii cărămizilor și a zidurilor, precum și a orientării acestora din urmă, următoarele faze de construcție:

- A. Faza 1351/52: biserica Sfîntul Nicolae Domnesc.
- B. Faza intermediară: casa domnească, «casa slujitorilor» și zidul de incintă cu turnul.
- C. Faza ultimă: lărgirea casei domnești și a «casei slujitorilor».

15. Pr. Ioan Ionescu, *O mărturie din trecutul despre legăturile culturale româno-ruse*, în «Mizopolia Olteniei», nr. 9-10 (1958), p. 682.

16. Teodora Voinescu, *Modele tradiționale și observații din realitate, în pictura muntenească a veacului al XVIII-lea: caietul de modele al lui Radu Zugrăvul*, în S.C.I.A., tom 14, nr. 1, 1967, p. 66.

17. Arh. Iancovici, *Jurnalul lucrărilor*, în *Curtea Domnească din Argeș*, p. 94: «În partea de sud a bisericii se găsesc urme din fundamentele zidurilor primei clopotnițe, care a fost distrusă...»

Incinta bisericii Sf. Nicolae și incinta casei domnești din Curlea de Argeș — schiță de plan.

Faptul că grosimea temeliiilor zidului nordic al casei domnești și a zidului ei de incintă este apropiată de cea a construcțiilor monastice de la Minăstirea Argeș (1,10 m), iar tehnica zidăriei la casa domnească și turnul incintei este asemănătoare (asize continui, încadrate de asize neregulate), cu cea a edificiilor de la aceeași minăstire, așa cum am arătat, constituie un prim indiciu că faza intermediară aparține începutului secolului al XVI-lea.

Cronologia fazelor de construcție a monumentelor de care ne ocupăm poate fi confirmată și precizată considerînd raportul între incinta casei domnești și a bisericii închise de zidurile ale căror temelii au fost scoase la lumină de săpăturile lui V. Drăghiceanu.

Într-adevăr, dacă privim pe releveul corect, raportul celor două incinte una față de cealaltă, ne dăm limpede seama că, în momentul în care s-a împrejmuit curtea domnească pentru a se proteja construcțiile de pe aria ei, înălțate — cum am văzut — într-o singură fază de construcție, biserica alăturată, cu hramul Sfîntul Nicolae nu putea împlini nici funcția de locaș mitropolitan, nici pe aceea de biserică de paraclis, cum s-a susținut.

Este evident că la data zidirii curții domnești această biserică nu putea aparține Mitropoliei, deoarece incinta se apropia atît de mult de zidurile ei — am putea spune la limită — încît nu îi lăsa decît un petic de loc, cu totul insuficient pentru clădirile pe care le reclamă o Mitropolie. Faptul că biserica a fost împrejmuită odată cu incinta voievodală vădește că, oricum, nu s-a prevăzut ridicarea unor astfel de clădiri.

Dar biserica Sfîntul Nicolae nu a fost, în mod sigur, nici paraclis voievodal. În primul rînd ea se afla în afara zidurilor incintei domnești («extra muros») și prin urmare, voievodul ar fi trebuit să treacă prin turnul porții pentru a-și rosti rugăciunile, ceea ce este de neconceput pentru evul mediu, cînd locașul de rugă trebuia să fie accesibil chiar în împrejurările unui asediu. La curtea domnească din Tîrgoviște se vede clar atît la casa domnească din secolul al XV-lea, cît și la cea a lui Petru Cercel, că bisericile curții se află în imediata lor apropiere, protejate, ca și acestea, de zidurile de incintă.

S-a crezut, în mod nejustificat, că incinta bisericii Sfîntul Nicolae a fost legată de cea voievodală. Dar nici o pornire de zid pe latura estică a incintei domnești nu ne arată că de ea s-ar fi legat vreodată ziduri care să înconjoare și biserica. Evident că în acest caz poziția turnului voievodal ar apare nefirească.

Mai mult, dacă privim în plan zidul de incintă al curții domnești la colțul nord-estic, acolo unde latura sa nordică face un unghi pentru a coti spre sud, exact în fața colțului nord-vestic al bisericii, constatăm că plănuirea acestei incinte s-a făcut excluzîndu-se, în mod evident, biserica din sistemul de protecție al edificiilor voievodale. Orice posibilitate de asamblare într-o singură curte a celor două incinte este exclusă, deoarece prelungirea laturei nordice a patruleterului curții domnești trece virtual prin biserică. Pentru a se putea include și biserica într-o împrejmuire comună cu cea a curții domnești — după ruinarea acesteia din urmă — a trebuit să se ridice în 1838 un nou zid, pornind de la un punct de pe latura nordică a împrejmuirii situat la 17,00 m de capătul său estic, paralel cu biserica, dar pentru aceasta deviat cu un unghi de c. 20° de prelungirea virtuală a laturei nordice. De fapt, în releveul publicat de V. Drăghiceanu, care conține și alte inexactități, zidul nou apare în prelungirea celui vechi, iar unghiul făcut de latura nordică cu latura estică a împrejmuirii originare a incintei voievodale — deși pe teren perfect vizibil — nu este consemnat.

Aceasta se datorește și greșitei orientări a zidurilor de incintă și edificiilor, care apar raportate la un singur ax, cînd în realitate, așa cum am arătat mai sus, ele au fost concepute în funcție de două axe cu înclinări diferite, formînd un unghi între ele, și aparținînd unor faze de construcție diferite. Releveul V. Drăghiceanu a derutat pe majoritatea celor care au primit ipoteza că biserica Sfîntul Nicolae a fost paraclis al curții, deoarece ea apare în acest relevu ca aparținînd într-adevăr curții voievodale.

Dar raportul real al celor două ziduri de incintă aparținînd casei domnesti și bisericii Sfîntul Nicolae, ne arată că biserica a fost considerată ca o entitate independentă și că îngrădirea sa a fost efectuată numai ca o măsură de protecție. Este evident că, deși aparținînd aceleiași faze de construcție, zidul de incintă al bisericii a fost ridicat ulterior celui voievodal, deoarece s-a avut în vedere, în primul rînd, lărgirea excesivă a incintei voievodale în dauna celei a bisericii. Îngustimea incintei bisericii vădește o soluție laică, mergînd pînă la anularea de fapt a spațiului din fața intrării în pronaos. (Ceea ce a putut încuraja ipoteza greșită că această împrejurare a aparținut unei biserici mai mici, de pe același loc, anterioară anului 1351/32).

Stabilirea așezării voievodale a dezavantajat, în mod evident biserica: este limpede că această inițiativă a fost luată mult mai tîrziu de începăturile, desigur strălucite, ale acesteia din urmă. Dacă incinta voievodală s-a apropiat atît de mult de biserică, s-a datorat desigur necesității de a prevedea pe aria curții domnesti și alte construcții decît cele ale căror ruine se păstrează pînă în prezent — de pildă grăduri de lemn — care încadrau, foarte probabil, «casa slujitorilor». Să nu uităm că latura vestică a incintei voievodale era impusă de creasta taluzului care urma serpuirea rîului Argeș. Patrulaterul incintei conceput de constructorii domnesti a avut în vedere obstacolul acesta vestic, care a determinat, de altfel, și orientarea sa deosebită față de cea a incintei bisericii.

Tot în scopul cîștigării de teren pentru fațada curții domnesti, s-a sacrificat și spațiul din sudul bisericii, care, spre deosebire de cel vestic, nu prezenta un obstacol care să fi determinat retragerea atît de apropiată a zidului de incintă al bisericii de zidul vestic al pronaosului. În realitate s-a urmărit crearea unui teren cît mai larg de manevră în fața turnului incintei voievodale (situat, de altfel, nu la mijlocul laturei estice a incintei, ci la sudul ei, ceea ce vădește, o dată mai mult, că biserica a preexistat zidului de incintă, turnului și casei domnesti), împingîndu-se pentru aceasta zidul sudic al incintei bisericii cît mai spre nord. Se înțelege că apropierea zidurilor vest și sud ale incintei bisericii — laturi pe care se aflau ușile ei — a determinat și apropierea celorlalte două ziduri.

Rațiuni militare și de prestigiu ale curții construite alături de biserică existentă nu a determinat numai lărgirea incintei domnești în detrimentul spațiului de la vestul și sudul bisericii, ci și privarea acesteia de turnul clopotniță. Într-adevăr, pentru cei care au construit curtea domnească și zidul de incintă al bisericii, s-a ridicat problema turnurilor: atît curtea voievodală cît și cea a bisericii aveau nevoie de cîte un turn, primul să încheie zidul de incintă, cel de al doilea de asemenea pentru împrejurare, dar și pentru clopote. Pe de altă parte, două turnuri orientate diferit la cîteva pași distanță unul față de celălalt, ar fi prezentat o îngemănare forțată și nearmonică. Oricum, incinta voievodală nu putea fi lipsită de turn de intrare, din motivele arătate mai sus.

Și atunci, pentru că nu se puteau înălța două turnuri alăturate, s-a suprimat cel care trebuia să devină și clopotniță, rămânând numai cel al incintei voievodale. Acesta este motivul pentru care înainte de sfârșitul secolului al XVII-lea s-a hotărât — așa cum vom vedea — ca pe pronaosul acesteia să fie construită o clopotniță.

Prin urmare studiarea raportului dintre zidurile incintei casei domnești și a incintei bisericii Sfântul Nicolae ne-a dus la concluzia că în momentul construirii locuinței voievodale biserica nu putea aparține Mitropoliei, dar nici unei curți domnești. Importanța ei originală, evidentă prin mărimea și frumusețea ei, se pierduse în momentul construirii curții domnești, care s-a bucurat de prioritate evidentă, determinând retragerea zidului de incintă al bisericii, lipsind-o de turnul clopotniță.

Dacă biserica Sfântul Nicolae — numită în prezent Domnească — nu a fost înglobată în incinta voievodală la alcătuirea acesteia, pentru a sluji drept biserică de paraclis, s-a datorat desigur faptului că nici înainte de ridicarea casei domnești ea nu a avut o astfel de funcție. Trebuie să admitem că independența evidentă a bisericii Sfântul Nicolae pe care ne-o revelă raportul dintre cele două incinte, nu s-a putut datora decât rosturilor sale de fostă biserică a Mitropoliei. Cu toate că în această biserică se aflau mormintele primilor Basarabi și prin urmare însumarea ei în incinta voievodală ar fi fost justificată, totuși disocierea incintei ei față de cea alăturată voievodală, ne arată că ea aparținuse, în primul rînd, încă înainte de înmormîntarea primului ctitor, al lui Vladislav I¹⁸, Mitropoliei. Totodată biserica vădește mijloace proprii de întreținere, care se datorau desigur și moaștelor Sfintei Filoteia, aduse din Tîrnovo, încă din 1396—1400, în timpul domniei lui Mircea cel Bătrîn, în cea mai importantă biserică din Argeș, care nu putea fi decât cea a Mitropoliei¹⁹.

În acest punct al cercetării se ridică o întrebare: de ce voievodul ctitor al curții domnești a găsit nimerit să-și ridice locuința tocmai lângă o biserică pe care nu o putea îngloba în incinta sa și care îi stînjenea chiar circulația? Răspunsul este simplu: dacă biserica nu a fost înglobată în incinta domnească din motive care țineau de rosturile sale religioase, ea a fost aleasă ca vecină a curții domnești în mod premeditat, cu un scop evident politic. Așa cum vom vedea mai departe, s-a urmărit așezarea curții lângă mormintele «vechilor domni» ai Țării Românești, tocmai pentru a sublinia o continuitate genealogică, contestată de unii voievodului ctitor.

Concluziile care se desprind din rîndurile de mai sus sînt următoarele: incinta voievodală, cu toate construcțiile sale, precum și zidul de incintă al bisericii Sfântul Nicolae Domnesc au fost realizate într-o fază de construcție sensibil mai tîrzie decât biserica Sfântul Nicolae Domnesc. Faptul că biserica nu a fost cuprinsă în incinta voievodală s-a datorat fostei sale funcții de locaș mitropolitan. Alegerea terenului curții domnești în vecinătatea acestei biserici s-a datorat unui motiv politic, nu unui scop strategic sau urbanistic.

Ca o consecință a construirii incintei voievodale și incintei bisericii într-o epocă mai tîrzie decât cea a bisericii (1351/52) putem presupune că, inițial, incinta Mitropoliei se întindea pe o suprafață mult mai mare decât cea cuprinsă în zidul de

18. Pavel Chihaia, *Contribuții la problema identificării mormintelor din biserica Sfântul Nicolae Domnesc din Curtea de Argeș*, în «Biserica Ortodoxă Română», 1963, nr. 1—2, p. 48 sq.

19. Acest argument în sprijinul tezei că biserica Sfântul Nicolae Domnesc a fost primul locaș al Mitropoliei ne-a fost împărtășit de colegul nostru Emil Lăzărescu, căruia îi mulțumim și pe această cale.

incintă al bisericii ale cărei temelii le putem constata încă. Până la noi cercelări arheologice nu putem avansa nici o ipoteză asupra configurației sale. Probabil că ea a înconjurat pe toate laturile biserica aflată în mijloc, după tradiția monastică ortodoxă.

În rîndurile care urmează vom încerca să determinăm epoca în care a fost înălțată casa domnească, cu construcțiile anexă și cu zidul de incintă al fostei biserici a Mitropoliei, rămasă necropolă voievodală. Pentru soluționarea acestei probleme, vom considera următoarele:

- A. Turlele clopotniță de pe pronaosul Sfintul Nicolae.
- B. Profilele de piatră găsite în incinta casei domnești.
- C. Cahlele de sobă din aceeași incintă.
- D. Aspectul arhitectural al edificiilor din incinta voievodală.
- E. Obiectele din biserică.
- F. Pecetea orașului Argeș.
- G. Izvoare scrise.

A. — Am văzut că îngrădirea bisericii a avut în vedere menajarea unui spațiu cât mai larg pentru fațada curții voievodale și intrării sale de sub turn. Pe de altă parte, așa cum am arătat, ar fi fost nefiresc ca biserica să aibă un turn clopotniță care să facă pandant turnului de incintă voievodal. În timp, s-a ajuns la soluția construirii unei clopotnițe pe pronaosul bisericii (boltit în semicilindru, cu bolta consolidată prin două arcuri paralele). Dar pentru amenajarea acestei clopotnițe, dispărută în prezent, au fost aduse unele modificări vechii biserici, revelatorii, care ne pot ajuta să găsim termenii «post» și «ante quem» ai înălțării zidului de împrejmuire al bisericii și prin urmare al întregii curți voievodale, contemporană cu aceasta.

Din fericire ni s-au păstrat reproduceri după fotografiile efectuate la demolarea celor două turle care se aflau în pronaos în momentul restaurării din 1921, încît, împreună cu elementele păstrate pînă în prezent, putem reconstitui fazele de construcție care s-au succedat de-asupra pronaosului.

Inițial zidul transversal, despărțitor dintre naosul și pronaosul bisericii se prelungea deasupra nivelului bolții pronaosului într-un fronton semicircular — cel care încheia la vest, bolta semicilindrică a naosului. Spre deosebire de frontoanele nord și sud, de la același nivel, care prezintă o zidărie masivă, cu o fereastră în mijloc, frontonul vestic era secționat transversal de un culoar de trecere, astfel că prezenta în realitate două ziduri: unul vestic, către exterior și unul estic, către naosul bisericii. Primul zid era străpuns — așa cum putem constata și în prezent, deși aceste deschideri au fost plombate la restaurare — de trei arcade²⁰, acoperite inițial, așa cum s-a arătat²¹, de învelitoarea pronaosului. Faptul că la culoarul de trecere duceau trepte care porneau de la o mică intrare aflată în colțul nord-vestic al naosului, la o distanță apreciabilă de nivelul de călcare și care putea fi lesne mascată, a dus la concluzia că suișul din casa scării și trecerea prin culoarul practicat în fronton, duceau către o ascunzătoare aflată între extra-dosul bolții cilindrice a altarului și învelitoarea acestuia²². La această ascunzătoare se pătrundea prin cele trei arcade deschise în zidul vestic al frontonului. Evident, zidul estic al aceluiași fronton, care forma tim-

20. V. Drăghiceanu, *op. cit.*, p. 38, 78, 79, 82 și 95; fotografie, fig. 98, p. 91; vezi și fig. 89, p. 80; fig. 93, p. 85; fig. 116, p. 112; O. Tafrali, *op. cit.*, pl. XXIII, p. 2.

21. Maria Ana Musicescu și Grigore Ionescu, *Biserica domnească din Curtea de Argeș*, București, 1967, p. 13.

22. Grigore Cerchez, *Restaurarea bisericii Domnești, în Curtea Domnească din Argeș...* p. 82.

panul înscris în semicercul bolții vestice a naosului, se afla inițial intact. Peste suprafața acestui timpan a fost pictată scena Schimbării la față²³, în care erau înfățișați și Sfinții Petru, Iacov și Ioan, care apar invariabil în această scenă (ei sînt reprezentați și în scena suirii muntelui, de proporții mai mici decît cea principală, aflată în stînga acesteia).

La două intervale diferite, distrugîndu-se o parte din pictură — printre care și imaginea Sfîntului Iacov — s-au practicat și în zidul estic al frontonului două deschideri, de către meșteri diferiți, judecînd după conturul acestor deschideri. Știm sigur, deci, că cea mai timpurie dintre ele a fost efectuată la cîtăva vreme după pictarea naosului, care a avut loc între 1364 și 1375. Putem împinge mai tîrziu acest termen «post quem» considerînd mormîntul care se afla în colțul de nord-vest al naosului, acoperit cu o piatră funerară reprezentînd un «gisant», aflat în prezent în Muzeul de Artă al R.S.R. Acest mormînt care a aparținut, foarte probabil lui Radu I²⁴, oricum unuia dintre Basarabii de frunte decedați înainte de sfîrșitul secolului al XIV-lea, constituie o dovadă că multă vreme după această epocă, cel puțin pînă pe la mijlocul secolului al XV-lea, locul a fost venerat, neputîndu-se concepe că în acest interval s-ar fi putut așeza deasupra lui o scară și un du-te-vino la clopote.

Pe de altă parte trebuie să admitem că deschiderea care prezintă un unghi în partea superioară a fost practică cîtăva vreme înaintea celei din mijloc.

O confirmare a faptului că deschiderea dinspre nord a timpanului vestic al naosului a fost efectuată înaintea celei din mijloc o constituie însăși dispoziția acestei deschideri. Într-adevăr, remarcăm că ea se află în extremitatea nordică a timpanului, dispusă în așa fel încît să nu fie remarcată de către cei aflați în biserică, și mai cu seamă să nu deterioreze nici una dintre reprezentările pe care le înfățișa scena pictată. De fapt, plasată între imaginile a doi arbori, ea putea trece drept trunchiul unui al treilea copac. Este limpede că un element nou a determinat spargerea celeilaltei deschideri, terminată printr-un arc semicircular, mai mare, aflat în mijlocul timpanului acolo unde se afla reprezentarea Sfîntului Iacov, care astfei a dispărut din scena zugrăvită. Desigur că nu o modificare la prima turlă-clopotniță aflată în nordul extra-dosului bolții pronaosului (așa cum ne permit să constatăm lăcașurile grinzilor practicate în zidul de plombă al arcadei sudice vizibile în fotografiile de la restaurare la care ne-am referit) sau la cele două turle care s-au menținut, refăcute, pînă la restaurarea din 1921, a determinat spargerea celei de a doua deschideri, prin care se putea vedea slujba religioasă pentru a se trage clopotele la momentul potrivit. Avînd în vedere faptul că învelitoarea pronaosului s-a aflat în ambele cazuri de-aupra nivelului superior al celor două deschideri, trebuie să căutăm un alt factor care a dus la această modificare.

Schimbarea care a determinat spargerea unei deschideri în axul bisericii, mai mari decît precedentă, nu a avut loc la clopotnița sau turlele de pe pronaos, ci la obiectivul vizat prin aceste deschideri, la altar. Într-adevăr, la altar a avut loc o transformare, care nu a mai permis clopotarului aflat în extremitatea nordică a culoarului din fronton să vadă oficierea slujbei și în consecință să tragă clopotele atunci cînd era cazul. Ori noi știm că această îngustare a cadrului care separa naosul de altar, și care a făcut inutilă spărtura din colțul timpanului, s-a produs cel mai tîrziu în momentul în care s-a construit iconostasul de zid din 1759 (deși încă din

23. Vezi V. Diăghiceanu, *op. cit.*, fig. 249, p. 219.

24. N. Iorga, *Istoria bisericii românești...* I, p. 40.

vremea lui Matei Basarab constatăm în Țara Românească iconostasele de tip înalt), ceea ce vădește că această spărtură din nord a fost practică cităva vreme înainte, oricum, anterior sfârșitului secolului al XVII-lea.

În privința clopotniței de pe pronaos, înlocuită ulterior cu două turle-clopotniță, de lemn²⁵, construirea ei înainte de sfârșitul secolului al XVII-lea ni se pare că se poate de firească.

Prin urmare termenii «post» și «ante quem» ai construirii clopotniței aflate deasupra pronaosului și deci și a îngrădirii bisericii — care pe nedrept a fost datată în secolul al XIV-lea sau chiar mai timpuriu — și construirii casei domnești, sînt jumătatea secolului al XV-lea și, respectiv, sfârșitul secolului al XVII-lea.

B. — Importante elemente de datare ale casei domnești prezintă tronsoanele de piatră profilată găsite în săpături de V. Drăghiceanu sau aflate în diferitele construcții mai tirzii de pe terenul actualei incinte a bisericii.

Despre o parte din aceste tronsoane — un fragment de ancadrament de fereastră în stil renaștere și trei fragmente de chejar de uși gotice, reproduse de către V. Drăghiceanu²⁶ s-au pronunțat atît V. Vătășianu cit și Gr. Ionescu. V. Vătășianu vede în ele dovezile pătrunderii Renașterii în Țara Românească, prin intermediul Transilvaniei, arătînd că «decorul sculptat se datorește mîinii de lucru străine, deși nu poate fi considerat gotic» (cum propusese V. Drăghiceanu). V. Vătășianu apreciază că ele aparțin primelor decenii ale secolului al XVI-lea. «Judecînd după materialul publicat, profilul ușii, precum și toate celelalte fragmente aparțin renașterii. Trebuie să le căutăm în Transilvania, la începutul veacului al XVI-lea sau în Moldova, în vremea domniei lui Peru Rareș»²⁷. Pentru că V. Drăghiceanu, conducătorul săpăturilor din 1911 afirmase că locuința domnească aparține secolului al XIV-lea, V. Vătășianu își arată nedumerirea, apreciînd că «reședința domnească a suferit unele prefaceri... săpăturile nu au reușit să izoleze diferitele faze ale construcției»²⁸.

Gr. Ionescu arată, de asemenea, că fragmentele de ancadrame sînt cioplite «într-un rudimentar stil gotico-renaștere», însă considerînd și afirmațiile lui V. Drăghiceanu despre existența pe acel loc, în secolul al XIV-lea a unei case domnești, bănuiește că ele «denotă o nouă refacere a acestui complex către începutul veacului al XVI-lea»²⁹.

Prin urmare, atît V. Vătășianu, cit și Gr. Ionescu consideră că fragmentele la care ne referim, reproduse de V. Drăghiceanu, datează din primele decenii ale secolului al XVI-lea, dar derutați de afirmațiile lui V. Drăghiceanu, ei sînt obligați

25. Clopotnița, construită anterior sfârșitului secolului al XVII-lea de asupra pronaosului bisericii Sfîntul Nicolae Domnesc, a fost înlocuită cu două turle, în întregime din lemn, probabil la începutul secolului următor (cînd astfel de turle mici pe pronaos încep să apară frecvent în Țara Românească). Aceste turle sînt incendiate în «răzmerița» din 1733. La restaurarea care are loc pe la 1759 ele sînt refăcute, dar numai cu scop decorativ, deoarece clopotele sînt adăpostite într-o clopotniță de piatră, pe a cărei fațadă s-a încastrat consola de piatră de la casa domnească reprezentînd un vultur bicefal (A. Pelimon. *Impresii de călătorie în România*, București, 1859, p. 85). Această «veche» clopotniță, ale cărei temelii se pot vedea încă la sudul bisericii, numită arbitrar de V. Drăghiceanu «chilia», se va ruina la 19 iunie 1830 și va fi înlocuită de actuala clopotniță, construită în 1838.

26. V. Drăghiceanu, *op. cit.*, fig. 160, p. 149 și fig. 165, p. 151.

27. V. Vătășianu, *op. cit.*, p. 208; vezi și p. 713.

28. *Ibidem*. 29. Gr. Ionescu, *Istoria arhitecturii în România*, București, 1963, p. 118.

să adauge că ele aparțin unei refaceri, aşezarea voievodală preexistind fazei de construcții, pe care o relevă fragmentele.

Din fericire s-a mai păstrat pînă în prezent, la casa domnească, partea superioară a ancadramentului unei ferestre de la pivniță «in situ». Fereastra a fost plombată, dar chenarul aparent permite să se constate că se prezenta dreptunghiular, măsurînd în lățime 0,57 m și în grosime 0,08 m. Acest chenar gotico-renascentist, care aparține începutului secolului al XVI-lea, este situat în zidul sudic al casei domnești, la exterior, sub nivelul lăcașurilor grinzilor (lăcașuri vizibile pe latura nordică a acestui zid) la o distanță de 14,00 m de muchea vestică a zidului și 18,10 m de cea estică. Fereastra fusese practică către vestul traveii din mijloc a pivniței, pentru luminarea ei. Faptul că V. Drăghiceanu o consemnează în releveul său³⁰, arată că el a găsit-o la săpături.

Este probabil că astuparea ferestrei s-a efectuat la ultima refacere, cea cantuzină (1678—1688), cînd bănuim că s-au lărgit ambele clădiri din incinta voievodală, fără a se modifica structura lor³¹. Fragmentul de chenar de fereastră păstrat «in situ» se află deasupra plombeii, care se detașează de restul zidăriei, atît prin materialul său (numai bolovani, fără asiza de cărămidă pe care o prezintă zidul alăturat), cît și prin faptul că se vede într-un plan mai retras decît cel al zidului. Totodată observăm deasupra chenarului un arc de cărămidă, care vădește că acest chenar nu a fost reutilizat ca material de construcție, ci a fost așezat odată cu desăvîrșirea clădirii originare, după ce i s-a prevăzut deschiderea în zid.

Dar apartenența acestui fragment la zidăria originară a casei domnești se poate dovedi și comparînd lățimea chenarului (0,57 m) cu cea a deschiderilor ferestrelor pivniței existente încă în zidul sudic, deschideri care se înscriu în zidăria originală și — în mod sigur — nu aparțin unor refaceri. Într-adevăr, în același zid sudic al pivniței, constatăm în traveea vestică o fereastră lată de 0,53 m, iar în cea estică de 0,55 m. (Către est pivnița prezintă ferestre de 0,70 m și 0,78 m, iar către vest de 1,02 m și 1,10 m; îngustimea ferestrelor sudice se poate explica prin așezarea lor în imediata apropiere a zidului de incintă).

Faptul că fragmentul de chenar existent «in situ» prezintă aceeași lățime ca și celelalte deschideri ale pivniței, în același zid sudic, ne vădește că el a fost realizat odată cu construirea casei domnești. Deoarece acest fragment, care a aparținut unui ancadrament lucrat în spirit renașcentist nu poate fi mai timpuriu de începutul secolului al XVI-lea (acordîndu-se stilistic cu fragmentele publicate de V. Drăghiceanu și dateate de V. Vătășianu și Gr. Ionescu «primele decenii ale secolului al XVI-lea») considerăm că și casa domnească a aparținut începutului secolului al XVI-lea și datarea ei mai timpurie nu are temei.

Într-o lucrare despre complexul de clădiri din incinta Mînăstirii Argeș³², construit între 1512 și 1517, s-a subliniat că ferestrele originare prezentau același arc aplatizat (în care erau apoi încrustate chenarele simple de piatră) pe care îl remarcăm și de-asupra fragmentului rămas «in situ» la casa domnească de lângă biserica Sfîntul Nicolae Domnesc, ceea ce vădește contemporaneitatea acestor edificii.

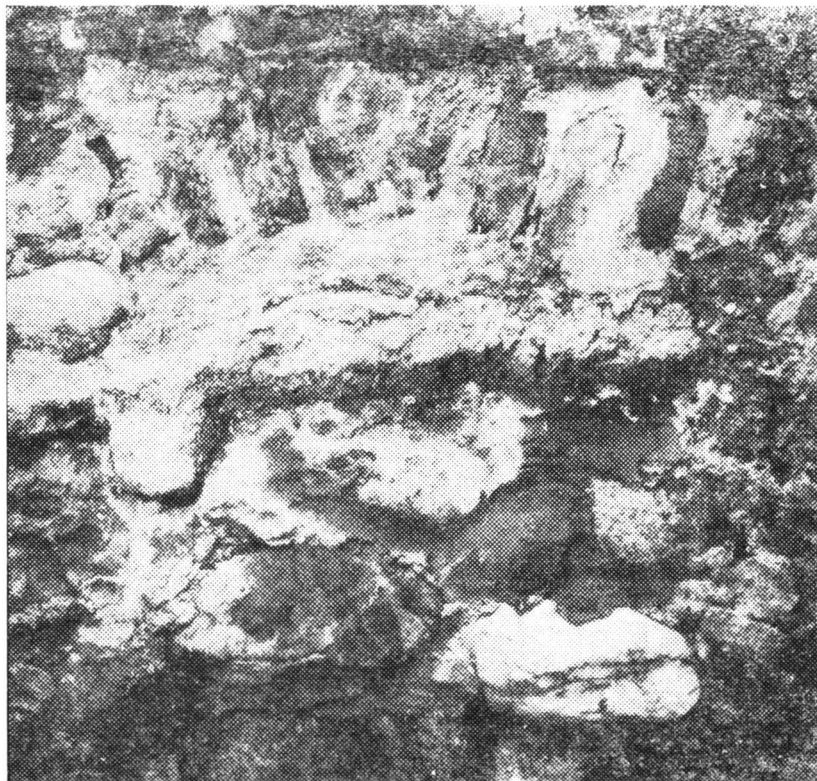
30. V. Drăghiceanu, *op. cit.*, fig. 2, p. 5.

31. Vezi mai departe, p. 992.

32. Vezi nota 6.

Oricum, într-un astfel de arc nu se putea înscrie decît un ancadrament dreptunghiular și nu în arc frînt, gotic.

Datarea casei domnești prin fragmentul de ancadrament rămas «in situ» este confirmată și de numeroasele profile găsite pe aria «curții domnești», care nu depășesc în vechime începutul secolului al XVI-lea.

Fragment de ancadrament de fereastră «in situ» de la pivnița casei domnești, latura sudică.

În lapidariul bisericii Sfîntul Nicolae Domnesc și pe aria curții domnești se găsesc în prezent următoarele profile:

Ancadramente de uși.

- 1) 5 fragmente. Profil tor cu bandă, încadrat de o cavetă cu muche și o cavetă cu baghetă.
- 2) 2 fragmente. Profil tor cu bandă, încadrat de o cavetă simplă și o cavetă cu baghetă.
- 3) 2 fragmente. Profil tor cu bandă, încadrat de o cavetă simplă și o cavetă cu muche.

4) 1 fragment. Profil cu două toruri cu banda încadrând o cavetă, de care le despart două baghete.

5) 1 fragment. Profil cu tor și cavetă. Tronson din partea superioară a unei curburi.

Ancadramente de ferestre

1) 2 fragmente. Muluri a unor ancadramente gotice de fereastră. Unul foarte degradat. Celălalt prezintă pornirile a doi lobi prinși într-un arc dublu.

2) 5 fragmente. A) Jumătate din pragul inferior sau superior al unei ferestre gotico-renascentiste (profil cu tor între o cavetă simplă și o cavetă cu muche), cu o pornire de menou³³. B) Un fragment de menou, aparținând aceleiași ferestre, profilat numai către exterior. C.D.E.) Trei fragmente din torul aceleiași ferestre.

3) 1 fragment. Un fragment de menou, profilat — spre deosebire de cel precedent — și la exterior și la interior, aparținând prin urmare unei alte ferestre decît precedenta, dar lucrată odată cu aceasta (după cum vădesc dimensiunile ambelor menouri) în același stil.

Profile diferite

1) 1 fragment de 0,66 m x 0,22 m x 0,12 m (Prag de fereastră? Postament?).

2) 1 fragment de 0,66 m (Prag de fereastră? Postament?) din aceeași fază de construcție cu precedentul.

3) 1 fragment de 0,41 m x 0,30 m x 0,24 m (Soclu?), Pare a face parte din aceeași fază de construcție cu precedentele.

4) 1 fragment înalt de 0,34 (?) x 0,23...m. Pare a face parte din aceeași fază de construcție cu precedentele.

5) 1 fragment. Profil cu cavetă, apoi talon, muche, cavetă. (Soclu?).

6) Coloneta în torsadă găsită la săpăturile din altarul bisericii.

7) Lumînărarul de piatră de la Sfinta Filoteia.

8) Consola reprezentînd un vultur bicefal încastrată în actuala clopotniță.

9) Capitel simplu (0,40 m x 0,25 m) încastrat în beciul «casei paznicului».

10) Colonetă de secțiune poligonală.

În privința profilelor ancadramentelor de uși, constatăm că ele aparțin de două tipuri: toruri cu bandă (trei profile cu un tor și un profil cu două toruri) și un tor mai mare, fără bandă.

Cele patru profile din primul tip aparțineau de patru uși, una cu chenarul mai lat (avînd două toruri), celelalte trei cu chenarul mai îngust (avînd un singur tor). Profilul din al doilea tip făcea parte dintr-un portal masiv dar mai simplu profilat.

Aceste ancadramente de uși sînt databile cu ușurință — așa cum au arătat V. Vătășianu și Gr. Ionescu — primul sfert al secolului al XVI-lea. Găsim profile asemănătoare la portalul nordic al bisericii ev. din Sibiu, construit în 1509³⁴ (profil tor cu bandă, încadrat de o cavetă cu muche și o cavetă cu baghetă). Alte profile asemănătoare, vîndu-ne o epocă de decadență, de relaxare a tipologiei formelor, găsim la portalul de sud al bisericii din Horvat, de prin al doilea deceniu al seco-

33. V. Drăghiceanu, *op. cit.*, fig. 160, p. 149.

34. V. Vătășianu, *op. cit.*, p. 529.

lului al XVI-lea, la unul dintre portalurile de la Prejmer, lucrat după 1515, precum și la portalul de vest al bisericii din Arduzel, executat, de asemenea, în cel de al doilea deceniu al secolului al XVI-lea, ctitorul ei murind în lupta de la Mohács³⁵.

Profile de chenare de ferestre, deși vădesc două tipuri (înscrise într-un arc frînt și într-un triunghi), sînt reductibile la aceeași fază de construcție, cea în care au fost lucrate și chenarele ușilor. Într-adevăr, atît chenarele în arc frînt, dar cu mulurile nediferențiate, prezentînd un fals decor traforat, specifice goticului tîrziu, cînd efectul plastic prevalează asupra celui sculptural, cit și cele dreptunghiulare, cu profile alcătuite dintr-o succesiune aritmică de elemente incerte ca organizare, înmuiate, fără accente viguroase, sînt tipice pentru această epocă, caracterizată tocmai, din cauza îngemănării stilului gotic cu cel al renașterii, prin această interferență de stiluri care pot coexista la același monument.

La biserica ev. din Sighișoara, unde se pot constata ferestre în arc frînt cu muluri, construite, odată cu lărgirea bisericii la sfîrșitul secolului al XV-lea, găsim, pe latura dinspre nord, un chenar în patru laturi care poartă data 1495³⁶. La turnul bisericii ev. din Sibiu, construit în 1520³⁷ constatăm de asemenea ferestre gotice, cu muluri, dar un ancadrament în ușe renascentist, dreptunghiular.

Știm de asemenea că la biserica ev. din Biertan (1510—1515), devenită pe la mijlocul secolului al XVI-lea catedrală a protestanților, formele gotice tîrzii se amestecă armonice cu cele ale renașterii, monumentul prezentînd atît ferestre în arc frînt, cu muluri, cît și portaluri de renaștere³⁸. Ne pare semnificativ faptul că menourile de la ferestrele de piatră ale acestei biserici, contemporană cu epoca lui Neagoe Basarab, prezintă o secțiune identică cu cele ale ancadramentelor de fereastră de la casa domnească din Curtea de Argeș și nervuri de ogivă din cărămidă, identice, ca material și secțiune cu cele găsite la complexul monastic al minăstirii lui Neagoe. Fragmentul de fereastră gotico-renascentist prezintă, de asemenea, asemănări evidente cu ancadramentele ferestrelor casei lui Matei Corvin din Cluj, datate de către V. Vătășianu «primele decenii ale veacului al XVI-lea»³⁹.

În lucrarea despre complexul monastic al Minăstirii Argeș⁴⁰ s-a subliniat că deschiderile dreptunghiulare coexistau cu cele în arc frînt ceea ce vădește o dată mai mult contemporaneitatea celor două monumente.

Aceste analogii care vădesc că sculpturile arhitecturale gotice găsite pe aria curții domnești se încadrează perfect în epoca de trecere de la gotic la renaștere, caracterizată tocmai prin coexistența stilului gotic cu cel renascentist, ne permit totodată să constatăm că profilele de care ne ocupăm, concordă stilistic cu ancadramentul găsit «in situ» în zidul sudic original al casei domnești care nu poate fi datat înainte de începutul secolului al XVI-lea. Trebuie să admitem că locuința domnească și întreaga curte voievodală au fost construite la începutul secolului al XVI-lea.

Este firesc ca pînă la marea distrugere din 1733⁴¹, cînd casa domnească deteriorată de turci a fost abandonată definitiv⁴², ea să fi păstrat sculpturile arhitecturale originare. Ipoteza că această casă domnească de la începutul secolului al XVI-lea a înlocuit o altă clădire voievodală mai veche nu se poate pune, deoarece nu există

35. *Ibidem* fig. 515, p. 566; fig. 518, p. 569; fig. 498, p. 545.

36. *Ibidem*, p. 535.

37. *Ibidem*, p. 562.

38. *Ibidem*, p. 536.

39. *Ibidem*, p. 619.

40. Pavel Chihaiia, *op. cit.*, p. 798, 800 și 801.

41. Vezi nota 141.

42. Vezi mai departe p. 1000.

nici o urmă a unei astfel de construcții. Succesiunea fazelor de construcție de la palatul domnesc din Tirgoviște⁴³ este evidentă și se poate remarca amplificarea lui, păstrându-se însă și nucleul pivnițelor originare și, desigur, a încăperilor care le corespundeau. Nu vedem de ce la curtea din Argeș nu s-ar fi procedat la fel. În afară de aceasta, știm că între 1351/52 și 1611 acest din urmă oraș nu a suferit nici o invazie care să-i pună în primejdie monumentele.

Merită a fi subliniat faptul că majoritatea profilelor pe care le-am trecut în revistă provin de la ușile și ferestrele ruinatei case domnești, V. Drăghiceanu găsiindu-le căzute din locul unde fuseseră încastrate și nu reutilizate în zidărie ca material brut sau risipite prin incintă⁴⁴.

Continuitatea zidurilor pînă la aprox. 2 m deasupra nivelului solului (pe care o revelă cărămizile de aceleași dimensiuni), găsirea unei ferestre «in situ» în aceste ziduri și a unor ancadramente căzute în mod evident din construcție, care aparțin stilistic începutului secolului al XVI-lea, arată că locuința domnească a dăinuit fără modificări importante de la înălțarea ei și pînă în 1733. Această unitate se poate constata și la turnul incintei voievodale, înălțat, cum am văzut, odată cu casa domnească și păstrat întreg c. 3 m de la nivelul de călcare.

Concluzia care ni se impune, în urma analizei profilelor de pe aria curții domnești, este că ea a fost construită la începutul secolului al XVI-lea. În această epocă numai doi voievozi au putut realiza această locuință de proporții modeste, dar cu remarcabile sculpturi arhitecturale, ceilalți avînd domnii scurte, hărțuite de războaie, în răstimpul cărora nu sînt indicii să fi poposit mai multă vreme la Curtea de Argeș: Radu cel Mare și Neagoe Basarab. Dar de la Radu cel Mare nu ni s-a păstrat nici un document emis din Curtea de Argeș. Să nu uităm că el a inițiat construirea unei noi biserici a Mitropoliei la Tirgoviște pentru a o muta din Argeș, privind astfel pe argeșeni de un locaș atît de strălucit. În contrast cu poziția lui Radu cel Mare, înclinarea lui Neagoe Basarab pentru Curtea de Argeș manifestată prin construirea prodigioasei sale ctitorii și, așa cum vom vedea, printr-o lungă serie de documente emise din acest oraș, este evidentă.

Prezența meșterilor din Sibiu la construirea casei domnești, pe care o vădește profilele ancadramentelor de uși, asemănătoare celor ale portalului nordic al bisericii ev. din Sibiu (1509), precum și secțiunile menourilor ancadramentelor de ferestre asemănătoare cu cele ale bisericii ev. din Dierban (1510—1515), de la nord de Sibiu (ale cărei nervuri de ceramică au același profil ca și cele pe care le-au prezentat bolțile construcțiilor monastice de la minăstirea lui Neagoe), ar fi încă un indiciu că incinta voievodală de lângă biserica Sfîntul Nicolae Domnesc aparține lui Neagoe Basarab.

Într-adevăr, la 13 octombrie 1519 Neagoe Basarab trimete o scrisoare sibienilor din care aflăm că el dispusese să se angajeze meșteri pietrari «magistros lapidas», din mijlocul lor, cărora le achitase, în bună parte lucrul efectuat. Voievodul se de-

43. N. Constantinescu și Cristian Moisescu, *Curtea Domnească din Tirgoviște*, București, 1965, *passim*.

44. Vezi la V. Drăghiceanu, *op. cit.*, legendele reproducerilor de la fig. 160, p. 148 și fig. 165, p. 151. Indicațiile lui V. Drăghiceanu asupra punctelor în care a găsit profilele sînt destul de vagi, dar ele ne permit să aflăm că acestea se aflau în umplutura de pămînt din interiorul casei domnești, căzute deci de la ușile și ferestrele în ființă în momentul ruinării construcției. (Vezi în *Jurnal de săpături*, rapoartele din 26 octombrie 1920 (*op. cit.*, p. 148), 9 martie 1921 (*ibidem*) și 27 noiembrie 1921 (*ibidem*, p. 149). Vezi și V. Drăghiceanu, *În legătură cu biserica Domnească de la Argeș*, în «Mitropolia Olteniei», VII (1955), nr. 10—12, p. 561.

clară mulțumit de lucrul meșterilor și roagă pe sibieni să nu-i recheme «chiar de vor avea de îndeplinit vreo îndatorire regească»⁴⁵, deoarece însuși el Neagoe va interveni la rege pentru scutirea lor. Foarte probabil că acești pietrari sibieni au continuat să lucreze ancadramentele ușilor și ferestrelor înlocuite la restaurarea care a avut loc în vremea lui Matei Basarab⁴⁶, la biserica Mitropoliei din Tîrgoviște — astfel ne explicăm insistențele lui Neagoe pe lângă sibieni — a cărei construcție (dar nu zugrăvire și mobilare) a fost terminată în primăvara anului următor, când a avut loc și sfințirea (la 26 aprilie 1520). Tot meșteri sibieni au executat, foarte probabil și sculpturile în piatră de la edificiile monastice ale Mitropoliei, pe care le descrie în 1656 Paul de Alep și tot lor li s-a datorat — după cum s-a arătat⁴⁷ — edificiile călugărești din incinta mînăstirii lui Neagoe din Argeș.

Strînsele legături ale lui Neagoe cu Sfatul și cu meșterii din Sibiu, înserîndu-se pe linia tradiționalelor legături ale Craioveștilor cu acest oraș transilvănean, de care erau mai apropiați, contrastează cu proastele relații cu brașovenii pînă în anul 1517, dată la care — așa cum reiese din documente — casa domnească din Argeș era în ființă. (Brașovenii adăposteau pe rivalul lui Neagoe, Miloș-Mircea)⁴⁸.

În schimb, Radu cel Mare se vedește adversar al Sibiului⁴⁹, din cauza pretendentului Mihnea cel Rău, care pîndea din acest oraș — în care își va găsi de altfel și moartea după scurta domnie — preluarea tronului.

Proveniența sibiană a meșterilor care au lucrat chenarele de piatră ale casei domnești din Curtea de Argeș și — așa cum vom vedea — bună parte din cahlele de sobă databile început de secol XVI, constituie așadar o dovadă în plus că Neagoe Basarab a întemeiat această curte.

În ceea ce privește grupă de *Profile diferite* găsite pe aria curții domnești și la săpăturile efectuate în biserică de V. Drăghiceanu, remarcăm că primele cinci fragmente aparțin monumentului original, de la începutul secolului al XVI-lea, prezentînd dimensiuni asemănătoare celorlalte tronsoane, dar funcția lor nu a putut fi precis determinată.

Coloneta în torsadă, găsită la săpăturile din absida altarului bisericii⁵⁰, și care a aparținut pristolului, a fost probabil lucrată în timpul domniei lui Neagoe Basarab (asemănîndu-se cu formele asemănătoare de la Mînăstirea Argeș aparținînd acestei epoci) dar nu este exclus ca ea să dateze și de la sfîrșitul secolului al XVII-lea (vezi coronamentul de balustru de la scara către cafas din biserica domnească din Tîrgoviște).

Ornamentele vegetale de pe luminărarul de piatră de la moaștele Sfintei Filofteia⁵¹ sînt foarte asemănătoare cu cele de pe cahlele pe care le vom atribui epocii lui Matei Basarab; el a fost lucrat, foarte probabil, cu prilejul restaurării inițiate de către acest voievod.

Consola de piatră reprezentînd un vultur bicefal⁵², încastrată în actuala clopotniță zidită în 1838, a fost preluată de la vechea clopotniță, înălțată, la rîndul ei,

45. E. Hurmuzaki, XV, 1, nr. CDXXXVII, p. 240.

46. Vezi Cristian Moisescu, *Etape de construcție la biserica Mitropoliei din Tîrgoviște*, lucrare în ms. 47. Vezi nota 6.

48. E. Hurmuzaki, XVI, nr. CDXXXIII, p. 240—241; Gr. Tocilescu, *534 documente istorice slavo-române*, București, 1931, p. 223 sq.

49. Vezi P. P. Panaitescu, *Documente slavo-române din Sibiu*, București, 1938, p. II sq.

50. V. Drăghiceanu, *op. cit.*, fig. 139, p. 137.

51. *Ibidem*, fig. 163, p. 151.

52. Pavel Chihala, *O emblemă Cantacuzină de la Mînăstirea Bistrița*, în «Revista Muzeelor», VI (1968), (în curs de apariție).

la mijlocul secolului al XVIII și dăinuind pînă la 19 iulie 1830, care a folosit unele materiale de la casa domnească ruinată în 1733⁵³. După cum ne vădește tipul heraldic al vulturului bicefal sculptat în piatră, această consolă a sprijinit o arcadă zidită la o restaurare inițiată de voievodul Șerban Cantacuzino. Știm într-adevăr că vulturul bicefal brîncovenesc reproduce, în mod obișnuit tipul celui austriac (Leopold, împăratul Austriei, ridică la rangul de conte la 19 mai 1688 pe Șerban Cantacuzino și pe Constantin Brîncoveanu, care va căpăta în 1695 titlul de principe⁵⁴) cu sceptorul și globul cruciger în ghiare și cu coroana de-asupra ambelor capete. Ori vulturul reprezentat pe consola de care ne ocupăm, ca și cel de la Bistrița, hărăzit probabil turnului de intrare în această minăstire (actualmente la Muzeul Institutului de Arheologie din București), aparține tipului anterior acordării titlurilor de noblețe austriace voievozilor români (datei de 19 mai 1688), deci celui de pretenție bizantină, simplu, fără mobilele heraldice menționate mai sus.

Este probabil ca și capitelul degradat în prezent din beciul «casei paznicului», (construită pe temeliiile camerei de gardă a fostului turn (ruinat odată cu întreaga așezare voievodală în 1733) în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, cînd incinta curții se menținea încă, cu excepția unei deschideri largi pe latura estică pentru accesul în cimitirul pe care atîta vreme cît fusese înconjurată de zidurile apropiate și de curtea voievodală biserica nu îl putuse avea, dar care acum s-a putea lărgi în voie în incinta părăsită) să aparțină tot fazei de restaurare a lui Șerban Cantacuzino.

În sfîrșit, coloneta de secțiune poligonală este legată, așa cum ne îndreptățește să credem rozeta capitelului său asemănătoare cu cele de la ancadramele ferestrelor sudice⁵⁵, restaurării de pe la 1759.

C. — Dacă observațiile în legătură cu dispoziția zidurilor de incintă ale casei domnești și bisericii Sfîntul Nicolae Domnesc ne-au permis să stabilim că ele au fost înălțate între jumătatea secolului XV și sfîrșitul secolului XVII, iar studiul materialelor și tehnicii zidăriei edificiilor voievodale să restrîngem acest interval la epoca domniei lui Neagoe Basarab, cahllele de sobe și ornamentale găsite în incinta voievodală și — provenite tot de aici — în diferite puncte ale orașului, confirmă această datare. Așezarea în timp a acestor cahle, care s-a făcut prin analogii cu piese asemănătoare din Transilvania și Moldova, sau chiar din incinta minăstirii lui Neagoe din același oraș, duc la concluzia, că fie importate din Sibiu sau din jurul Sibiului, fie lucrate în Argeș după tipare noi, cu motive reproducînd pe cele ale unor monumente locale, că cele mai vechi cahle aparțin vremii domniei lui Neagoe, cîtor deci al casei domnești.

Avînd în vedere fiecare tip de cahlă le vom enumera în ordine cronologică.

1) În curtea actualului spital, lîngă zidul de incintă al casei domnești s-au găsit două fragmente de discuri ceramice, unul prezentînd în relief un ornament zoomorfic — un animal cuatruped suplu, fantastic, cu picioarele terminate în ghiare și cu o coadă lungă și sinuoasă, trifurcată, ale cărei capete se sfîrșesc în cruce — din care s-a mai păstrat partea anterioară, — celălalt un simplu ornament geometric, două cercuri concentrice și o bordură marginală.

53. Vezi nota 27.

54. V. Drăghiceanu, *Constantin Brîncoveanu, conte al regelului ungar și principe al sacralui imperiu roman*, în *Convorbiri literare*, 1915, nr. 9, p. 2.

55. V. Drăghiceanu, *op. cit.*, fig. 164, p. 151; Pavel Clîhaia, *O emblemă Cantacuzină de la Minăstirea Bistrița*, în «*Revista Muzeelor*», VI (1968), (în curs de apariție).

Discurile, cărămizii la exterior, doar cu un strat subțire de pastă insuficient arsă la mijloc, nu sînt glazurate. Reversul primului este înegrit de funingine, ceea ce vădește certa lui utilizare la sobe. Cîmpul ornamentat al ambelor discuri prezintă un diametru de 0,145 m; împreună cu bordura, ele măsoară în diametru 0,18 m.

Discuri cu ornament geometric identic (două cercuri concentrice și bordură marginală) cu diametrul (inclusiv bordura) de 0,145 m (deci asemănătoare și dimensional cu discurile din Argeș) au fost găsite în recentele săpături de la Tîrșor⁵⁶. Ele au aparținut unei locuințe din epoca lui Neagoe Basarab, fiind încastrate într-o sobă compusă dintr-un schelet de oale de încălzit, prinse cu lut amestecat cu paie. Discurile se prezentau, în bună parte, nesmălțuite.

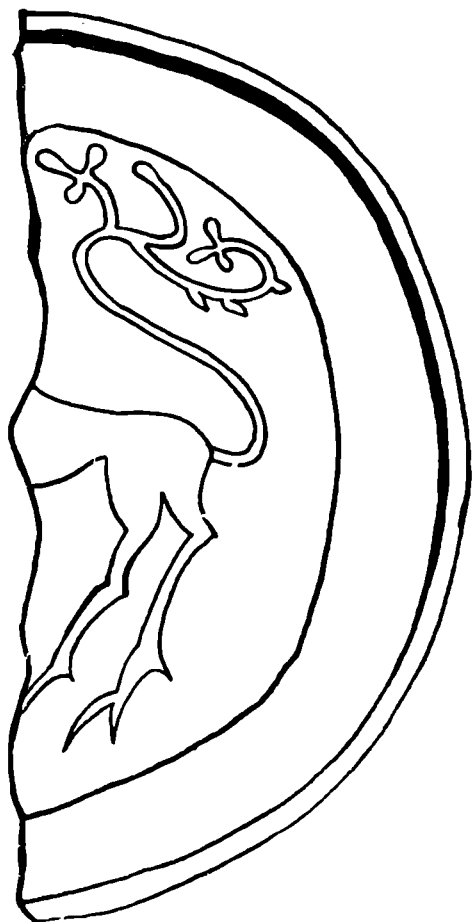
Un disc asemănător s-a găsit și în săpăturile de la Brădet (Argeș)⁵⁷, într-un strat de viețuire de la începutul secolului al XVI-lea.

Putem considera, prin urmare, că și cele două discuri provenite de la casa domnească din Curtea de Argeș aparțin epocii lui Neagoe Basarab.

Discul cu ornament zoomorf fantastic — unicul de acest fel, după cîte știm, găsit în Țara Românească — asemănător cu discurile care au împodobit paramentul bisericilor moldovenești înălțate între anii 1490—1496⁵⁸, descinde — ca și exemplarele moldovenești — dintr-un prototip aflat desigur în Transilvania, de unde s-a putut răspîndi în est și în sud.

Este de presupus — avînd în vedere larma arie de răspîndire a discului cu motive geometrice (cercuri concentrice) descoperite cum am văzut la Curtea de Argeș, Tîrșor și Brădet — că discurile de acest tip, lucrat inițial în Transilvania, se datoresc producției locale.

2) Dacă nu am putut localiza cu precizie locul din Transilvania de unde au provenit modelele discurilor de ceramică ornamentală găsite lîngă curtea domnească,

Fragment de disc ceramic, cu ornament zoomorfic, provenit de la casa domnească.

56. Gh. Diaconu, *Locuințe medievale (sec. XV—XVII) în Materiale și cercetări arheologice*, VI (1959), p. 735, 742, și fig. 12, p. 739. Datarea sobei, făcută pe baza unei monede din 1535, care vădește termenul «ante quem» al stratului, ne-a fost comunicată verbal de tov. Gh. Diaconu și N. Constantinescu, cărora le mulțumim și pe această cale.

57. Săpăturile arheologice de la schitul Brădet au fost efectuate de Gh. Cantacuzino, care a avut amabilitatea să ne comunice găsirea acestui disc ceramic.

58. G. Balș, *Bisericile lui Ștefan cel Mare*, București, 1926, p. 201 și p. 236.

două fragmente, suficient de mari pentru a ne permite reconstituirea integrală a cahlilor, ne glăsuesc cu precizie despre locul unde au fost lucrate. (Cel mai mare fragment a fost găsit pe locul casei Topoloveanu de pe strada Negru Vodă, celălalt în curtea spitalului). Ornamentul de data aceasta heraldic, al cahlilor, reprezintă un scut închis într-o arcadă gotică, cu un fleuron în vîrf și două fialcre laterale, unite prin arcaturi gotice. În acest scut se află o coroană cu cinci fleuroni vizibili, unind două spade, încrucișate la rîndul lor deasupra unui triunghi, cu unghiurile terminate în frunze de nufăr. Cahlele, glazurate în galben-verzui, măsurau 0,30 m x 0,24 m.

Stema aparține orașului Sibiu⁵⁹ și ea a fost dăruită de către regele Vladislav II acestui oraș în 1495⁶⁰. Triunghiul, cu frunze de nufăr dispuse în cele trei unghiuri aparține peceților juzilor regali și simboliza dreptul orașului de a alege pe jude și pe jurați⁶¹. Prin urmare, însăși această stemă ne indică termenul «post quem» al executării cahleii 1495. Termenul «ante quem» poate fi dedus din prezența pe această stemă a arcadei gotice, foarte asemănătoare cu cea pe care o constatăm la unele cahle găsite la săpăturile efectuate la cetatea de scaun Suceava. Pe aceste cahle, reprezentînd pe Sfîntul Gheorghe⁶², remarcăm un fleuron central și două fialcre laterale, unite prin arcaturi gotice. De asemenea, baza fialcrelor prezintă scuturi asemănătoare cu două concavități laterale. În sfîrșit, între fleuron și fialcrele laterale există, alături la exemplarele de la Curtea de Argeș, cît și la cel de la Suceava, cîte două croșete.

Termenul «ante quem», sfîrșitul celui de al doilea deceniu al secolului al XVI-lea, stabilit pentru cahla din Suceava este așadar valabil și pentru cahlele din Argeș. Intervalul în care au fost ele executate «post 1495 — ante 1520» indică drept comanditar al lor pe voievodul Neagoe Basarab.

3) Un fragment de cahlă subțire, cu pasta bine arsă, neglazurată, prezintă motivele geometrice ale unor împletituri care se întretaie în unghiuri, fiecare unghi avînd deasupra un fleuron. Un motiv identic poate fi remarcat la o cahlă găsită pe aria minăstirii Argeș, publicată de Gr. Tocilescu⁶³. Este evident că acest motiv reproduce pe cel similar, de origină orientală, săpat în piatra turlelor bisericii⁶⁴.

Executarea îngrijită și subțimea cahleii găsită pe aria curții domnești, motivul simplu, geometric, de origină orientală, care nu se întilnește mai tîrziu, faptul că exemplare asemănătoare au existat și în incinta minăstirii lui Neagoe Basarab, ne îndreptățesc să atribuim epocii acestui voievod și această piesă. Este posibil ca și un alt fragment, de aceeași grosime și lucrat într-o pastă asemănătoare, pe care constatăm o rozetă care amintește de cele care sînt sculptate pe pietrele de mormînt ale familiei lui Neagoe Basarab, să aparțină aceleiași epoci.

Aceste fragmente ne vădesc că, pe lângă ceramica de import, se folosea la sobe, încă la începutul secolului al XVI-lea, ceramică locală cu motive inspirate de ornamentele monumentelor din Țara Românească. Existența unei biserici a Olari-

59. Franz Zimmermann, *Das Wappen der Stadt Hermannstadt*, în *Archiv d. Vereins f. sieb. Landeskunde*, XVII, 1882, p. 338—364. 60. N. Lupu, *Cetatea Sibiului*, București, 1966, p. 8.

61. Arz von Straussenburg, *Das Wappen von Hermannstadt in Korrespondenzblatt d. Vereins f. sieb. Landeskunde*, LIII, 1930, p. 201—210.

62. Rudolf Gassauer, *Teracotte succave*, în *B.C.M.I.*, XXVIII (1935), fasc. 86, fig. 18, p. 152.

63. Gr. Tocilescu, *Biserica episcopală a Minăstirii Curtea de Argeș...*, București, 1887, p. 36 și fig.

64. N. Ghika-Budești, *Evoluția arhitecturii în Muntenia*, Parlea întîia, în *B.C.M.I.*, fasc. 53—54, pl. LXXVIII.

lor în Curtea de Argeș, anterioară anului 1530⁶⁵ și reputația de care ceramica din acest oraș se bucura în Transilvania (o mențiune din 1619 arată că în Argeș se lucra «cărămidă smălțuită albă, verde, albastră și roșie pentru Transilvania»⁶⁶), confirmă faptul că, așa cum constatăm și la alte produse de manufactură, ceramica locală coexista cu cea de import.

Fragment de caldă, cu ornament heraldic, reprezentând stema orașului Sibiu, provenit de la casa domnească.

65. Temeliile bisericii originare din cartierul Olari au fost descoperite la săpăturile recent conduse de tov. Dinu Rosetti, care a avut amabilitatea să ne comunice această informație.

66. Gr. Tocilescu, *loc. cit.*

4) Un tip de cahla mai tîrzie decît cele trei anterioare, pe care le-am așezat în epoca lui Neagoe Basarab, este cel reprodus numai într-o fotografie pe care o publică V. Drăghiceanu⁶⁷, găsit «în zidurile palatului din Argeș»⁶⁸ (se pare, deci, că «in situ») către 1900. Ea măsoară 0,20 m x 0,16 m și avea grosimea de 0,012 m. V. Drăghiceanu arată că, judecînd după perforațiile sale — care se pot vedea și în fotografie — cahla era destinată ornamentării pereților.

Cahla reprezenta un cavaler călare, înveșmîntat într-un costum cu pelerină scurtă și pantaloni bufanți, care se opreau la mijlocul coapselor; ciorapii lungi sfîrșeau în încălțări cu pîteni puternici. Cu mina stîngă cavalerul ține hățurile, iar cu cea dreaptă o armă care poate fi o arbaletă. Costumul este tipic pentru jumătatea secolului al XVI-lea (în Franța epoca lui Henric II, 1547—1559), asemănîndu-se cu cel de pe cahla găsită la săpăturile de la cetatea Sucevei și datată pe acest considerent «mijlocul secolului al XVI-lea»⁶⁹.

V. Vătășianu observă că această cahla prezintă pe fond o serie de vrejuri spiralice, ca și prototipul din care derivă o serie de cahle din Suceava «care trădează o puternică influență a renașterii»⁷⁰.

Cahle identice cu cea de care ne ocupăm au fost găsite la Roșia, lîngă Sibiu⁷¹, iar asemănătoare la Sighișoara⁷², indicîndu-ne locul de origină al acestui tip și largă sa arie de răspîndire.

5) Un tip de cahla, reprezentînd pe călărețul husar maghiar, a fost așezat, de astă dată, la sfîrșitul secolului al XVI-lea de către Gh. Cantacuzino⁷³, după analogii cu exemplare asemănătoare, provenite de la minăstirea Mihai Vodă din București, dintr-un strat datat 1575—1595.

6) O grupă de cahle, evident contemporane după aspect, prezintă iconografic două tipuri, care au fost găsite și pe aria minăstirii lui Neagoe de către Gr. Tocilescu.⁷⁴ Unul dintre ele reprezintă doi lei «rampanți», afrontați, încadrați de ornamente vegetale, întreaga cahla fiind delimitată de un chenar de mici fleuroni.

O cahla datată 1649, provenind de la curtea domnească din Tîrgoviște, reprezentînd tema pelicanului sacrificat, prezintă aceleași ornamente vegetale, terminate în partea superioară cu un fleuron gros, trilobat⁷⁵, ca și cahla cu cei doi lei afrontați. (Am remarcat acest ornament și pe luminărarul de piatră care fusese așezat lîngă moaștele Sfintei Filoteia).

Aceste motive ornamentale compuse din frunze mari, în unduirei moi, care par suprasaturate de apă, înconjurînd o reprezentare zoomorfică, adesea heraldică, sînt tipice pentru renașterea tîrzie transilvăneană de la mijlocul secolului al XVII-lea. Le găsim în Țara Românească la pietrele de mormînt ale familiei lui Matei Basarab.

68. *Ibidem*, p. 70, nota 2. 69. Rudolf Gassauer, *op. cit.*, p. 162 (fig. 33).

70. V. Vătășianu, *op. cit.*, p. 713 și 727.

71. Thomas Năgler, *Un depozit de plăci ornamentale descoperit la Roșia (r. Sibiu)*, lucrare în ms.

72. Iulius Bietz, *Kleine Mitteilungen Deutsch — siebenbürgische Hafnerarbeiten für die Moldau*, în *Deutsche Forschung im Südosten*, I Jahrgang, (1942), Heft 2.

73. Gh. Cantacuzino, *Observații privind unele cahle de la Minăstirea Mihai Vodă*, în *S.C.I.V.*, 1965, nr. 4, p. 745, 751, 753, 757 și 758.

74. Gr. Tocilescu, *loc. cit.*; V. Drăghiceanu, *op. cit.*, fig. 78 și 79, p. 69; fig. 80, p. 71.

75. N. Constantinescu, *Contribuții arheologice asupra curții domnești din Tîrgoviște, secolul al XIV-lea—XVI-lea*, în *S.C.I.V.*, 1964, nr. 2, p. 238.

Faptul că aceste tipuri de cahle au fost găsite și pe aria minăstirii lui Neagoe — ale cărei documente ne glăsuiesc, despre o importantă fază de restaurare inițiată de către Matei Basarab —, ne îndeamnă să le datăm în epoca în care acest voievod a restaurat minăstirea, adică puțină vreme înainte de 1643⁷⁶.

7) Cahle reprezentând un «maschiaron» înscris într-un scut poligonal, renascentist, încadrat în partea inferioară de două păsări stilizate, afrontate, găsite și la săpăturile de la curtea domnească din Tirgoviște⁷⁷, aparțin, se pare, de asemenea jumătății secolului al XVII-lea.

8) Alte cahle reprezentând un boier în costum de secolul XVII-lea, care apare și pe unele exemplare de la Tirgoviște⁷⁸, sînt databile a doua jumătate a secolului al XVII-lea.

9) Un tip de cahlă groasă, glazurată, în verde, fără chenar, cu împletituri alternate cu butoni stelați, este identic cu cel al cahlelor încastrate de-asupra cornișei minăstirii Cornet, zidită în 1666⁷⁹.

10) Ultima grupă de cahle corespund etapei de reconstrucție de la sfîrșitul secolului al XVII-lea, căreia îi aparține și consola de piatră, reprezintă același vultur bicefal, de astădată într-un chenar de două cercuri cu striuri⁸⁰. Cahle asemănătoare au fost găsite la Tirgoviște (expuse în Muzeul palatului Mogoșoia; acestea din urmă prezintă o ornamentație vegetală mai bogată), și la palatul Mărgineni, construit cam în vremea celui din Curtea de Argeș⁸¹. Antidatarea acestor cahle de către V. Drăghiceanu, care le-a așezat în secolul al XIV-lea, a derutat pe unii cercetători.

Trecerea în revistă a tipurilor de cahle de pe aria curții domnești vădește o continuă viețuire a acestei curți de la începutul secolului al XVI-lea pînă către sfîrșitul secolului al XVII-lea. În privința cahlelor celor mai vechi găsite pe aria curții domnești am văzut că ele nu depășesc în vechime începutul secolului al XVI-lea, mai precis epoca lui Neagoe. Constatăm în această epocă sobe cu structură de oale și cu discuri ceramice dispuse în spațiile dintre gurile lor, precum și sobe obișnuite; cahle cu stema Sibiului, arătîndu-ne, în mod neîndoielnic, că ele erau de import, precum și cahle care reproduceau motivele ornamentale al unor edificii locale și prin urmare aparțineau meșterilor din țară.

Ca și în cazul sculpturilor arhitecturale de piatră, proveniența sibiană a cahlelor îl indică pe Neagoe Basarab drept ctitor al curții domnești, Radu cel Mare fiind în proaste relații cu acest oraș, cum am arătat.

Tipul de cahlă renascentistă, cu călăreț și vrejuri, destinată împodobirii pereților, vădește că la mijlocul secolului al XVI-lea așezarea viețuia, iar cel reprezentînd călăreți husari, că ea continua să existe și la sfîrșitul secolului. Urmează tipurile din vremea domniei lui Matei Basarab, apoi din 1666 și, în sfîrșit, a lui Șerban Cantacuzino, de la sfîrșitul secolului al XVII-lea (1678—1688), care ține să-și pecetuiască reconstrucția nu numai cu console de piatră reprezentînd vulturul bicefal, dar și cu cahle purtînd același însemn.

76. Vezi cartea Patriarhului Constantinopolului Partenie din decembrie 1643 (în grecește) la Bibl. Acad. Republicii Socialiste România, Peceți 363; N. Iorga, *Studii și documente*, V (1903), p. 134.

77. N. Constantinescu, *loc. cit.*

78. Barbu Sălăneanu, *Ceramica românească*, București, 1938, pl. XII, fig. C.; Idem, *Ceramica feudală românească și originile ei*, București, 1958, fig. 115, p. 112 și p. 193.

79. *Ibidem*, fig. 113, p. 111.

80. V. Drăghiceanu, *op. cit.*, fig. 301, p. 248.

81. Idem, *Casa Cantacuzinilor din Mărgineni*, în *B.C.M.I.*, XVII (1924), p. 42.

D. — Dacă în privința materialelor și tehnicii constructive casa domnească, «casă slujitorilor» și turnul de intrare se aseamănă mai degrabă cu edificiile monastice care au existat în minăstirea lui Neagoe, așa cum am arătat, și nu cu monumentele din secolul al XIV-lea (după cum susține V. Drăghiceanu), în ceea ce privește planul și elevația lor va trebui să ne limităm la ceea ce ne-au dezvăluit săpăturile, adică foarte puțin.

Într-adevăr, planul casei domnești este simplu, traveele pivniței indicându-ne o încăpere mare, încadrată de alte două mai mici de care o despărțeau zidurile sprijinite pe cele două arcade, ale căror picioare ni s-au păstrat încă. Faptul că picioarele arcadelor nu apar legate de pornirile vreunei bolți care să ne dea certitudinea că ele au avut funcția de arcuri dublouri (astfel de porniri nu se observă nici la zidurile din nord și sud, care ne apar continui), ne încredințează că ele au fost construite pentru a sprijini cele două ziduri transversale care despărțeau cele trei încăperi. Dintru început, deci, locuința voievodală a fost concepută ca să aibă pivnița acoperită cu dusele pe grinzi. Lăcașurile grinzilor, pe care le constatăm în prezent în zidul nordic și sudic, ca și chenarul de fereastră «in situ» aparțin primei faze de construcții. Celelalte ferestre ale pivniței erau de asemenea mici, cu ancadrame modeste, dar nivelul de locuit (foarte probabil unul singur, judecând după numărul de ancadrame de uși rămase), prezenta frumoase chenare de piatră gotico-renascentiste la usi și la ferestre. S-a afirmat că locuința de care ne ocupăm, prezentând o prispă înșpre nord, ar fi fost lucrată în spirit popular. În realitate această prispă nu a fost originară, ci adăugată mai târziu, foarte probabil la restaurarea efectuată de către Serban Cantacuzino, când a fost lărgită și «casa slujitorilor». V. Drăghiceanu arată limpede că la săpături a găsit prispa construită deasupra unui pavaj care înconjura casa domnească originară⁸².

Nu este însă exclus ca acoperirea cu dusele pe grinzi (și nu cu bolți) a pivniței să fie legată de un tip de arhitectură populară, căruia îi aparține și foisorul înălțat peste griliciul originar. (Foisorul «noilor curți» domnești din Pitesti, construite de către Neagoe Basarab este menționat într-un hrisov din 1517)⁸³. Subliniem că tipul de casă domnească cu grinzi peste pivniță, și foisor, așa cum găsim la Curtea de Argeș și deducem că exista la Pitesti, este structural diferit de cel căruia îi aparține palatul domnesc din Tîrgoviște din secolul al XV-lea⁸⁴. Tipul de casă domnească din vremea lui Neagoe vădește o preluare a foisorului din arhitectura populară nu numai de către mesterii de biserică (biserica bolniței Mănăstirii Bistrita este înălțată în 1520—1521), ci și de către constructorii de locuințe pentru marii feudali. Este posibil ca fenomenul să fie mai vechi dar este prima dată când îl constatăm.

Desigur că foisorul, (acoperind griliciul pivniței), mai necesar funcțional decât prispa, a fost împrumutat arhitecturii populare înaintea acestela din urmă. Spre deosebire de foisorul bisericesc (pridvorul) care va rămâne în stadiul acestei prime transpuneri din arhitectura populară, foisorul laic va evolua către cerdacul din vremea lui Matei Basarab, apoi către prispa și logia sfârșitul secolului al XVII-lea.

82. V. Drăghiceanu, *op. cit.*, p. 148: «...desfășurându-se tot conturul casei domnești, care se vede că are în față un cerdac lat, iar dincolo o pivniță la care duce un beci boltit. Sub temelie cerdacului s-a dat de pardoseală de bolovan, ceea ce arată că el a fost adăos pe urmă».

83. Vezi documentele din 18 ianuarie 1517 (*D.I.R.*, B. XVI. I, 132, 133) și 22 noiembrie 1517 (*ibidem*, 131, 132).

84. N. Constantinescu și Cristian Molsescu, *op. cit.*, p. 26 sq.

«Casa slujitorilor», de proporții mai modeste își vedește rosturile pe care i le-a bănuț V. Drăghiceanu, printr-un cuptor foarte mare, în colțul nord-vestic — greșit considerat de V. Drăghiceanu o ascunzătoare⁸⁵ — care avea alipită înspre vest, ieșită din perimetru casei originare, o încăpere pentru combustibil, despărțită de cuptor de o gură de foc și, în partea superioară, de un orificiu pe unde se putea supraveghea focul. Împărțirea acestei case în încăperi mai mici vedește, de asemenea, că aici se aflau atenanșele casei domnești.

Despre aspectul turnului de incintă nu putem afirma decit că prezenta o încăpere de trecere obișnuită, boltită cu semicalotă pe pandantivi și că zidurile laterale aveau două nișe semicirculare.

E. — Ocupându-se, în trecere, de restaurările de la biserica Sfintul Nicolae Domnesc, N. Iorga arată că Neagoe nu a putut neglija această necropolă a strămoșilor săi⁸⁶. Din nefericire atit mobilierul cit și întreg inventarul obiectelor, podoabelor și cărților ale acestui venerabil monument sînt pierdute se pare pentru totdeauna și nu ne-a rămas măcar o descriere catagrafică a bunurilor sale de la mijlocul secolului al XIX-lea, așa cum ni s-au păstrat de la majoritatea bisericilor mînăstirești. Printre puținele vestigii care mai existau la începutul acestui secol, în prezent de asemenea dispărute, se aflau și o pereche de pandantivi⁸⁷, dăruiți să împodobească moaștele Sfintei Filoteia. Tipici pentru epoca lui Neagoe Basarab — pandantivi asemănători pot fi văzuți la portretele doamnei Despina și a fiicei sale — ei ne glăsuiesc despre grija familiei lui Neagoe pentru acest locaș. O dovadă a prețuirii lui Neagoe pentru biserica Sfintul Nicolae, unde se aflau mormintele strămoșilor săi, lângă zidurile căreia își înălțase curtea domnească, este și preluarea ornamentului de pe piatra tombală a ctitorului, a lui Vladislav I, pentru propria sa piatră de mormint.

F. — Una dintre dovezile cele mai importante care ne relevă rolul lui Neagoe la construirea casei domnești de lângă biserica Sfintul Nicolae este stema orașului Argeș, publicată încă din 1887 de Bogdan Petriceicu Hasdeu⁸⁸, dar cu unele interpretări romantice. Această stemă, care prezintă un vultur bicefal, s-a păstrat în trei versiuni, corespunzînd la trei sigilii diferite păstrate pe documente din 1632⁸⁹, 1660 și 1745⁹⁰. Din examinarea tipurilor heraldice (fără a considera inscripțiile) constatăm că este vorba de peceti renovate, deoarece la primul sigiliu vulturul nu poartă crucea între capete, iar la celelalte două aspectul acestei cruci este diferit.

Fără a zăbovi asupra problemei, N. Iorga a asociat vulturul bicefal de pe sigiliul Argeșului cu emblema de pe «cnemidele» voievodului Mircea cel Bătrîn din portretul votiv de la Mînăstirea Cozia⁹¹. E. Vîrtosu împărtășește această opinie, scriind că «prezența acvilei bicefale ca emblema a orașului trebuie pusă în directă legătură cu acvila bicefală bizantină de pe portretul lui Mircea cel Bătrîn zugrăvit la Cozia... Argeșul a fost vechea capitală a lui Mircea cel Bătrîn, cum se știe»⁹². În privința crucii dintre capetele vulturului. E. Vîrtosu arată că «adaoșă mai tîrziu

85. V. Drăghiceanu, *op. cit.*, fig. 2, p. 5.

86. N. Iorga, *Istoria bisericii românești...* I, p. 37.

87. V. Drăghiceanu, *op. cit.*, fig. 14, p. 26.

88. B. P. Hasdeu, *Etymologicum Magnum Romaniae*, tom II, București, 1887, p. 1597.

89. V. Drăghiceanu, *op. cit.*, fig. 16, p. 28.

90. E. Vîrtosu, *Din sigilografia Moldovei și Țării Românești*, în *D.I.R., Introducere*, II, București, 1956, p. 494 sq.

91. N. Iorga, *Cronică*, în *Revista istorică*, IX (1923), p. 193.

92. E. Vîrtosu, *op. cit.*, p. 495.

în emblema orașului, simbolizează prezența în Argeș a Minăstirii întemeiată de Neagoe Basarab... <care i-a dat — P. C.> drept de judecată asupra orașenilor. Este deci foarte explicabilă apariția crucii amintite în marca orașului»⁹³.

Prin urmare emblema ar data de la Mircea cel Bătrîn iar crucea ar fi fost adăugat în vremea lui Neagoe, când acest voievod ar fi dat minăstirii sale drept de judecată asupra orașenilor. E. Virtosu bănuiește că pecetea era ținută la minăstire, deoarece, pe unul dintre acte «sigiliul este aplicat în partea stîngă (unde semna colectivul de preoți), nu în dreapta, unde semnau orașenii»⁹⁴.

Aprofundarea datelor legate de emblema Argeșului nu confirmă însă aceste presupuneri. În primul rînd, așa cum am arătat, crucea nu apare în emblema primului exemplar cunoscut, din 1632, ci în cel lucrat în 1680. Înscris în cercul interior al exergei, vulturul reprezentat pe sigiliul din 1632 nu putea purta o cruce între capete. Această cruce a apărut ulterior la peceteile renovate — după cum ne relevă și inscripțiile lor diferite — din 1680 și 1710. Prin urmare nu poate fi vorba de apariția crucii încă din vremea domniei lui Neagoe Basarab. În al doilea rînd, considerăm puțin probabil ca pecetea să fi fost păstrată în minăstire (ceea ce ar fi determinat adăugarea crucii la emblema existentă) și nu la judele sfatului orașenesc, cum era firesc. Minăstirea avea propria ei pecete care ni s-a păstrat pe un document din 1666 (cu reprezentarea Adormirii Maicii Domnului)⁹⁵, nu trebuia să folosească emblema orașului pentru a-și întări iscăliturile preoților.

Este adevărat că stema Argeșului se leagă de epoca lui Neagoe, dar nu prin adăugarea la emblema existentă a unei noi mobile heraldice, ci prin crearea emblemei însăși. Deși E. Virtosu remarcă o serie de similitudini a pecetei din Argeș cu cea din Tîrgoviște, făurită în vremea lui Neagoe⁹⁶, totuși el nu o atribuie acestui voievod, care ca și Mircea cel Bătrîn — dar, evident, cu alte semnificații — a purtat pe veșmînt stema vulturului bicefal. Într-adevăr, însuși E. Virtosu arată că forma românească: « А Р Ш И И Ш » din sigiliul de pe hrisovul din 1632 este relativ nouă, din prima jumătate a secolului al XVII-lea, ceea ce ne permite să deducem că a existat anterior o altă pecete care avea inscripția originală.

În legătură cu întreaga inscripție de pe sigiliul din 1632 (a cărei traducere românească este «S-a făcut acest sigiliu de Argeș») autorul subliniază că ea este identică cu cea de pe pecetea Tîrgovistei, lucrată în vremea lui Neagoe Basarab (tradus în românește «S-a făcut acest sigiliu în zilele drept credinciosului Ion Neagoe voievod») și el adaugă că «dacă raportăm textul sigiliului din 1632 la textul legendei sigiliului Tîrgovistei..., observăm că, prin comparație și întregire, legenda din sigiliul Argeșului capătă sensul și întregirea necesară...»⁹⁷. Și autorul ajunge la concluzia că în sigiliul original «legenda arăta desigur că a fost făurit în zilele lui Neagoe voievod, ca și legenda din sigiliul Tîrgovistei, fără ca, neapărat, să fi fost imitată după sigiliul Tîrgovistei»⁹⁸. Însă în loc să lege emblema acestei pecetei de stema lui Neagoe Basarab, cum era și firesc, o atribuie lui Mircea cel Bătrîn.

Ni s-a păstrat un document anterior domniei lui Neagoe, din 1500, emis de sfatul orașului Argeș și destinat sibienilor⁹⁹. Documentul, care este redactat în ori-

93. *Ibidem.* 94. *Ibidem.*, p. 496.

95. N. Iorga, *Studii și documente*, XVI, p. 143: «Pecete mare apăsala cu fum, înfățișînd îngroparea Maicii Domnului». «Această pecete este a Sîntel Minăstiri Argeșu — 1666 —».

96. E. Virtosu, *op. cit.*, p. 493 sq.

97. *Ibidem.*

98. *Ibidem.*

99. P. P. Panaltescu, *Documente slavo-române din Sibiu (1470—1653)*, București, 1938, p. 19.

ginal, pe hirtie, nu poartă urme de sigiliu. Aceasta poate însemna că vechiul sigiliu fusese pierdut către 1500 și că Neagoe Basarab conferă orașului un nou sigiliu a fost (inițial cu legenda identică cu a celui din Tîrgoviște, care ulterior, la noi renovări, scurtată din motive compoziționale).

Inevitabil, se ridică întrebarea: de ce pecetea Tîrgoviștei avea ca emblemă o scenă religioasă («Maica Domnului Orantă», care nu este catolică, cum s-a afirmat; o compoziție identică se poate vedea pe una dintre pisaniile bisericii lui Neagoe de la Argeș), iar cea a orașenilor argeșeni un vultur bicefal, însăși stema lui Neagoe?

În privința emblemei Tîrgoviștei explicația este simplă. Imaginea ilustra hramul unei biserici de prestigiu (poate cea domnească de lângă turnul Chindiei, al cărei hram va fi fost preluat de biserica lui Petru Cercel, o dată cu chipul ctitorului ei, Neagoe¹⁰⁰).

Tot astfel s-ar fi putut petrece lucrurile și la hotărîrea emblemei de pe pecetea Argeșului, făurită în aceeași vreme, care ar fi putut reprezenta, de pildă, chipul Sfîntului Nicolae. Ce a determinat pe orașenii argeșeni să reprezinte pe stema orașului lor vulturul bicefal, emblema voievodului Neagoe? Știm că relațiile lui Neagoe cu orașenii din Argeș nu au fost prea bune, dimpotrivă. El a dăruit minăstirii sale moșia Flămînzesti — în întregime sau în parte — generînd un proces de mai multe veacuri. Nu putem presupune decît că Neagoe însuși a inspirat pecetea orașului sau cancelaria sa și că orașenii au trebuit s-o primească. Faptul nu trebuie să ne mire, petrecut în vremea domniei autoritare a lui Neagoe și a unui interes manifestat pentru fast, artă, heraldică.

Fie că voievodul a dispus direct alcătuirea noii peceti, fie că ea a fost făurită de către pîrgarii orașului (dar legenda pecetii Tîrgoviștei ne îndeamnă să subscriem la prima presupunere), este un fapt sigur că ea se raporta la calitatea de reședință voievodală a Argeșului, a lui Neagoe Basarab. Această emblemă revela că suprema importanță a orașului, trăsătura sa cea mai semnificativă, era curtea voievodală. Emblema inițială, pierdută o dată cu pecetea probabil în a doua jumătate a secolului al XV-lea, cum am arătat, a fost înlocuită cu emblema voievodală, a cărei prezență pe pecete nu putea însemna decît construirea unei noi curți în Argeș, a cărei autoritate anula de fapt pe cea a orașenilor, reprezentați nu prin emblema proprie ci prin cea voievodală. Este primul caz cunoscut în heraldica Țărilor Române cînd un oraș poartă nu propria sa emblemă, ci cea voievodală. Prestigiul curții domnești, nou creată, anula, de fapt, însuși prestigiul orașului.

G. — Mențiunile documentare și izvoarele încurajază concluzia la care am ajuns cercetînd vestigiile materiale ale casei domnești că ea a fost construită dintru început de către Neagoe Basarab.

Cel mai vechi document cunoscut în care găsim menționat Argeșul¹⁰¹ este o diplomă din 17 octombrie 1336, pe care Carol Robert o dăruiește vicecancelarului

100. Biserica de lângă turnul Chindiei a fost refăcută din temelii la începutul secolului al XVI-lea, probabil în vremea lui Neagoe. (Vezi Răzvan Theodorescu, *Date noi privind etapele de construcție ale curții domnești din Tîrgoviște*, comunicare la Sesiunea de comunicări a Sectorului de Artă Veche Românească din Institutul de Istoria Artei al Academiei Republicii Socialiste România, II, februarie 1964).

101. Vezi Marla Holban, *Despre raporturile lui Basarab cu Ungaria angevină și despre reflectarea campaniei din 1330 în diplomele regale și în «Cronica Pictată»*, în *Studii*, tom 20 (1967), 1, p. 28 și 29.

regal Thatamer și fratelui său Bako. Regele menționează că vicecancelarul l-a înțilnit «sub cetatea Argeș». O diplomă mai târzie, din 30 iunie 1347, dată de Ludovic, relatează despre un popas în fața cetății Argeș: «...părintele nostru... și-a așezat tabăra înaintea cetății Argeș». Maria Holban arată că în această diplomă «nu e amintită nici o luptă și nici vreun asalt dat cetății. Dacă aceasta ar fi fost cucerită sau ocupată, măcar și fără lupte, de către rege, succesul acesta ar fi fost trimbuțat cu mare răsunet»¹⁰².

Cronica Pictată (*Chronicon Pictum*), terminată la 7 noiembrie 1370 menționează și ea că regele Carol Robert a ajuns «sub cetatea Argeș».

Din aceste mențiuni deducem că cetatea se afla în prima jumătate a secolului al XIV-lea la un nivel superior, pe un deal sau un bot de deal, că în vremea aceea avea ziduri inexpugnabile și că regele ungar însuși a trebuit să o depășească fără a o fi putut cuceri. Această din urmă știre infirmă teoriile despre mutarea temporară a reședinței Țării Românești la Cîmpulung, vădind că cetatea Argeșului — care nu putea fi decît în orașul cu același nume, nu în cetatea Poienari, unde nu încăpea decît o garnizoană foarte redusă — a avut o continuitate certă, biserica Sfîntul Nicolae Domnesc marcînd întemeierea Mitropoliei, nu reîntemeierea orașului, (Cîmpulungul a fost probabil o reședință secundară a lui Basarab în care a rezidat fiul său Nicolae Alexandru, tot astfel cum Tîrgoviștea a fost cea de a doua reședință a lui Mircea cel Bătrîn, unde s-a aflat fiul acestuia Mihail. Așa cum am mai arătat¹⁰³ de-abea la începutul domniei lui Alexandru Aldea prima reședință a țării se mută din Argeș la Tîrgoviște).

Oricum, modestele ziduri de incintă care înconjoară casa domnească pe care o cunoaștem în prezent, precum și așezarea topografică a acesteia nu se oglindesc, în mod sigur, în primele știri pe care le avem despre cetatea Argeș.

Primul document intern păstrat în care găsim numele Argeșului este cel din 25 noiembrie 1369 emis de Vladislav I¹⁰⁴. Cel de al doilea, tot al acestui voievod, din 16 iulie 1372, precizează că orașul îi era «reședință»¹⁰⁵. Dan I. apoi Mircea cel Bătrîn îl numește «cetatea noastră Argeș»¹⁰⁶.

Pînă la 16 septembrie 1430. data ultimului hrisov intern al lui Dan II, hrisoavele emise din Argeș fac un șir neîntrerupt, revelînd că aici se afla reședința voievozilor Țării Românești. Alexandru Aldea mută însă reședința la Tîrgoviște, unde el își ridică Minăstirea Dealul pentru a-i adăposti mormîntul¹⁰⁷. Succesorul său Vlad Dracul se va reîntoarce însă la Argeș (de unde va emite un document la 2 august 1439) pentru a-și construi minăstirea sa cu hramul Adormirea Maicii Domnului, pe care o hărăzește Mitropoliei¹⁰⁸, mutînd această instituție de la biserica Sfîntul Nicolae Domnesc.

Este firesc ca Basarab II, bunicul lui Neagoe Basarab, venit să-și ocupe tronul în 1443, luptînd împotriva lui Vlad Dracul, să emită singurul său hrisov de la 9 ianuarie 1443 din «cetatea cea domnească a Argeșului», așa cum glăsuiește o copie românească a originalului pierdut¹⁰⁹. Este însă ultimul document care vădește un interes evident al voievozilor Țării Românești pentru acest oraș. În a doua jumă-

102. *Ibidem*. 103. Vezi nota 4. 104. *D.R.H.*, B, I, 3, 12—13.

105. *Ibidem*, 5, 14—17.

106. *Ibidem*, 23, 55—56. Este vorba de o traducere maghiară după un original slav pierdut.

107. Pavel Chihala, *Date noi despre începuturile Minăstirii Govora*, în *S.C.I.A.*, seria *Artă Plastică*, tom 13 (1966), nr. 2, p. 247, nota 1.

108. Vezi nota 4.

109. *D.R.H.*, B, I, 96, 167—168.

tate a secolului al XV-lea documentele se vor rări, ca și popasul domnilor la vechiul cuib al Basarabilor. Atenția pe care Vlad Dracul o manifestă față de Argeș — să nu uităm că tatăl său Mircea cel Bătrîn acordă orașenilor dreptul de organizare, dându-le moșia orașului¹¹⁰ — se poate constata și la fiul său Vlad Țepeș, numit nu întâmplător în *Hungaria* lui Nicolae Olahus «Manzilla ab Argyes»¹¹¹. Vlad Țepeș care — după cum arată cronica — rezidește cetatea Poienari, din nordul Argeșului, cu boierii rivali țirgovișteni, partizanii voievodului Alexandru Aldea care mutase reședința în orașul lor, trimete o scrisoare la 4 august 1475 «ex Argyás»¹¹². Se pare că Argeșul căpătase o neașteptată importanță (poate pentru că cetatea Poienari fusese hotărâtă ca loc de păstrare a tezaurului voievodal)¹¹³ deoarece numai trei ani mai târziu, la 3 iunie 1478 Basarab cel Tânăr emite un document de aci, iar în luna februarie 1481 alte două documente¹¹⁴. Acestea două din urmă (scrisori către brașoveni în legătură cu un sol trimes la Ștefan Báthory și cu importul de mărfuri), confirmă presupunerea noastră că rațiuni militare și economice, legate de tezaurul de la Poienari, îl aduseseră în Argeș și nu intenția unui popas mai statornic.

Din scrisoarea trimisă în 1500 de Sfatul argeșan și boierii din acest oraș brașovenilor — despre care a fost vorba mai sus — deducem buna stare economică a orașului, oglindită, de altfel, și în registrele orașelor de peste munți.

Ni se pare revelant faptul că dintre numeroasele hrisoave păstrate de la Râu cel Mare nici unul nu este emis din Argeș. Să nu uităm că el plănuiește să mute locașul Mitropoliei din acest oraș în Țirgoviște; dacă ar fi poposit mai multă vreme în Argeș nu ar fi lăsat în ruină ctitoria bunicului său Vlad Dracul.

Tezaurul se află însă în continuare în cetatea Poienari, pe care Mihnea cel Râu reușește să-l cucerească, puțin înainte de 9 mai 1508¹¹⁵. Este semnificativ faptul că el nu se îndepărtează de Sibiu: la 5 iunie 1508¹¹⁶ îl găsim însă în Argeș, de unde anunță pe sibieni, aliații săi, că toți boierii îi sînt favorabili și că toate cetățile îi aparțin. Popasul său în acest oraș este explicabil dacă avem în vedere, pe de-o parte strînsele sale legături cu Sibiu, de unde îi puteau veni ajutoare sau unde se putea refugia (cum s-a și întîmplat în 1510), iar pe de alta tradiționalele legături între drăculești și argeșeni al căror simbol era biserica lui Vlad Dracul, dărîmată de dănescul Neagoe, care înlocuiește vechea stemă a dragonului cu cea a țapului cu corn¹¹⁷. În lumina documentelor păstrate putem afirma că între domniile lui Vlad Dracul și Neagoe Basarab, care își impune definitiv minăstirea și curtea domnească, simboluri ale puterii sale, Argeșul a fost un permanent teren de luptă al drăculeștilor cu dăneștii.

Evident orașul este important din toate punctele de vedere, dar Sebastiano Compagni¹¹⁸ îl menționează în 1509 ca «civitas» (pentru că în el se afla Mitropolia ortodoxă sau, poate, catedrala catolică), arătînd că «sedes», reședința se afla la Țirgoviște iar tezaurul în cetatea Poienari.

110. Pavel Chihata, *Cele două locașuri ale Mitropoliei din Curtea de Argeș, deduse din hrisoavele bisericii lui Neagoe Basarab...*, p. 604—605.

111. Nicolaus Olahus, *Hungaria et Atila sive de originibus gentis...*, libri duo, Vindebonae, 1763, p. 55. 112. E. Hurmuzaki, XV, 1, nr. CXLVI, p. 84.

113. Vezi nota 118.

114. *D.R.H.*, B. 160, 262—263; E. Hurmuzaki, XVI, nr. CXCIV, p. 108 și nr. CXCIV, p. 108.

115. *Ibidem*, nr. CCCXXXIII, p. 183. 116. *Ibidem*, nr. CCCXXXIV, p. 183.

117. Vezi nota 4.

118. Sebastiano Compagni, *Geografia*, în *Ianus Pannonius*, Roma, I (1947), nr. 2—3, p. 417.

În urmărirea rivalului său Mihnea cel Rău, Vlad cel Tânăr emite un document din Curtea de Argeș, la 24 aprilie 1510¹¹⁹, din care deducem un scurt popas al voievodului în acest oraș. Pentru prima oară găsim în acest document forma «Curtea de Argeș», care trebuie să fi fost mult mai veche, deoarece, așa cum deducem din contextul în care ea apare în pisaniile de piatră ale bisericii lui Neagoe, la începutul secolului al XVI-lea ea se referea, prin extensie, la numele întregului oraș și nu numai la cel al așezării voievodale.

Un document important este scrisoarea pe care Neagoe Basarab o trimete si-bienilor la 17 august 1512 (în primul an al domniei sale), a doua zi după sărbătoarea Adormirii Maicii Domnului¹²⁰. Spre deosebire de precedesorii săi apropiați, care — cu excepția lui Mihnea cel Rău — părăsiseră Argeșul, Neagoe îl denumește «sedes», acordându-i o mare importanță. Probabil la acest moment de la începutul domniei sale se referă pasajul din pisană de piatră a bisericii sale în care arată că a găsit în acest oraș (se subînțelege îndată după urcarea pe tron) biserica Mitropoliei «dărîmată și neîntărită»¹²¹.

Numărul impresionant de documente pe care Neagoe le emite din Curtea de Argeș (12 documente¹²², față de unul emis de Basarab II, unul de Vlad Țepeș, trei de Basarab cel Tânăr, unul de Mihnea cel Rău și unul de Vlad cel Tânăr), glăsuiește despre importanța pe care Neagoe o acordă acestui oraș. Menționăm că dintre aceste documente numai două sînt emise din mînăstire, restul fiind redactate în orașul propriu-zis. Explicația nu poate fi decît că voievodul nu locuia în mînăstire, deși își construise o casă domnească în aripa ei sudică¹²³, preferînd locuința din oraș. Două hrisoave emise în aceeași zi, la 30 octombrie 1517, unul scris în «sfînta mînăstire care este lingă orașul Argeș»¹²⁴, cealaltă «în scaunul («sedes» = reședință) vechilor domni, în Curtea de Argeș»¹²⁵ vădește că, seara, voievodul se retrăgea la casa domnească din oraș. Mențiunea din al doilea hrisov este deosebit de interesantă. Ea ne relevă motivul pentru care Neagoe își ridică în Curtea de Argeș mînăstirea și curtea domnească: aici fusese reședința «vechilor domni»; (Neagoe însuși va consemna orașul drept reședință) și aceste rosturi ale sale, memorate și de tradiție, dar consemnat în vechile documente — trecuseră 85 de ani de la mutarea reședinței la Tîrgoviște — erau evocate mai ales de mormintele primilor Basarabi din biserica Sfîntul Nicolae Domnesc.

Despre prezența lui Radu de la Afumați în Curtea de Argeș vorbesc trei documente, dintre care unul emis din mînăstire, toate din luna august 1520¹²⁶, cînd au avut loc, după cum se știe, lucrările de terminare ale zugrăvelii bisericii. Urmează un șir de hrisoave emise de voievozii următori numai din oraș (din casa domnească): două hrisoave din 15 noiembrie 1533, 10 mai 1534, 17 februarie 1542, 20 februarie 1542¹²⁷, după care constatăm un hiatus de jumătate de secol, pînă în vremea lui Mihai Viteazu, care împuternicește pe egumenul mînăstirii să țină judecata și să ia vama orașului într-un act din 9 ianuarie 1594—1599¹²⁸ și întărește o vînzare la 14 aprilie 1597¹²⁹.

119. *D.I.R.*, B, XVI, I, 51, 56. 120. E. Hurmuzaki. XVI, nr. CL, p. 221.

122. Originalul și traducerea la Gr. Tocilescu, *Biserica episcopală...* p. 32.

123. Documentele interse se găsesc în *D.I.R.*, B, XVI, H, passim, iar cele externe E. Hurmuzaki, XVI, nr. CL, p. 221; nr. CLXXIX, p. 233; nr. CLXXXI, p. 236. 123 Vezi nota 6.

124. *D.I.R.*, B, XVI, I, 130, 131. 125. *Ibidem*, 129, 130.

126. *Ibidem*, 47, 51; E. Hurmuzaki, XI, (*Socotelile Sibiului*), p. 852.

127. *D.I.R.*, B, XVI, II, passim.

128. *D.I.R.*, B, XVI, VI, 109, 97. 129. *Ibidem*, 277, 262.

Două documente, primul din «cetatea Argeș» celălalt din «Argeș» sînt emise respectiv la 23 mai 1608¹³⁰ și 30 septembrie <1610>¹³¹ de către Radu Șerban, nepotul lui Neagoc Basarab, cel care are o grijă deosebită de minăstirea strămoșului său, reinnoindu-i hrisovul solemn.

După invazia lui Gabriel Báthory din iarna lui 1611, actele tac în privința Argeșului, deoarece, foarte probabil, soldații care au jefuit și incendiat biserica Sfîntul Nicolae Domnesc nu au cruțat nici locuința voievodală alăturată. Un grafit în biserica Sfîntul Nicolae Domnesc, cu un nume grecesc și cu data 1623¹³², precum și piatra de mormînt a lui Gulis Cosmidis Palitsas din 1 februarie 1633¹³³, care s-a îngropat în biserica «vechilor domni» sînt indicații că în acest interval nu s-au făcut reparații la casa domnească. Este foarte probabil, după cum am dedus după unele dintre cahlee găsite pe terenul curții domnești, identice cu cele aflate în jurul minăstirii, că Matei Basarab, urmașul lui Radu Șerban — care se prevala de ascendența sa Basarabească și de rudenia cu Neagoe¹³⁴, căutînd a-i imita activitatea și a-i reface ctitoriile — a dispus să fie restaurată curtea domnească.

Un document din 1643 menționează că Matei Basarab a înfrumusețat minăstirea din Argeș «veche de nenumărați ani și părăginită, cu multă cheltuială...»¹³⁵ iar Paul de Alep menționează tot la minăstire, la 14 ianuarie 1657 rezidirea turnului-clopotniță «de puțini ani de către Matei Basarab»¹³⁶. Prin urmare, trebuie să considerăm și lucrările de la casa domnească din oraș efectuate către 1643. Să nu uităm că în această epocă se alcătuiesc *Istoriile Țării Românești*¹³⁷, care menționează curtea domnească de lîngă biserică, prin urmare ea era în atenția contemporanilor. Se uitase că înainte de începutul secolului al XVI-lea curtea se afla într-altă parte decît lîngă locașul în care se afla îngropat «Radu Negru».

Cahla de sobă riguros databilă 1666 ne permite să deducem că așezarea voievodală a funcționat în continuare și după moartea lui Matei Basarab. O mențiune din 1688 ne relevă că în acest an «castelul» era bun¹³⁸; o alta din 25 iunie 1694 unde se află cunoscuta mențiune despre «vadul de moară dimpotriva <în spatele — P. C.> caselor domnești»¹³⁹ (este vorba de vadul aflat și în prezent la sud-vest de casa domnească) ne încredințează că locuința voievodală a existat și în timpul domniei lui Constantin Brîncoveanu.

În istoria Țării Românești (rămăasă în prelucrarea fraților Tunusli), Mihai Cantacuzino notează în 1774 că edificiile voievodale din Argeș «și astăzi se cunoșc în

130. *D.I.R.*, B, XVII, I, 267, 315. Documentul este o copie slavă.

131. *Ibidem.*, 430, 466.

132. O. Tafrali, *op. cit.*, p. 238.

133. *Ibidem.*, p. 252.

134. În hrisovul din 7 ianuarie 1651 pentru Minăstirea Argeș, referitor la moșia Flămînzești (Arh. St. Buc., Ms. 108, f. 22) Matei Basarab scrie: «...să-i fie satul Flămînzești slobod de talere... cum s-au fost iertat și de alți bătrîni domni, de răposatul moșul domniei mele Io Basarab voievod, așjiderea am iertat și domnia mea. Pentrucă această Sfîntă Minăstire Argeș au fost făcută... de răposatul moșul domniei mele Io Basarab voievod... Apoi... acum... dăruindu-mi Domnul... a stăpîni Țara Românească în scaunul moșului domniei mele Io Basarab voievod...».

135. Vezi nota 76.

136. Paul de Alep, *Călătorile Patriarhului Macarie*, traducere la Institutul de Istorie al Academiei Republicii Socialiste România.

137. Academia Republicii Populare Române, *Istoria literaturii române*, I, București, 1964, p. 416.

138. Vezi *Raport istoric despre starea Țării Românești*, în *Magazin istoric pentru Dacia*, V, p. 69: «...la Rîmnic și la Argeș sînt castele bune».

139. Arh. St. Buc., Ms. 168, f. 43.

ruine»¹⁴⁰. Ele fuseseră distruse de pustietatea invaziei turce din 1733¹⁴¹. O consolă cu vulturul bicefal va fi culeasă din ruine și încastată în clopotnița care de-abia acum se va ridica — vechiul turn al incintei voievodale fiind distrus — lângă zidul de împrejmuire al bisericii (pentru întia oară după trei secole), pe la mijlocul sec. XVIII. Ulterior, după dărîmarea din 1830 a acestei clopotnițe și ridicarea în 1838 a celei actuale, zidul strîmtei împrejmuirii a bisericii, datînd din vremea lui Neagoe, se va dărîma și biserica își va recîștiga terenul deținut pe vremea cînd funcționa ca locaș al Mitropoliei.

Trecerea în revistă a vestigiilor materiale, precum și a documentelor și știirilor privitoare la casa domnească din Curtea de Argeș ne încredințează că, inițial, locașul Mitropoliei, biserica Sfîntul Nicolae a avut o incintă proprie, care a pierdut din importanță după mutarea înaltei instituții în noua așezare mitropolitană înălțată de voievodul Vlad Dracul. În intervalul dintre 1439 și începutul secolului al XVI-lea fosta biserică a Mitropoliei rămîne încă Domnească, un locaș venerat de popor și de voievozi atît pentru moaștele Sfîntei Filoteia, cit și pentru mormintele primilor Basarabi. Din invocarea lui Neagoe săpată pe piatra sa funerară, adresată urmașilor săi la domnie, pe care îi roagă să-i îngrijească mormîntul, deducem importanța acordată, desigur, de el și mormintelor strămoșilor săi.

Pe terenul fostei biserici a Mitropoliei, dar care aparținea în continuare curții prin mormintele sale, Neagoe Basarab, care dorea din motive lesne de înțeles să sublinieze legăturile cu trecutul, și-a construit o casă domnească, poate nu departe de cetatea primilor Basarabi (la Sinicoară?) distrusă în a doua jumătate a secolului al XV-lea. Alegerea locului acestei noi case domnești nu a avut în vedere apărarea ei sau conformația orașului, ci prestigiul mormintelor «vechilor domni». Neagoe Basarab a urmărit să-și sublinieze astfel o genealogie care îi putea fi contestată, dar și să-și manifeste respectul pentru o tradiție, care menținea treaz spiritul de independență al țării sale. Acestei concepții despre rolul simbolic al Argeșului i se datorește și emblema vulturului bicefal impusă de el peceții orașului, a cărui umbră se proiecta în visele sale peste Constantinopolul bizantin, neliniștind pe turci și dînd speranțe creștinilor.

PAVEL CHIHAIĂ

140. Frații Tunusli, *Istoria Țării Românești* (tr. G. Sion). București, 1863, p. 176: «...Aici a fost a doua reședință a lui Radu Vodă Negru cu o curte și case domnești care pînă și astăzi se cunosc în ruine...».

141. Vezi C. C. Giurescu, *Material pentru Istoria Olleniei sub Austriaci*, III, București, 1914, p. 301: «...dass die Türken zu Campolongo und besonders Argis alles aus dem Grund und Boden ruiniert und verbrennet...».

VIAȚA BISERICESCĂ ÎN CUPRINSUL MITROPOLIEI

VIZITA SANCTITĂȚII SALE PATRIARHUL ECUMENIC ATHENAGORAS AL CONSTANTINOPOLULUI

S-au scurs pe albia vremii mai mult de douăsutecincizeci de ani de când Biserica Ortodoxă Română n-a mai primit vizita unui patriarh ecumenic. Ierarhii, clerul și credincioșii sfintei noastre Biserici au așteptat cu vădit interes întâlnirea lor cu Sanctitatea Sa Atenagoras, Patriarhul Ecumenic de astăzi, a cărui vizită la noi făcea să renască o veche tradiție.

Sanctitatea Sa Patriarhul Ecumenic Athenagoras a fost oaspetele Bisericii Ortodoxe Române timp de cinci zile, de la 16 la 20 octombrie 1967, — răstimp în care a putut cunoaște aspecte din viața și organizarea actuală a sfintei noastre Biserici strămoșești, unele centre eparhiale, parohii, mănăstiri, învățămîntul teologic și așezăminte de asistență socială.

Prezentăm aci cîteva însemnări în legătură cu această vizită.

Luni, 16 octombrie. Către ceasul amiezii, în întîmpinarea oaspeților încep să sosească la aeroportul Băneasa directorii și consilierii Administrației Patriarhale, vicarul și consilierii Arhiepiscopiei Bucureștilor, rectorul Institutului teologic și directorul Seminarului teologic. Sosesc îndată P. S. Episcop Dr. Antim Tîrgovișteanul, vicar patriarhal, II.PP. Sfinții Mitropoliți Justin al Moldovei și Sucevei, Nicolae al Ardealului, Firmilian al Olteniei și Nicolae al Banatului — membri ai Sinodului Permanent — și Prea Fericirea Sa Părintele Patriarh Justinian. Este de față Dl. Secretar General al Departamentului Cultelor, Profesor Dumitru Dogaru.

Apariția Sanctității Sale Patriarhul Ecumenic Athenagoras la portiera avionului este primită cu vădită afecțiune și emoție. Unii din ierarhii rămâni îl cunosc de mai multă vreme, întîlnindu-se cu Sanctitatea Sa cu prilejul comemorării mileniului de viață monahală organizată în sfîntul munte Atos, dar cei mai mulți îl văd acum pentru întîia oară. Înalt, ochi vulturoști, față senină, barbă albă, revărsîndu-se pe piept în patru șuvițe bogate, brațe viguroase, deschizîndu-se larg pentru îmbrățișare frățească,

— așa l-au văzut ochii noștri pe Patriarhul Ecumenic Athenagoras la coborârea din avion.

Sanctitatea Sa era însoțit de II.PP. Sfinții Mitropoliți Meliton al Calcedonului, Chiril al Caldeei, Hrisostom al Neocezareei și Maximos al Sardelor, de pp.cc. arhidiaconi Evanghelos și Ghermanos, de protonotarul profesor Emanuel Fotiadis, de medicul Damianos Zanopoulos și de doi cavafi.

În timp ce la aeroport se făceau prezentările de rigoare și se împărțeau comunicări și impresii despre călătoria de la Belgrad la București, dealul Patriarhiei cunoștea o frământare neobișnuită. Se aflau adunați în jurul Catedralei protoierei și preoții Capitalei, elevii Seminarului și studenții Institutului teologic, credincioși. Sosirea Înălților oaspeți și a sinodalilor români este salutăată, după datină, în sunet de clopote și cîntări bisericești. De pe treptele palatului patriarhal, cei doi arhipăstori, Sanctitatea Sa Athenagoras și Prea Fericitul Justinian, binecuvîntează mulțimea și răspund cu emoție la ovațiile acesteia.

Se trece apoi în Catedrala patriarhală, unde Înălții oaspeți sînt primiți de P. S. Episcop Visarion Ploieșteanul, înconjurat de sobor de preoți și diaconi. Corala preoților din Capitală și credincioșii aflați în biserică intonează imnul patriarhal. Se slujește un Te-Deum, după care Prea Fericitul Patriarh Justinian rostește cuvîntul de întîmpinare. Răspunde Sanctitatea Sa Patriarhul Athenagoras. La încheierea serviciului divin, cei doi arhipăstori își fac cu greu loc prin mulțime, în drum spre reședința patriarhală. Aci, din nou, de pe treptele palatului, mulțimea primește cu evlavie binecuvîntările celor doi patriarhi și ovaționează îndelung.

În aceeași zi, după amiază, a fost vizitată Mînăstirea Cernița din apropierea Capitalei, așezămînt monahal supus în ultimii ani unor radicale lucrări de restaurare și îmbunătățiri, inițiate și urmărite îndeaproape în executarea lor de către Prea Fericitul Patriarh Justinian. Înălții oaspeți și-au plecat fruntea în fața raclii în care odihnesc osemintele Sfîntului Ierarh Calinic, au primit explicații cu privire la trecutul istoric al bisericilor din mînăstire, al construcțiilor înconjurătoare și la viața culturală care a pulsăat aci. Pentru toate cîte au putut cunoaște în legătură cu acest așezămînt monahal, despre trecutul și prezentul lui, au fost exprimate sentimente de profundă admirație față de Prea Fericitul Patriarh Justinian, apoi s-a stat de vorbă cu viețuitorii din mînăstire, cărora li s-au dat frumoase și înțelepte povățuiri și li s-au împărțăsit patriarhicești binecuvîntări.

Marți, 17 octombrie, în drum spre Curtea de Argeș și Tîrgoviște, — unde au fost însoțiți de Prea Fericitul Patriarh Justinian, de membrii Sinodului Permanent: II.PP. Sfinții Mitropoliți Justin al Moldovei, Nicolae al Ardealului, Firmilian al Olteniei, Nicolae al Banatului și de P. S. Episcop Antim Tîrgovișteanul, vicar patriarhal, Înălții oaspeți au vizitat două monumentale biserici bucureștene, la care se execută importante lucrări de amenajări interioare: Sfîntul Elefterie și Parcul Domeniilor.

La Curtea de Argeș, călcînd pe urmele Patriarhului Teolipt, care cu patrusutecincizeci de ani în urmă, la chemarea ctitorului Neagoe Vodă, sfințea biserica minăstirii, — Sanctitatea Sa Patriarhul Ecumenic Athenagoras și însoțitorii săi au fost primiți de P. S. Episcop Iosif al Rîmnicului și Argeșului, înconjurat de sobor de preoți și diaconi, care i-a adresat un scurt cuvînt de întîmpinare, în care au fost amintite numele patriarhilor ecumenici care s-au aflat în trecere pe la Argeș în decursul veacurilor și a fost înfățișat trecutul religios și cultural al minăstirii. S-a vizitat de asemenea biserica Sfîntul Nicolae-Domnesc, cea mai veche biserică de zid din toată Ungrovlahia, și una din cele mai importante realizări economice din ultimi ani: Hidrocentrala de pe Argeș.

Miercuri, 18 octombrie, trecînd din nou prin Pitești și Găești și prin tot lanțul de sate din această minunată regiune argeșeană, care străjuiesc de o parte și de alta drumul național pînă la o altă veche capitală a țării. Înălții oaspeți au ajuns la Tîrgoviște. Aci s-au făcut trei popasuri importante: la fosta biserică mitropolitană, vizitată în trecut de mai mulți patriarhi ecumenici, unde au fost primiți de protoiereul locului. P. C. Pr. Gheorghe Tache, de clerul din localitate și de credincioși; la «Curtea Domnească», unde s-a vizitat biserica de curînd restaurată, turnul Chindia și ruinele palatului domnesc; și la Minăstirea Dealu, unde a fost vizitată biserica ctitorită de Radu cel Mare și Casa sanatorială ctitorită de Prea Fericitul Patriarh Justinian, în care își duc o viață bătrînească lipsiți de griji monahi și preoți rămași fără familie.

Părăsind Tîrgoviștea, Înălții oaspeți au vizitat regiunea petroliferă din jurul Ploieștilor și, în drum spre București, au făcut o scurtă oprire la Minăstirea Ghighiu, unde au fost primiți de protoiereul Ploieștilor. P. C. Pr. Alexandru Vlaiculescu, de clericii ploieșteni, de călugărițele minăstirii și de credincioși. Aici, răspunzînd cuvîntului de salut care i-a fost adresat, Sanctitatea Sa Patriarhul Ecumenic Athenagoras a împărțit cîteva din impresiile ce i s-au întipărit în conștiință în timpul de cînd se află oaspetele Bisericii Ortodoxe Române și al Prea Fericitului Patriarh Justinian, spunînd între altele: «Mulțumesc Proniei dumnezeiești că m-a învrednicit să cunosc Biserica Ortodoxă Română. una din cele mai vii și mai bine organizate Biserici din marea familie a Bisericilor ortodoxe, datorită desigur, în primul rînd, Întîistătătorului ei, Prea Fericitul Patriarh Justinian. Dar mulțumesc Proniei dumnezeiești, în același timp, pentru că m-a învrednicit să cunosc țara aceasta, Republica Socialistă România, și pe locuitorii ei, să-i cunosc bogățiile ei cele de multe feluri și hărnicia locuitorilor ei, să-mi pot desfăta sufletul privind starea de înflorire economică la care s-a putut ajunge la voi».

Joi, 19 octombrie, dimineața, Înălții oaspeți au vizitat Minăstirea Antim, cu paraclisul și muzeul, după care au participat la ședința solemnă a Sfîntului Sinod, ținută în palatul din incinta acestei minăstiri. La această ședință, cei doi Patriarhi — Prea Fericitul Justinian și Sanctitatea Sa Athenagoras — au expus punctele de vedere ale Bisericilor pe care le reprezintă în toate problemele care confruntă astăzi lumea creștină.

Către amiază au fost primiți de Dl. Profesor Dumitru Dogaru, Secretarul General al Departamentului Cultelor, și de dl. academician profesor Ilie Murgulescu, vicepreședinte al Consiliului de Stat.

S-a vizitat apoi Institutul teologic. Aci, rectorul, P. C. Diac. Prof. N. I. Nicolaescu a rostit o alocuțiune de bun venit, iar corul studenților, sub conducerea profesorului Nicolae Lungu, a prezentat un concert de muzică religioasă alcătuit numai din compoziții în stil psaltic.

Iar seara, în trapeza cea mare a palatului patriarhal, Prea Fericitul Patriarh Justinian a oferit în cinstea Sanctității Sale Patriarhul Athenagoras și a însoțitorilor săi un dineu oficial, la care au participat: reprezentanți ai Departamentului Cultelor, în frunte cu Dl. Secretar General Profesor Dumitru Dogaru, reprezentanți ai Ambasadei Turciei la București, membrii Sfintului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române, directori, consilieri și inspectori bisericești din Administrația Patriarhală, vicarul, consilierii și inspectorul bisericesc ai Arhiepiscopiei Bucureștilor, rectorul și profesorii Institutului teologic, președinții consistoriilor bisericești, protoiereii Capitalei.

În timpul dineului, Prea Fericitul Patriarh Justinian a rostit un cuvânt, la care a răspuns Sanctitatea Sa Patriarhul Ecumenic Athenagoras.

Vineri, 20 octombrie, dimineata, în Sala sinodală din palatul patriarhal, a fost semnat comunicatul comun privind această memorabilă vizită, iar seara Înălții oaspeți au părăsit țara, îndreptându-se spre Sofia, unde urmau să fie primiți de Prea Fericitul Patriarh Chiril. Au fost conduși la aeroport de Prea Fericitul Patriarh Justinian, de membrii Sinodului Permanent — II.PP. Sfinții Mitropoliți Justin al Moldovei, Nicolae al Ardealului, Firmilian al Olteniei, Nicolae al Banatului, de consilierii Administrației Patriarhale și ai Arhiepiscopiei Bucureștilor.

A fost de față Dl. Secretar General, Profesor Dumitru Dogaru, șeful Departamentului Cultelor.

Clerul și credincioșii Bisericii Ortodoxe Române din București, Curtea de Argeș, Tîrgoviște, monahii și monahiile din Mănăstirile Cernica și Ghighiu, vor pastra în conștiințe, cu pietate, amintirea acestei vizite.

Redacția

CONFERINȚELE DE ORIENTARE A CLERULUI DIN LUNA SEPTEMBRIE 1967

Cea de a treia conferință de orientare orinduită de Sfintul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române pentru luna septembrie a.c. a avut loc, la toate protopopiatele din cuprinsul Sfintei Arhiepiscopii a Bucureștilor, în zilele de 12, 19, 21 și 26 ale acestei luni.

Conferințele au fost prezidate de delegați ai Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian, de la Centrul Eparhial, Administrația Patriarhală și de la Institutul teologic și au fost programate după cum urmează:

— *Marti, 12 septembrie* la protopopiatele: *Oltenița* (președinte: P. C. Pr. Cons. Nicolae Diaconu); *Răcari* (președinte: P. C. Pr. Cons. Stan C. Dimancea); *Urziceni* (președinte: P. C. Pr. Alexandru Ionescu, vicar mitropolitan); *Cîmpina* (președinte: P. C. Pr. Cons. Gheorghe Soare); *Muscel* (președinte: P. S. Episcop Dr. Visarion Ploieșteanul, vicar patriarhal).

— *Marti, 19 septembrie* la protopopiatele: *Giurgiu* (președinte: P. C. Diac. Prof. N. I. Nicolaescu, rectorul Institutului teologic de grad universitar din București); *Roșiorii de Vede* (președinte: P. C. Pr. Cons. Leonida Mateescu); *Titu* (președinte: P. C. Pr. Alexandru Ionescu, vicar mitropolitan); *Tîrgoviște* (președinte: P. C. Pr. Cons. Nic. Diaconu); *Găești* (președinte: P. C. Pr. Cons. Petre F. Alexandru).

— *Joi, 21 septembrie* la protopopiatele: *Alexandria* (președinte: P. C. Cons. Mihail Marinescu); *Fetești* (președinte: P. C. Cons. Petre F. Alexandru); *Videle* (președinte: P. C. Pr. Vasile Diaconescu, inspector eparhial); *Lehliu* (președinte: P. C. Pr. Cons. Ioan Popa); *Ploiești-raion* (președinte: P. C. Pr. Alexandru Ionescu, vicar mitropolitan).

— *Marti, 26 septembrie* la protopopiatele: *Circ. I Capitală* (președinte: P. C. Pr. Alexandru Ionescu, vicar mitropolitan); *Circ. II Capitală* (președinte: P. C. Pr. Cons. Nicolae Diaconu); *Circ. III Capitală* (președinte: P. C. Pr. Cons. Ioan Popa); *Circ. IV Capitală* (președinte: P. C. Pr. Cons. Mihail Marinescu); *Călărași* (președinte: P. C. Pr. Cons. Leonida Mateescu); *Slobozia* (președinte: P. C. Pr. Cons. Petre F. Alexandru); *Teleajen* (președinte: P. C. Pr. Cons. Stan C. Dimancea).

-Conferințele au fost precedate de cuvenitul Te-Deum, oficiat în sobor, răspunsurile fiind cintate omofon de preoții prezenți.

P. C. Protoierei au salutată, în numele lor personal și al preoților, prezența în mijlocul lor a PP. CC. Părinți Consilieri, profesori, inspectori eparhiali, delegați ca președinți ai conferințelor.

Tuturor le-au răspuns delegații Centrului Eparhial, subliniind actualitatea temei conferinței.

După constituirea, în continuare, a biroului de lucru al conferinței, s-a trecut la dezbaterile temei «450 de ani de la sfințirea Bisericii Mînăstirii Curtea de Argeș».

În cadrul discuțiilor care au urmat, au luat parte numeroși participanți care au adus completări utile în legătură cu prefața ctitorie voievodală a lui Neagoe Basarab de la Curtea de Argeș.

În partea finală, președinții au tras concluziile necesare în legătură cu desfășurarea temei, făcînd precizările respective.

Pentru importanța lor, reproducem în cele ce urmează concluziile P. C. Pr. Consilier Stan C. Dimancea făcute cu prilejul prezidării conferinței de orientare de la Protoieria raionului Răcari.

— Sărbătorirea împlinirii a 450 de ani de la sfințirea bisericii Mînăstirii Argeșului se înscrie ca un eveniment de importanță deosebită în

cadrul unor preocupări largi manifestate la noi în ultima vreme în legătură cu trecutul poporului nostru, cu istoria sa, cu creațiile sale cultural-artistice, cu tradițiile sale de viață:

— Biserica Mînăstirii Argeșului este considerată ca unul din cele mai izbutite monumente de artă bisericească realizate de geniul creator al poporului român. Această judecată de valoare este formulată de toți oamenii de cultură care au cercetat monumentul de la Argeș, români și străini deopotrivă. Planul construcției, decorația exterioară și pictura murală interioară, inițială, a monumentului, deși poartă pecetea unor influențe străine, caracteristice veacului în care a fost zidită biserica, sînt totuși întruchiparea puterii plâsmuitoare a poporului nostru, expresia geniului său specific;

— Prezența unor influențe străine, transfigurate de geniul creator al poporului nostru în realizarea monumentului bisericesc de la Argeș, readuce în actualitate problema circulației valorilor cultural-artistice create de fiecare din popoarele lumii și urmările fericite, pentru întreaga umanitate, care pot decurge din preluarea și prelucrarea acestor valori în diferite părți ale lumii. Dar valorile cultural-artistice nu pot fi create și nu pot circula decît în vreme de pace. Este aceasta o motivare în plus a datoriei noastre de a lupta pentru promovarea spiritului de pace între oameni și bună-înțelegere între toate popoarele lumii, — condiție a progresului material și a înfloririi culturii și artelor în general;

— Una din caracteristicile esențiale ale istoriei poporului nostru o constituie lupta sa zbuciumată pentru libertate și independență. Pămîntul țării ne-a fost deseori invadat de cotropitori, fapt pentru care multe din valorile culturii noastre materiale și spiritual-artistice au fost prefăcute în scurm și cenuse. Soarta aceasta a avut-o și monumentul bisericesc de la Argeș, care a fost jefuit, prădat și incendiat în repetate rînduri. De fiecare dată însă biserica Mînăstirii Argeșului a fost refăcută în toată frumusețea ei dintru început, prin purtarea de grijă a unor voievozi evlavioși și cu bratele și mintea fiilor acestui popor. Din acest punct de vedere, biserica Mînăstirii Argeșului poate fi considerată ca un simbol al vietii și istoriei mult zbuciumatului nostru popor;

— Cînd, în 1517, monumentul de la Argeș a fost complet gata, iar ctitorul său, domnitorul Neagoe Basarab, privindu-l cu admirație, a întrebă pe meșterii zidari, dacă pot să facă un altul și mai frumos decît acela, legenda spune că acestia au răspuns: «Putem!» Toate cîte ne înconjoară astăzi în țara noastră sînt o dovadă grăitoare prin sine însăși cu privire la posibilitățile de creație ale poporului nostru, care — în decurs de veacuri — a izbutit să creeze atîtea din frumusețile răspîndite pe toate meleagurile românești, și care după marea sa descătușare din august 1944 — a schimbat total fața țării, înzestrînd-o cu fabrici și uzine, cu termo și hidro-centrale de mare capacitate, cu institutii de învățămînt și cultură etc. Putem!, iată ceea ce caracterizează dinamica poporului nostru în drumul său spre un viitor cît mai frumos, mai îmbelșugat și mai luminos.

În partea a doua a conferințelor au fost citite de preoți rapoarte de activitate, din care reiese munca pastorală desfășurată pentru buna-gospo-

dărire și înfrumusețare a locașurilor de cult, a caselor parohiale și a cimitirelor.

Delegații Centrului Eparhial au adus la cunoștință participanților o serie de comunicări privind diferitele evenimente și aspecte din activitatea Bisericii Ortodoxe Române întreprinse pe plan extern și intern, după cum urmează:

A. Pe plan extern:

I. *În cadrul Conferinței creștine pentru pace*, s-au ținut următoarele sesiuni:

— Secretariatul Internațional: Varșovia, 9—11 mai; Zagorsk 29 iunie — 1 iulie (participant, P. C. Pr. Ilie Georgescu, inspector patriarhal);

— Comitetul de lucru: Zagorsk, 2—4 iulie (participant I. P. S. Mitropolit Nicolae Corneanu al Banatului);

— Comisia Ecumenică: Teizè-Franța, 16—19 mai (participant, P. C. Diac. Prof. N. Nicolaescu, rectorul Institutului teologic de grad universitar, București).

În centrul preocupărilor s-a aflat elaborarea materialului tematic pentru cea de a treia Adunare Generală, programată a se ține în martie-aprilie 1868, — după ce, între 17—24 septembrie a.c., a avut loc la București Consultația pregătitoare.

II. *În cadrul Consiliului Ecumenic al Bisericilor* s-a ținut o conferință cu tema: «Dreptatea internațională și reconcilierea», la Bossey-Elveția, între 26—30 iunie, cu participarea I. P. S. Mitropolit Nicolae Corneanu al Banatului. A fost analizată problema dreptății și păcii sub raport economic, social și politic, privită dintr-o perspectivă creștină, insistându-se asupra rolului actual al Bisericilor.

III. *Adunarea Generală a Bisericii Evanghelice din Germania*, Hanovra, 21—25 iunie, cu participarea I. P. S. Mitropolit Justin Moiescu al Moldovei și Sucevei și a P. C. Pr. Vasile Ștefan, consilier patriarhal. Tema generală: Pacea.

B. Pe plan intern:

1. Alegerea, hirotonia, investitura și înscăunarea noului Mitropolit al Ardealului: I. P. S. Dr. Nicolae Mladin, 4, 8 și 11 iunie;

2. Alegerea și înscăunarea noului Episcop Reformat al Oradiei: Lászlo Papp, — aprilie, 25 iunie;

Tot cu acest prilej, participanții au mai luat cunoștință de *Actul comemorativ* încheiat de membrii Sfintului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române în frunte cu Prea Fericitul Patriarh Justinian, cu prilejul aniversării a 450 de ani de la târnosirea Mănăstirii Curtea de Argeș, — cinstire făcută după străvechea datină creștinească și românească:

«Cu vrerea Tatălui, cu ajutorul Fiului și cu săvîrșirea Sfintului Duh, Treimea cea de o ființă și nedespărțită, Amin.

Astăzi, în cea de a cincisprezecea zi a lunii lui august, din anul min-tuirii una mie nouă sute șasezeci și șapte, de praznicul cinstitei Adormiri

a Maicii lui Dumnezeu, împlinindu-se patrusute cincizeci de ani de la înnoșirea Mănăstirii Curtea de Argeș — popas de seamă în mersul înainte al istoriei noastre bisericești — Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române a hotărît să cinstească amintirea acestui fapt, după străvechea datină creștinească și românească.

Mănăstirea Curtea de Argeș, din clădirile căreia a ajuns pînă la noi numai biserica ei mîndră, care, după zisa scriitorului Al. Vlahuță «răsare ca din vrăjirea unor basme», uimitor de frumoasă și strălucitoare ca un juvaer», este ctitoria înțeleptului și evlaviosului Voievod Neagoe Basarab, cel ce a fost «domn a toată Țara Românească și a părților dunărene» între anii 1512—1521 și a soției sale Despina Doamna, care — spune tradiția — și-ar fi dăruit pînă și propriile-i obiecte, de podoabă pentru terminarea mănăstirii.

Rînduită pe locul unde mai înainte fusese «Mitropolia den Argeș», cea înființată de domnitorul Nicolae-Alexandru Basarab în anul 1359, mănăstirea a fost ridicată între anii 1514 și 1517, sub supravegherea și grija de toată clipa a Voievodului Neagoe Basarab, de o seamă de meșteri pricepuți, în frunte cu vestitul meșter Manole, cel atît de frumos cîntat de poporul nostru în legendele sale.

Clădită, «tot den piatră cioplită și netezită și săpată cu flori», biserica Mănăstirii Argeșului pare îmbrăcată într-o rețea de sculpturi migălite cu o rară măiestrie și înfățișează «o desăvîrșită armonie de linii și proporții», lucru ce a făcut pe unii s-o compare cu Templul regelui Solomon și cu Sfînta Sofia a împăratului Justinian și s-o socotească «o minune în lume» și «una din cele mai frumoase biserici ale răsăritului creștin».

În ziua de 15 august 1517, Neagoe Vodă Basarab, ctitorul sfîntului locaș, a purces la înnoșirea lui, poftind la această sărbătoare pe Teolipt Țărilor-adeanul, patriarhul ecumenic cu patru din mitropoliti săi, pe toți arhimandritii și egumenii «den muntele cel sfînt al Athosului» și pe toți egumenii și «tot clirosul» din Țara Românească, în frunte cu mitropolitul Macarie, cel care tinărise pentru prima dată cărți în țara noastră. Cu prilejul acestei înnoșiri, care s-a desfășurat cu o strălucire deosebită, s-a hotărît strămutarea definitivă a scaunului mitropolitan al Ungrovlahiei la Tîrnoviste, și — totodată, s-a «țocmit» ca mănăstirea cea nouă a Argeșului să fie arhimandrie și împreună cu lavra Sfîntului Nicodim de la Tismana, «scaune mai mari decît toate mănăstirile Țării Muntenestei».

Rămasă de la ctitorii ei cei dintii, «nesăvîrșită de sfînta scriptură», adică lipsită de podoaba icoanelor de pe pereți, biserica Mănăstirii Curtea de Argeș a fost zugrăvită în anul 1526 de iscusitul zugrav Dobromir de la Tîrnoviste, prin purtarea de grijă a viteazului voievod Radu de la Afumați (1522—1529) și a soției sale, Doamna Ruxandra, fiica lui Neagoe Vodă Basarab.

Mănăstirea Argeșului a stat în bună pace pînă în iarna anului 1611, cînd a fost crunt lovită de oștile principelui Gabriel Bathory, care au jefuit-o de odore și plumbul de pe acoperiș, pricinuindu-i multe stricăciuni, ce i-au fost pe de-a-niregul îndreptate abia în timpul voievozilor Matei Basarab (1632—1654) și Șerban Cantacuzino (1678—1688).

Ctitoria lui Neagoe Basarab, pe la mijlocul celui de al XVIII—lea veac, a fost locul de unde «se trimeteau încurajeri și ajutoare» ortodocșilor ardeleni, în lupta pe care aceștia o duceau pentru păstrarea credinței străbune. Aici a fost «centrul de grupare și refacere» al românilor asupriți, veniți din părțile transilvane, din rîndul cărora au făcut parte și protopopul Nicolae din Balomir — călugărit apoi sub numele de Nichifor și ajuns stareț la Argeș, ieromonahul Nicođim din părțile Făgărașului și vestitul luptător pentru ortodoxie, cuviosul mărturisitor Sofronie de la Cioara, cel care a stătetit la schitul Robaia, metohul Mînăstirii Argeș.

Istoria Mînăstirii Curtea de Argeș a fost însăși istoria Bisericii Ortodoxe Române, care în mod continuu de-a lungul veacurilor s-a identificat cu sufletul și viața poporului nostru. Biserica Ortodoxă Română a fost alături de truda, aspirațiile și bucuriile poporului, a afirmat unitatea ființei sale, a spriiinit idealul său de libertate și independență și a mărturisit neîncetat permanenta sa spirituală și națională.

Mînăstirea Curtea de Argeș a avut și vremuri bune, prin adănoștirea în cuprinsul său. la 18 octombrie 1793, a scaunului episcopal al Eparhiei Argesului, atunci înființată, și la 14 septembrie 1836, prin sălășluirea în preaîma sa a primului Seminar teologic.

Marile cutremure de pămînt din secolul trecut și mai ales năpraznicile focuri din anii 1866 și 1867, au adus din nou paragina peste străvechea mînăstire. Între anii 1875 și 1885, numai biserica ei «a fost din nou întemeiată și împodobită după vechile-i izvoade», așa cum se vede și acum, după ce incinta din jur — parter și etaj și cele trei paraclise din cuprinsul său și marea clonotniță de la intrare au fost dărîmate.

În zilele noastre, de istorie nouă a poporului român, noi avem bucuria să retrăim virtuțile și năzuirtele sale sufletesti, așa cum ele s-au manifestat de-a lungul veacurilor. Orînduirea de azi a țării restabilește contactul cu înaintașii noștri și aduce împlinirea mult visată a aspirațiilor lor de totdeauna, care își capătă ființă în realizările minunate ale prezentului.

Mereu spiritul progres al țării, trăirea și cultivarea tradițiilor seculare ale poporului nostru, lupta sa pentru o viață mai bună, pentru libertate și independență, pentru apărarea păcii în lume, pentru promovarea înfrățirii între oameni și popoare, dau imaginea identificării prezentului cu cele mai scumpe și binecuvîntate idealuri nutrite de totdeauna de poporul nostru.

Multă pretuire se acordă astăzi monumentelor istorice ale țării, așezămintelor bisericesti, artistice și culturale.

De o deosebită purtare de grijă, s-a bucurat Mînăstirea Curtea de Argeș sub binecuvîntata păstorie a Prea Fericitului Patriarh Justinian. Declarată stravropighie patriarhală în anul 1951, ea s-a aflat în atenția continuă a Întîistătătorului Bisericii Ortodoxe Române, care s-a ostenit nu numai să repare acoperișul bisericii, pictura paraclisului, clădirile din incintă, zidurile împrejmuitoare și instalația de lumină, dar a căutat să o și integreze activ în viața spirituală a Bisericii Române prin orînduirea de a se ține aici cursurile de îndrumare misionară a clerului din întreaga Patriarhie Română.

La acest sărbătoresc popas, aducându-ne aminte de faptele pomenite aici din trecutul îndepărtat și apropiat al ctitoriei evlaviosului Voievod Neagoie Basarab, adunatu-ne-am astăzi în biserica Mînăstirii din Curtea de Argeș, cu hramul Adormirea Maicii Domnului, mai jos semnații:

— Membrii Sfintului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române, soliile Bisericilor Ortodoxe surori: a Patriarhiei Ecumenice de la Constantinopol, a Patriarhiei de Antiohia, a Patriarhiei Moscovei și a toată Rusia, a Patriarhiei Sirbe, a Patriarhiei Bulgare, a Bisericii Ortodoxe a Greciei; conducătorii confesiunilor religioase din țara noastră, reprezentanții unor parohii ortodoxe române de peste hotare, delegații Conferinței Bisericilor Europene și ai Conferinței Creștine pentru Pace, precum și reprezentanții autorităților de stat centrale și locale și delegați ai unor înalte instituții de cultură, știință și artă din patria noastră — și, săvîrșind sfînta și dumnezeiasca liturghie, am înălțat smerite rugi de mulțumire către milostivul Dumnezeu pentru binefacerile din destul revărsate asupra Bisericii și neamului românesc dreptcredincios și asupra acestei voievodale ctitorii.

În același timp, ascultînd cuvîntul evocator al Prea Fericitului Patriarh Justinian, gîndurile noastre, cu ale miilor de credincioși, s-au îndreptat cu firească recunoștință, către ctitorii, miluitorii, de grijă purtătorii, ierarhii și slujitorii acestui sfînt lăcas, rugîndu-ne pentru odihna sufletelor lor.

A urmat ședința solemnă a Sfintului Sinod în «Sala Manole» în asistența soliilor și reprezentanților amintiți mai sus. Înalt Prea Sfîntitul Firmilian — Mitropolitul Olteniei, a rostit cuvîntul festiv.

Drept mărturie a recunoștinței noastre față de înduratul Dumnezeu, care ne-a învrednicit a fi părtași ai acestui ales moment din istoria Bisericii noastre și iarăși ca o mărturie pentru cei ce vor urma după noi, făcutu-s-a acest act comemorativ, care s-a scris și subscris în Condica Sfîntă a Sinodului Bisericii Ortodoxe Române.

Redacția

ÎNȚILNIRE COLEGIALĂ

După 57 de ani de la absolvirea Seminarului Central din București, cei din promoția 1910 s-au întîlnit în ziua de 22 iunie 1967 la Institutul teologic din București, pentru ca să se vadă, să-și aducă aminte de anii petrecuți în școală și să afle cite ceva din activitatea desfășurată de fiecare în lungul răstimp de cînd s-au despărțit.

În biserica Sfînta Ecaterina s-a oficiat la ora 10,30 un Te-Deum pentru pușinii rămași în viață și un parastas pentru cei decedați: colegi, profesori și personal administrativ, de către un sobor alcătuit din preoții: Benone

Dericiu, Dobre V. Mangîru și Vasile Ponovescu, cu binecuvîntarea I. P. S. Mitropolit Nifon Criveanu, coleg de seminar. Răspunsurile au fost date de preoții: Marin C. Popescu, Petre Ionașcu, Gheorghe C. Popescu și Toma Negoescu, iar cuvîntarea ocazională a fost rostită de Pr. Dobre V. Mangîru care a evocat figurile proeminente ale colegilor decedați: Prof. Univ. Dr. Vasile Radu, Inspectorul General Dumitru Mihăilescu, Colonelul Constantin Rădulescu, cavaler al ordinului Mihai Viteazul, ș.a.

La ora 11,30, s-a trecut într-o sală de clasă, unde s-a ținut ședința festivă prezidată de Prof. Univ. Dr. Docent Victor Vilcovici, academician și om de știință emerit, singurul profesor aflat încă în viață dintre acei de pe atunci.

După cîteva cuvinte calde, prin care și-a exprimat bucuria pe care o simte aflîndu-se în miilocol aceloră căroră le-a predat primele lecții la începutul carierei sale didactice, d-sa a făcut apelul celor 29 absolvenți ai seriei 1910. Au fost prezenți 11 din cei 14 rămași în viață. Pr. Prof. Constantin Găiculescu de la biserica Mintuleasa, operat, și colegul Gheorghe M. Ionescu Ivanov, bibliograf la Facultatea de Medicină din Timișoara, fiind în toiul examenelor, nu au putut veni. S-au citit din partea lor emotionante scrisori de scuze și de regret că nu se pot afla printre cei prezenți.

Dună ce s-a păstrat un minut de adîncă reculegere pentru cei decedați, colegul Prof. Ioan R. Cazacu a prezentat cronică promovției 1910. În continuare, a urmat o agapă comună la care au mai participat P. S. Episcop Dr. Visarion Ploieșteanu, vicar patriarhal, și P. C. Diac. Prof. N. Nicolescu, rectorul Institutului teologic. Ambii au rostit însufletite cuvîntări ocazionale, la care a răspuns colegul Ion D. Chirescu, profesor universitar emerit și artist al poporului, mulțumind pentru dragostea cu care au fost găzduiți și scoțînd în evidență înțeleapta păstorire a Prea Fericitului Patriarh Justinian.

După aceea, un alt coleg, Prof. Dr. Virgil I. Herda, a făcut o comunicare cu o expunere critică foarte interesantă și documentată asupra pregătirii profesionale și a studiilor în țară și în străinătate, precum și asupra lucrărilor de abilitare pentru gradul de doctor și de specialitate al celor mai mulți dintre profesorii Seminarului Central din epoca 1902—1910, cu amănunte biografice adunate chiar de d-sa.

Seminarul Central dispunea de un corn didactic de elită ales dintre profesorii cei mai bine pregătiti din Capitală și era socotit, pe vremea aceea, atît de renumit ca și «Theresianum» din Viena.

Elevii Seminarului Central erau de asemenea selecționați printr-un serios concurs de admitere și numai cei mai bine pregătiti erau primiți. La toate manifestările externe, în concursurile corale anuale de la Ateneu, în întrecerile de gimnastică și la jocurile de «oină», etc., seminarul Central se prezenta totdeauna ca una din școlile cele mai bine pregătite.

Seminarul Central a dat mulți oameni de seamă în mai toate ramurile de activitate.

Reamintirea timpurilor în care și-au făcut studiile în anii tinereții au revenit puternic în mintea celor care acum, în amurgul vieții, au trăit

intens clipele de altă dată, — și cu aceasta, ședința festivă de la Institutul teologic s-a încheiat într-o atmosferă de caldă și intimă prietenie formată în viața colegială de seminar.

Despărțirea a fost duioasă și plină de fierbinte dorință a fiecăruia de a se mai revedea.

Asistent

BISERICA DIN SATUL TRENU

Duminică 25 iunie 1967 credincioșii parohiei Trenu din comuna Chioj-deanca, raionul Teleajen, regiunea Ploiești, au trăit clipe de aleasă bucurie duhovnicească cu prilejul participării lor la slujba de tîrnosire a bisericii «Cuvioasa Paraschiva» din localitate.

Năruiată de cutremurul din 1940 vechea biserică n-a mai putut fi redată cultului. La stăruința P. C. Pr. Nistoroiu Stelian, parohul bisericii, au fost adunate fondurile necesare încît s-a putut construi din temelie pe locul vechiului edificiu, un altul nou. La daniile credincioșilor s-au adăugat ajutoarele acordate de Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian din fondurile Sfintei Arhiepiscopii a Bucureștilor.

Cînd toate lucrările au fost terminate și recepționate, enoriașii au solicițat tîrnosirea noului lor locaș, frumos împodobit cu toate cele necesare cultului și Prea Fericitul Patriarh Justinian, a binevoit a delega pentru aceasta pe P. S. Episcop Dr. Antim Țirgovișteanul, vicar patriarhal, însoțit de P. C. Pr. Leonida Mateescu și P. C. Pr. Petre F. Alexandru, consilieri administrativi ai Sfintei Arhiepiscopii a Bucureștilor.

În dimineața acelei zile, credincioși din parohie și din împrejurimi, au întîmpinat delegația Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian, condusă de P. S. Sa Episcopul Dr. Antim Țirgovișteanul, vicar patriarhal care, înconjurat de părinții consilieri administrativi, Leonida Mateescu și Petre F. Alexandru, P. C. Pr. Emil Moiescu, protoiereul raionului Teleajen și de un sobor de preoți alcătuit din: Tătaru Gheorghe-Mireș, Mizil, Totolici Zamfir-Tisa, Radu Dumitru-Popești II, Buzu Teodor-Calvini și C. Arhid. Evghenie Dascălu de la Catedrala Sfintei Patriarhii, au oficiat slujba Utreniei și Sfințirea apei, după care s-a făcut ocolirea sfintului locaș, rostindu-se rugăciunile de tîrnosire a bisericii.

S-a oficiat în continuare Sfînta Liturghie, răspunsurile fiind date omofon de credincioșii prezenți.

În timpul Sfintei Liturghii credincioșii prezenți au avut rara bucurie duhovnicească de a asista și la două hirotonii, una în preot și alta în diacon. Cu acest prilej a fost hirotonit în preot, C. Diacon Nicolae Scărlătescu,

pe seama parohiei Malu, comuna Godeni, raionul Muscel, iar în diacon, dl. doctorand Leon Arion, pe seama parohiei Sfântul Gheorghe — Ploiești.

După oficierea Sfintei Liturghii, P. C. Protoieru Emil Moiescu, a rostit o scurtă cuvîntare, în care, după ce a salutat prezența în mijlocul credincioșilor a P. S. Episcop Dr. Antim Tîrgovișteanul, a evidențiat activitatea rodnică a P. C. Pr. Nistoroiu Stelian și a enoriașilor săi, ce se adaugă la alte realizări de acest fel din cuprinsul protoieriei.

Părintele paroh, Nistoroiu Stelian, luînd cuvîntul în continuare a făcut o succintă dare de seamă asupra sumelor ce s-au cheltuit pentru realizarea lucrărilor înfăptuite, mulțumind tuturor ostenitorilor ce au contribuit cu obolul lor la zidirea acestui sfînt locaș, și în chip deosebit Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian și Onor. Departament al Cultelor pentru ajutoarele acordate bisericii parohiale Trenu.

P. C. Pr. Cons. Leonida Mateescu a adus la cunoștință celor prezenți că pentru activitatea importantă depusă în vederea realizării unei opere pastorale așa de importante, Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian a distins pe P. C. Pr. Nistoroiu Stelian cu rangul de «Iconom Stavrofor».

Cel din urmă a vorbit P. S. Episcop Dr. Antim Tîrgovișteanul care, după ce a transmis asistenței binecuvîntările Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian, a felicitat călduros pe ostenitori pentru marea lor înfăptuire, îndemnîndu-i să răspundă și pe mai departe, cu aceeași dragoste vrednicului lor preot, ca fii ascultători ai Bisericii și cetățeni devotați patriei noastre scumpe, Republica Socialistă România.

După oficierea Sfintei Liturghii, în incinta bisericii a urmat o agapă frățească la care au luat parte cei prezenți și alți invitați.

Asistent

BISERICA TÎRCA DIN BUCUREȘTI

Duminică 8 octombrie 1967 credincioșii parohiei Tîrca din cuprinsul Protoieriei III Capitală au luat parte la solemnitatea resfințirii bisericii lor — monument istoric, — căreia i s-au făcut reparații în interior și exterior.

Potrivit Înaltei aprobări a Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian, slujba resfințirii a fost oficiată de P. C. Pr. Petre F. Alexandru, consilier mitropolitan, delegatul Prea Fericirii Sale, înconjurat de P. C. Protoieru Dinu Provian, P. C. Arhim. Roman Stanciu, starețul Sfintei Mînăstiri Cernica, P. C. Ierom. Nifon Cristache tot de la Sfînta Mînăstire Cernica, P. C. Pr. Nae Manole, secretarul Protoieriei III Capitală, P. C. Pr. Ioan Chirvasie de la Biserica Dintr-o Zi, P. C. Preoți Haralambie Bărbuleanu, Dimitrie Micșunescu și Vasile Stanciu slujitorii bisericii Tîrca și C. Diac. Petre Zamfira de la Catedrala Sfintei Patriarhii.

Duminică dimineața a fost săvârșită slujba Utreniei și Sfințirea apei după care au fost rostite rugăciunile de sfințire a catapetesmei și a celorlalte icoane.

S-a dat apoi citire următorului document:

«Cu vrerea Tatălui, cu lucrarea Fiului și cu săvârșirea Sfântului Duh, s-a zidit această biserică cu Hramul Înălțarea Domnului, din parohia Tîrca din București, — din temelie —, de soții Radu și Natalia Poenarul Serdarul, în anul mîntuirii 1820. În anul 1915, cu cheltuiala I. P. S. Mitropolit Primat Conon și contribuția enoriașilor, s-a restaurat biserica, făcîndu-i-se și o nouă pictură în ulei, peste cea veche care era executată în tehnica fresco. În curgerea vremii i s-au mai făcut reparații în anii 1925, 1940 (după cutremur), 1956 și 1964, cînd i s-a adăugat și vesmîntarul-cancelarie. În anii 1966—1967, sub Înalta Arhipăstorie a Prea Fericitului Patriarh Justinian, a fost recondiționată pictura în ulei, și biserica a fost restaurată în întregime în interior și exterior, prin contribuția enoriașilor și cu ajutorul Sfintei Arhiepiscopii a Bucureștilor. Lucrările s-au efectuat sub supravegherea celor trei preoți slujitori ai bisericii: Haralambie Bărbuleanu, Dimitrie Micșunescu și Vasile Stanciu, precum și a Consiliului și Comitetului parohial. S-a resfințit duminică 8 octombrie 1967, de către P. C. Pr. Petre F. Alexandru, consilier mitropolitan, delegat al Prea Fericitului Patriarh Justinian, asistat de P. C. Protoiereu Dinu Provian și de un sobor de preoți și diaconi. «Binecuvîntează Doamne, pe cei ce iubesc podoaba Casei Tale».

După oficierea Sfintei Liturghii P. C. Protoiereu Dinu Provian a rostit o succintă cuvîntare în care, după ce a arătat rostul Bisericii în viața credincioșilor, a felicitat pe slujitorii parohiei, în frunte cu entuziastul paroh Haralambie Bărbuleanu și pe membrii Consiliului și Comitetului parohial, pentru o realizare atît de importantă.

A vorbit, după aceea, P. C. Pr. Haralambie Bărbuleanu, care a prezentat o dare de seamă asupra lucrărilor efectuate: spălarea, recondiționarea și vernisarea picturii pe o suprafață de 494 m.p., înlocuirea sirmei de la instalația electrică și reparațiile exterioare de la biserică, clopotniță și de la gardul de zid, înconjurător.

În total, lucrările de restaurare au costat 77.900 lei, din care 10.000 lei însumează ajutorul acordat de Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian, pentru care vorbitorul a adus, în numele credincioșilor mulțumirile lor respectuoase, Prea Fericirii Sale.

A vorbit apoi epitropul bisericii, Ștefan I. Ștefan și D-na Anastasia Jelea din partea Comitetului parohial. Vorbitorii au adus mulțumiri soborului de preoți care au oficiat înălțaloarea slujbă de resfințire precum și enoriașilor care la apelul preoților slujitori, în frunte cu neîntrecutul gospodar P. C. Pr. Paroh Haralambie Bărbuleanu, și-au dat obolul lor necesar înfrumusețării Casei Domnului.

Seria cuvîntărilor a fost încheiată de P. C. Pr. Petre F. Alexandru, consilier mitropolitan, care a transmis binecuvîntările Prea Fericitului Părinte Patriarh și a felicitat pe credincioșii donatori și preoții slujitori care au realizat această lucrare de o rară frumusețe.

P. C. Sa, a îndemnat pe credincioși să fie și pe viitor prezenți cu aceeași dragoste la apelul preoților slujitori și să fie vrednici și loiali cetățeni ai scumpei noastre patrii Republica Socialistă România și neoboșiți slujitori pentru apărarea păcii.

S-a oficiat un polihroniu pentru Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian, pentru conducerea de Stat și pentru toți cei ce au fost de față la această sfântă și dumnezeiască slujbă.

A urmat apoi o agapă tradițională în casa preotului paroh, la care au participat preoții slujitori, membrii consiliului parohial și alți invitați.

Asistent.

BISERICA „BĂRBĂTESCU-VECHI” DIN BUCUREȘTI

La biserica «Bărbătescu-Vechi» din Capitală au fost întreprinse în a doua jumătate a anului 1966 lucrări de restaurare a picturii de pe întreaga suprafață interioară, lucrări ce s-au continuat și în prima parte a anului 1967, încheindu-se cu restaurarea catapetesmei bisericii.

Lucrarea a fost executată de pictorul bisericesc Gheorghe Teodorescu-Romanați.

Terminându-se și recepționându-se lucrările de restaurare, duminică 29 octombrie a.c., a avut loc, potrivit Înaltei aprobări a Prea Fericitului Patriarh Justinian slujba de resfințire a bisericii săvârșită de un sobor de preoți având ca protos pe: P. C. Pr. Dinu Provian, protoiereul Circ. III Capitală, delegat patriarhal, însoțit de P. C. Preoți slujitori: Constantin Pislaru, Sandu Predescu și fostul paroh al acestei biserici P. C. Pr. C. Robea și C. Diac. Miron Mihaș de la Catedrala Sfintei Patriarhii.

După săvârșirea Sfintei Liturghii, P. C. Pr. Constantin Pislaru, parohul bisericii, a făcut o dare de seamă asupra cheltuielilor.

Șantierul a fost organizat și dirijat de către P. C. Pr. Constantin Pislaru, — bun gospodar, care în armonie și în bună conlucrare cu slujitorii P. C. Pr. Sandu Predescu și P. C. Pr. Dumitru D. Petre, precum și cu Epitropia, Consiliul și Comitetul parohial, a reușit să săvârșească o lucrare de care se simțea nevoie în chip imperios la biserica parohiei «Bărbătescu-Vechi» din Capitală.

Asistent.

R E C E N Z I I

Studii și Cercetări de Istoria Artei, seria «Arta plastică», tomul XIV, nr. 1/1967, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 136 p.

Numărul 1 din acest an al periodicului «*Studii și cercetări de Istoria Artei seria «Artă Plastică»*» apărut în Editura Academiei Republicii Socialiste România, prezintă iubitorilor de artă un bogat material informativ tratând diferite aspecte ale artei plastice manifestate pe întinsul patriei noastre din cele mai vechi timpuri, precum și activitatea unor neîntrețuți meșteri și zugravi de biserici.

Pentru importanța lor, vom căuta să înșeram datele esențiale și concluziile autorilor așa cum se desprind din următoarele studii:

1. Paul Petrescu, *Unitatea de concepție constructivă și decorativă a bisericilor de lemn românești*, p. 23—40.

2. Teodora Voinescu, *Modele tradiționale și observații din realitate în pictura muntească a veacului al XVIII-lea: Caietul de modele al lui Radu Zugravul*, p. 57—69.

3. Sorin Ulea, *Asupra formării spațiului interior în arhitectura medievală a Armeniei și Georgiei*, p. 70—78.

4. Vasile Drăguț, *Picturi murale din Biserica evanghelică din Mlăincrav*, p. 79—93.

5. Prof. Emil Diaconescu, *Contracte de zugravi de biserici*, p. 95—102.

6. Pavel Chihaiia, *Trecutul Bisericii Botușari din Curtea de Argeș*, p. 103—115.

7. Flaminio Mîrțu, *Știri noi și precizări biografice asupra pictorului revoluționar Ion D. Negulici*, p. 115—120.

1) *Unitatea de concepție constructivă și decorativă a bisericilor de lemn românești*. — Autorul precizează de la început, ca un fapt fundamental de care specialiștii vor trebui să țină seama în considerarea bisericilor de lemn românești — «apartenența lor la vastul domeniu al creației populare», reflectînd continuitatea străvechiei tradiții a artei construcțiilor; în cea mai mare parte, operă colectivă și anonimă.

Avînd la îndemînă, lemnul, poporul român de-a lungul veacurilor și-a construit din lemn locuințe, cu diferite tehnici.

Caracteristica cea mai importantă a bisericilor de lemn românești este tocmai această legătură directă cu casa țărănească sesizată de autor sub trei aspecte:

— Primul este de ordin general și își găsește aplicabilitatea la toate bisericile de lemn; toate fiind construite din aceeași materie primă cu aceleași tehnici, planul simplu, similar caselor țărănești, dar, adaptat nevoilor culturale. Aceleași categorii de decoruri ca și la casele țărănești. De aici și constatarea autorului cu putere de regulă că *pe teritoriul românesc biserica urnează, în linii mari tipul de locuință al regiunii respective*.

Zonele de arhitectură sînt evidente de la case la biserici, diferențierea fiind după esența de lemn folosită la construcție. Astfel, în Maramureș, pe valea Izei, bisericile sînt din lemn de brad, iar pe Valea Mării, tot în Maramureș, bisericile sînt

de stejar. Bogatul decor de stejar și de fag îl întâlnim la casele gorjenești. În zonele unde lemnul de construcție lipsește, tehnica grădelor de nuiele este întâlnită la construirea caselor, cit și a bisericilor. Iar în zonele de stepă, atît casele cit și bisericile sînt construite din ceamur și chirpici¹.

— Al doilea aspect, este limitat la numai cîteva cazuri. Acesta ilustrează însă o veche etapă în evoluția bisericilor de lemn și strînsa legătură cu prima categorie: este vorba de *bisericile-casă*² edificii care întrunesc într-un tot unitar caractere ce țin de cele două categorii de construcții. Deosebirea esențială dintre biserică-casă și o casă propriu-zisă constă în funcția diferită a edificiului, concretizată la prima prin cele trei încăperi tradiționale așezate pe axul longitudinal al clădirii: altar, naos și pronaos.

Elementul cel mai vizibil, de exterior la bisericile fără turn, — acoperișul în patru ape —, imită aidoma pe cel al caselor. Astfel de biserici sînt în Țara Românească, Moldova și Transilvania³. Exemplele sînt numeroase — evident este faptul că, *biserica nu-și are acest nume decît de la funcția pe care este chemată să o îndeplinească, elementele arhitectonice deținînd-o drept casă*⁴.

— Cel de al treilea aspect se referă la acea «viață» trăită de aceste monumente. Ele «au trăit» și «trăiesc» într-un sens foarte precis, așa fel, încît, la un moment dat din lemnul vechii construcții, prin înlocuirile succesive de la restaurările acestora, ici-colo, cîte o grindă, sau cîte o birnă, nu mai există nici o birnă din cele vechi, în schimb, forma arhitectonică, și de cele mai multe ori, chiar detaliile, sînt păstrate aidoma în această îndelungată operație de copiere repetată și multiplicată, survenită în timp la monumentele respective.

Asemeni caselor, bisericile de lemn sînt mutate din loc în loc, dintr-o localitate în alta, uneori pe distanțe mari, dintr-o regiune în alta. Exemplele sînt multiple⁵.

Autorul conchide că toate aceste împrejurări au asigurat existența fără întrerupere a unei străvechi arte de a construi în lemn, concretizată într-un tip de biserică unitar pe tot teritoriul românesc. Impresionantă este tocmai această unitate de materie primă, tehnică, plan și decor a bisericilor de lemn în toate cele trei mari provincii românești: Moldova, Transilvania, Țara Românească. «Acesta este elementul de bază în judecarea bisericilor de lemn ca o importantă categorie a creației populare românești, reflectînd unitatea poporului nostru».

Dintre esențe în construcția acestor biserici de lemn sînt folosite: stejarul, în Oltenia, Moldova, Muntenia, părțile de vest și nord ale Transilvaniei (Zarand, Bihor, Satu Mare, Zalău și parțial în Lăpuș și Maramureș; bradul în Moldova și Transilvania — sporadic și fagul.

În ceea ce privește tehnica construcției la bisericile de lemn, ca o caracteristică esențială sînt birnele cioplite, așezate în cununi orizontale, cu încheierea la colțuri în formă de unghi V, la tălpi în special și în U și T⁰. Baza o forma o talpă,

1. Cf. Cornelia Petranu, *Monumentele istorice ale județului Bihor, I Bisericile de lemn*, Sibiu, 1931; Henri Stahl, *Vieilles églises en bois de Roumanie*, în «Revue des études sud est européennes», tom. 111, 1965, nr. 3-4, p. 613, citează pentru bisericile din Muntenia, Moldova și Dobrogea, *Anuarul Casei Bisericilor*, București, 1909.

2. Paul Stahl și Paul Petrescu, *O biserică — locuință românească*, în «Studii și Cercetări de Istoria Artei», 1957, fasc. 1-2, p. 329-331.

3. Virgil Vătășanu, *Contribuție la cunoașterea bisericilor de lemn din Moldova*, în *Închinare lui Nicolae Iorga*, extras, Cluj, 1931; cf. Fig. 3. «Planul și fațada laterală a bisericii din Starchlojd, Buzău, Muntenia. Relevu arh. M. E. Enăchescu». Dimensiunile sînt foarte apropiate de cele ale unei case țărănești: 4/7 metri, 5/8 metri.

Prispa cu stîlpi de lemn pe una din laturile lungi, în special la bisericile din Transilvania, dau bisericii aspectul obișnuit al caselor. Amintind de o stampă de Alais Schön, reprezentînd biserică din Gîllău, se constată existența la aceasta a însuși planul caselor arhaice românești, cu prispa parțială numai pe una din laturile încăperii.

4. Cf. Fig. 4. «Biserica din Pletrari, Vilcea, Oltenia, Clișeu Paul Petrescu» și Fig. 6. «Biserica din Căpăt, Lugoj; Banat. Clișeu Paul Petrescu».

5. A se vedea în legătură cu aceasta articolul D-lui Radu Crețeanu, *Bisericile de lemn din regiunea București*, în «Glasul Bisericii», nr. 1-2, 1964, p. 53-54.

6. Rig. 5 «Absida bisericii din Peștișani, Gorj; Oltenia. Clișeu Paul Petrescu».

— un adevărat soclu de lemn cum este de exemplu la biserica din Sat-Şugatag⁷, — aşezată pe un strat de piatră, tehnică utilizată la casele vechi, unde talpa era aşezată pe bolovani de piatră.

Înălţimea pereţilor oscilează între 1,80 şi 2,50 m. Ferestrele erau mici, realizate prin tăierea a cîte două birne şi acoperite cu obloane. Uşile erau dintr-o singură bucată⁸.

Învelişul interior era alcătuit dintr-un plafon de scînduri în pronaos şi dintr-o boltă semicilindrică sprijinită pe arcuri-nervuri, plecînd de pe mici console interioare în naos. La unele biserici nervurile se unesc într-o «cheie de boltă» alcătuită dintr-o rozetă sculptată în lemn. Este aici transpunerea în lemn a bolţilor de piatră romanice, fapt ce dovedeşte marea vechime a bisericilor de lemn, «care au preluat tehnici constructive de la cel mai vechi strat al arhitecturii de piatră».

Acoperişul este unic pentru întreaga clădire, cu excepţia turnului. Aci acoperişul era conic sau piramidal, separat.⁹

În Oltenia şi Muntenia, acoperişul este mai scund. În trecut acoperişurile bisericilor de lemn, ca şi la case, au fost de paie¹⁰.

Şindrila s-a generalizat în secolele al XVIII-lea şi al XIX-lea.

Ca o realizare cu totul deosebită este menţionat turnul bisericilor transilvănene înălţat cu o mare ştiinţă a tehnicii construcţiei¹¹.

Planurile bisericilor de lemn româneşti este unitar, pretutindeni în Moldova, Transilvania şi Ţara Românească. El s-a transmis neschimbat şi unor construcţii de zid cum sînt numeroase biserici-sală de piatră, apărute în secolul al XIII-lea, în Haţeg şi Valea Streiului, pe Someş şi pe Mureş.

«Unitatea atît de puternică în linii mari, a planului nu trebuie să ne conducă la ideea unei uniformităţi. Dimpotrivă, ca şi la casa ţărănească, sîntem în prezenţa unei mari varietăţi, realizate mai ales prin multitudinea soluţiilor la cele trei elemente variabile: absida altarului, pridvorul (care poate fi poligonal), portieul de pe latura de sud, la care se adaugă şi turnul».

Valoarea artistică a bisericilor de lemn româneşti — spune în continuare autorul — rezidă în admirabila proporţionare a spaţiilor între părţi şi întreg, ceea ce dă monumentelor o unitate arhitectonică remarcabilă. Decorul este gîndit, echilibrat menit să sublinieze trăsăturile fundamentale ale arhitecturii lor. Principalele categorii ale decorului bisericilor de lemn sînt creştăturile în lemn şi piatră. Un loc important de concentrare a decorului o constituie uşile, — ancadramentul lor amintind adeseori de cel al arhitecturii de piatră romanice şi gotice.

«Interiorul este îmbrăcat cu ştergare, năfrâmi, ţinînd tot de domeniul artei populare şi reflectînd specificul regional al acesteia».

Sînt amintite şi marile cruci de fier, de 1,50 m înălţime, ce străjuiesc turnul şi capetele acoperişului.

Pictura prezintă acelaşi interes excepţional prin transmiterea vechitului şi scheme iconografice ce amintesc de arta meşterilor zugravi ţărani. Dar şi la acestea, întemperiile, mutările, reconstruirile au acţionat asupra lor, făcînd ca originalele să dispară.

În secolele al XVIII-lea şi al XIX-lea, întîlnim la bisericile din Transilvania xilografurile alb-negru şi policrome, care uneori acoperă întreaga suprafaţă interioară a bisericii, — cum este cazul la biserica din Luncani-Hunedoara.

Timplele bisericilor de lemn păstrează icoane pictate în ulei pe lemn. Uneori, în special în pronaos, erau agăţate multe icoane pictate pe sticlă, opere a vestitelor centre transilvănene de la Făgăraş, Nicula, Braşov, Laz ş.a.

7. Vezi datele esenţiale asupra monumentului la V. Brătulescu. *Biserici de lemn din Maramureş*, în «Bul. Com. Mon. Ist.», XXXIV, 1941, p. 12.

8. Fig. 11. «Intrarea bisericii din Ciurmîna, Zalău; Transilvania. Clişeu Paul Petrescu».

9. Fig. 5. «Absida bisericii din Peştişani, Gorj; Oltenia. Clişeu Paul Petrescu; Fig. 8 «Biserica din Capăt, Lugoj; Banat. Clişeu Paul Petrescu».

10. De văzut în această privinţă Gheorghe Bezviconi, *Călători ruşi în Moldova şi Muntenia*, Bucureşti, 1947, p. 79.

11. Fig. 10 «Planul şi secţiunea bisericii din Tilecuş Crişana». Grigore Ionescu, *Istoria arhitecturii în România*, Bucureşti, 1965, p. 298.

Autorul amintește că cercetătorii români și străini au propus datarea bisericilor de lemn românești în secolul al XIV-lea. Ori, legătura nemijlocită și neîntre-rupută a construcțiilor religioase cu locuința țărănească face să se impună o datare mult mai timpurie. «O împrejurare esențială nu trebuie lăsată la o parte în judecarea vechimii bisericilor de lemn românești: avem de-a face pe teritoriul de formare a poporului nostru cu o lume creștinată încă din secolul al IV-lea» (p. 37). Dar, poporul român, a cărui lungă perioadă de formare poate fi socotită încheiată în secolele VIII—IX, a înălțat lăcașuri de cult care nu se deosebeau prea mult de locuințele propriu-zise. Cu timpul, nu este exclus ca, generații de meșteri țărani «obișnuiți cu lucrul lemnului să fi ajuns la unele formule proprii de construcție, fără să fie nevoie să aștepte contactul cu arhitectura de piatră apuseană, contact produs de abia târziu, în secolele al XIII-lea și al XIV-lea». Construcțiile de lemn românești ajunseseră deja la soluții proprii pină la contactul cu arhitectura romanică și gotică occidentală. Autorul ține să precizeze în legătură cu raportul dintre arhitectura de lemn și cea de piatră în domeniul construcțiilor religioase de la noi, că nu poate fi de acord cu unii cercetători care au considerat bisericile de lemn ca «simple și servile transpuneri ale monumentelor de piatră». Construcțiile de lemn — se spune în continuare — au trăsături originale aparținând străvechilor tradiții constructive populare. Că au fost împrumuturi în ambele sensuri, este evident. Dar, puternicul fond local, a selectat și a adaptat formele de contact în unitatea sa originală. Numai așa se și explică marea originalitate a acestor edificii care stîrnesc admirația vizitatorilor. Iată ce a declarat în legătură cu aceasta Fr. Schulz:

«Impresia acestor biserici de lemn este covârșitoare, neobișnuită...

Bisericile norvegiene nu oferă nici pe departe, în formele esențiale, claritatea și conștiința de sine arhitecturală de a face efect prin masele principale, precum este cazul aici (la bisericile românești, — P.P.), ci se pierd în detalii exagerate, sălbatic, romantice, neglijînd formele principale»¹².

În continuare se arată locul bisericilor de lemn românești în cadrul construcțiilor de același gen din Europa. Asemănarea ce s-a încercat cu bisericile norvegiene nu rezistă unei analize mai atente. În schimb, există asemănări evidente ale bisericilor de lemn românești cu bisericile ucrainene. Bisericile ucrainene se împart în două grupe mari după cum separă lanțul muntos al Carpaților: cele din Galiția, prin prezența cupolelor și cele din Ucraina subcarpatică prin prezența turnului. Atît ca plan și tehnică decorativă, aceste biserici seamănă cu cele românești avînd o legătură intimă cu locuința țărănească. Tipul primitiv de biserică ucraineană era lipsit de cupolă. Formele arhitectonice ale bisericilor din Ucraina subcarpatică sînt identice cu cele ale bisericilor românești. «Iradierea puternică spre nord a tipului de biserică românească este legată, fără îndoială, atît de prezența în evul mediu a populației românești în acele părți, cit și de continuarea marelui domeniu al arhitecturii lemnului. Spre sud această continuare dispăre» (p. 39).

Puternicele unități a arhitecturii bisericilor de lemn românești îi corespunde și o unitate culturală — amîndouă reflectînd unitatea națională și de limbă a poporului român.

Creație a maselor populare, bisericile de lemn românești — operă de profunză originalitate — constituie un imens tezaur de cercetare în domeniul arhitecturii, iconografiei și istoriei culturale, avînd un loc bine definit în ansamblul artei europene.

«Legătura indestructibilă a bisericilor de lemn cu ansamblul artei populare românești le-a asigurat o continuitate multiseclară».

Studiul este o reală noutate și se impune prin originalitatea cu care autorul corelează datele și ideile esențiale.

2) *Modele tradiționale și observații din realitate în pictura muntenească a veacului al XVIII-lea. Caietul de modele al lui Radu Zugravul.* — Cu prilejul sărbătoririi Centenarului Academiei Republicii Socialiste România, problema caietelor de modele ale lui Radu Zugravul a constituit obiectul unei comunicări pe care Teodora Voinescu a făcut-o înaltului for de cultură românească, în sesiunea de comunicări științifice a Secției XIII-a¹³.

12. Vezi textul la Coriolan Petranu, *Bisericile de lemn din județul Arad*, Sibiu, 1927, p. 36.

13. Autoarea arată că aceste «caiete de modele» sînt documente prețioase pentru stabilirea

Pentru cunoașterea picturii medievale românești — precizează autoarea — o importantă contribuție o aduc două manuscrise aflate în colecția Bibliotecii Academiei Republicii Socialiste România, inventariate sub numele 4603 și 5307. Partea fundamentală a acestora o constituie opera lui Radu, zugrav din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și inițiatorul caietului de modele¹⁴.

Cît despre tehnica mînuirii penelului, lucrările lui Radu se diferențiază de cele ale înaintașilor săi «prin trăsături ce vădese o mai strînsă legătură cu tradiția și prin realele sale însușiri de desenator».

Autoarea stabilește în legătură cu desenele lui Radu Zugravul, două categorii: prima categorie cuprinde desenele legate de tradiția picturii veacului al XVI-lea, iar a doua, în opoziție cu prima, denotă preocupările pictorului pentru studiul după natură.

În prima categorie sînt incluse modelele ce reprezintă siluete de profeți (ms. 4702, f. 20 v și 115 v)¹⁵ ale căror trăsături se leagă de pictura secolului al XIV-lea de la biserica Sfîntul Nicolae Domnesc din Curtea de Argeș și o serie de scene din naosul și altarul aceluiași monument (ms. 5307: f. 3 r. — *Cînd au șezut Hr. în templu* (Fig. 2), f. 3 v. — *Sfîntul Marcu*, f. 5 r — *Pilda celor 5 fete înțelepte și 5 nebune și Pilda muerii păcătoase* (fig. 3), f. 5 v — *Lăsați copiii să vie la mine și Iisus primit în casa Martei* (fig. 4), f. 6 r — *Cînd au venit două mueri la ucenici și cînd au adus ucenicii o baltă de pește* (fig. 5), f. 6 v. — *Parabola Samariteanului și Hristos se arată pe munții Kanielii*, f. 7 v — *Cina de la Emaus și Petru și Ioan vestind pe apostoli* (fig. 6), f. 8 r. — *Prinderea*, f. 8 v — *Mironosițele vestind pe apostoli și Hristos arătîndu-se apostolilor*, f. 9 v. — *Coborîrea de pe cruce și punerea în mormînt*, f. 10 r — *Pilda neghinei* (fig. 7), f. 10 v — *Cînd au mers Petru și Ioan la mormînt și cînd au mers Iisus și Iacob și s-au făcut nevăzută de dînsul* (fig. 8), f. 12 v. — *Pilda celui ce a zidit turn și Cînd au tăiat Irod Capul Sfîntului Iohan* (fig. 9); ms. 4602: f. 102 v; *Inmulțirea pîinilor* (fig. 10), f. 103 r — *Irod întrebînd pe farisei*, f. 103 v — *Cînd au șezut Iisus la cină cu apostolii*, f. 107 v — *Cînd și-au vîndut veșmintele Hs. (Batjocorîrea)* (fig. 11), f. 107 v — *Drumul Crucii* (fig. 12)¹⁶.

romului lăsat de formele tradiționale, cît și pentru identificarea pătrunderii elementelor inspirate din realitate, pe calea nu numai a utilizării modelelor după gravurile și ilustrațiile de carte occidentale, dar însuși a practicării de către minitorii penelului a modelelor după studiu direct după natură.

Sînt citate erminii de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și din prima jumătate a secolului al XIX-lea, de exemplu: ms. 1763, *Ermine*, secolul al XVII-lea; ms. 1795, *Epistemia Zografiei*; ms. 1801, *Ermunii. Manualul de pictura bisericească, secolul al XIX-lea*; ms. 2115, *Alcătuire a tol meștesugul zugraviei dupe izvodul parintelui Macarie intru sfința minăstire a Căldărușanilor, secolul al XIX-lea* (1806), și în sfîrșit emnosulul manuscris *Chipurile vechiului și noului testament*, 1709, Tirgoviște, opera a lui Antim Ivireanu, pentru Constantin Brîncoveanu, — lucrare aflată azi în U.R.S.S., cf. Șc. Berechet, *Un manuscris de zugrăveală a Mitropolitului Antim*, în «Anuarul C.M.I.», II, 1928, p. 128 ș.u. O copie a acestei valoroase lucrări a fost lucrată de «talentatul miniaturist român, preotul Flor» (Vezi G. Stempel, *Copiști de manuscrise românești pînă la 1800*, vol. I, București, 1959, p. 69) și *Idem*, *Un cronograj ilustrat atribuit Mitropolitului Antim Ivireanul*, în «Romano-slavica», XIII, București, 1966, p. 359—355 + 17 pl.

14. Zugravul Radu este des cîtit în ceea ce privește pictura secolului al XVIII-lea, ca autor al «interesantului său caiet de modele», cît și ca autor al repictării parțiale a ansamblului de fresce din secolul al XIV-lea de la biserica Sfîntul Nicolae Domnesc din Curtea de Argeș. În tinerețe colaborează cu tatăl său la zugrăvirea bisericilor Mănăstirilor Cornet, Brădet și după ultimele cercetări și biserica din Gura Văii, cltoria pîrcălabului Gheorghe din Bogdănești pictată în 1758, unde și-a lăsat autoportretul zugrăvit pe fațada de miazăzi.

Caietul său de modele a fost amintit pentru prima oară în 1883 de Mihail Kogălniceanu, în articolul, «*Colecțiile de modeluri de pictură religioasă de dascălul Radu zugravul*, din «Revista pentru arheologie, filologie și istorie. În numeroasele studii este citat cu titlul: *Caietul de modele al zugravului Auram* (cf. Olga Greceanu, *Le livre du «zugrav» Abraham*, în «Arcades», nr. 2, april-jun, 1947, p. 36; V. Brătulescu, *Comunicări. Schitul Bunea-Dimbovița*, în B.C.M.I., 1933, nr. 76, aprilie iunie; N. Iorga, *Le carnet d'un peintre roumain au XVII et XVIIIe siècles*; Barbu Brezianu, *Rudimente de învățămînt artistic la «zugravii de subfire» din Moldova și Țara Românească*, în S.C.I.A., an IX, 1962, p. 79—105).

15. Cf. cu fig. 263 și 265 din articolul *Curtea Domnească din Argeș*, în B.C.M.I., an X—XVI (1917—1923), București, 1923. Este vorba de Fig. 10. — «Inmulțirea pîinilor. Foale cu modele (după pictura din sec. XIV de la biserica Sf. Nicolae Domnesc din Curtea de Argeș)», Ms. 4602, f. 102 v.»

16. Compară cu nr. 54, 60 și 124 din Gr. Ionescu, *Curtea de Argeș*, București, 1940.

Comparând cărțile de modele cu picturile bisericii Sfântul Nicolae Domnesc¹⁷ autoarea ajunge la concluzia că numărul de modele scoase de zugrav este mult mai mare decât cel cunoscut pînă acum. Desenele au fost executate de Radu Zugravul înainte de reparația făcută de Sandu Bucșenescu († 1760). În sprijinul afirmației vine și faptul că, față de pictura actuală schișele redau unele scene (Baticorirea și Ducerea crucii) în întregime, și unele scene ale căror subiecte nu se pot identifica în ansamblul reparat — devenind documente pentru cunoașterea vechiului aspect al picturii din veacul al XIV-lea.

Dar Radu Zugravul nu se rezumă numai la simpla operație de copiere, ci își exersează mîna și ochiul prin schițe variate după natură. Toate acestea sînt semnificative pentru înțelegerea întregului proces evolutiv al picturii muntenești, în care, ca și la Radu Zugravul, se desprinde cu ușurință aceeași dublă orientare: legătura cu tradiția și tendința mereu evidentă spre o viziune nouă, care să înlesnească cultivarea unei arte înnoite corespunzătoare momentului social pe care îl trăia artistul.

Semnificativ pentru viziunea nouă a artistului este figura Sfântului Ioan Botezătorul¹⁸ și chipul unei tinere fete în costum de epocă cu accesorii de vînătoare¹⁹.

Comparînd două ansambluri²⁰ de pictură realizate de artist între 1758 și 1761 la biserica din Gura Văii și la Schitul Brădet, «recunoaștem linia drăguitoare a activității sale, concepția pe care artistul și-o făcuse despre pictură, locul pe care-l ocupa tradiția, ca și inovația».

Căielele de modele ale zugravului Radu oferă cercetătorului identificarea principalelor trăsături stilistice ale picturii Tării Românești de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, — «linia descendentă a pierderii treptate a legăturilor cu izvoarele de tradiție bizantină, cît și linia ascendentă pe care se situează operele realizate din studiul direct al naturii». De aici și noutatea studiului de față pe care autoarea îl dedică unui personaj așa de puțin cunoscut — Radu Zugravul.

3. *Asupra formării spațiului interior în arhitectura medievală a Armeniei și Georgiei.* — Prezentul articol a constituit obiectul unei comunicări făcute de Dl. Sorin Ulea pentru al XIII-lea Congres de studii bizantine, Oxford, septembrie, 1966.

Alegerea ca temă *formarea spațiului interior*, autorul o justifică prin aceea că, acest spațiu dezvăluie «unele din cele mai intime și mai specifice trăsături ale geniului artistic al fiecărui popor în parte».

Studierea comparativă a arhitecturii Georgiei și Armeniei duce pe autor la concluzia că în Caucaz au existat două școli ale artei medievale creștine, în felul lor «foarte personale». Se poate vorbi — se spune în continuare — de un concept arhitectonic comun, *caucazian*. Reprezentant tipic al acestui concept în Georgia, este biserica Djvari din Mtheta²¹ (circa 600), iar în Armenia, biserica Ripsimé din Ecmiadzin (618)²². Aceste două monumente — tipul cel mai reprezentativ al arhitecturii cauzaziene din perioada clasică, — însumează întregul meșteșug al artei constructive de pînă atunci.

Se amintesc în continuare, explicațiile date pînă acum asupra tipului, Djvari-Ripsimé de către J. Strzygowski, prof. Ciubinașvili și prof. J. Baltrušaitis. Cit despre fazele pregătitoare ale perioadei clasice, acestea constituie o problemă care nu poate fi socotită rezolvată. De aceea, autorul își sprijină reconstituirea genezei tipului Djvari-Ripsimé pe «cele două capete de pod ferme», pornind însă în sens invers, de la arhitectura clasică a Caucazului, spre începuturi.

Ceea ce constituie o caracteristică esențială a arhitecturii cauzaziene clasice este planul în formă de cruce, prelucrat în diferite forme. Ajungînd să realizeze un plan complex — pătratul cu abside în axe și nișe în colțuri — arhitecții au înscris la un

17. Vezi fig. 13. «Pictură murală din secolul al XIV-lea de la biserica Sfântul Nicolae Domnesc din Curtea de Argeș. Naos, perețele de mlazănoapte».

18. Cf. Fig. 17. «Capul Sfîntului Ioan Botezătorul. Ms. 5307, f. 37 v.».

19. Fig. 18. «Femeie în costum de epocă, cu tolbă. Ms. 5307, f. 37 r.».

20. Fig. 19. «Biserica din Gura Văii. Friza de portrete de pe fațada de mlazăzi» și fig. 20 «Biserica din Gura Văii. Autoportretul lui Radu Zugravul din friza de pe fațada de mlazăzi».

21. Cf. Fig. 1. «Biserica Djvari din Mtheta, Georgia» și fig. 2 «Planul bisericii Djvari din Mtheta, Georgia».

moment dat planul acesta într-un dreptunghi, și au creat astfel tipul Djvari-Ripsimé. La întrebarea: cum s-a ajuns la asemenea paradoxală înscriere a unei structuri atât de centralizate într-un perimetru longitudinal, înscriere care a cerut de altfel, tragerea în lungime a absidelor de pe axa est-vest, prin intercalarea a cite unei bolti semicilindrice între fiecare din ele și pătratul central? — autorul răspunde că este vorba de *fuzionarea a două concepte spațiale diferite*. În primul rând, spațiul centralizat specific Caucazului, care, a derivat din locuința țărănească (așa cum arată cercetătorii georgieni și armeni) — prezentînd ca plan o încăpere pătrată acoperită cu o cupolă. În al doilea rînd, spațiul longitudinal specific vechilor bazilici caucaziene de origine nord-siriană. În momentul în care s-a ajuns la desăvîrșirea complexă a spațiului centralizat, arhitecții caucazieni au căutat noi forme de exprimare a viziunii lor. Așa se explică trecerea la prelucrarea bazilicii, dovadă — forma longitudinală a învelisului exterior și numărul considerabil de asemenea edificii construite în acea vreme.

Autorul arată în continuare, contribuția vechilor bazilici caucaziene de origine nord-siriană la realizarea tipului Djvari-Ripsimé, evidențiată de doi factori esențiali:

1. Existența a patru încăperi de colț, așa cum se observă în planul bisericii Ripsimé din Ecmiadzin, Armenia și la Kolb-Lazeh, Siria de nord²². Dar un exemplu tipic în această privință îl constituie bazilica armenescă de la Ereruk²³.

2. «Ascunderea» altarului tripartit în zidul unei fațade plane, în așa fel încît altarul nu iese în afară. Este o caracteristică a bazilicilor caucaziene, care provine tot din arhitectura bazilicilor nord-siriene. În veacurile IV--V, ea exprima o regulă aproape generală. Preferență din motive de simetrie ascunderea absidei altarului într-o fațadă plană, realizatorii tipului Djvari-Ripsimé, așezînd la baza planului lor o structură cu patru abside, nu au făcut decît să *extindă* acest procedeu la toate laturile dreptunghiului. Dar, pentru o tratare mai expresivă a fațadelor, armenii, «mai severii», au tăiat la fiecare din ele cite două nișe unghiulare, iar «georgienii», cite două nișe-arcade, protuberînd ușor și capetele absidelor. Faza inițială a procesului o constituie bisericile armenesti din Avan și Aramus — fază dominată din plin de «gustul elenistic pentru fațadele plane».

Este interesantă îmbinarea sintetică a două genii diferite — în interior viziunea caucaziană a înfrînt pînă la sfîrșit tensiunile longitudinale ale spațiului bazilical, transformîndu-l, centralizîndu-l cu totul, înlăturînd coloane, piloni și dînd edificiului o unitate absolută.

Tendința centralizantă a fost foarte puternică. Artistul a căutat să dezvolte unele elemente de plan aparținînd unor edificii de diverse tipuri, *dinainte existente* — planul cu crucea în nișe diagonale, era cunoscut în Orientul Apropiat încă din secolul al IV-lea.

Artiștii armeni și georgieni au reușit să realizeze «prin contopirea monolitică a unor elemente inițial contrarii», monumentele de o reală originalitate evidențînd geniul constructiv al caucazienilor prin crearea spațiului interior.

Comunicarea d-lui Sorin Ulea este de o reală valoare științifică, aducînd lumini noi asupra cunoașterii unui tezaur arhitectonic așa de important ca cel al Orientului, în special al Georgiei și Armeniei.

4) *Picturile murale din Biserica Evanghelică din Mlăincrav*. — Situată în raionul Sighișoara, regiunea Frasov, Biserica evanghelică este păstrătoarea «celui mai frumos ansamblu de picturi gotice din Transilvania»²⁴.

Autorul își propune să facă cunoscută schema iconografică integrală și totodată să valorifice o seamă de repere cu scopul de a soluționa definitiv problema datării. Dacă exteriorul a fost desfigurată, în urma unei restaurări de la începutul secolului nostru, printr-o refacere «neîndeminată», interiorul prezintă «unul din cele mai bogate din întreaga Europă de Centru».

O datare mai recentă aparținînd lui Radocsay Dénes consideră că execuția picturii aparține la trei meșteri diferiți, iar ca timp, ultimului sfert al secolului al

22. Fig. 3. «Biserica din Ecmiadzin, Armenia», fig. 4: «Planul bisericii Ripsimé din Ecmiadzin, Armenia».

23. Cf. Fig. 7. «Planul bazilicii din Ereruk, Armenia. Finele secolului al V-lea».

24. Asupra bogatului material bibliografic a se vedea: Virgil Vătășianu, *Istoria artei feudale în*

XIV-lea pînă la începutul celui următor. În schimb Prof. V. Vătășianu datează picturile din cor la sfîrșitul secolului al XIV-lea, iar cele din navă în cea de a doua jumătate a secolului al XV-lea.

Construcție a familiei marilor latifundiari Appafi, biserica evanghelică, din Mlăincrav prezintă un plan de tip bazilical, cu trei nave, acoperite cu plafoane de lemn. Plafonul navei centrale a suferit refaceri în anul 1792 cînd a fost puțin coborît. Deasupra acestei nave se ridică turnul clopotniță de plan pătrat cu patru niveluri și foișor de lemn. Intrarea în biserică se face astăzi prin portalele de sud și nord datorită zidirii portalului vestic.

Pe cheia de boltă a absidei se păstrează inițialele APPA, fapt pentru care autorul precizează «cel puțin partea răsăriteană a bisericii a fost construită cu sprijinul familiei Appafi»...

În raport cu navele, corul — sfera unui atelier gotic —, constituie opera unei acțiuni de «modernizare» a edificiului.

Picturile peretelui nordic, în zona ferestrelor și a arcadelor au fost deteriorate din cauza unor intervenții care au și schimbat arcadele din semicerc în arc frînt. Corul și absida, reconstruite integral, — singura parte structural gotică a monumentului — au pictura executată ulterior.

Revenind la analiza programului iconografic, peretele nordic al navei centrale are pictura datorită stratului de var cu care a fost acoperită multă vreme, în bună parte, decolorată. Totuși, scenele se pot urmări ușor.

Problemele ridicate de analiza picturii din cele cinci registre sînt mult prea numeroase. O primă constatare sînt elementele de tradiție bizantină.

Stilul picturilor este decorativ.

Caracteristicile de ordin iconografic și stilistic permit autorului datarea picturilor navei bisericii evanghelice din Mlăincrav curînd după mijlocul secolului al XIV-lea.

Dar, cu totul altfel se prezintă pictura din cor, care, este «unică în Transilvania gotică, atît prin calitatea artistică, cît și prin bogăția ansamblului».

Programul iconografic al picturilor reproduce în majoritate pe cel al picturilor din navă, dar, «surprinzînd prin dezordinea iconografică». Autorul subliniază pe lîngă o incoerență cu totul neobișnuită și unele libertăți și preferințe iconografice rar întîlnite.

Încadrarea stilistică a picturilor din corul bisericii evanghelice din Mlăincrav a constituit obiectul a numeroase opinii ce oscilează între școala tiroleză și cea a Boemiei. Dar, înainte de a se stabili o poziție față de această controversă, autorul face o delimitare a principalelor probleme de viziune și limbaj plastic care caracterizează acest ansamblu.

O primă constatare este puternica amprentă a «goticului internațional», care diferențiază atît elementele de topologie și costum, cît și pe cele de expresie artistică. Picturile de aici au fost asemuite adeseori ca termen de comparație, cu cele ale lui Johannes d'Aquila de Radkersburg.

Elementele comune existente între picturile lui Johannes d'Aquila și cele ale meșterului anonim de la Mlăincrav sînt evidente, dar «ele țin toate de caracteristicile mai largi ale «goticului internațional» și nu pot defini o certă legătură artistică, cu atît mai mult cu cît diferențele de manieră sînt categorice».

În concluzie, istoria acestor două picturi din navă și cor a bisericii se poate reconstitui astfel:

a) biserica a fost construită pe plan bazilical, cu respectarea repertoriului de forme romanice, în primele decenii ale secolului al XIV-lea;

b) a fost zugrăvită curînd după mijlocul aceluiași secol; din această primă etapă de decorare s-au păstrat picturile de pe peretele nordic al navei centrale, restul picturilor fiind distrus cu ocazia refacerilor gotice;

c) a fost transformată în stil gotic în cel de al patrulea sfert al secolului al XIV-lea, cu care prilej picturile din navă au avut de suferit;

b) Corul gotic a fost pictat în întregime către sfîrșitul secolului al XIV-lea, în orice caz înainte de 1404 (— date unui sgrafit descoperit — «Anno dom (in) i millesim(o) quadrig(e)ssi(m)o q(u)arto, dominus...» (p. 92—93).

5. *Contracte de zugravi de biserici.* — Prof. Emil Diaconescu publică un număr de 16 documente descoperind noi nume de pictori a căror activitate era necunoscută²⁵. Iată documentele:

I. *Negustorul Pătrașcu din Iași vinde două vii marelui spătar Todirașcu Iordachi Cantacuzino. Din acestea una o avea cumpărată de la Toader, fiul lui Ionașcu, zugrav din Iași*²⁶.

II. *Neculai Zugravul și alții având niște case din Iași de pe ulița Chervăsăriei, martori fiind, între alții, și Tănase Zugravul*²⁷.

III. *Grigore Ghica vodă întărește mai multe proprietăți «boierilor» săt: Ilie medelnicerul, Costea postelnicul și Ioniță, fiii lui Gheorghe Zugravul și nepoții lui Mihai Zugravul*²⁸.

IV. *Grigore Alexandru Ghica vodă întărește șatrarului Costache Dinu satul Vășilești din ținutul Bacău, care a aparținut lui Gheorghe Zugravul, pictor*²⁹.

V. *«Chetrarul» Ioniță Gheorghe Lipcanul împreună cu alți lucrători pietrari se învoiesc cu negustorul Gheorghe Gisman din Galați să construiască o biserică în — cel oraș după modelul și mărimea bisericilor Sf. Neculai și Mavromol*³⁰.

VI. *Diaconul Teodor Livișchi, zugrav, se angajează să picteze catapeteasma și cîteva icoane la biserica din satul Deroca, ținutul Dorohoi, pe moșia banului Petrache Cazimir din Iași*³¹.

VII. *Ierodtaconul Clădie de la minăstirea Neamțul și diaconul Manolache din Drăgănești se angajează să zugrăvească catapeteasma de la paraclisul minăstirii Rîșca*³².

VIII. *Contract pentru zugrăvirea catapetesmei anvonului și icoanelor de la minăstirea Vărătic de către Constantin Zugravul*³³.

IX. *Zugravul Matet se angajează să zugrăvească biserica cu catapeteasma și alte odore ale ei, de la moșia Țigănești, ținutul Tecuci, proprietatea poetului Costachi Conachi*³⁴.

X. *Zugravul Toader Fălcoi se angajează să poletască și să picteze catapeteasma, strană arhierească și mai multe icoane la «Mănăstirea Cerșmanul» din Galați, ctitoria negustorului Gheorghe Gisman*³⁵.

XI. *Scrisoarea Mitropolitului Veniamin Costachi către Ioan Negel ca să i se dea lui Grigore Zugravul tot tainul convenit pentru că a zugrăvit catapeteasma bisericii de la Sinești-Iași, urmînd să fie angajat și pentru alte lucrări de pictură bisericăscă*³⁶.

XII. *La 1827 septembrie 13 pe un izvod de zestre iscălește un «Mihail Zugrav».*

XIII. *Zugravul Ștefan Botezatu din Iași testează toată averea lui bisericii Banu, de fată fiind și August Inovici Zugravul*³⁷.

XIV. *Zugravul Gavriil Mavrodin din Iași se învoiește să picteze paraclisul de la locuința Puilheriei Ghica din Hirlău, cu catapeteasmă, strană arhierească, icoane și toate obiectele sfinte necesare cultului*³⁸.

XV. *Neculai Vogoridi, caiacanul Moldovei, acordă «rangul de șatrar» lui Neculai Zugravul*³⁹.

25. Istoricul clujean St. Mateș a dedicat un studiu amănunțit asupra numeroaselor figuri de zugravi necunoscuți — *Zugravii bisericilor române*, în «Anuarul Com. Mon. Ist.», secția Transilvania, 1926—1928, Cluj, 1929, p. 1—68, cu ilustrații. Alți autori ca C. Bobulescu, Teodora-Volnescu, Sorin Ulea, Remulus Nicolescu, I. Barnea, Florentina Dumitrescu, Ion Radu Mircea, Barbu Brezlianu, prin articolele lor au adus contribuții substanțiale asupra acestor făurari de artă, dar numele lor este cu mult mai mare.

26. 1667 aprilie. Arh. St. Iași, Pach. 274/21.

27. 1671/7129 Iulie 18. Arh. St. Iași, p. 337/27.

28. 1748/7256. iunie 18. Arh. St. Iași, Pach. IX/34.

29. 1766, mai 27. Arh. St. Iași, Pach. 298/5.

30. 1802, Iulie 31. Galați, Arh. St. Buc. M-rea Neamțul, Pach. CXXVII, nr. 2.

31. 1813, august 7. Arh. St. Iași, Pach. 100, nr. 11.

32. 1815, mai 30. Arh. St. Buc. M-rea Rîșca, XIX bis.-2.

33. 1816, decembrie 3. Arh. St. Iași, Pach. 258, nr. 69.

34. 1816, februarie 24. Arh. St. Iași, Pach. 237, nr. 1.

35. 1816, martie 15. Galați. Arh. St. Buc. M-rea Neamțului, Pach. CXXVII, nr. 24.

36. 1827, februarie 22. Arh. St. Iași, Pach. 150, nr. 75.

37. 1830, august 4. Arh. St. Iași, P. 410/129.

38. 1855, decembrie 15. Arh. St. Iași, Pach. 140, nr. 47.

39. 1857, noiembrie 2. Arh. St. Iași, Pach. 396/33.

XVI. *Zugravul I. Varlam din Iași se angajează să lucreze catapeteasma, strana arhierească, strănile cîntăreților și o strană pentru cetirea apostolului «la schitul Grăideni din districtul Bîrlad». De asemenea să zugrăvească toate tablourile și catapeteasma*⁴⁰.

6. *Trecutul Bisericii Botușari din Curtea de Argeș.* — Alături de vestitele monumente din Curtea de Argeș, bisericile Sfîntul Nicolae Domnesc și cea a Mînăstirii lui Neagoe Basarab, în partea de sud a fostei capitale a Țării Românești există o biserică pe nedrept necercetată pînă în prezent, biserica Botușari. Pisania din 1819 aminteste numele voievodului Petru Cercel (1583—1585).

Este meritul d-lui Pavel Chihaiia, care prin studiul de față scoate din anonimat acest monument demn de trecutului pe care îl reprezintă.

Dimensiunile monumentului sînt modeste.⁴¹

Planul este dreptunghiular, cu o absidă în partea de răsărit, cu un turn clopotniță de lemn pe exonartex, cu zidurile de bolovani alternînd cu cărămizi. Un brîu simplu și o cornișă în «dinți de fierăstrău» este singurul decor exterior al bisericii.

Dar, primele detalii asupra monumentului le dă pisania care, arată că «în numele Sf. Troițe și Sf. Intra(ș) în biserică și a Sf. Apostoli Petru și Sf. Ioan Botezătorul, făcutus-au această sf. biserică, întîiul zid, de milostivul Petru Cercel și după vreme s-au prefăcut în zilele înălțatului domn Io Nicolae Șuțu voievod cu blagoslovenia prea sf. episcop Iosif Argesiu, prin osteneala domnului județ Ioniță Taftur și cu cheltuiala altor creștini... 1819, septembrie 30».⁴²

Mentionarea celor trei hramuri «vădește că el a fost sfîntit de trei ori și că deci s-a aflat de două ori în asemenea stare de ruină, încît a trebuit să fie reclădit din temelie sau refăcut temeljic».

Un prim obiectiv al cercetării autorului este de a stabili de cînd datează biserica «prefăcută» în anul 1819 și care a fost hramul său inițial.

Paul de Alep, în 1658, amintind de hramurile bisericilor din Curtea de Argeș, pomeneste, și de cel al Intrașii în biserică a Maicii Domnului, urmat de cel al Sfîntului Petru⁴³. Asta înseamnă că restauratorii la (1819) i-au adăugat al treilea hram (Sfîntul Ioan Botezătorul), și că deci exista înainte de 1658, avînd peste 150 de ani de existență. În evoluția acestui monument se disting următoarele faze de evoluție:

Faza cea mai nouă este stabilită între 1884—1893⁴⁴, cînd s-a adăugat exonartexul la vestul fațadei pe care există pisania din 1819 și turnul clopotniță de lemn.

Faza mijlocie de construcție este cea a «prefacerii din 1819, cînd s-a rezidit bolta altarului, s-a tăvănit pronaosul și s-a zugrăvit altarul și naosul de către pictorii Toma și Achim executanții și a celor două icoane de hram: Intrașia în biserică a Maicii Domnului și Sfîntii Petru și Ioan Botezătorul.

Biserica pe care o vedem astăzi, cu excepția exonartexului, prezintă cam aceeași formă ne care o avea inițial⁴⁵.

Pisania și stadiul actual al bisericii Botușari permit autorului să stabilească că pe locul ei s-au succedat două edificii: primul a existat între domnia voievodului Petru Cercel (1583—1585) și intervalul 1641—1658 adică vremea atît de bogată în construcții a domniei lui Matei Basarab: cel de al doilea între 1641—1658 și prezent, cu «prefacerea» din 1819. Se bănuiește că ruinarea bisericii lui Petru Cercel s-a datorat cutremurelor care au zguduit regiunea în prima jumătate a secolului al XVII-lea, cînd, în 1628 dispăre și vechea biserică, din secolul al XIV-lea, a Mînăstirii Cîmpulung.

Trecutul destul de zbruciumat al bisericii Botușari, cuprinde o perioadă de șase secole. Se așteaptă ca istoria ei să fie confirmată și de săpături arheologice.

7. *Știri noi și precizări bibliografice asupra picturii revoluționar Ion D. Negulici.* — Autorul își propune să rectifice anumite date prezentate deseori «contradictorii» în special asupra originii artistului și a părinților săi.

40. 1862, noiembrie 8. Arh. St. Iași, F. 17.

41. Biserica din 1819 avea 15,50 m. (+exonartexul adăugat ulterior, 21,00 m) × 6,50 m.

42. Cf. V. Drăghiceanu, *Cronica*, în «Bul. Com. Mon. Ist.», IX (1916), p. 95.

43. Paul de Alep, *The Travels of Macarius* (ed. F. C. Belfour), III, London, 1836, p. 324.

44. Vezi nota II, p. 105.

45. Vezi Fig. 3. «Biserica Botușari, Relevu arh. Constantin Joja», p. 106.

Tatăl lui Negulici a fost preot și se numea Dumitrake Negulici, zis Ooaie, iar acesta era fiul preotului Ion Neguleț ambii de la biserica Subești din orașul Cîmpulung-Muscel⁴⁶.

Funcția de protopop acordată pină acum tatălui artistului este gratuită și nu rezistă criticii⁴⁷.

De unde provine supranumele de Oaie dat părintelui pictorului, autorul o explică prin aceea că așezămîntul Subești unde el funcționa, era biserica patronului hie-ratic al breslei șubarilor; iar pentru meșteșugul îmblănirii hainelor groase cu blană de miel și oaie pentru vînzarea lor, preotul Dumitrache închiriasse prăvălii, de unde și supranumele de Oaie dat de orășeni în baza ocupației sale laice menționate⁴⁸.

Despre mama pictorului Negulici, în afara imaginilor lăsate de fiul său — devenită către sfîrșitul vieții călugărița Pelaghia și înmormîntată la Nămăești, — nu se cunosc alte date⁴⁹. Prenumele de mirean al călugăriței Pelaghia este cel de Bălașa, așa cum se poate constata dintr-o însemnare de pe un *Molitvenic*⁵⁰.

Prenumele de Bălașa este anterior celui de Pelaghia. În 1831 cu prilejul măsurătorilor ce s-au făcut orașului, la fila 4 coloana II este menționată. «Bălașa popii lui Dumitrake Oaie», cu 7 stînjeni.

Epitaful de pe mormîntul său așezat în exteriorul absidei altarului Minăstirii Nămăești, avea următorul conținut: «Aici, la adăpostul furtunelor lumii, repașă oasele schimnicei Pelaghia monahia Negulici, venerată mumă de familie, care a dat patriei bărbați onești, crucii apărători infocați, literaturii române pe preciosul artist Ioan Negulici. Născută la 1762, moartă la 1852 dec(embrie) 23. Spre recunoștință s-a pus aceasta de Dimitrie Negulici (fratele mai mare al pictorului — Fl. M.) Săpat I. Bo...»

Autorul susține că textul aparține lui Ion Heliade-Rădulescu, ca un omagiu adus mamei fostului tovarăș de luptă. Tot acestuia ar aparține și textul epitafului lui Ion D. Negulici și nu lui D. Bolintineanu, cum s-a susținut de unii cercetători.

Dacă anul morții lui Negulici este rezolvat prin scrișoarea lui G. I. Cretescu către C. Ipătescu din 9 aprilie 1851, în privința datei nașterii, sînt îndoiele.

Autorul consideră că numele inițial al ascendenților pictorului a fost de Neagu, în secolul al XVIII-lea, apoi Neguleț, Neguleci și în cele din urmă, Negulici.

Este o simplă ipoteză. Fiind bine documentată ea rezistă criticii.

IOAN F. STĂNCULESCU

Ana-Maria Popescu și Alexandru Machedon, *Constantin Aristia*, București, Editura Meridiane, 1967, 208 p.

Lucrarea este o monografie închinată lui Constantin Aristia, personalitate marcantă din epoca de început a culturii noastre moderne, din epoca acelor «sfinte firi vizionare», deschizătoare de drumuri noi în viața poporului nostru. Autorii își împart materialul informativ folosit în patru capitole: 1. *Viața*; 2. *Constantin Aristia și mișcarea eteristă*; 3. *Anii maturității creatoare*; 4. *Constantin Aristia — traducător, autor dramatic, poet*.

46. *Catagrafia din 1710*, asupra bisericilor din Cîmpulung-Muscel, Acad. Republicii Socialiste România, ms. 1542. Un *Tridion* din 1769, provenit de la biserica Subești poartă următoarea însemnare: «Dumitrake logof(ăt) feci(oru)l popii Ion Neguleci ot Cîmpulung». Cf. Fig. 1. — Însemnare făcută, înainte de 1796, pe un *Tridion* 1769.

47. Cf. Fig. 2 «Nr. 81 din catastiful de socoteli al negustorului cîmpulungean Bratu Constantin Pircălăbescu din al doilea deceniu al secolului al XII-lea: «sfinția sa părintele Popa Dumitrake Negulici (1)816».

48. I. Rădulescu, *Cîmpulung-Muscel*, monografie, p. 336; Fig. 3 «Dovadă de plata chirlei, către Bărăție, pentru prăvăliile de prelucrare și vînzare a șubelor, închiriate preotului Dumitrace Oac, tatăl pictorului Ion Negulici (în limba latină)».

49. Fig. 5. Lespedea funerară cu epitaful schimnicei Pelaghia «monahia» Negulici, mama pictorului Negulici, de la minăstirea Nămăești-Muscel».

50. Cf. Fig. 4. «Însemnare făcută pe un *Molitvenic* în 1839 de preoteasa Bălașa, «soția răposatului preotului Dumitrake Oaie».

Prezentînd *Viața* lui Constantin sau Costache Aristia — despre care în general avem date puține, — autorii ne informează că el se trăgea dintr-o familie grecească, stabilită în București înainte de anul 1800, anul nasterii lui Costache Aristia, omul care avea să se identifice într-atît cu viața socială, politică, culturală a Țării Românești, încît — peste ani, aflîndu-se la Atena și oferindu-i-se cetățenia greacă — acesta avea s-o refuze, «pentru că prin naștere și simțire se consideră român» (p. 6). Tatăl lui, luptător grec înflăcărat pentru libertatea patriei sale, murise eroic în bătălia de la Misolonghi (1824). Despre mama sa autorii nu ne spun nimic.

Fire dezghețată, sclipind de inteligentă și de talent, Constantin Aristia și-a petrecut copilăria și adolescența în București, unde urmează cursurile școlii grecești, distingîndu-se printre cei mai buni elevi ai vestitului profesor Constantin Vardala.

Apreciat pentru înclinațiile sale actoricești de către domnița Ralu, fiica domnitorului Ioan Vodă Caragea, ea însăși pasionată pentru teatru (înființase primul teatru «permanent» la noi. în limba greacă, în 1817), aceasta trimite pe tînărul C. Aristia, pe cheltuiala sa, la Paris, pentru a se desăvîși în arta teatrală; aici stă pînă la începutul anului 1819, cînd se întoarce în țară.

În 1821, Aristia participă ca eterist la mișcarea antiotomană de eliberare a Greciei, patria sa de origine și este rănit în luptele de la Drăgășani. După înăbusirea mișcării eteriste din patria noastră de către turci, C. Aristia, după o scurtă sedere în Austria, unde fusese dus de cîțiva prieteni, după ce căzuse rănit la Drăgășani, pleacă la Roma: aici interpretează în anul 1824 rolul principal din tragedia *Saul* de V. Alfieri. De la Roma pleacă în insula Corfu, unde urmează cursurile academiei ionice și unde, în 1825, organizează reprezentații cu actori amatori. După alte peregrinări, la Roma și la Paris, în 1829, Aristia se întoarce din nou în Țara Românească.

În 1848 participă activ la revoluția din Muntenia, după stingerea căreia pleacă în exil, la Paris, și stă pînă în 1850. În 1851, se întoarce și rămîne definitiv în România, după ce mai întîi peregrinase prin Constantinopol și Atena.

Întors acasă, C. Aristia își consacră activitatea familiei sale și preocupărilor literar-artistice. Căsătorit în 1836 cu o româncă, Alexandrina Mărgărit, fiica serdarului Ion Mărgărit, din cei patru copii cîți avuseseră, nu le mai trăia — la întoarcerea revoluționarului exilat în țară — decît o fetiță, Aristeea, mîngiată Areti, pe care în 1864 avea s-o căsătorească cu Dimitrie Ananescu, profesor la Colegiul Sfîntul Sava, primul român doctor în științe naturale. Vorbind de viața de familie, autorii subliniază strînsa legătură dintre părinți și copii, cum și lipsurile materiale din casa lui Aristia, care, om plin de demnitate și de orgoliu personal, refuză ajutoarele cu care încercau să îi vină în sprijin rudele. Acestor neajunsuri vin să li se adauge altele. În 1872, Costache Aristia își pierde total vederea și orb își duce restul zilelor pînă în primăvara anului 1880, cînd, în vîrstă de 80 de ani, încetează din viață. În urma unui atac de apoplexie. Înmormîntarea sa a avut loc la cimitirul Sfînta Vineri, — C. D. Aricescu, unul din foștii săi elevi, evocîndu-i într-un mișcător necrolog viața și opera.

În încheierea acestui capitol, autorii ne dau, de asemenea, cîteva date despre ceilalți membri ai familiei sale. Alexandrina Aristia îi supraviețuiește încă nouă ani, pînă în 1889; ginerele lor, profesorul D. Ananescu, decedase încă din 1885; soția acestuia va mai trăi pînă în 1904. Nepoata mai mare a lui C. Aristia, Maria, fetița care devenise secretara bunicului său cînd acesta orbise și nu mai putea citi și scrie, ajunge profesoară de matematică la un liceu din București, iar nepoata mai mică, Alina, deși moștenise strălucitele însușiri actoricești ale bunicului ei, nu ajunge actriță profesionistă, ci se mulțumește ca diletantă.

Alte date ne informează despre familiile acestor două nepoate.

În capitolul al doilea al lucrării autorii vorbesc despre legăturile lui Costache Aristia cu mișcarea eteristă, mișcare cultural-politică de emancipare a Greciei de sub stăpînirea otomană, care luase ființă la începutul secolului al XIX-lea în Rusia și care și-a desfășurat activitatea și în țările române, fiind sprijinită de domnișorii acestor țări (sîntem încă în epoca domniilor fanariote).

Costache Aristia, grec din naștere, devine membru al Eteriei la vîrsta de 16—17 ani. Cu elanul și pasiunea tinereții, el participă la întrunirile politice, ac-

tivează ca talentat actor în teatrul eterist. Sub domnia lui Vodă Caragea, Costache Aristia pășește pentru prima dată pe scenă. În legătură cu aceasta, autorii ne informează despre stadiul de dezvoltare a artelor în Țara Românească în primul pătrar al secolului al XIX-lea, scotînd în evidență rolul jucat în această privință de domnița Ralu Caragea, care, după ce mai întîi improvizase o «sală de teatru» în apartamentele sale din palatul domnesc, unde se jucau în limba elină piese ca: *Oreste, Moartea fiilor lui Brutus, Dafnis și Chloe* și altele. — pune să se zidească în 1817 teatrul de la Cișmeaua Roșie, cea dintîi clădire de teatru din București. În decembrie 1818 are loc aici prima reprezentație, în limba greacă, cu piesa *Moartea fiilor lui Brutus* de Voltaire. Spectacolele, care continuă aici pînă în 1820, erau susținute de «studenți de la școala elinească», participanți activi la mișcarea eteristă, cel mai bun actor al acestui teatru eterist fiind, fără îndoială, Costache Aristia, «prototip recunoscut în epocă al actorului cetățean» (p. 16). E de semnalat că, deși teatru grec, printre actori se găseau și români, iar Marghioala, soția serdarului Dumitru Bojdănescu, este cea dintîi femeie care «a îndrăznit să înfrîngă prejudecățile timpului și «s-a urcat» pe scenă» (p. 16). Cît privește calitatea și rolul educativ al teatrului eterist, contemporanii — subliniază autorii — «au avut permanent numai cuvinte de laudă» (p. 17).

În 1821, «eteristul» Constantin Aristia se află printre «tinerii care s-au situat pe poziții progresiste revoluționare în desfășurarea evenimentelor». Cu toată diferența de program, cu tot scopul deosebit urmărit de Ipsilanti și de Tudor Vladimirescu, C. Aristia împreună cu un grup restrîns de eteriști încearcă necontentit «să stabilească relații de prietenie între aceștia și panduri», să sădească încredere. În acest scop, «Aristia organizează cu talentul său artistic binecunoscut și unanim apreciat întruniri prietenești între membrii «batalionului sacru» (eterist) și căpeteniile pandurilor» (p. 18) — întruniri care făceau să crească spiritul de încredere. Ba, uneori, fie împreună cu Ion Eliade Rădulescu fie singur, C. Aristia îl vizita pe Tudor în tabăra sa de la Cotroceni, actorul dorind sincer să stabilească o trainică prietenie greco-română pe baza «idealului național comun», — dezaprobind în felul acesta atitudinea nesinceră, provocatoare, a lui Ipsilante, căpetenia eteriștilor. Aristia cade grav rănit la Drăgășani, unde este zdrăbit «batalionul sacru» eterist. După mari greutăți, cu ajutorul unor prieteni devotați, actorul reușește să ajungă în Austria. O primă etapă a sbuciumatei sale vieți se încheia astfel aici.

În capitolul al treilea — *Anii maturității creatoare* — este înfățișată activitatea lui Costache Aristia de la întoarcerea sa în țară, în 1829, pînă în 1865, cînd se retrage din viața publică, cu cincisprezece ani, adică, înainte de sfîrșitul vieții. Activitatea sa este urmărită în ansamblul și consensul dezvoltării societății românești de după 1821.

Pe plan cultural, în 1827 la București ia ființă *Societatea literară* prin strădaniile lui Eliade Rădulescu, Dinicu Golescu și Stanciu Căpățîneanu, prieteni ai lui Aristia, în al cărei program figura, printre altele, și înființarea unui teatru național permanent în limba română, — deziderat care avea să capete însă formă concretă mai tîrziu.

Reîntors în țară în 1829, C. Aristia își dedică anii ce urmează pînă la revoluția din 1848 muncii pedagogice și teatrului, în calitate de actor, regizor, decorator; în felul acesta «istoria vieții lui se împletește strîns cu istoria teatrului al cărei principal animator și organizator devine» (p. 23). Dă spectacole în casele marilor boieri demnitari, punînd în scenă «fragmente și piese de teatru în limba grecească», metoda de interpretare fiind «romantic-cetățenească». Organizează împreună cu Eliade, teatru cu școlarii de la Colegiul Sîntului Sava, în sala Andronache din Sărindar. Elevii actori sînt îndrumați sistematic și metodic; atribuțiile lor sînt împărțite pentru a reuși «să asigure un program cît mai cuprinzător»; li se sînt prelegeri de literatură dramatică — eroice îndeosebi — care sînt adevărate lecții de artă teatrală; sînt instruiți în arta regizorală. Sub îndrumarea sa directă, Aristia începe să înghebeze cu elevii mici spectacole din repertoriul clasic; printre elevii actori se remarcă C. A. Rosetti, viitorul om politic.

Se creează în felul acesta de activitate comună profesori-elevi, relații strînse între catedră și scenă, între pedagog și ucenic. Mai mult decît atît: «Din dorința de a sprijini pe școlarii care muncesc din greu, beneficiind de mijloace minime de existență, Aristia, Eliade cu familia, cu prietenii și elevii se oferă să dea spectacole de teatru în ajutorul lor» (p. 26).

Repertoriul artiștilor dramaticei de la Sf. Sava cuprinde piese jucate în limba română, limba franceză și limba greacă. În limba română se joacă *Ceasul de seară* de Kotzebue în traducerea lui Iancu Văcărescu, *Mahomet profetul sau Fanatismul* în traducerea în versuri a lui Ion Eliade Rădulescu (cu C. Aristia în rolul principal); în limba franceză: scene din *Avarul* și *Amfitrion* de Molière și *Zafre* de Voltaire; în limba greacă *Brutus* și *Oreste* de V. Alfieri.

Manifestări cultural-artistice în limba română au loc în această epocă și în casele unora dintre oamenii luminați ai vremii.

O dată cu înființarea, în octombrie 1833, a Societății *Filarmonica* de către Ion Cimpineanu, Ion Eliade Rădulescu și Costache Aristia, mișcarea cultural-teatrală cunoaște un nou avînt. Dată fiind înimportanța deosebită a teatrului în cadrul culturii naționale, Societatea *Filarmonica* își propune «realizarea unor probleme esențiale: crearea unei școli de artă dramatică, alcătuirea unui repertoriu în limba română, dezvoltarea dramaturgiei originale, înființarea unui teatru românesc stabil și a unei reviste de specialitate» (p. 29).

Aportul lui C. Aristia la această acțiune de emancipare cultural-națională a fost esențial, el fiind «cel care a semnat cu numele său cele mai importante manifestări artistice teatrale».

Înființarea școlii de artă dramatică — cea dintîi formă de învățămînt artistic din Țara Românească — avea rolul să pregătească «artiștii naționali». Ea avea un caracter democratic-progresist. Cu intenția vădită de a veni și mai mult în sprijinul învățămîntului artistic, peste aproape doi ani, în martie 1835, avea să ia ființă și o secție de muzică vocală și instrumentală pentru tinerimea de ambele sexe (p. 35). Elevii se alegeau după «criteriul capacității artistice». Unii, cei mai silitori, fuseseră elevi ai Colegiului Sf. Sava, alții veneau de aiurea, lăsîndu-și îndeletnicirile de pînă atunci; în general erau «copii săraci ai mahalalelor bucu-reștene». La început, aceștia se întrețin pe cont propriu, apoi din toamna anului 1834 li se acordă bursă lunară, «cu condiția să se angajeze în scris că după terminarea cursurilor vor sluji în teatru un număr de ani dublu decît acela în care au fost elevi; aceasta nu numai pentru a împărți cu grijă avutul societății, destul de sărac, cît mai ales pentru a angaja actori de profesie, cu pregătirea artistică necesară primei scene a țării» (p. 34—35).

Costache Aristia preda elevilor lecții de declamație, de artă regizorală și de interpretare, după modelele artistice ale clasicismului (p. 32). Străduindu-se să elibereze arta actorului de diletantism și s-o apropie de profesionalism, el își învăța elevii, de la catedră și de pe scenă, să înțeleagă rolul național-educativ al teatrului, imprimînd în felul acesta, artei teatrale funcția de militant-patriotică și izbutînd să-i dea toată strălucirea, mai ales în primii ani de la înființarea Societății *Filarmonica*.

Ca actor — latura fundamentală a activității sale teatrale —, C. Aristia era neîntrecut. Era prin excelență mesagerul teatrului eroic: «dădea viață repertoriului voltairian și întruchipa pe scenă eroii dramaturgiei grecești contemporane»; în redarea eroismului și măreției personajului pe care îl interpreta, el îi «supradimensiona trăsăturile, identificîndu-se adesea cu un mare orator».

Pentru a sublinia încă și a-i întregi marea personalitate artistică-dramatică, autorii cărții de care ne ocupăm consacră cîteva pagini unora dintre elevii și colegii de scenă al lui Costache Aristia, pe care el i-a îndrumat de la catedră, în calitate de profesor de declamație sau pe scenă, ca regizor și interpret: *Costache Caragiale*, *Eufrosina Popescu*, *Ion Curie*, *Costache Mihăileanu*, *Ralița Mihăileanu*, *Ștefan Mihăileanu*, *M. Mîncu* și alții. Dintre aceștia se detașează Costache Caragiale, care «și-a depășit maestrul, după ce și-a însușit de la el principalele unelte ale meseriei» și Eufrosina Popescu, care «s-a bucurat de atenția specială a lui Aristia», acesta intuindu-i «excepționalele ei însușiri artistice» încă de la vîrsta de 14 ani, cînd a fost primită ca elevă în școala Filarmonicii (p. 33).

În ceea ce privește repertoriul teatrului filarmonic în epoca lui cea mai activă, acesta număra nu mai puțin de 90 de piese. traduceri și originale, din care e de reținut între altele, tragedia lui Voltaire *Mahomet sau Fanatismul*, jucată la 29 august 1834 de elevii actori ai lui C. Aristia, care constituie cel dintâi spectacol al școlii filarmonice și primul examen public al elevilor.

Interesante amănunte ne dau autorii acestei cărți și despre strădaniile iubitorilor de teatru românesc de a construi un local propriu pentru Teatrul Național, despre popularizarea activității Filarmonicii prin *Gazeta Teatrului Național*, cea dintâi gazetă teatrală la noi, apărută la 1 octombrie 1835.

Societatea *Filarmonica* ființează pînă în anul 1837, cînd datorită «politicii de indiferență și uneori de vrăjmășie a cîrmuirii», cum și «intrigilor din sinul societății», în care intrase dezbinare, «primul for de cultură românească» își încetează activitatea. După desființare, unii din membrii ei rămîn în București, alții se răs-pindesc în diferite colțuri din țară sau o părăsesc; unii își continuă activitatea, alții își schimbă profesia și preocupările. C. Aristia, sufletul mișcării inaugurată de Societatea *Filarmonica*, continuă să fie profesor la Sfîntul Sava și să păstreze nestrînsă făclia teatrului românesc.

După o scurtă intrerupere, spectacolele în limba română se reiau; Costache Aristia e chemat de domnitorul Alexandru Ghica «să reorganizeze în calitate de director teatrul românesc». Acum se reprezintă *O serbare cîmpenească*, vodevil original aparținînd lui I. E. Rădulescu, tragedia *Saul* de V. Alfieri, «piesă cu evident mesaj social-politic», care s-a bucurat de un succes «extraordinar» și *Britannicus* de Racine, tragedia tradusă de Iancu Văcărescu, care, propusă de Aristia «pentru a treia reprezentație», este refuzată de stăpînire, sub pretextul că traducătorul ei «este suspect din punct de vedere politic». Nici piesa *Brutus*, în traducerea lui Aristia, nu obține aprobarea cîrmuirii, — domnitorul însuși, fără a acționa fățiș, împotrivindu-se continuării manifestărilor teatrale românești.

În fața persecuțiilor, intrigilor și calomniilor îndreptate contra teatrului românesc, Costache Aristia își dă demisia și pleacă la Atena. Aici își continuă activitatea teatrală: înființează *Asociația Filodramatică* și organizează spectacole de teatru cu o trupă de diletanți.

În urma unor neînțelegeri cu frații săi de sînge, Aristia se întoarce în patrie și, în 1851, împreună cu fostul său elev, C. Caragiale, organizează spectacolul inaugural al Teatrului Național, care va avea de acum un frumos local propriu, cu piesa *Zoe sau Un amor românesc*, o adaptare după o comedie străină. Aceasta este ultima participare directă a lui Aristia la viața teatrală; de acum încolo activitatea sa va fi consacrată muncii literare și pedagogice, ca profesor la Sfîntul Sava.

Activitatea lui Costache Aristia este însă legată și de revoluția de la 1848 din Țara Românească, mișcare social-politică națională, la care marele actor participă cu însuflețire, atît la pregătirea cît și la desfășurarea și deznodămîntul ei.

Deși nu a fost membru fondator al societății revoluționare «Frăția», înființată în 1843, Aristia se înscrie curînd în această organizație.

În timpul evenimentelor din 1848 este partizanul ideilor și planului de acțiune ale lui Nicolae Bălcescu și ale celorlalți revoluționari radicali, care încercu «să păstreze viu spiritul revoluționar neconformist, nerenunțînd la ideea unei revoluții sociale, de clasă, credincioși declarației de la Islaz» (p. 58).

A îndeplinit funcții oficiale în aparatul de stat revoluționar: a fost mai întîi comandant al gărzii naționale, iar după demisia lui Scarlat Crețulescu, comandantul ei, Aristia devine el comandant.

La 19 iulie 1848, în timpul primei acțiuni contrarevoluționare, o dată cu arestarea guvernului provizoriu este arestat și C. Aristia, care însă reușește să scape și să continue lupta alături de revoluționarii radicali. După constituirea locotenenței domnești la 25 iulie 1848, Constantin Aristia, alături de N. Bălcescu și de ceilalți radicali, s-a opus din răspuțeri statornicirii turcilor în București, susținînd ideea «să se treacă la rezistența armată din partea oștirii, a gărzii naționale și a populației».

Pentru atitudinea protestatară radical-revoluționară a lui Aristia, avută în timpul evenimentelor de compromis ale «moderaților» — mai cu seamă în ultima parte a revoluției, după instituirea la 25 iulie, a locotenenței domnești, — sînt semnificative cîteva fapte.

La sosirea lui Soleiman, reprezentantul sultanului la Rusciuc, la 27 iulie, în drumul său spre București, Aristia primise ordin să-i iasă în întâmpinare cu garda națională. «Disciplinat, el și-a înșirat oamenii gărzii de-a lungul traseului, dar sub cuvânt să păstreze ordine, i-a oprit să strige urale de bun sosit». Când prefectul poliției i-a cerut «să controleze lipirea așa-zisei «publicații» a locotenenței, prin care se vestea înlocuirea fostului guvern revoluționar (...), Aristia a refuzat să îndeplinească dispoziția (...), răspunzînd cu demnitate că are alte însărcinări mai importante decît aceea de «lipitor de afișe». Avînd îndatorirea, în calitatea sa de comandant al gărzii naționale, «să dea onorul» lui Soleiman, stabilit la București, ori de cîte ori acesta apărea în public, nemaiputînd suporta această situație umilitoare, ia hotărîrea să demisioneze, și numai în urma sfaturilor date de N. Bălcescu și de membrii coloniei grecești, «că ar comite cea mai gravă greșeală dacă ar lăsa din mîna garda națională în acele vremuri turburi», Aristia renunță la această hotărîre (p. 68—69).

Atașamentul lui C. Aristia față de masele populare s-a manifestat și prin măsurile luate de el pentru pазirea avutului acestora de răufăcători și borfași, în care scop el a instituit patrule din soldați din garda națională care cutreerău zi și noapte mahalalele încălțate de jefuitori.

După înăbușirea revoluției, capii mișcării au luat calea exilului, grupuri-grupuri. După mai multe peripeții, C. Aristia și tovarășii lui de grup ajung la Paris. Aici el stă pînă în anul 1851, cînd, beneficiînd de amnistie, se întoarce definitiv în țară, după ce, mai întîi, peregrinase prin Grecia și la Constantinopol. Cu aceasta se încheie o altă etapă a vieții și activității sale.

În altă ordine de idei, dar în strînsă legătură cu activitatea revoluționară a lui C. Aristia, autorii monografiei de care ne ocupăm vorbesc și despre participarea la revoluție a unora dintre foștii elevi ai marelui actor, despre atitudinea pe care aceștia au manifestat-o în timpul evenimentelor. Subiniiază îndeosebi patriotismul artistei Eufrosina Popeșcu, implicată în tentativa de asasinare a domnitorului Gh. Bibescu în ajunul revoluției și arestată «sub acuzația de a fi adăpostit pe atentatori în spatele cabrioletei (în care ieșise la plimbare spre dumberava Băneasa, unde-și făcea promenada și domnitorul (*n. n.*), ca să le faciliteze atacul» (p. 61), — cum și atitudinea trădătoare a lui C. Halepiu, actor de mîna a treia, om invidios, risipitor și viclean.

Capitolul al treilea al monografiei intitulat *Constantin Aristia — traducător, autor dramatic și poet* — prezintă scrierile care alcătuiesc opera literară a cărturarului-pionier.

Se face mai întîi o distincție între operele literare ale lui C. Aristia — cîteva traduceri literare — scrise pînă în 1851, în general de modestă valoare literară, și scrierile apărute după această dată, mai valoroase decît cele dintîi.

Ca traducător, Aristia, alături de Iancu Văcărescu, I. E. Răduluescu, Grig. Alexandrescu, — ca să pomenim numai de scriitorii care s-au impus și au rămas valori permanente în istoria literaturii noastre — se încadrează în acel curent de la începutul secolului al XIX-lea, «care se caracterizează printr-o fericită tendință de a face cunoscut pretutindeni tezaurul literaturii universale» (p. 80). Aristia ocupă un loc important, «nu prin volumul de opere traduse, ci prin calitatea lor literară, prin minuțiozitatea și interesul cu care s-a aplecat asupra ficcării pagini» (p. 81).

Printre traducerile cele mai de seamă sînt, *Saul* și *Virginia*, două piese aparținînd scriitorului italian Vittorio Alfieri, și cîntul I din *Iliada* lui Homer (în două versiuni). Traducerea piesei *Saul* este apreciată în mod deosebit de C. Negruzzi, (nicî «nsuși Alfieri nu s-ar fi tradus mai bine, cînd ar fi știut românește și ar fi voit să dea românilor tragediile sale», p. 81). A doua piesă, *Virginia*, — observă Nicolae Iorga, nu s-a mai bucurat de același succes literar ca prima, frumusețea de marmură a originalului pierzîndu-se «prin sfărîmarea farmecului ce se desface din măiestria înlăunțuitoare a silabelor italiene» (p. 83, cu nota 1).

Cîntul I din Iliada lui Homer, apărut în primă versiune în 1837, deși «s-a bucurat de o îngrijită și atentă metodă de lucru», are «o seamă de lipsuri», care fac să scadă calitatea. Cu toate acestea, «independent de calitatea ei, strădania de a face pentru prima dată accesibile unui număr larg de cititori comorile literaturii

homerice constituia la acea dată un act de cultură». În a doua versiune a acestei traduceri tipărită în 1869, «cu mari eforturi», pe propria sa cheltuială, Aristia «izbutește să redea muzicalitatea versului homeric, dar pierde uneori sensul, din cauza limbii «de toată ciudățenia» (p. 86).

Tot lui Aristia îi revine meritul de a fi tradus pentru prima dată la noi «într-o frumoasă și curgătoare limbă românească «Viețile paralele» ale lui Plutarh, publicind un prim volum sub titlul *Paralela sau viețile bărbaților iluștri*, precum și *Biblia sacră*, pe care o tipărește în 1859.

Ca dramaturg, Aristia a scris în grecește tragedia în versuri în cinci acte *Armodios și Aristogiton sau Panathinea*, «generoasă ca idee, stângace ca realizare», cu subiect «grandios și demonstrativ patriotic», și a localizat «cu măiestrie» comedia *Georges Dandin* a lui Molière sub titlul *Conul Crăcănescu și Coana Crăcăneasca*. Dacă adăugăm acestor scrieri și cărțile didactice și manualele școlare pe care le-a scris (*Prescurtare de gramatică franțuzească, Abecedar franțuzesc, Elemente de limbă franceză, Gramatica franceză* etc.), precum și unele poeme și poezii, avem imaginea completă a unui mare cărturar, a unei «personalități vii prezente continuu și divers în viața artistică și culturală a țării».

Apreciat felurit în timpul vieții și după moarte, adevărata prețuire și punere în valoare a personalității și activității lui Costache Aristia au fost stabilite deabia în zilele noastre, când «își ocupă cu cinste (...) locul cuvenit în cultura națională românească, alături de prietenii și tovarășii săi de idei: frații Golești, Nicolae Bălcescu, Iancu Văcărescu, Ion Eliade Rădulescu, Ion Cimpineanu și alții» (p. 92).

O *Cronologie*¹, niște *Anexe*², o *Bibliografie*³ și *19 fotografii*⁴, întregesc — documentar și ilustrativ — cuprinsul acestei monografii, scrisă cu talent și înțelegere pentru personalitatea marelui pionier de la începuturile culturii noastre moderne.

ADRIAN N. POPESCU

1. Lista cronologică cuprinde câteva date care marchează principalele momente și evenimente legale de viață și activitatea lui C. Aristia, de la nașterea sa pînă în vremea noastră.

2. În anexe sînt reproduse: cuvîntarea rostită de C. Aricescu la moartea lui C. Aristia; fragmente la *Precuvîntare la «Prințul român»*. Stanțe epice închinată românilor, compusă de Constantin Aristia; adresa lui C. Aristia prin care cere «Cinstitei Eforii a Școlărilor» să-l tipărească o nouă ediție a *Gramaticii franceze; Poezii* personale, extrase din «Săteanul creștin». publicație scoasă de el în București; petiție prin care Aristia cere «Onorabilei Eforii a Școlărilor» să-l tipărească *Viețile paralele* de Plutarh; răspunsul pozitiv al Eforiei la această cerere; *Procurvîntarea* lui C. Aristia la *Paralela sau viețile bărbaților iluștri de Plutarh*; o întinsă *Prefață* la această lucrare; două poezii proprii în românește: *Orare. La jilid mea 1864* și *Visul de la 1850, București, 9/21 Iunie*; scrisoarea cerere către căpetenia statului, prin care solicită o subvenție pentru tipărirea celei de a doua versiuni a «Iliadei»; adresa «Ministerului Culturii și alu Instrucțiunii Publice din Principatulul României» către Eforia Școlărilor, prin care recomandă spre tipărire a doua traducere a Iliadei; fragmente din Iliada în a doua traducere a lui C. Aristia, cuprinzînd *Rapsodia I-a («Argumentu» și «Morbu și Mînia»)*.

3. În lista bibliografică sînt înșirate 93 de lucrări (studii, articole, recenzii) privitoare la epoca, viața și activitatea lui Constantin Aristia.

4. Fotografiiile reprezintă pe *Aristia în rolul titular din «Saul» de Aljieri...; Teatrul Național din București în secolul al XIX-lea; Ralița Mihăileanu; Eufrosina Popescu; Costache Caragiale; Cei 11 capi ai revoluției de la 1848...; Costache Aristia la 1848; Ion Eliade Rădulescu; C. A. Rosetti; Ion Cimpineanu; Costache Aristia la 24 de ani; Fragment din scrisoarea trimisă de C. Aristia fiicei sale Aristeea Ananescu...; Coperta traducerii lui C. Aristia din Plutarh; Copertă la traducerea *Rapsodiei I-a din «Iliada» de Homer, 1867; Poezii dedicate de C. Aristia fiicei sale... (falsimit); C. Aristia în jurul vârstei de 50 de ani; Alexandrina Mărgărit, soția lui Costache Aristia; Aristeea Aristia, fiica lui; Portretul lui Aristia, expus la muzeul Teatrului Național din București; Crucea de la mormîntul lui Constantin Aristia, pe care se pot citi versurile lui C. D. Aricescu.**

